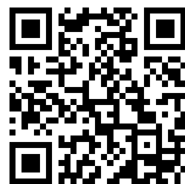
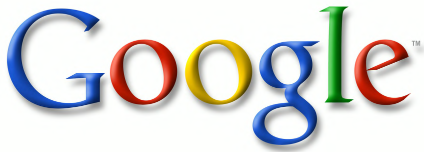

INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TIENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1901—1902

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

C. M. Zander, professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Buhl, F., professor, dr. phil. et theol. Kbhvn.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Dyrlund, F., dr. phil. Kbhvn.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Hansen, Ad., docent, dr. phil. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hoff-Hansen, H. P., adjunkt. Sorø.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Jensen, Th. V., stud. mag. Kbhvn.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, C., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Krarup, J., adjunkt. Roskilde.
Kristensen, Marius, cand. mag. Askov.
Lindskog, Cl., professor, dr. phil. Lund.
Mortensen, Karl, dr. phil. Odense.
Olrik, Axel, docent, dr. phil. Kbhvn.
Pedersen, Holger, docent, dr. phil. Kbhvn.
Petersen, P., rector em. Odense.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., dr. phil. Kbhvn.
Sarauw, Chr., dr. phil. Kbhvn.
Thomsen, Vilh., professor, dr. phil. Kbhvn.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Trojel, E., adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Tuxen, S. L., skolebestyrer, dr. phil. Kbhvn.
Ussing, J. L., prof. emer., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Zetterstéen, K. V., docent, dr. phil. Lund.
Østerberg, V., adjunkt. Horsens.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Rettelser:

IX. bind s. 116, l. 3 f. n. Sætningen: «Nei den har . . . foran sig» udgår.
X. bind s. 72, l. 13: 1493, læs 1499.
— — anm. 1: læs Rigsarkivet.

Nye Papyrusfund.

Af Hans Ræder.

Efter Udsendelsen af de to Bind af *The Oxyrhynchus Papyri* ere de engelske Papyrusforskere nu gaaede over til at behandle og offentliggjøre Papyrusstykker, som ere fundne i en anden Del af Ægypten. I ydre Udstyr og Behandlingsmaade sluttende sig til de to nævnte Bind foreligger nu *Fayûm towns and their Papyri,* udgivet af B. P. Grenfell, A. S. Hunt og D. G. Hogarth (London 1900). Om nogle af de deri offentliggjorte Fund skal der her fremsættes et Par korte Bemærkninger.

Det maa strax siges, at dette Bind langtfra indeholder saa interessante Stykker som de tidligere. Dette hænger for en Del sammen med, at de litterære Stykker denne Gang kun findes i et meget ringe Antal, medens Pladsen ellers i overvejende Grad er optaget af Aktstykker, hvis Indhold tilmed er af en temmelig ensformig Art. Paa den anden Side er dette Bind i Modsætning til de tidligere forsynet med en omfangsrig Indledning, hvori der udførligt gjøres Rede for de Udgravninger, hvorved de udgivne Papyrusstykker ere blevne bragte for Dagen, og desuden gives en topografisk Oversigt over hele Landskabet Fayûm. Planer og Fotografier tjene til Illustration af denne Del af Værket. Hertil slutter sig fremdeles en Del Afbildninger af Lervarer og andre Brugsgjenstande, som ere komne frem ved Udgravningerne, ligesom der ogsaa meddeles adskillige Indskrifter.

Gaa vi dernæst over til selve Papyrusfundene, bliver der først et Par Ord at sige om de faa litterære Stykker. Af dem, der meddele os fuldstændig nye Litteraturprøver, er der kun Anledning til at omtale eet. Det er et højst ejendommeligt Brudstykke af et lyrisk Digt. Det er helt igjennem

skrevet i det samme Versemaal, idet hvert Vers bestaaer af tre Anapæster, hvoraf den første og den tredie kunne ombyttes med Spondæer, og en Iambe. Desværre foreligger Digtet i en meget molesteret Skikkelse, saa at det er vanskeligt at komme paa det Rene med Indholdet, men det er dog tydeligt at se, at det har været af en temmelig gruopvækkende Art. Efter en uforstaaelig Begyndelse høre vi om en Mand, der lister sig op ad en bugtet Sti og kommer til et Sted, der var opfyldt af Lig, og rundt om dem var der en Mængde Hunde, som vare komne for at æde dem:

πολλοὶ δὲ κύνες πιρὶ τοὺς νεκρούς
θοίνης χάριν ἦσαν ἀφειγμαίνοι.

De næste Ord ere uforstaaelige, men det lader til, at Manden efter at have ladet sin Frygt fare kommer til et «besværligt» *(δυστράπελος)* Land og gaaer langsmed den «afskyelige« *(ἀσχήμων)* Kyst, hvorefter han sætter sig paa en Sten og giver sig til at fiske ved Hjælp af en Medestang og Haaret af en Død *(κάλαμον μὲν ἔδησε νεκρᾷ τριχί)*; — men han fangede ikke Noget. Derefter kommer der igjen en uforstaaelig Linie, hvorefter vi paany befinde os i de Dødes uhyggelige Land. «Der var rundt omkring en udstrakt Slette, som var fuld af de gruelige Lig, som vare halshuggede og korsfæstede, og der laa paa Jorden ynkelige Kroppe, som nylig havde faaet Halsen overskaaret, og der var atter Andre, som vare spiddede, og som vare ophængte som Trofæer for den bitre Skjæbne; og Straffens Furier *(Ποιναί)*, der vare bekransede, lo over de Dødes ulykkelige Dødsmaade, og der var en frygtelig Stank af Skarn.» Endelig trækker Digtets Helt i en «gruelig Skikkelse» *(φρεικαλέον δέμας)* og udtaler sin Medlidenhed og giver sig saa til at tiltale en Kvinde, som han beskylder for at have bedraget ham, men dette sidste Stykke er igjen meget mangelfuldt overleveret. — Det vilde unægtelig være interessant, om vi havde Digtet i dets Helhed og kunde se, hvad Meningen egentlig er med det, men det vilde vist heller ikke i det Tilfælde kunne gjøre Fordring paa at gjælde for høj Poesi.

De litterære Brudstykker tilhøre ellers næsten alle Skrifter, som vi iforvejen besidde. Et Stykke af Chariton's Roman

Chæreas og Kallirrhoe gjør os det muligt at bestemme denne Forfatters Tid nøjagtigere, end man hidtil har kunnet. Medens Rohde satte ham til Slutningen af det 3die Aarhundrede eller endog senere, kan han nu vanskelig sættes senere end til Midten af det 2det. Textkritisk Betydning har naturligvis ikke alene dette Brudstykke, men ogsaa et Par af de andre. At en Vaklen i vore Haandskrifters Overlevering, som hos Demosthenes IX 39, hvor Ordene *συγγνώμη τοῖς ἐλεγχομένοις* mangle i de bedste Haandskrifter, kan gaa langt tilbage i Tiden, sees af, at netop disse Ord i Papyrusfragmentet fremtræde som en senere Tilføjelse.

Det ejendommeligste Forhold viser sig dog ved et Brudstykke af Euklid; her have vi nemlig en helt anden Recension end den ellers overleverede. Beviserne gives i en mere kortfattet Form, idet flere af de rekapitulerende Gjentagelser uden videre ere udeladte, og, hvad der er endnu mærkeligere, endog et helt Bevis mangler. Fra I 39 springes der nemlig lige over til I 41. Ogsaa dette er en Følge af, at Recensionens Ophavsmand ikke har stillet saa store Fordringer til den mathematiske Stringens som Euklid selv. Efter at det nemlig i I 39 er bevist, at ligestore Trekanter med samme Grundlinie have ligestore Højder (ligge indenfor de samme parallelle Linier), bevises hos Euklid det Samme om ligestore Trekanter med ligestore Grundlinier (I 40), men dette Bevis har den ubekjendte Bearbejder nu fundet det ufornødent at medtage. Sandsynligst er det vel, at vi have at gjøre med en forkortet Bearbejdelse af Euklid, uagtet man naturligvis vil gjøre vel i ogsaa at holde Øjet aabent for den anden Mulighed, at det er en Rest af et før-euklidisk System, en Antagelse, der unægtelig vilde medføre betydningsfulde Konsekvenser.

Paa Grænsen mellem de litterære og de ikke-litterære Stykker staaer et Fragment af et foregivet Brev fra Kejser Hadrian til Antoninus. Kejseren taler væsentlig om, at han ikke er bange for at dø. Men Brevet er ufuldstændigt: efter at der er anført 15 Linier, begyndes der forfra med en anden og uøvet Haandskrift. Vi have da aabenbart at gjøre med en Skriveøvelse: de første Linier ere Lærerens Forskrift, som derpaa Eleven har skrevet efter. Om Brevet er authentisk,

er følgelig yderst tvivlsomt; det kan godt være en litterær Udarbejdelse eller maaske en Skrivelærers Produkt, men der er paa den anden Side Intet af Indholdet, som taler mod Ægtheden, og selve Skriften viser hen til en Tid, der ligger ikke længe efter Hadrians Død.

Nogen udførligere Omtale af de mangfoldige Dokumenter af forskjellig Slags er der ikke Anledning til at komme ind paa. Der er et Par større officielle Dokumenter, et, hvori en unævnt Kejser meddeler samtlige Undersaatter Fritagelse for den Afgift, som kaldtes *aurum coronarium,* og et andet, hvori Præfekten M. Petronius Mamertinus giver bestemte Regler angaaende Udstedelsen af Kvitteringer og tillige udsteder Forbud imod, at en Kreditor nægter at tage imod Tilbagebetaling af Gjælden i den Tanke, at han ved at true med retslig Forfølgelse kan presse en større Sum ud af sin Debitor. Iøvrigt findes der en stor Mængde Kvitteringer af forskjellige Arter, bl. A. Skattekvitteringer; ogsaa af Ostraka er der offentliggjort et ikke ringe Antal.

Det er gjennem tidligere Papyrusfund blevet os klart, hvor stor en Rolle Bankvæsenet spillede selv i smaa ægyptiske Byer. Mangfoldige Udbetalinger, selv af forholdsvis ubetydelige Summer, sees at være foregaaede gjennem en Bank, og af ligefremme Bankanvisninger eller Checks er der opbevaret en hel Del. Vi have nu i den sidste Papyrussamling et interessant Exempel paa, hvorledes man benyttede sig af Bankernes Mellemkomst for at undgaa en direkte Forsendelse af Penge. Paa et Papyrusdokument bevidnes det, at forskjellige Summer, som udgjøre Indtægten af nogle Ejendomme i Fayûm, der tilhøre Alexandrias Kommune, ere indbetalte i en lokal Bank for at kunne udbetales ved en Bank i Alexandria til en bestemt angiven Funktionær eller Embedsmand. En saadan Fremgangsmaade tyder paa et stærkt udviklet Forretningsliv.

I denne Sammenhæng kan omtales en latinsk Fortegnelse over nogle Pengesummer, som vare givne i Depositum af nogle romerske Soldater. Det berettes af Vegetius, at hver Kohortes *signifer* fungerede som Kassemester for Soldaterne, og at hver Gang der tilstodes dem en extraordinær Gave *(donativum),* blev Halvdelen deraf baandlagt for først at

udbetales ved Afskedigelsen. Større Klarhed have dog Papyrusfundene bragt. Vi se nu, at de Penge, som vare givne i Forvaring, maa sondres i to Dele, dels de, der stammede fra *donativa*, og som ikke turde røres, dels de, som Soldaterne frivillig havde deponeret, og hvoraf Enhver naturligvis kunde hæve efter sit øjeblikkelige Behov mod Afskrivning paa vedkommende Konto. Den hele Ordning var særdeles nem og praktisk.

Endelig findes der ogsaa et større Antal Breve. Af dem er der en halv Snes Stykker, som vedrøre den samme Familie. De fleste af dem ere skrevne af en Mand, som altid kalder sig med sit fulde Navn Lucius Bellenus Gemellus. Han var en afskediget Soldat og ejede en Gaard, som bestyredes af hans Søn Sabinus og en anden Person ved Navn Epagathos, medens han selv opholdt sig et Sted i Nærheden. Han skriver nu jævnlig Breve til Sabinus og Epagathos, indeholdende alle Slags Ordrer med Hensyn til Gaardens Drift. Der er Tale om Oliepresser og Gødning og alle mulige Arbejder; jævnlig giver han Ordre til, at der skal sendes ham Fisk eller Fjerkræ eller andre Fødevarer, og Epagathos bliver haardt dadlet, fordi der er omkommet et Par Grise for ham paa Grund af hans utidige Sparsommelighed, da han havde ladet dem drive en lang Vej, endskjøndt der var Trækdyr nok til at lade dem kjøre. Og da Gemellus har faaet at vide, at Strategen (den øverste lokale Embedsmand) har faaet en Stedfortræder, er han ikke sen til at give Ordre til at sende denne nogle Oliven og Fisk, «eftersom vi have hans Hjælp nødig» (*ἐπὶ χρίαν αὐτοῦ ἔχωμον*, ɔ: *ἐπεὶ χρείαν αὐτοῦ ἔχομεν*). Han udtrykker sig i Reglen kort og tørt, af og til med en lille Spøg. Hans Retskrivning er under al Kritik; i Stedet for *υἱῷ* skriver han *οιειωι*.

Ligesom ved Papyrusfundene fra Oxyrhynchos oprulles der saaledes ogsaa her for os Smaabilleder fra det daglige Liv. Det er den Slags Ting, der virke mest umiddelbart tiltrækkende paa En, selv om Videnskabsmændene ellers nok ere mest tilbøjelige til at gaa hen over Smaatingene og søge efter de Bidrag, som Papyrusfundene kunne give til Løsningen af mere omfattende Problemer.

Versbygningslære som moderne sprogvidenskabelig disciplin og som led af litteraturhistorien.

Spredte bemærkninger af **Karl Mortensen.**

> «At endvidere fonetik er det nødvendige grundlag for enhver rationelt opbygget metrik, der jo på hver side opererer med de rent fonetiske begreber stavelse, kvantitet og akcent, behøver ingen nærmere påvisning.»
> O. Jespersens Fonetik s. 8.

Studiet af versbygningens formelle ejendommeligheder har ingenlunde kunnet følge med den germanske filologis rivende fremskridt i den sidste menneskealder, og beklageligt nok er forskningen på dette område ikke ført ind i et sådant spor, at man i det mindste er enig om mål og midler. Metrikkens land er vedblivende gyngende grund, et af sprogvidenskabens farlige hjørner, hvorfra man skynder sig bort for ikke at blive hængende. Man ser da også det særsyn, at metrikkens egentlige dyrkere forkætrer hverandre, og der er fare for, at versbygningen bliver tabu undtagen for nogle få indviede, der hver for sig tror at sidde inde med den ene saliggørende tro. Denne rabies metrica er uhyggelig og sikkert til liden både for sagen selv, og det maa da snart være på tide at drage selve grundproblemerne frem til drøftelse, at fremlede, hvad i versbygningslæren der kan være genstand for studium efter almindelige filologiske principer, og hvad ikke — med andre ord: sondre mellem det i versbygningslæren, som er for os alle, og det, som kun de få udvalgte kan forstå. Det sidste lader filologien sikkert ligge uden hjertesorg. Ti først når denne sondring er foretagen, bliver filologerne klar over, at studiet af versbygningskunsten ikke kræver større genialitet end andet filologisk arbejde. Det er jo ikke enhvers sag at være genial, men man kan magelig være dygtig ‚metriker' uden at være genial metriker, selv om det sidste ubetinget er det bedste.

Når jeg uden mindste tro paa min genialitet føler trang til at indlede en drøftelse af versbygningens grundspørgsmål, er grunden dels den, at jeg nu i adskillige år har syslet med og tænkt over dansk versbygning og har udgivet et første bidrag til en historisk dansk versbygningslære, som er blevet skarpt kritiseret af dr. Ernst v. d. Recke[1] — altsaa lyst til at feje for min egen dør —, dels impulser fra anden side, især fremkomsten af professor Otto Jespersens fonetik og samme forfatters afhandling i Videnskabernes Selskabs ,Oversigt': Den psykologiske Grund til nogle metriske Fænomener.

Danmark har den ære allerede 1881 at have fået sin versbygningslære ind i et på mange punkter rigtigt videnskabeligt spor gennem E. v. d. Reckes betydelige og åndfulde arbejde. Dog er det min tro, at denne forfatters interessante, men fordringsfulde værk på en vis måde bærer skylden for, at der siden den tid har været absolut stilstand i dansk metrisk forskning, følgelig heller ingen fremgang i virkelig indsigt i versbygningen og dens væsen. Dette er så meget mere beklageligt, som vi i C. Rosenbergs afhandling (Nordisk Tidskr. utg. af Letterstedtska Föreningen 1883 s. 272—308) ,Vor Versbygnings Grundlove', formet som en slags anmeldelse af v. d. Reckes bog, har metriske udtalelser af overordentlig stor værdi og i væsentlige principspørgsmål i direkte og uopløselig modstrid med v. d. Reckes opfattelse. På mange punkter deler jeg Rosenbergs syn på dansk versbygning, og navnlig finder jeg hans bedømmelse af det anmeldte arbejde i hovedsagen slående rigtig. Dog har man i ringe grad taget hensyn til denne afhandling i de meget sparsomme senere bidrag til dansk verslære, og Otto Jespersens på nye synspunkter rige arbejde kan ganske ufortjent måske rammes af samme skæbne. Når jeg i mit forannævnte lille arbejde ikke har begyndt med en kritik af dansk metriks nuværende standpunkt og forsøgt en revision af dens grundbegreber og terminologi, er grunden ganske simpelt den, at jeg i overvejende grad har interesseret mig for æmnet litterærhistorisk-sprogligt og selv har betegnet bogen som et af forarbejderne til en historisk dansk metrik. Men E. v. d. Reckes anmeldelse — og andet, fremkommet i samme anledning — har vist mig, hvilket gabende svælg der er mellem hans og min opfattelse af videnskabelig versbygningslære, og stillet det klart for mig, at

[1] I Berlingske Tidende for $^{9}/_{2}$ 1901 (Aftenudgaven).

striden bør stå på det principielle, ikke om udenværkerne. Mit øjemed med nærværende artikel er da først og fremmest at slå til lyd for en fornyet metrisk drøftelse herhjemme i så stor en filologisk kreds som mulig. Det er nødvendigt, at jeg forudskikker disse bemærkninger, før jeg går over til den følgende undersøgelse. Det gælder nemlig afgjort et enten — eller: enten er E. v. d. Reckes bog kun et — ganske vist meget betydeligt — bidrag til en dansk versbygningslære, der måske på meget væsentlige punkter kan og bør ændres, eller det der givne er urokkelig sandhed — metrisk skolastik —, og så er det følgende, ikke blot mulige svage enkeltheder, men drøftelsen i det hele taget, ørkesløst og forfejlet. Afgørelsen heraf tilkommer fremtiden. — Det er selvfølgelig min tanke, at metriske spørgsmål skal behandles absolut sagligt, ikke personligt. Jeg udtaler derfor også her min beklagelse af, at jeg i mine studier over ældre dansk versbygning meget mod min vilje har brugt udtryk, der kan misforstås i retning af manglende hensyn over for dr. E. v. d. Recke. Foregangsmanden i videnskabelig dansk metrik kan forlange hensyn af enhver yngre forsker; men på den anden side er det den fri forsknings umistelige ret at gå ad egne veje, selv om de fører nok så langt bort fra forgængerens.

Adskilligt af de påstande, jeg i det følgende fremfører, er direkte eller indirekte udtalt af E. v. d. Recke, meget andet står ligefrem og i dets konsekvenser i den skarpeste modstrid til hans og andres f. eks. tyske metrikeres standpunkt. Tænkt som indledning til en discussion er hele udviklingen kun udført rent skizzemæssig.

I.

Hvad er læren om dansk versbygning ikke? Jeg interesserer mig kun for versbygningslæren som litterærhistorisk disciplin, altså som led af nordisk sprogvidenskab i bredere forstand, og vil derfor begynde med nogle negative bestemmelser. Det er ikke en lærebog for skjalde, en moderne Snorre med skáldskaparmál og háttatal, ikke en fornyet Peter Syv, hvoraf autores kan tage deres formelle ‚grif'. Litteraturhistorien behandler f. eks. anvendelsen af ‚den femfodede jambe' i dansk digtning. Det er en af dens opgaver at undersøge, hvorledes Oehlenschlæger har tumlet dette versemål; den kan også indlade sig på at måle vedkommende forfatters jamber med en eller anden ‚ideel' målestok. Men det er den ganske uvedkommende at give regler

for, hvorledes og hvilke jamber store og små digtere bør skrive. Altså: filologisk versbygningslære er ikke kunstteori, men undersøgelse og vurdering af kunstpraksis. Om verskunst-teori er en videnskab, ved jeg ikke. Det er i hvert fald ikke litteraturhistorie, ikke sprogvidenskab.

Versbygningslæren som led af sprogvidenskaben har heller ikke direkte nogetsomhelst med musik at gøre. De former af kunsten, der har rytmen til generalnævner, står nu ikke hverandre nærmere end moderne maleri og moderne arkitektur indbyrdes, eller end f. eks. en orangutang og en påskelilje. Alt det i musikken, som kan være genstand for videnskabelig behandling, kan eksakt kontrolleres, nøjagtigt måles. Versbygninglæren sysler med det levende sprog eller dets symbol, hvor alle mål er relative. Det er derfor ødelæggende for versbygningslæren at anvende musikkens terminologi, hæmmende og ikke fremmende at anvende dens analogi, forvirrende for enhver rigtig erkendelse at bruge nodetegn for verslære-værdier. Det eneste berøringspunkt for en nutidsbetragtning mellem de to kunstformer skyldes den omstændighed, at vers kan underlægges musik. Dette har til tider spillet en stor rolle, og litteraturhistorien har tit stor interesse af en udredning af dette mellemværende, for så vidt versbygningen kan bære spor deraf. Men versbygningen er afhængig af sprogets væsen; gør musikken vold på dette, er verset ikke vers længer som filologisk undersøgelsesstof. Undersøgelsen af verset som sådant er altså fuldstændig uafhængig af musik-discipliner. Det kunde betragtes som overflødigt at tilføje, at versbygningen også er — og var — uafhængig af dansen. Men ofte hævder man her en forbindelse, der for nutidsbetragtningen er ganske betydningsløs. Det er vist bedre at sige, at man dansede i takt med folkeviserne, end at folkeviserne blev sungne i takt med dansen; men selv om det sidste er tilfældet, kommer det i hvert fald ikke den sprogvidenskabelige metrik ved, hvorledes man sang viserne — spørgsmålets store interesse ellers ufortalt.

Versbygningens principielle uafhængighed af musik og dans må understreges meget stærkt. Denne understregning udelukker ikke muligheden af, at der kan kastes lys over et eller andet fænomen fra mere eller mindre beslægtede områder; men dette lys må ikke nogensinde overstråle ordlegemerne i verset, så man glemmer disses egne, selvstændige love. Begår filologien dette fejlgreb, sprænger den filologiske versbygningslære sine grænser og er ikke længer videnskab — i hvert fald ikke sprogvidenskab.

Versbygningslæren er heller ikke naturvidenskab. Dens nærmeste frænde er den sprogvidenskabelige disciplin fonetik. Direkte er der slet ingen forbindelse, indirekte adskillig, men med fonetikken som mellemled; hvad af naturvidenskab der fremmer fonetikken som videnskab, fremmer også versbygningslæren — forsøg på selvstændig forbindelse vil volde uklarhed eller være en ufornøden omvej.

Versbygningslæren er ikke æstetik eller psykologi uden med den almindelige litterærhistoriske videnskab som mellemled, og filologi i snævrere forstand er den ikke i højere grad, end den almindelige litterærhistorie er det.

II.

Hvad er da læren om dansk versbygning? Mit positive svar lyder: det er læren om, hvorledes danske vers har været byggede gennem tiderne og på et givet tidspunkt eller i et givet tilfælde. Versbygningens materiale er sproget. Så snart dens grundlove skal bestemmes, vil sproget sige: det levende talesprog. Det talte nutidssprog kan ikke i absolut forstand regelbindes. Trods dets store bevægelighed kan det dog lovfæstes inden for sprogvidenskabelige rammer. I samme omfang som den sprogvidenskabelige forskning kan beherske det levende sprog, i samme omfang må versbygningen kunne videnskabeligt beherskes.

Det levende ‚sprog' består af en række sproglyd, hvori bevidsthedslivet giver sig udtryk til meddelelse mellem mennesker. Også versbygning er udtryk og meddelelsesmiddel for bevidsthed. Efter den gængse sprogbrug kaldes den sædvanlige sprogform mellem mennesker ‚opløst' stil — solut stil, prosa —, vers er ‚bunden' tale. Her rejser sig straks versbygningslærens grundproblemer:

1. Versbygning er afhængig af en ‚bindingslov', der skiller vers fra prosa og betinger dens væsen (‚metrik', ‚rytmik'). 2. Ligefrem iagttagelse viser fremdeles, at versbygningen har forskellige attributer (‚pause', ‚rim', gruppering osv.), hvis betydning og indhold skal prøves. 3. Sprogstoffet kan underkastes forandringer under versbindingsloven (‚stilistik', ‚poetik' etc.). Det sidste punkt ser jeg i det følgende væsentlig bort fra.

Inden jeg går over til drøftelsen af versbygningens væsen fra et filologisk synspunkt, må jeg gøre en bemærkning om versterminologi, de fra den græsk-romerske oldtidslitteratur nedarvede eller i smag dermed konstruerede navne på versbegreber.

Enhver yngre sprogforsker, der ved, hvad ulykke for en virkelig forståelse af f. eks. moderne grammatiske fænomener sådanne lånte betegnelser har voldt, vil også vide, at selvstændig navngivning næsten er nødvendig for at drøfte et problem til bunds, hvis man ikke, hvergang man benytter en gængs terminus, skal nødes til at vedføje dens definition. Jeg mener: for at komme til bunds i vor nutidsversbygning må vi opgive så at sige alle benævnelser fra antik metrik — af frygt for, at de ved disse hængende forestillinger skal få — bevidst eller ubevidst — indflydelse på vor opfattelse; kun praktiske hensyn bør tillade en og anden afvigelse fra denne regel.

Det talte sprog er en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthedsliv. Vers er altså en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthedsliv. For den nærmere betragtning kan sidste led af definitionen udelades, da alle anerkender, at der ingen væsensforskel er i udtryk for bevidsthed, enten de fremkommer i vers eller prosa. Fællesleddet af interesse er altså: en strøm af artikulerede lydmasser.

Her lærer fonetikken os med sikkerhed, 1. at elementerne foruden deres udstrækning i tid varierer med hensyn til længde, tryk, tone og klang, og at strømmen for disse fire sidste begrebers vedkommende brydes af modsætningen mellem ,stærkere' og ,svagere' med teoretisk set uendelig mange afskygninger, hist og her med bestræbelse mod regelmæssig (,rytmisk') afveksling, og 2. at der med hensyn til udstrækningen i tid «er en tendens til at gøre afstanden mellem to på hinanden følgende stærke stavelser lige lang (i tid)», hvilket der dog i almindelig tale er meget, der modarbejder (,takt'deling). Jeg vil kalde det sidste fænomen tidsgruppering, det første styrkefordeling. Vers omfatter altså som al tale tidsgrupperede lydelementer i en vis styrkefordeling.

Efter gængs udtryksmåde er vers bunden tale; det ,bundne' kan gælde tidsgrupperne, styrkefordelingen eller begge dele på én gang. Sproget selv har en tilbøjelighed til lige store tidsgrupper og til regelmæssig afvekslende styrkefordeling.

Klangen (klangfylden) spiller særlig en rolle ved stavelsebestemmelsen, som er en af fonetikkens specielle opgaver. ,Lydlængde' og ,tone' er i nutidsdansk væsentlig ,indvortes' bestemte. Derimod er trykket til en vis grad ,udvortes' bestemt ɔ: undergivet faste fordelingsregler, og her spiller i de fleste tilfælde rytmen en stor rolle. Man kan altså på forhånd antage, at versbyg-

ningens ‚bundethed' beror på tidsgruppering og trykfordeling efter visse regler, der betinger forskellen fra prosa.

Da vel de fleste er enige om denne antagelse — som der kan gives en hel række fyldestgørende grunde for —, nøjes jeg med at slå den fast og kommer da til følgende foreløbige resultat: Bunden tale, vers, er en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthed, grupperet med hensyn til tid og regelbundet med hensyn til trykfordelingen.

III.

Tidsgruppering og trykfordeling. I anledning af verset

Kjærminderne, mig Eros gav,
Er uden Duft og Glans —

udvikler E. v. d. Recke (D. V. I 151), at ordet ‚kærminderne', prosodisk bestemt, ikke danner to jamber, hvad det derimod tilfredsstillende gør i verset, da det har «Muligheden i sig til at kunne hæves til Arsis i Verset.» Dette er rigtigt. Versfoden lader sig altså i dansk ikke bestemme som afhængig af prosodisk betonede og ubetonede stavelser, fortsætter forfatteren, men beror på stavelser, der i verset er betonede eller ubetonede, «det er ikke den prosodiske Sprogaccent, men den rhytmiske Ictus, som bestemmer dens Charakteer.» — Dette er metrisk religion, anvendt på en rigtig grundbetragtning, samme metriske religion, som E. v. d. Recke andetsteds i sin bog skarpt og hårdt dadler sine forgængere for: ti vers beror på trykfordeling i regelbunden afveksling og gruppering, men vel at mærke på den naturlige tales trykfordeling, der kun kan understreges og fremhæves under indflydelse af naboleddenes mere eller mindre tydelige trykveksling. Dette spørgsmål er af langt større betydning, end det ser ud til. Følgen af denne betragtning er nemlig, at begreber som ‚versbetoning' og ‚versictus' foreløbig må bortvises fra verslærens område, idet de kun betegner noget i anden række ved versbygningen og ikke berører dens grundvæsen. At sidste stavelse i ‚kærminderne' har ‚mulighed for at bære versictus' vil for en moderne fonetisk betragtning kun sige, at den på forhånd har stærkere tryk end foregående stavelse, og at versbyggeren har sørget for enten at isolere den i forhold til den følgende stavelse eller at lade den følges af et endnu svagere tryk.

Når jeg følger Jespersens betegnelsesmåde, har jeg i ordenes

naturlige udtale fire relative styrkegrader: stærk, halvstærk, halvsvag, svag, hvilke grader kan antydes med tallene 4, 3, 2, 1. Trykvekslingen, som binder verset, kan altså være:

stærk — { halvstærk, halvsvag, svag, } halvstærk — { halvsvag, svag, } halvsvag — svag

ɔ: 4 — { 3, 2, 1, } 3 — { 2, 1, } 2 — 1

eller omvendt.

Den relativt stærkere stavelse ‚står i tryk', er trykstavelse i forhold til den svagere. Jeg foreslår som fagudtryk: højtryk og lavtryk. Højtryksstavelsen kan altså være stærk og mellemstærk (halvstærk eller halvsvag), lavtryksstavelsen mellemstærk eller svag.

Fra dette udgangspunkt følger igen en række bestemmelser som naturlig konsekvens: rytmen beror paa regelbunden skiften mellem højtryk og lavtryk. Det bliver altsaa højtrykket, som det forholdsvis stærkere, der markerer rytmens mindsteled, der kunde kaldes højtryksled eller kortere led. Dette omfatter da som centrum højtryksstavelsen med de mellemstærke eller svage stavelser, der grupperer sig om denne. Versbygningens led er lige så mange som antallet af højtryksstavelser. Den almindelige verslæres første opgave bliver altså her: at bestemme leddenes tal ved at udpege højtryksstavelserne og dernæst at undersøge leddets art (trykforskel, stavelsetal, lydlængde etc. med påvisning af sådanne forholds mulige betydning i verset). Men heraf følger fremdeles — hvad der sikkert vil skurre i rettroendes øren —, at forskellen mellem jambiske og trochæiske led (‚versfødder') og mellem stigende og faldende rytme heller ikke berører versets grundvæsen; den kan være helt betydningsløs eller den kan ‚bero på tradition'; muligvis kan den være af betydning for versets psykologiske virkning — alt sekundære spørgsmål.

Ligesom versets leddeling har sit udgangspunkt i det levende sprogs ‚rytmesans', er leddenes gruppering i tid blot en gennemførelse af den taktdeling, hvortil spiren ligger i talesproget. Jeg vil dog advare mod ordet ‚takt', for det første fordi jeg frygter ulykker fra musikkens side, og dernæst i mindet om ‚takt'stridig-

hederne på den oldgermanske metriks område; jeg foreslår derfor tidsenhed eller tidsgruppe som teknisk navn på mindstegruppen af led. Tidsenhederne tænkes og føles, som navnet siger, lige store, men ogsaa her er forholdene relative, som det ligger i sagens natur.

Flere tidsenheder forenes til større grupper, hvorved tidsrelativiteten bliver endnu større; snart træder den større tidsgruppe karakteristisk frem, snart falder tidsenheden sammen med højtryksleddet, og den større gruppes tidsvarighed får først betydning i anden række. Det levende sprog har tilbøjelighed til rytmisk trykfordeling og til tidsgruppering; når begge dele samtidig regelbindes, fremkommer vers.

Med hensyn til tidsgrupperingen maa endnu bemærkes, at udstrækningen i tid ikke behøver at være udfyldt alene med lydmasser; disse kan afbrydes af ophold (‚pauser'); fonetisk set kan opholdet kun til en vis grad regelbindes. Dette udfyldningsmiddels systematiske anvendelse i vers er derfor væsentlig kun indskrænket af hensyn til meningen i det sproglige udtryk. En større eller mindre tidsgruppe kan yderligere fremhæves ved enderim. På samme måder har man til tider fremhævet højtryksleddene ved stavrim og assonans som bevidst kunstmiddel. — Deling i såkaldte ‚vers' og ‚strofer' hører til verbygningens udenværker og beror væsentlig på vedtagelse. Versbygningens væsen berøres kun af sådanne grupper, såfremt de ikke er større, end at de føles som tidsgrupper.

IV.

Versbygningens systematik. I overvejelser om systematisk versbygningslære drøfter man ofte med stor ihærdighed forholdet mellem ‚det tilsigtede og det opnåede', der snart fortoner sig til et forhold mellem ‚den ideale' og ‚den reale' rytme. Den ideale rytme hører til verskunstens mysterier og unddrager sig sprogvidenskabelig undersøgelse. Som absolut begreb er den endda nogenlunde uskyldig — kun tidsspildende —, men giver man den halvvirkelighed ved en dertil egnet fremsigelse af versets sprogunderlag, bliver teorien ødelæggende for forståelsen af versbygningens grundvæsen. Jeg forkaster scansionen som videnskabelig grundprøve over for versbygning. Den skarpe ‚rytmeudtale', hvormed børn og ukyndige spolerer verskunstens frembringelser, bør ikke anerkendes som erkendelsesnorm for bunden tale, med-

mindre man med stringente — ureligiøse — grunde kan godtgøre dens rigtighed.

Ud fra hele mit grundsyn — og at dette er sprogvidenskabeligt rigtigt og forsvarligt, mener jeg at kunne bevise, om det anfægtes — er det en selvfølge, at det er det prosaiske talesprogs trykled og trykfordelingsgrupper, der skal undersøges og klassificeres; lige så mange grupper, lige så mange højtryksled (‚versefødder') findes der teoretisk set. Det næste spørgsmål bliver da: hvilke højtryksled er faktisk i anvendelse i nutidsvers og hvorledes? Efter dette følger den yderligere analyse af versets fortsatte gruppering, spørgsmål om trykgruppens sammenfald med eller indordning under tidsgruppen og den fortsatte sammenkædning til højere enheder.

Står vi så overfor verset selv, plejer deklamationsmåden at spille en større rolle i metriske skrifter, og herved fremkaldes sædvanlig stor uenighed. Filologisk kan der i denne sag ikke være mindste tvivl: verset skal fremsiges med meningen som afgjort rettesnor og rigsmålsudtalen som tvingende norm. En fra rigsmålet afvigende deklamerende eller kunstnerisk udtale kan kun blive genstand for videnskabelig iagttagelse og vurdering i hvert specielt tilfælde, bedst vel med en fonograf som mellemled, og kan aldrig få mindste indflydelse på konstitueringen af versbygningens grundregler. Behandlingen er vanskelig, men ikke vanskeligere end den videnskabelige behandling af det levende sprog i det hele taget. Hele denne vigtige sag oplyses bedst ved et eksempel.

Tager vi folkeviselinien (DgF 135 A I 1): Dronning Damor ligger udi Rihe siug, omsætter den i moderne sprogdragt og underlægger den nutidssprogets udtale, er dens groftskitserede trykfordeling: 1, 1, 4, 1, 2, 1, 1, 1, 4, 1, 4; de fire første stavelser bindes sammen til en lydlig enhed ved ‚enhedstryk'; det samme gælder forholdsleddet; ‚syg' får både på grund af stilling og betydning ‚værditryk', hvad ‚ligger' ifølge sammenhængen ikke kan have. Ophold er ifølge sprogbrug urimelig i de to enhedsgrupper, ændrer også let betydningen. Derimod er ophold muligt foran og efter ‚ligger' samt foran ‚syg'. Ophold efter ‚ligger' isolerer dette ord og gør det til et trykled af formen 3, 1 eller 4, 1. Med ringe ophold efter ‚ligger' og en stærk forbindelse af enheds- og værditryk på ‚syg', bliver ‚ligger' af trykværdi omtrent som i enheds-trykrækken ‚ligger syg'; helt svag kan ordet vel ikke blive på grund af det forbindelsen sprængende forholdsled. Ser

vi nu på tidsgrupperingen, som versbygningen kræver, ses det, at denne sidste mulighed må udelukkes af sproglige grunde; ti ordrækken ‚ligger udi Ribe syg' med tre trykled eller to stærkere og et svagere trykled kan ikke danne samme tidsgruppe som ‚dronning Dagmar' med ét trykled. Med sproglig-fonetisk udgangspunkt er der altså kun to muligheder, alt efter som ‚ligger' isoleres:

dronning Dagmar ligger udi Ribe syg
1, 1, 4, 1 — 4 (3, 2), 1 — 1, 1, 4, 1 — 4, eller
1, 1, 4, 1, 2, 1 — 1, 1, 4, 1, 3 (4)

Tallene betegner stadig kun relativiteten; at grupperingen ændrer trykværdien, er en fonetisk kendsgerning. Dette vil altså sige: der er i linien følgende trykgrupper: dronning Dagmar — ligger — udi Ribe — syg; tidsgrupperne falder enten sammen med trykgrupperne eller bliver: dronning Dagmar ligger — udi Ribe syg. Med andre ord: der er enten fire eller to ‚versfødder', rummende de angivne lydmængder, i linien. Her står vi da ved et af centrumsspørgsmålene for moderne behandling af metrik. Med hvilken videnskabelig berettigelse eller ud fra hvilken videnskabelig nødvendighed skærer man den behandlede lydrække i stykker således:

dronning Dagmar ligger udi Ribe syg
◡ ◡ — | ◡ — || ◡ ◡ ◡ — | ◡ —

og karakteriserer rækken som metrisk bestående f. eks. af en anapæst, en jambe, en (udvidet) anapæst (jeg aner ikke, hvad en sådan kavaller hedder i de metriske mysterier) og en jambe? Jeg beder mine læsere om virkelig at få dette eksempel gennemtænkt. Det er mig ikke muligt at se andet, end at hele denne skrigende unaturlighed skyldes de fornævnte mysterier ɔ: som udgangspunkt har kendskabet til den klassiske metrik, hvor efter den gængse opfattelse rytmen beror på afveksling i de fortløbende stavelsers tidsvarighed. Det kan vel fremdeles anses for givet, at forfatteren af den valgte folkeviselinie ikke har scanderet verset i jamber og anapæster (jævnlig afbrudt af korjamber og andre interessante uregelmæssigheder i folkedigtningen). Her hjælper Brückes fysiologiske forskninger slet ikke — og hvis Forchhammers akcentteori om trykårsagen er rigtig, må de jo endda stærkt revideres med hensyn til deres metriske betydning —, og lige så lidt

hjælper det at forkætre min ringhed. Jeg stiller disse spørgsmål op i den sikre overbevisning, at de ikke kan besvares tilfredsstillende på anden måde end: det er videnskabelig set uberettiget og uforsvarligt at foretage en sådan scansionsdeling. For en sprogvidenskabelig betragtning lyder reglen, den rigtige løsning af problemet således: nydansk metriks systematik skal opbygges med det talte sprogs naturlige trykgrupper og tidsgrupper som udgangspunkt. Et godt grundlag at bygge videre på er for nydanskens vedkommende givet af O. Jespersen i hans fonetiks afsnit om tryk og H. G. Wiwels udfyldende undersøgelser dertil i sidste hefte af ,Dania'.

Her må jeg straks tilføje, at når systematikkens grundlag ad denne vej er fundet gennem opstilling og gruppering af de faktiske muligheder, bliver der et uhyre arbejde at gøre ved statistisk undersøgelse af anvendelsen i digtningen ɔ: hos hver enkelt forfatter, ja strengt taget for hvert enkelt digt. Det er kun den mystiske, højere sfære, hvori metrikken ynder at færdes, der lader den se ned på det nøgterne, ugeniale arbejde: at gå det hele materiale igennem og ordne det; men det er alligevel nødvendigt, og hvad af blivende værd der hidtil er udrettet på metrisk område, er væsentlig hidført ved statistisk underbygning med kendsgerninger. Man behøver blot at tænke på nutidsforskningen over indisk-iransk, over oldlatinsk eller oldgermansk versbygning.

V.

Den historiske betragtning af versbygningen. Lige så skarpt som jeg har fremhævet, at versbygningslæren i væsen og grundbegreb skal bestemmes ud fra det talte nutidssprog, lige så stærkt ønsker jeg at understrege betydningen af den historiske betragtning over for versbygningen. Denne betydning fremgår i første linie af almindelige betragtninger. Trykfordelingen bestemmes væsentligst ifølge traditionel udtale; men selve nutidsforholdene viser, at der foregår stadige svingninger og forskydninger, hvis mulighed man må regne med. Endnu vigtigere forekommer det mig at være, at hele sprogets ,udtaledisposition' med den deraf afhængige rytmedisposition er et produkt af historisk udvikling og på mange punkter kan følges og sikkert klarlægges. Jeg nærer således ikke mindste tvivl om, at de gotisk-germanske og da særlig det danske sprogs forkærlighed for firetrykledsverset, delt i to tidsgrupper (jambiske og trochæiske firefodede dipodier

i den gængse terminologi) skyldes ældgammel rytmedisposition og historisk kan forklares gennem sprogfamiliens nyere versbygnings udvikling af de oldgermanske forbilleder. Dispositionen er så stærk, at den, som jeg håber snart at skulle få udviklet i sammenhæng andensteds, lejlighedsvis bemægtiger sig vers af helt andre typer, selv ‚den femfodede jambe', og lemper dem efter sit behov.

Den historiske betragtningsmådes nødvendighed følger fremdeles af den kendsgerning, at digteren, hvorledes han end arbejder, og hvorledes rytmen end fødes i ham, i et flertal af tilfælde arbejder i nedarvede former og bevidst eller ubevidst ikke blot benytter den givne ramme, men også efterligner væsensindholdet i individuel opfattelse. De ikke helt sjældne undtagelser fra denne regel kan forøvrigt kun konstateres ad historisk vej.

Dernæst er det jo en ubestridt kendsgerning, at fremmed indflydelse har spillet en meget stor rolle i den danske versbygnings udviklingshistorie, et spørgsmål, der atter kun ad historisk vej kan udredes. Jeg er stadig af den mening, at Ewalds og Oehlenschlægers versbygning ikke kan endelig skildres i fuld belysning, uden at først forbindelsen med ældre dansk digtning og dernæst den fremmede påvirkning er klarlagt, ja ikke engang en systematik over disse forfatteres versbygning kan blive afsluttende uden hensyn til det mulige historiske korrektiv, som gør sin magt gældende over for alle andre metriske fænomener end — måske — den absolute nutidsdigtning.

Langt større vægt får dog den historiske betragtning, når vi tager hensyn til, at versbygningen i sin anvendelse bliver et led af den almindelige litteraturhistorie, og her ligger tillige verslærens hovedbetydning som selvstændig videnskabelig disciplin. I samme omfang som litteraturen bliver verslæren afhængig af andre grænsefag, f. eks. som genstand for æstetisk vurdering af dens samtlige virkemidler. Sondringen mellem folkedigtning og kunstpoesi bliver af væsentlig betydning. Alle versbygningens udenværker — som rim og traditionel leddeling — kan kun forstås i historisk belysning. Den ældre versbygnings teoretikere må opfattes og vurderes historisk, således at deres syn på det givne fænomen ikke hilder vor bedømmelse af fænomenet, som det faktisk foreligger. Ældre versbygning kan overhovedet kun tilnærmelsesvis bestemmes, og det ved tilbagegående sprogvidenskabelig analogi: sprogsubstratets i betragtning kommende egenskaber fikseres filologisk i så stort omfang som gørligt, rytmemulighederne opstilles i tilslutning dertil, og det statistiske opgør

over de faktisk foreliggende vers afgiver kontraprøven. At der her vil komme en stadig vekselvirkning mellem den sproghistoriske forskning og versbygningens regler, ligger i forholdenes natur og er en kendsgerning: selv nogle få sikre versbygningsregler kan være af uvurderlig betydning til belysning af sproglige fænomener. Men på hele den historiske versbygningslæres område er resignation og forsigtighed at tilråde i langt højere grad, end hidtil har været tilfældet. Det nytter på dette område ikke stadig at råbe på originalitet i opfattelsen og på resultater; ti på hele den gotisk-germanske versbygnings område er der historisk set et uhyre rydningsarbejde at gøre, før der i væsentlig grad kan tales om resultater, hvorpå en fremtidens genial metrisk forsker kan bygge en værdifuld historisk versbygningslære.

Jeg stiller altså den historiske betragtning af versbygningen meget højt og meget højere end hidtidige danske metrikere, men anerkender samtidig den tvingende nødvendighed af at være forsigtig på dette område. På den anden side må det bestemt fastholdes, at den historiske redegørelse for versbygningen er lige så begrundet og nødvendig for perioder med æstetisk ringe kunst som for kunstens opgangstider; udbyttet og resultaternes værd vil være forskelligt; men det går f. eks. ikke an at eliminere det 16de og 17de samt første halvdel af det 18de århundrede ud af dansk versbygnings historie. De nævnte århundreders digtning er tværtimod fundamentale for udviklingen af nyere dansk versbygning, selv om de kunstnerisk betydeligste fremskridt sker i det 19de århundrede. Endnu betænkeligere bliver det efter visse synspunkter at udelukke enkelte forfattere fra bedømmelse under forsøget på at fastslå verskunstens grundprinciper. I denne henseende har efter min mening E. v. d. Recke på flere punkter begået fejl (Grundtvig, Drachmann).

I disse synspunkter vil utvivlsomt enhver sprogforsker give mig ret, og jeg vil her gentage, at den versbygningslære, jeg hidtil har interesseret mig for og også i fremtiden håber at skulle fremme, er en sprogvidenskabelig disciplin både fra et nutidssynspunkt og for en historisk betragtning; personlig tror jeg ikke på nogen anden form for videnskabelig metrik, føler altså heller ikke mindste trang til at imponeres af, hvad der for mig står som metrisk mysticisme, selv om den taler nok så kategorisk. Det er nu engang en vanskelig sag i videnskab at sætte punctum finale efter en opfattelse.

Den danske versbygnings historiske udvikling er for mig et

litterærhistorisk spørgsmål af den allerstørste interesse, og drivfjederen i denne interesse er min tro på den kontinuerlige og organiske udvikling, der kan følges gennem versbygningen fra de ældste tider til vore dages digtning; men det turde være nøjagtigere videnskabelig metode gennem enkeltundersøgelser at klarlægge hele udviklingsløbet end straks at opstille et velklingende grundmotiv uden sikkerhed for verificeringen.

Germ. strand.

Af **Th. V. Jensen.**

Dette fællesgerm. ords forhistorie er, såvidt vides, uopklaret («lässt sich nicht weiter verfolgen», Kluge Etym. Wb.) Man har forsøgt at kombinere det med slav. **stornā* «side» (oldsl. *strana* russ. *storonà*), men metathesen er usandsynlig og det slav. ord har ingen til germ. *d* svarende konsonant. I oldn. betyder *strǫnd* foruden «litus» også «rand, kant» («border, edge», Cleasby-Vígfússon), og der kan næppe være tvivl om, at den mere omfattende betydning er den opr., sml. fr. *bord*, der har denne betydningsudvikling. Hvad formen angår, kan der til germ. *str* svare enten opr. *str* el. *sr*. Vilde man anta, at den opr. forlydsgruppe var *str*, vil der næppe kunne påvises nogen etymol. korrespondens udenfor germ.; prøver man med *sr*, da vil man i lat. finde et ord, der både i form og betydning svarer så godt til det germ. ord, at der intet er til hinder for at holde dem for identiske. Lydgruppen *sr*, der er bevaret på sanskrit, er i andre sprog udviklet höjst forskælligt. I gr. falder *s* bort i forlyd, *ῥέει* = sskr. *srávati;* i germ. og slav. udvikler sig et *t*, germ **strau-maz*, oldn. *straumr*, slav. *strūmen-* m. (disse ord forholder sig m. h. t. suffikser til gr. *ῥεῦ-μα* som *κευθ-μό-* og *κευθ-μῶν-* til *κεῦθ-μα*); i lat. blev *sr*, sikkert gennem *þr*, til *fr*, der bevaredes i forlyd og i indlyd blev til *br*. Således udgår gr. *ῥῖγος* og lat. *frīgus* fra en fælles grundform **srīgos*; i indlyd har vi i latin f. eks. *tenebræ* af *-srā* sml. sskr. *támisrā* «mörke» (germ. *str* i oht. adj. *dinstar* «mörk»), *sobrīnus* står for **sosrīnus* og er ident. med det slav. adj. *sestrinŭ* «søsterlig», sml. *str* i det germ. ord, o. s. v. Det germ. «strand» turde da være identisk med lat. *front-*. Dette ords forsk. betydninger lader sig alle med lethed udlede af grundbet. «rand, kant». spec. «den forreste side» af noget. Med germ. «strand» i bet. «rand» (f. eks. om randen på et skjold) kan sammenlignes lat. *frons anuli;* med «strand» i bet. «litus» kan sammenlignes *frons* i forbindelser som *frons Italiæ, frons litorum.* M h. t. betydningen «pande» i latin har vi en analog bet.-udvikling i et germ. ord for «pande», næmlig oldn. *enni* oht. *endi* n., besl. m. gr. *ἀντίος*[1], opr. altså «(hovedets) forside». Den formelle overensstemmelse mellem oldn. *strǫnd* f., pl. *strendr* og lat. *front-* f. (med det förklass. m. kan sammenlignes tysk m.) er fuldstændig; sml. f. eks. — m. h. t. böjningen og *d* af *t-* — oldn. *ǫnd* f., pl. *endr* og lat. *anat-* f. En anden etymologi af *front-*, der går ud på at aflede det af et **bhrū-vent-* «forsynet med bryn», kan man vist rolig sé bort fra, da denne form på lat. vilde være bleven til **fru(v)ent-* sml. *jŭven-* = sskr. *yúvan-*.

---

[1] Germ. grundform **ánþia-* n.; det gr. adj. står vistnok for **ἀντιός* efter Wheelers accentforskydningslov (— ⏑́⏑ for opr. — ⏑⏑́ sml. *βουφόνος* af **βουφονός* overfor *βουφορβός* o. s. v.). Det germ. subst. forholder sig da til **ἀντιός* som gr. subst. *δόλιχος* til adj. *δολιχός*.

Anmeldelser.

A. Mau, Pompeji in Leben und Kunst. Leipzig 1900.

F. Barnabei, La villa Pompeiana di P. Fannio Sinistore scoperto presso Boscoreale. Roma 1901.

Overbecks Pompeji udkom første Gang i 1856. Den har fra den Tid indtil nu været den mest almindelig benyttede Haandbog for alle dem, der ønskede at gjøre Bekjendtskab med den forsvundne og gjenfundne Oldtidsby og det Liv, der rørte sig der. Praktisk anlagt, som den var, let overskuelig og forsynet med en Mængde gode Afbildninger, afhjalp den en virkelig Trang. De Mangler, der hæftede ved den, bleve for en stor Del afhjulpne ved de senere Udgaver, hvori Læseren naturligvis ogsaa blev gjort bekjendt med de stadig fortsatte Udgravninger og Opdagelser, af hvilke mange havde epokegjørende Betydning, samt med Nissens og Maus grundige Undersøgelser af Ruinerne, hvorved det lykkedes igjennem den forskjellige Bygningsmaade og Dekoration at gjøre Rede for Stadens Historie i tre Hundredaar eller mere. Den 4de og sidste Udgave, som blev udgivet af Overbeck og Mau i Forening 1884, maatte betegnes som en god Bog, der tilbørlig holdt Læseren à jour med, hvad der indtil den Dag var kommet frem. Men ogsaa denne maatte efter nogen Tids Forløb trænge til en Afløser. Nu er der kommet en saadan i det ovfr. nævnte Værk af *Mau*. Det er et udmærket Arbeide, skrevet med al den Paalidelighed og videnskabelige Dygtighed, som Forfatterens Navn lover. Skjøndt Overbecks Bog er større og indeholder en Del Stof, der ikke findes i Maus, giver denne dog i Virkeligheden en klarere og ikke mindre fyldig Fremstilling af Emnet. Den gjør os tilmed bekjendt med nye, vigtige Opdagelser, som det lille Tempel for Venus Pompeiana og fremfor alt Vettiernes Hus, den elegante Privatbolig, der blev udgravet 1894—95, og som man fandt saa vel bevaret, at man tog den priselige Beslutning at bringe den under Tag og restaurere den saa vidt muligt, saa at Besøgeren her virkelig kan danne sig en Forestilling om, hvordan et pompeiansk Hus ser ud, idet han ser Værelserne under Tag og Haven fuld af sydlandske Blomster. Maus Fremstilling er saa fuldstændig, at selv den, der ikke har set dette Hus i Virkeligheden, dog med Lethed kan tænke sig det. Farverne mangle desværre, men de fotografiske Afbildninger ere saa gode som

man vel kunde forlange i den lille Maalestok. Med særlig Nydelse betragter man den Frise paa sort Grund, hvor Eroter sysle med allehaande forskjellige Arbeider, Oliepresning og Salg af Parfume, Vinhøst og Vinhandel, Guldsmedearbeide og Blomsterplukning.

Ogsaa denne Bog vil formodentlig om ikke lang Tid, alt som Udgravningerne skride frem, trænge til en ny Udgave. Allerede nu er der jo fremdraget en høist interessant Villa udenfor Pompeji. Det er den Villa ved Boscoreale, som *Barnabei* har udgivet i det ovfr. nævnte Arbejde.

Boscoreale er en Landsby ved Foden af Vesuv, et Par Kilometer ovenfor Pompeji og et Stykke til høire for den Vei, der fra Pompeji fører op til Vulkanens Krater. Endnu for faa Aar siden var dette Navn kun kjendt af Faa; men i 1895 prøvede en Mand, der eiede en Jordlod udenfor Byen, om han ikke kunde gjøre sin Lykke ved en Udgravning. Han følte sig vistnok skuffet, da det viste sig, at den Villa, han stødte paa, ikke frembød nogen som helst kunstnerisk Interesse. Det var en simpel Avlsgaard *(Villa rustica)* med Vinperse og Oliepresse, og fuld af de dertil hørende Kar og Redskaber. Men ved Undersøgelsen af et til Vinpersen hørende underjordisk Rum (en *lacus*) kom en sjælden Skat for Dagen, en Mængde fint og kunstnerisk bearbeidede Sølvkar, en Del smukt ciselerede Broncekar, en Pose med henved 1000 Guldmønter fra de første Keiseres Tid, og forskjellige Smykker. Sølvsagerne bleve, som bekjendt, erhvervede af Baron Rothschild, der forærede dem til Louvres Museum, hvor de ere Gjenstand for almindelig Beundring. Disse Sager have ikke hørt hjemme der, hvor de fandtes, men maaske i den anden Villa, vi strax skulle omtale. Efter at Vulkanens Rasen havde jaget Beboerne paa Flugt, synes det som om enten Eieren eller maaske snarere en Røverbande har forsøgt at «redde» disse Sager, men de kom ikke langt, inden de maatte bukke under for de dræbende Dunster, og overvældede af Sten- og Askeregnen udaandede under svære Krampetrækninger, som det viser sig af de Gibsafstøbninger, man har været i Stand til at tage af Ligene.

Nogen Tid efter fandt man lidt høiere oppe paa Bjerget en anden Villa, som ved Siden af den Landhusholdning, der ogsaa blev drevet der, indeholdt en elegant Beboelsesleilighed med en stor Mængde Værelser, hvoraf mange vare smykkede med fortrinlige Malerier. Det er den, hvormed Barnabei i det ovfr. nævnte Skrift har gjort Publikum bekjendt. Eierens Navn antages at være P. Fannius Synistor. I et af de til Landvæsenet bestemte Rum

fandt man nemlig den øverste Rand af et stort Lerkar, hvorpaa der var indskrevet P·FANNI·SYNISTORIS·S·XXIIII. Karret har rummet 24 Sextarier, d. e. $^1/_2$ Amphora eller omtrent 12 Potter.

Indgangen er desværre endnu ikke helt udgravet. Man kjender derfor ikke Længden af den Søileallé, der dannede Adgang til Villaen; det aabne Rum imellem Søilerne er c. 10 Meter bredt. Ad 4 Trin stiger man op til en Forhal, hvis Forside dannes af 4 Søiler imellem 2 firkantede Piller. Den har en Dybde af 5 M. og en Længde af 13. Den kunde sammenlignes med Atriet i de pompeianske Huse, thi ogsaa her finder man i det ene Hjørne Husgudernes Alter, Larariet, men et egentligt Atrium er det ikke; et saadant behøvedes ikke paa Landet. Den græske Bygningsplan er ikke modificeret efter romerske Fordringer.

Bygningens Centrum, den store Peristyl, er kvadratisk. Det aabne Rum i Midten er $13^1/_2$ M. bredt, omgivet paa hver Side af 6 korinthiske Søiler uden Basis. Søilegangen er over 4 M. bred. Væggene ere prægtig malede i den saakaldte 2den pompeianske Stil eller Architekturstilen, hvor alle Elementerne ere tagne fra virkelig Architektur, men Kunstnerens Fantasi benytter dem med Frihed og sammensætter dem ofte til eventyrlig pragtfulde Kompositioner. Dette synes især at have været Mode i Keiser Augusts Tid, og til samme Tid føres vi ogsaa ved den Indskrift, der er indridset paa en Søile her i Huset: *VII idus Maias auctio facta Germanico cos*, d. e. «her er holdt Auction d. 9. Mai Aar 12 eft. Chr.» Paa Peristylens Vægge er der indenfor enhver af Søilerne malet en lignende kanelleret Søile med Kapitæler af Akanthusblade, og mellem dem hænge rige Frugtguirlander ligesom i Huset paa Palatinerbjerget i Rom, udførte med skuffende Naturtroskab.

Af de bagved Peristylen liggende Rum er det midterste helt aabent fortil som et Exedra eller et Tablinum; det er smykket med lignende Frugtguirlander, og imellem dem hænge Masker. Til høire for dette ligger den største Sal, som vi med B. ville kalde Triclinium. Den har et Fladeindhold af 7 $\times$ 8 Meter. En 2 M. bred Døraabning vender ud imod Peristylen, og paa hver Side af denne er der et næsten lige saa bredt Vindue; der har altsaa været godt lyst. Paa hver Side af Døraabningen er der malet en Satyr med et Fad i den ene Haand og en Kande i den anden. Disse Satyrer have, hvad vi aldrig have set før, store Vinger; Kunstneren har maaske syntes, det skulde gaa hurtig med Opvartningen. Paa Væggen tilhøire finde vi i det

midterste Felt en rigt klædt Kvinde siddende, og ved Siden af hende en nøgen Mand. B. kalder ham Herakles. Han ligner rigtignok mere en almindelig romersk Spidsborger, og det er ikke en Kølle, han holder i Haanden, men en almindelig Stok. Kvinden har, som alle de her malede Kvindefigurer, fyldige Legemsformer og regelmæssige Ansigtstræk, dog ikke af den almindelige pompeianske Typus; det er snarere en national romersk Model. Øinene ere store og undertiden skelende. Kunstneren har villet lægge et stærkt Udtryk i dem, men han har ikke altid været saa heldig, at man kan se hvad han har ment. Saaledes her. B. finder her en erotisk Samtale; jeg synes snarere, at disse to ere kjede af hinanden. B. kalder Kvinden Iole; hvis Manden er Herakles, maatte det dog snarere være Omphale; men jeg tør ikke sige, at jeg veed hvad Kunstnerens Tanke har været med dette Billede. Heldigere synes han i det andet Felt. Der sidder en Kvinde og spiller paa Cithar. Hendes aabne Øine søge næppe, som B. mener, en anden, for os ikke synlig Person, som hun interesserer sig for; mig forekommer det, at hun ikke ser paa noget Bestemt, men kun er optaget af Musikens Toner. Paa Væggen til venstre træffe vi først en prægtig Skikkelse af en gammel Mand, der læner sig til sin Stok; B. kalder ham Pædagog. Om han staar i nogen Forbindelse med Billedet paa det midterste Felt, kunne vi ikke sige, da vi ikke forstaa dette. Efter B.s Beskrivelse ser man en ung Mand siddende paa en Sten, hvorved ogsaa et stort rundt Sølvskjold er opstillet. Foran dette sidder en pyntelig klædt Kvinde med Hagen støttet paa den høire Haand. Hun ser hen paa Manden, ved hvis Ankomst hun, siger B., er bleven greben af en saadan Extase eller en saadan Begjærlighed, at hun synes at ville trække ham til sig med sine Øines Magt. Det er muligt, at B. har Ret i at den første af disse to Personer skal være en Mand, skjøndt jeg snarere vilde tage ham for en ikke ganske ung Kvinde; men ubegribeligt er det, hvorledes han kan finde et erotisk Sammenspil imellem disse to, der se ud til alt andet end at være velvillig stemte imod hinanden. Efter det bebreidende Udtryk i den Enes og det hadefulde i den Andens Ansigt vilde jeg kunne kalde dem Antiope og Dirke. Paa Bagvæggen finde vi i Midten en pragtfuld Architekturdekoration. Imellem de store Søiler i Forgrunden ser man ud til en Mængde andre Bygninger, Søilegange og Templer, det Ene bagved det Andet i et dybt Perspektiv. Det er ikke nogen ny Art af Dekoration, vi her gjøre Bekjendtskab med, men det er maaske

det skjønneste Exemplar, vi have af denne Art. En Eiendommelighed ved dette Billede er, at Søilerne eller Pillerne i Forgrunden ikke ere riflede, som i Peristylen; nogle af dem ere ottekantede; ved andre har Kunstneren tydelig angivet de Stykker, hvoraf de ere sammensatte, Trommer eller Cylindre ved de runde Søiler, Tærninger ved de firkantede Piller, og midt paa enhver af disse ser man de firkantede Klodser, som Stenhuggeren lader blive staaende til Holdepunkter for Tougene under Transporten, men som ere bestemte til at hugges bort, naar Stenen er anbragt paa sin Plads; her ere de bibeholdte som Dekoration. Man kan undre sig herover og misbillige det, men man kan ikke nægte, at det gjør sin Virkning. Den Afvexling og Mangfoldighed, som Kunstneren trængte til, har han opnaaet. Midtpunktet i Bagvæggens Dekoration danner en legemstor Venusstatue, omtrent i samme Stilling som Venus fra Milo. Men med den høire Haand fastholder hun en lille Amor, der udslynger et Kastespyd, hvis ellers Tegningen og Forklaringen er rigtig; thi da hele den øverste Del af Figuren er tabt, og det ikke er en fotografisk Afbildning, der foreligger, tør det være tilladt at nære nogen Tvivl i denne Henseende.

Paa den anden Side af Tablinet ligger et lidt mindre Værelse med et Forværelse. Vi kunne med B. kalde det et Soveværelse med sit Proköton; men Væggene, der ere næsten lige så pragtfuldt malede som Trikliniets, vise os ikke, som det plejer at være Tilfældet i Sovekamre, erotiske Sagn og stærkt sanselige Billeder. Midtpunktet i den rige architektoniske Ramme er et Alter, hvorpaa Frugter ere henlagte som Offer, og et godt Stykke bagved dette, inderst i Templet, viser Gudebilledet sig i sin Majestæt, i det ene Felt Artemis med en Fakkel i hver Haand og Kogger paa Ryggen, udført i archaiserende Stil, i et andet en anden Gudinde.

Det er kun et kort Uddrag af det Væsentligste, vi her have meddelt; en omhyggelig Gjennemlæsning vil kunne fremdrage endnu mange andre interessante Enkeltheder. Vi ere Forfatteren taknemmelige for den hurtige og udførlige Redegjørelse for dette nye Fund, som paa saa mange Maader beriger og udvider vor Kundskab til den pompeianske Kultur og Kunst.

Villaen ved Boscoreale har ogsaa været omtalt i Berliner Philologische Wochenschrift for 1900 Sp. 1438. Man erfarer

deraf, at Billederne ere over naturlig Størrelse. Der nævnes 3 «i dobbelt Legemsstørrelse, en Luthspiller, en gammel Gladiator, der fortæller en Kvinde sine Bedrifter, og en Kvinde, der synes at lytte.» I Fotografierne hos Barnabei har jeg ikke været i Stand til at gjenfinde disse.

J. L. Ussing.

Poetæ lyrici græci, collegit *Theodorus Bergk.* Ed. quintæ part. I. vol. I. *Pindari* carmina, rec. *Otto Schroeder.* Leipzig 1900, Teubner. VI + 514 pp.

I och med framträdandet af denna nya upplaga har Pindarosstudiet tagit ett stort steg framåt. Det har på många viktiga punkter öfvervunnit sitt förra ovissa famlande, och för framtida forskning är lagd en säker grundval att bygga på.

Bergks 4de upplaga af Pindaros utkom år 1878. Efter Bergks bortgång (1881) var Hiller sysselsatt med att revidera hans Pindaros, men innan hans arbete hann afslutas, bortrycktes äfven han af döden. Det var då (1891), som Schroeder fick i uppdrag att fortsätta hans verk — ett uppdrag, för hvilket han redan genom sin föregående studieriktning var väl förberedd. Schroeder bröt emellertid helt med Bergks egna principer, begärde och fick af förlagsbokhandeln «potestatem Pindari potius quam Bergkii edendi». Det är resultatet af Schroeders trägna forskningsarbete, påbörjadt «ante hos uiginti quinque fere annos», som nu föreligger. Det har förebådats af åtskilliga tidskriftsuppsatser, som redan förut låtit oss ana vissa af de grundsatser, som ledt utgifvaren vid hans recensio.

Schroeder har tagit itu med Pindaros fullkomligt på nytt och från roten. Med Bergks upplagor har han ej stort mera än namnet gemensamt. De viktigaste handskrifterna har han helt kollationerat (ABCDI) eller på tvifvelaktiga ställen undersökt (E[1]). Handskrifternas genealogi har han sökt att uppspåra med en långt större energi än någon före honom. Under det att förut åsikterna om handskrifternas värde och inbördes ställning voro tämligen subjektivt grundade (Bergk själf var eklektiker, Christs ståndpunkt i hans olika upplagor förefaller sväfvande), har Schroeder genom de noggrannaste sammanställningar nått fasta och, som det synes, tämligen evidenta resultat. Den ursprungligen enhetliga texten har redan tidigt klufvit sig i tvänne grenar a (Ambrosiana)

---

[1] Angående V tyckas hans uppgifter i upplagan (p. 6) och i hans förutskickade själfanmälan i Mitteilungen der Verlagsbuchhandlung vara stridiga mot hvarandra.

och *β* (Vaticana), *α* omfattar ACNOV, *β* omfattar BDE. Dock finner man öfvergångar mellan de begge grupperna. Så särskildt i början och slutet af hvarje bok, något som tyder på bristfällig inbindning — på andra ställen kunna öfvergångarne förklaras på olika sätt, t. ex. genom förekomsten af dubbla läsarter i archetypus (P. III 4. IV 36, 250 enligt schol.). De begge olika recensionerna äro mycket olika lottade. *β* har genom nästan hela Pindaros B och D, samt E i Ol. och Py., *α* har för Ol. II—XII A, sedan får man nöja sig med CV — så länga de räcka.

Ett ökadt intresse vinner upplagan dels genom det stöd som Pindaros-forskningen både metriskt, språkligt och sakligt fått genom fyndet af Bakchylides, dels därigenom att utgifvaren haft tillfälle at begagna sig af de förarbeten som A. B. Drachmann gjort i och för utgifvandet af Pind.-scholierna.

Boken inledes af vidlyftiga *prolegomena* (77 s.) i 5 kapitel, hvari S. nedlagt det concentrerade resultatet af sina allsidiga studier öfver Pindaros. Efter det första kapitlet, om handskrifterna, följa *observatiunculæ grammaticæ.* I de korta, knapphändiga notiser, som här lämnas, ligger ett oerhördt arbete fördoldt. De förutsätta ej blott den mest omfattande kännedom om den grammatiska litteraturen, utan gifver själfständiga bidrag på nästan hvarenda punkt och lämnar till förut anställda specialundersökningar en värderik efterskörd. På dessa grammatiska studier ligger tvifvelsutan en del af hela bokens tyngdpunkt förlagd. För att i all den ovisshet, som ännu råder rörande Pindaros-grammatiken, kunna vinna fast mark under fötterna, har S. behöft att gå igenom hela materialet på nytt. Och vi se i hans *adnot. crit.*, hvar helst vi vilja slå upp, huru som han öfverallt finner tillfälle att hänvisa till dessa sina *prolegomena,* för att kunna försvara den handskriftliga läsarten eller motivera en ändring. — Sedan följa „*De fastis panhellenicis*" (delvis = Bergk [4]), *Index carminum* och *Fasti Pindarici.*

Själfva textkonstitueringens karaktär är efter det förut sagda klar. Utgifvarens afsikt har varit att så vidt möjligt bevara texten för villkorliga ändringar. Denna sin grundsats har han ock troget följt. Otaliga äro de fall, där han så med framgång räddat den «öfverlämnade» läsarten — häri visar S.s upplaga ett väldigt framsteg ej blott framför Bergk [4], utan och framför Christ och öfriga modärna utgifvare. Det vore nästan vilseledande att här nämna exempel — så godt som hvarje sida visar prof på, huru S. räddat „*locum sanissimum, quem sanare certaverunt vv. dd.*" Med egna conjekturer har S. varit mycket sparsam och mycket försiktig. Blott sällan har han infört dem i texten (så O. V 16 b *ἑσλά*, P. VIII 68 *κατ' ἐμὶν*, P. IX 62 *⟨προσ⟩ θηκάμεναι*, N. VI 16 *ὁμαιμίοις* o. a.). Oftare inskränker han sig till att i noterna meddela sina egna gissningar — så O. I 104 *ΑΝΔΡΑ*

< *AMA*, *AMMA*, II 57 *ἔμπαν* (?), III 38 *δ' οὖν καὶ* f. *δ' ὦν πᾳ*, VI 130 *ὄρεσσ'*, *ὀρέων*, IX 108 *αὔδασα*, N. I 66 *φάσεαι*. **Mera än att skapa nya möjligheter vinnlägger han sig om att skipa rätt mellan redan framställda förslag, och han är nästan pinsamt noggrann i att anföra alla dylika, äfvensom att afväga dem emot hvarandra. De kritiska noterna ge oss nämligen mera än hvad man brukar att få till lifs i en dylik upplaga: ej blott den handskriftliga apparaten i det urval, som betingas af utgifvarens uppfattning om deras värde — att ge varianter i samma utsträckning som i Mommsens upplaga hade ju varit både opraktiskt och onyttigt — utan de ge oss ock en klarare inblick, än hvad vanligen är fallet, i utgifvarens egen rustkammare, ity att han ständigt framställer skälen för och emot.**

Naturligtvis framträder ej upplagan med anspråk på att lämna en exegetisk kommentar, men genom det sorgfälliga kritiska siktandet af de olika läsarterna och genom framdragandet af själfva bevismaterialet kastar den dock ofta vida klarare ljus öfver dunkla ställen än mången s. k. kommenterad upplaga. Så t. ex. Ol. I 28 b *φάτις*, I 50 *ἀμφὶ δεύτατα*, II 87 *γαρυέτων*, VI 87, XI 10, P. V 17. Äfven vid månget *locus obscurus* eller *locus conclamatus*, där ingen egentlig tvekan kan råda om textens äkthet, men där innehållet dock väckt tvifvelsmål och betänkligheter, har utgifvaren ej dragit sig för att gifva upplysande förklaringar, så Ol. VI 15 *ἑπτά*. Såsom kommentator är S. fri från de många fördomar, som länge gjort åtskilliga i öfrigt användbara kommentarer tämligen hårdsmälta. De Mezgerska vidunderligheterna affärdar han, såsom tillbörligt är, kort och godt. Och den i den äldre Pindaros-litteraturen oumbärliga framställningen af mytens inre sammanhang med segrarens person etc. har äfven helt bortfallit.

Upplagan afslutas med en metrisk appendix. Angående de metriska frågor, som här äro på tal och till hvilkas lösning Bakchylides-fyndet medverkat så kraftigt, äro denna tidskrifts läsare redan förut underkunniga (jmf. denna tidskr. VII 189).

Ändamålet med denna recension har för mig varit den helt anspråkslösa att rikta uppmärksamheten hos tidskriftens läsare på denna för hvarje Pindaros-forskare oumbärliga upplaga och på samma gång uttrycka min egen djupa aktning och beundran för utgifvarens sällsporda allvar och uthållighet, lärdom och klarsynthet. Naturligtvis har det funnits åtskilliga mindre väsentliga punkter, där mina egna åsikter ej sammanfallit med utgifvarens. Jag har ansett det vara föga gagneligt att här framdraga dessa, så mycket mera som det område, hvarom här är fråga, ligger utom mina egna specialstudier.

Cl. Lindskog.

Karl Vossler, Poetische Theorien in der italienischen Frührenaissance. (Litteraturhistorische Forschungen, XII. Heft.) Berlin 1900, Felber. 87 S.

I denne lille Bog, der 1899 tjente Forf. som Habilitationsskrift ved Heidelberg-Universitetets filosofiske Fakultet, meddeles en Oversigt over italiensk Poetik, som denne, mest spredt, giver sig Udtryk fra Dante til Lor. Valla's og Poggio's Død — altsaa til omtr. 1460.

Allerede hos Dante viser sig, i Modsætning til Middelalderen, det antike Digter-Ideal paany (*Vates* eller *Poeta)*: Digteren bør være den altomfattende Vismand, men det vil efter Datidens Begreber sige Theologen, — dér kunde foreløbig kun Universaliteten søges. Fra Oldtidsidealet hidrører ogsaa den nye Stræben efter Verdensry, hvis Symbol Laurbærkroningen er. Men for at naa den universelle Berømmelse griber man helst til det latinske Sprog; at Dante vælger Modersmaalet, «il Volgare», er begrundet i hans Fædrelandskærlighed og de stærke Baand, der bandt ham til det levende Folk, og ud fra dette Standpunkt vinder han Klassicitet for det Italienske, skøndt han endnu ikke tør skænke det Borgerret for alle Æmners Vedkommende. Digtekunstens Methode er i dette Tidsrum mere allegorisk-theologisk end rhetorisk-æsthetisk. Foruden Dante fremhæves særlig Mussato, i lignende Retning.

Ved Petrarca sker en Forandring. Han er Typen paa den lærde og aristokratiske Kunstner, der afgjort tilstræber Berømmelsen gennem det universelle Latin. Nu er det først og fremmest *Eloquentia*, der hævdes; Vergil og Cicero opstilles som de to store Mønstre; man gaar op i Formdyrkelse, ogsaa for den prosaiske Brevstils, Historieskrivningens og Oversættelseskunstens Vedkommende. Allegorien svinder som Kunstmiddel, og istedenfor Digtertheologen faar man nu *Poeta orator*. Men den komisk-realistiske Genre skubber man tilside for at værge Digtekunsten mod Angrebene fra religiøs Side. Dante's «Volgare» finder man nu (sans calembour) vulgært, idet Petrarca kalder sin italienske Poesi *nugœ* og Boccaccio, trods sin ubevidste Realisme, kommer til en lignende digterisk Anskuelse. De betænke ikke, at just de ved deres Geni, i Forening med den store Forgænger, have bidraget til, at Modersmaalet som Digtersprog har faaet tilstrækkelig fast Fod til — trods alt — ikke at omstyrtes i den følgende Tid.

Denne, de første Humanisters, fortsætter Bevægelsen. Digterfilologen udvikler sig nu rigtig, ser Petrarca over Hovedet og ringeagter naturligvis Dante indtil videre. Rhetorikken og den ensidige formelt-tekniske Uddannelse dominerer, Latinvælde og Ciceronianisme sætte Landets eget Sprog og det reelle Indhold næsten i Skammekrogen. I lærd Indbildskhed betragter man

Digteridealet nu som naaet, hvorom de mange Laurbærkroninger vidne. Et litterært Vidnesbyrd om disse Tidens poetiske Theorier har man navnlig i L. Bruni's interessante «Dialogus ad Petrum Paulum Istrum». Trods Ensidigheden faar dog Perioden stor og virkelig Betydning for senere Slægter ved at skabe en Konventionalisme, som en ægte klassisk Digtekunst kan hvile paa. Og mod Retningens Udskejelser hæver der sig allerede Stemmer henimod Aarhundredets Midte, bebudende det Nye, der kommer frem ved den genvakte Platonisme og siden giver sig tilkende i Højrenaissancen.

Saavidt naaer Forf. i dette Skrift, idet han lover at give en Fortsættelse deraf. Som han selv erklærer, er dets mulige Værd at søge i dets Synthese; det giver en klar og læselig, monografisk Oversigt over Kendsgerninger, som man allerede finder meddelte rundt om i de Værker, der beskæftige sig med den italienske Renaissance, som f. Ex. Burckhardts Bog. Men omendskøndt det ikke kan siges at indeholde noget egentlig Nyt, hvad ovenstaaende Udtog af det jo viser, maa man ikke tro andet end, at Forf. er gaaet direkte til de litterære Kilder, og Bogen er derfor at anbefale som en kundskabsrig Litteraturhistorikers dygtige Behandling af et interessant Afsnit af Menneskehedens Aandshistorie. At den er overkommelig i Omfang og i Pris, er jo ingen Skade til.

E. Gigas.

Valdemar Bennike og *Marius Kristensen*, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 2. hæfte (S. 25—40, Kort 9—16). København 1900, Schubothe (komm.).

Planen for dette Værk, hvoraf nu andet Hæfte foreligger, har været omtalt i nærværende Tidsskrift VII 148—149. Jeg griber med Glæde Lejligheden til endnu en Gang at göre det filologiske Publikum opmærksomt på, at vi her står overfor et Værk, som vil få en enestående Betydning for dansk Dialektologi. Det tör vel håbes, at der også udenfor Kredsen af dem, som dyrker nordisk Sproghistorie (for hvem Værket er uundværligt), vil findes mange — Filologer eller Lægfolk —, der ikke af en Udgift på 2 Kr. 50 Øre om Året lader sig afskrække fra at erhverve denne usædvanlig overskuelige Oversigt over, hvorledes der tales i Danmark. — Til Overskriften over Kort 15 og 16 skal jeg tillade mig at göre et Par ubetydelige Bemærkninger. Kort 16 er betegnet som en Fremstilling af Rigsmålets Lydforbindelse *-ug-* i Dialekterne; hvis Læseren herved f. Eks. kommer til at tænke på Ordet *Rug*, vil han studse over, at An-

givelserne ikke passer. Ved nærmere Eftertanke vil han ganske vist snart se, at der kun er tænkt på ældre dansk *·ūk·*, og dette vil han finde bekræftet af den tilhørende Tekst. Men hvorfor har man ikke valgt en Overskrift, som ikke kunde misforstås, især da dette ikke vilde have krævet mere Plads? På Kort 15 er det angivet, at olddansk *ū*, der i störste Delen af Ømålene er forskudt til Diftonger, hvis første Led er en i Retning af *y* eller *ø* liggende, undertiden urundet Lyd, i Modsætning hertil i det meste af Jylland optræder som *ū*; først ved at efterlæse Teksten får man at vide, at Diftongen *əw* er medindbefattet under denne Betegnelse. Hvorfor ikke angive dette på Kortet?

D. 23. Februar 1901.

Holger Pedersen.

M. Hartmann, Der islamische Orient. Berichte und Forschungen. II—III. Berlin 1900, Wolf Peiser. S. 41—102 med 2 planscher.

Till följd af det lifliga intresse för den yttersta östern, som öfverallt i den civiliserade världen framkallats genom den senaste tidens tilldragelser i Kina, har orientalisternas uppmärksamhet äfven riktats på den af vetenskapen hittills föga beaktade muhammedanska befolkningen i dessa länder. Ett värdefullt bidrag till bedömande af frågan om Islams framtid i Kina har nyligen lämnats af den tyske orientalisten Hartmann i senaste häftet af «Der islamische Orient» [1]. Efter en kortfattad öfversikt af den muhammedanska kolonisationens historia i Midtens rike redogör författaren i artikeln «China und der Islam» för de blodiga strider, som under senare hälften af 19:de århundradet förefallit mellan de kinesiska myndigheterna och Islams bekännare, och som slutade med de upproriske muhammedanernas fullständiga underkastelse, åtminstone tills vidare. Om ock det islamitiska elementet för tillfället är undertryckt, måste emellertid erkännas, att det vore oklokt att för framtiden frånkänna profetens till ett antal af omkring 30 millioner uppgående anhängare all betydelse i politiskt afseende. Att de muhammedanska ländernas framtid väsentligen beror af den ställning, befolkningen kommer att intaga till den västerländska civilisationen, säger sig själft. Att energiskt motsätta sig det europeiska inflytandet måste blifva liktydigt med att

---

[1] Jfr om denna fråga äfven J. Østrup, Islam i Kina, Dansk Tidsskr. 1901, s. 51—60.

arbeta på sin egen undergång; blott genom att låta sig uppfostras af frankernas kultur kan Islam räddas. Med skäl påpekar författaren, hurusom muhammedanen står européen vida närmare än den hedniske kinesen, och ser utan att dock vara blind för de betänkligheter, som kunna anföras mot hans uppfattning, i Kinas islamitiska befolkning ett element, som torde kunna lämna europeerna en värdefull hjälp vid deras kulturarbete i Midtens väldiga rike.

I en följande artikel «Strassen durch Asien» behandlas frågan om framtida järnvägsanläggningar i Kina, särskildt i södra delen af landet. För öfrigt innehåller det intressanta häftet en uppsats om «Zwei islamische Kanton-Drucke», som med nöje torde läsas af hvarje arabist.

K. V. Zetterstéen.

Dionysius of Halicarnassus, The three literary Letters, edited by *W. Rhys Roberts*. Cambridge 1901, University Press. XI + 232 pp.

To his edition of ‚Longinus on the Sublime‘ Professor of Greek in the University College of North Wales Bangor now has added a copious edition of the three literary letters of Dionysius of Halicarnassus, viz. Epist. ad Ammaeum 1, Epist. ad Pompeium, and Epist. ad Ammaeum 2. He has premised an introductory essay on Dionysius as a literary critic (p. 1—49), dealing with his life, writings, and relation to the Romans and to the Greeks; moreover, the book contains critical and exegetical notes to the letters, a glossary of rhetorical and grammatical terms, a bibliography of the scripta rhetorica, and indices of various kinds. As in the edition of Longinus, Greek text and English translation have been placed on facing pages, and on the whole the editor has succeeded in giving, what he aimed at, a valuable ‚general introduction to the entire body of extant critical works which we owe to Dionysius.‘

In textual matters the editor, as he himself admits, is much indebted to the ‚admirable edition‘ of Usener and Radermacher [reviewed by Ræder in this periodical, IX 100 ff.]; only of the Codex Parisinus 1741 (P), the chief basis of the text of the Second Letter to Ammaeus, the editor himself has made a fresh collation, which wholly confirms the readings given in the German edition[1]; a specimen page is facsimiled in the frontispiece.

---

[1] I have only observed one new reading, p. 804 (ed. Reiske) *γενωσ-τεροποιοὶ*, perhaps a slip for *γενεωτεροποιοὶ* (Usener).

I add a few remarks about some passages in the Second Letter to Ammaeus, in order to show how the editor has constituted the text. Page 789 he reads with Usener *κατὰ τὴν ἐμαυτοῦ δύναμιν* (so G, an apographon of P); I should prefer to retain the reading of P *αὐτοῦ (ipsius)* or with Krüger, who compares p. 938 *τῶν συμβεβηκότων ἑαυτοῖς*, to correct it into *αὑτοῦ*. On the same page I think the editor is right in defending the MS. reading *ἐπιδεικτικοῦ* (*ἀποδεικτικοῦ* Us.). 795 he assumes with Warren (Amer. Journal of Philol. XX 318) a lacuna after *τὸ σημαινόμενον*, which seems to me to be more probable than Usener's conjecture *τὸ σύντομον*. 799 Mr. R. follows Usener in assuming a lacuna before *οὐ καθ' ἑνὸς λέγεσθαι πεφύκασιν, ἀλλὰ κατὰ πολλῶν*, on account of the preceding *ἐξενήνεκται*; perhaps we ought to read *πεφυκότα*. I do not understand the following reading: *οἷον καλῇ . . . λέγῃ*, which is taken as a principal proposition; I agree with Usener in correcting *οιαν* (P) into *ὅταν*. The vulgata was *οἷον καλεῖ . . . λέγει*. 800 I prefer the correction *τὴν φράσιν* (vulg.); Mr. R. with Us. brackets *τῇ φράσει* (P) as an adscript. 804 Mr. R. follows the apographa, which give *ἂν γνῶσιν*, reading *ἂν γνῶσιν*; but the reading of P: *ὃ ἀνάγνωσιν* is more likely to be a slip for *ὃ ἂν γνῶσιν* (so Us. and the MSS. of Thucydides). It would not be correct to place *ἂν* in the text of Thucydides on the basis of this testimony; but the Anonymus ad Hermog. VII 608 gives *ἃ ἂν γνῶσιν*. 805 I strongly doubt whether the editor is right in assuming Usener's reading: . . . *ἀνίσταντο* (⟨*εἰ γὰρ τὸ οὐ χαλεπῶς ἀνίσταντο*⟩ *προσέθηκεν τῇ πρώτῃ περιόδῳ καὶ ἐσχημάτισεν οὕτως . . . φανερωτέραν ἂν ἐποίει τὴν διάνοιαν* (P: *προστεθὲν . . . σχηματισθὲν*); I should have preferred with Reiske and Krüger to keep the participles, supplying only: *τὸ γὰρ οὐ χαλεπῶς ἀνίσταντο*, and I think the latter is right in defending against Reiske the following dative *τῇ δὲ παρεμβολῇ . . . πεποίηκεν*. 799 Dionysius blames Thucydides for using *τὸ βουλόμενον* instead of *τὴν βούλησιν* and quotes: *οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸ μὲν βουλόμενον οὐκ ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τοῦ ὀχλώδους τῆς παρασκευῆς*; but Thucydides himself VI 24 gives *τὸ μὲν ἐπιθυμοῦν τοῦ πλοῦ οὐκ ἐξῃρέθησαν*. In his note to this passage[1] the editor writes: «Possibly Dionysius himself wrote *ἐπιθυμοῦν* and the copyists have brought this into formal agreement with the *βουλόμενον* above». *Credat Judaeus Apella.* On the contrary, we ought, I think, often to take into account the incorrectness of Dionysius in quoting short passages. Might not, for instance, the corrupt *ἐπιλογισμός* p. 793 be referred to *ἐπηλυγασμός* quoted probably instead of *ἐπηλυγάζεσθαι* (VI 36)?

[1] Mr. R. repeats the wrong quotation of Usener VII 49, where, as pointed out by Ræder, *τὸ βουλόμενον* is *οἱ βουλόμενοι*.

Of errata I have only discovered very few: p. 48 note 3 *τῶν ἀνδρῶν*, read *τῶν ἄλλων ἀνδρῶν*, p. 144,5 app. crit. *αὐτῶν* EFm2, read EF1 m2, and p. 146,16 *πλῆθει* (transferred from Usener), read *πλήθει*.

Copenhagen, March 1901.

Karl Hude.

Evald Lidén, Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VI 1.) — 107 S.; S. 1-87 trykte 1897, resten 1899.

Det er ofte nok bleven fræmhævet, hvor store fordele studiet af et moderne sprogs historie fræmbyder fræmfor det komparative studium af de gamle. Medens — for blot at nævne én side — i de nyere sprog fænomenerne som oftest kan iagttages gennem en fyldigt overleveret og kontinuerlig udvikling, er der i overleveringen af de døde sprog ofte så store huller for det enkelte sprogs vedkommende og ofte så store afstande mellem sprogene, at den indoeur. sprogvidenskab meget tit må lade sig nöje med rekonstruerede, mer eller mindre sandsynlige mellemled. Sandsynlighedsgraden af de på dette område fræmsatte anskuelser kan derfor være overordentlig forskælligartet; ved siden af opdagelser af absolut sikkerhed finder man, som tilstrækkeligt bekendt, en overflod af de mest interesseløse hypotheser, der i en beklagelig grad vidner om deres ophavsmænds mangel på den ævne, der netop på dette område er så væsentlig for forskeren: ævnen til i den store masse af problemer at opspore dem, hvor man kan nå til et virkeligt resultat.

Det forekommer anm., at Lidén, hvem den indoeur. etymologi skylder så mange heldige greb, i det foreliggende værk — en række etymologiske studier — ikke overalt har valgt de bedste æmner, så at bogen indeholder meget såre tvivlsomt. S. 18 behandler forf. ordet *πλίνθος*. Dette ord identificeres almindeligvis med germ. *flint;* denne sammenstilling forkaster forf. dels af fonetiske (man kunde vel iøvrigt sammenligne oldn. *botn*, gr. *πύνδαξ*: sskr. *budhná-s*, gr. *πυθμήν*) og semasiologiske grunde. Forf. vil opfatte *-ινθος* som suffix og sammenligner *ἐρέβινθος*: *ὄροβος* o. s. v.; men så skulde der jo rigtignok påvises et stamord, hvoraf *πλίνθος* kunde være dannet efter det foreliggende skema, hvilket forf. — vel af gode grunde — ikke har gjort; det vilde heller ikke hjælpe, om man vilde sige, at *πλίνθος* var dannet af roden *πλ-* (i *πέλανος, πλατύς* o. a., anførte af forf.) + suff.

-ινθος ligesom *μήρ-ινθος* (som forf. også anfører) af roden *μηρ-* i *μηρύω*; ti *μήρινθος* er jo ikke en sammenföjning af elementerne *μηρ* + *ινθος* [1]; men roden *μηρ-* er blot en abstraktion af de to ord; her skulde altså påvises et verbum, forat nydannelsen kunde opstå. Det forekommer da anm., at en kombination af de faktisk foreliggende ord *πλίνθος* og *flint* i hvert fald er at foretrække for en antagelse, der grunder sig på ad hoc postulerede former. — På en lignende måde opererer forf. med frit lavede former i sin behandling af ordet *voks* [2] (s. 27 f.), der også foreligger i balt.-slav., men med lydfølgen *-sk-* overfor germ. *-hs-*. Hvis dette ord er urindoeur. — hvad dets forekomst i balt.-slav. og germ. næppe kan bevise —, må man selvfølgelig finde dets grundform ved sammenligning mellem alle foreliggende former, og der må da her foreligge en metathese (således antar f. eks. Kretschmer, Einleit. in die gesch. der griech. spr. 164, note 3, hvor flere ekss. på denne ret alm. metathese er anførte); men forf. ansætter alene på grund af germ. *wahsa-*, uden foreløbig at ta hensyn til de andre sprog, en ieur. grundform **wokso-*, der skal være dannet af et ad hoc ansat ntr. **woges-*, der atter er afledet af $\sqrt{weg}$ «væve»; de balt.-slav. former skal repræsentere et — efter hvilket mønster dannet? — ieur. **woks-ko-;* altså atter adskiller forf. de faktiske former til fordel for postulerede.

S. 51 kombinerer forf. sskr. *kyāku* «svamp» med gr. *σήπομαι*. Her kan tænkes to muligheder: enten hørte kun det ene ord hjemme i grundsproget, og det andet (i så fald vel nærmest substantivet) var i vedk. sprog en nydannelse, hvis opståen måtte motiveres ved et i forvejen foreliggende skema, hvilket forf. ikke har gjort. Eller også hører bægge ord hjemme i grundsproget, men da blir den indbyrdes forbindelse mellem dem usikker. Sér man på forholdene i sprog, hvis forhistorie kendes, vil man kunne finde eksempler nok på, at et ord, der tilsyneladende er afledet regelmæssig af et andet, i virkelighed ikke har noget dermed at göre; således sér gr. *πνεύμων* ud som en regelmæssig afledning af *πνέω* (jfr. *κευθμών* : *κεύθω*), men er jo blot opstået ved folkeetymologi af *πλεύμων*; lat. *nōmen* kunde sé ud som og er jo ofte bleven opfattet som en afledning af *nosco* : gr. *ὄνομα*—*γιγνώσκω*

[1] Ved suffixer må jo skælnes mellem dem, der opr. er selvstændige ord, og dem, der ikke er det. Tysk *schönheit* er opstået ved agglutination af de to urgerm. ord **skauniz* + **haiðuz*, men *bitterkeit* er ikke opstået af *bitter* + *keit* (*-keit* er, som bekendt, udviklet af *-heit* efter guttural, og så ført videre ved analogi). Altså, hvor det ikke er bevist, at suffixet opr. er et selvstændigt ord, må man ikke operere med det som sådant, men må ved en nydannelse påvise dens forbillede, noget som Lidén ofte forsömmer.

[2] Forf. tillægger med urette (s. 28, note 1) Jessen den besynderlige etymologi: *voks* afledet af *at vokse*. Hos Jessen står (s. 281) anført afledningen *at væxe*, som Lidén, åbenbart forledet af ligheden med sv. *växa*, har opfattet som «*at vokse*».

viser at de to ord ikke har det minste med hinanden at göre; germ. **bōgu-z* (oldn. *bógr* gr. *πῆχυς*) er i tysk bleven til *bug*, der med urette er bleven opfattet som en regelm. afledning til *biegen* (sml. *flug : fliegen;* mht. *buoc*, men *vluc*, her sés altså endnu forskellen); tysk *bläuen* står for sprogfølelsen som «blau schlagen» og forholder sig, sét fra et nht. standpunkt, til *blau* som f. eks. *schwärzen* til *schwarz*, men de germ. former **bleuwan* («bläuen») og **blēwa-* («blau») har sikkert intet med hinanden at göre; da. *barsel* (af *barns øl*) er bleven opfattet som afledet af *bære* (i bet. «føde») sml. *fød-sel* : *føde;* engl. *sorrow* og *sorry* er to ganske ubeslægtede ord (sml. Jespersen, Progress in Language s. 112 ff.) o. s. v. Man kan altså i et sprog, hvis forhistorie er os ubekendt, som det er tilfældet med det (rekonstruerede) ieur. grundsprog, indrangere f. eks. en række substantiver og en række verber under et skema, men for det enkelte ordpars vedkommende kan det ofte være tvivlsomt, om der er et virkeligt slægtskab, og der er da heldigvis også en stigende skepsis oppe overfor en tidligere tids tilbøjelighed til at ville udlede alle substantiver af verbalrødder. Når forf. endvidere (s. 52) siger «die bisherigen etymologien von gr. *σήπω* sind lautlich unbefriedigend», så har han ikke selv klaret de lydlige vanskeligheder, der er forbundne med hans egen etymologi; *ky-* er jo ikke en ægte indisk lydforbindelse, hvis den ikke foreligger ved analogi — og hvilken da her? —; man skulde vente *cy-* (sml. *cyávatē*); heller ikke passer att. *σ-*, for hvilket man skulde vente *τ-* (sml. *(ἄ)ττα, τήμερον*).

S. 52 ff. behandler forf. oht. *-eiba*, der kun forekommer i nogle stednavne som *Wettar-eiba* (Wetterau) o. a. Dette er hele materialet. Noget tilsvarende ord i andre sprog har forf. ikke fundet, men nævner sskr. *sabhā́* «forsamling« (besl. med tysk *sippe*), og blot fordi dette med germ. **aibō* ubeslægtede ord ender på opr. *-bhā*, således som det germ. ord også kan göre (*b* kunde jo også være ieur. *p*, hvis ordet er ieur.) ansætter forf. alene på grundlag af det germ. ord en ieur. grundform **oibhā* (vilkårligt ansat med *oi*, skönt germ. *ai* jo også kunde være ieur. *ai*), der skal være et coll. fem. til et adj. **oibhos*, der betød «hiesig», **oibhā* betød först «alle die hier sind», dernæst «gau*gemeinde*» (denne specielle bet. tillægger forf. nemlig ordet s. 53); **oi-bho-s* er atter afledet af en loc. *oi* (dog indlader forf. sig ikke på at analysere suff. *-bho-* i dets urieur. bestanddele). Sskr. *sabhā́*, grundf. **sebhā* formodes (med Fick) at være afledet af en pron. stamme **se-*, **so-* + suff. *-bhā*, denne afledning er selvfølgelig kun en usikker hypothese (jfr. det ovfr. under *kyāku* udviklede), og det er höjst mærkeligt, at forf. tror, at denne usikre hypothese kan støttes ved hans egen endnu langt usikrere (s. 53, note 3: «Ficks scharfsinnige analyse von ai. *sabhā́* wird dadurch(!) bestätigt»). S. 55 får forøvrigt germ. **aibō* en slægtning, nemlig i det ind. ord *ibha-*, der betyder — en elefant. Forf. formoder nemlig, at

den opr. betydning af ordet var rigdom i al almindelighed (sml. *ibhyas* «rig»), grundform : **i-bho-*, afledet af pron. *i* + *bho* egl. «was hier ist», så «eigentum». Af et til sskr. *sabhā́* svarende ord afleder forf. s. 54 bl. a. *Sabīni*, der egl. skal betyde «die stammverwandten», hvilket kan være muligt. Men i stedet for at sammenholde *-a-* i *Sab-* med de mange andre tilfælde, hvor latin har *-a-* overfor de andre eur. sprogs *e (manere, patere, quattuor, palea, aper o. s. v.)* griber forf. til den næmme, men lidet overbevisende udvej: *Sab-* er en anden dannelse end **sebhā́*, nemlig af fem.-stammen *să-* (!) og til støtte anføres lat. *salvus*. Dette ord er jo beslægtet med sskr. *sárvas* (samme bet.) og gr. **ὅλϝος* (*ὅλος*, *οὖλος*), men det lat. *-a-* volder måske nogen vanskelighed. I stedet for nu at søge en forklaring ad lydlig vej (og en sådan er givet af Thurneysen, Kuhns zeitschr. XXVIII 160) eller ad eventuel analogisk vej, skiller forfatteren de tre, selvfølgelig identiske, former fra hinanden, og lader *salvus* være opstået af **să l-vo-*, hvor *să-* er den omtalte fem.-stamme, der er udstyret med to suffixer; hvorledes forf. tænker sig at en afledning af en demonstr. pron.-stamme skulde komme til at betyde «salvus», siger han intet om; her må man altså anta en række ur-ieur. betydningsovergange.

S. 60 antar forf. at got. *nidwa* «rust» er dannet af en rod *nei-* «stråle», altså grundform **ni-twā*. Forf. accentuerer ikke denne grundform, men got. *d* vilde jo kræve betoningen **nitwā́*, en accentuering, der er i modstrid med den betoning (*´twā*) som dette suffix ellers, if. germ. og slav., har; etymologien kan næppe overhovedet siges at være slående. S. 78 f. behandles ordet *blond*, der antas at være gået over til romansk fra germ., hvor det ikke foreligger i de gamle dialekter. Forf. billiger nu Kluges kombination af det formodede germ. **blunda-* med sskr. *bradhná-s* «bleg». Dette ord forbindes imidlertid af andre (f. eks. Brugmann) med slav. *bronŭ*, i hvilket tilfælde dette må stå for **brodnŭ* med regelmæssig bortfald af *-d-*. Denne kombination forkaster forf. altså og siger (s. 79), at det forekommer ham at ligge «weit näher» at forbinde *bronŭ* bl. a. med germ. *brūn-*. Hvorledes det kan ligge langt (!) nærmere at foretrække en kombination af *bradhná-* med et ikke foreliggende ord (germ. **blunda-*), der ikke har noget til ssk. *-ná-* svarende, for en kombination med et virkeligt foreliggende ord (sl. *bronŭ*), der har dette; at foretrække et muligt rodslægtskab mellem de ikke identiske *bronŭ* : *brūn-* for en fuldstændig identifikation af to ord, er anm. aldeles uforståeligt.

Der kunde sikkert nævnes adskillige andre af forf.'s etymologier, der har lige så store svagheder som de ovenfor omtalte; men anm. skal lade dem ligge og gå over til et begreb, som forf. opererer meget med i sin bog, nemlig «wurzeldeterminativ». Det er meget ofte tilfældet i vor sprogæt, at mer eller mindre syno-

nyme rødder foreligger i forsk. kortere og længere former, og det er da bleven mode at kalde de lyd, især konsonanter, som en sådan længere form har mere end den korte, for «roddeterminativer». Således konstaterer forf. f. eks. s. 28 f. rødderne *weg* (som han finder i kelt.), *webh-* (vort *væve*), *wedh-* «at binde», og *wē-* «væve», og vi får s. 29 den besked, at *weg*, *webh* og *wedh* er «verschiedene erweiterungen der einfacheren wurzel *wē-*». Det gælder da om at forklare, hvorledes den «einfache wurzel» har fået disse udvidelser, da man jo ikke kan tænke sig forholdet således, at der opr. kun bestod former af roden *wē-*, hvortil så senere trådte ved mekanisk tilføjelse *-g*, *-bh*, *-dh*; en sådan agglutination kan jo kun foregå ved virkelige ord. Sér man da på sprog, hvor man kan konstatere den historiske udvikling, vil man sé, at en sådan «udvidelse» kan fræmkomme på forskællige måder. Tar man f. eks. gr. *γεύεται* — *γέγευ-σ-ται*, da har roden *γευ-* jo i flere former en «udvidelse» med *σ*, men her er jo rigtignok *γευσ-* den ældre rodform; man kan ansætte en rod *κυλι-* (fut. *κυλί-σω*) vsa. rodformerne *κυλι-νδ-* (*κυλίνδω*) og *κυλι-σ-* (*κυλισθῆναι*) og kalde *-νδ-* og *σ* for «roddeterminativer», med hvilke roden *κυλι-* er «udvidet», men atter her er den længste rodform den ældste. I oldn. har vi en böjning *fela* — *fólginn*, hvor det, når man sammenligner f. eks. *stela* — *stolinn*, sér ud som roden *fel-*, *fol-* er udvidet med et *-g-*, men *fela* er som bekendt < urgerm. **felhan* (got. *filhan*), mens *stela* er urgerm. **stelan* (got. *stilan*). I disse tilfælde foreligger altså differensiering — under forsk. lydlige betingelser — af *én* rodform. Men «determinativer» kan også opstå på andre måder. I tysk er urgerm. **þleuhan* (got. *þliuhan*) og **fleugan* (got. **fliugan*, kun caus. *us-flaugjan* = oldn. *fleygja* er bevaret) blevne til henholdsvis *fliehen* og *fliegen*, der i form og betydning ligger hinanden nær, så nær, at de ofte sammenblandes i ældre tysk (sål. også engl. *flee* og *fly*). Her kunde man jo, sét fra et nht. standpunkt, sige at roden *flie-* var udvidet med *-h-* og *-g-*, mens ordene i virkeligheden er aldeles ubeslægtede; anderledes er forholdet ved det tilsyneladende ganske analoge ordpar: *zeihen* og *zeigen;* her er et virkeligt slægtskab, idet *-h-* & *g-* jo bægge er opståede af et opr. *-k-*. I sprogvidenskabens tidligste dage vilde man ikke betænke sig på at opfatte sådanne udvidelser som rent fonetiske indskud; den strængere iagttagelse af lydlovene har bevirket, at man ikke uden videre griber til denne antagelse; men når man istedetfor opfatter dem som en art suffixer (forf. bruger flere steder udtrykket «wurzelsuffix»), så er det jo blot at forskyde vanskeligheden fra lydlæren til suffixlæren (sml. V. Michels IF IV 59, note «es giebt noch leute, die glauben, sie hätten etwas gesagt, wenn sie für das, was ich hier unmotiviertes suffix nenne, den wohlklingenden namen wurzeldeterm. verwenden. Ihnen ist nicht zu helfen»). Foreligger der nu iforvejen et skema,

hvor kortere og længere former ligger ved siden af hinanden, da kan naturligvis ved analogi en længere form opstå ved siden af en opr. kortere (gr. *πλευ-σ-* : *πλευ-* i anal. med *γευσ-* : *γευ-*); her foreligger altså en virkelig udvidelse. Man kan opstille disse tilfælde således 1) der foreligger et virkeligt slægtskab a) således at de forsk. rodformer er udgået fra én fælles grundform, eller b) således, at en kortere rodform ved analogi — der da så må påpeges nærmere — har fået en udvidelse (også det omvendte kan naturligvis ské: dannelsen af en kortere rodform vsa. en længere) 2) de to rødder har kun en ydre lighed med hinanden. Det turde da være, klart 1) at man, når sprogets forhistorie ikke kendes, ikke sikkert kan vide, om to hinanden lignende rødder har noget slægtskab (sml. *fliehen* — *fliegen* ovfr.), når der ikke kan påpeges en fonetisk ratio for forholdet mellem dem (som f. eks. ved rødderne af formen *bhér-*: *bhŕ̥*) 2) at selv i tilfælde, hvor 2 beslægtede rødder foreligger, forklarer ordet «determinativ» ikke det minste (sml. *zeihen* — *zeigen*). Når man altså f. eks. vil forklare det ellers uopklarede forhold mellem *-th-* i sskr. *pr̥thú-s*, *-t-* i gr. *πλατύς* og *-t-* i oldn. *flatr* ved, således som forf. gör (s. 19), at antage alle 3 konss. for senere tilföjelser, så er det altså aldeles ikke en forklaring, sålænge det ikke er påvist — hvad der turde være vanskeligt — hvad ordet *flad* da opr. hed, för det fik disse «udvidelser» og dernæst, hvorledes det kom til dem. Men for forf. er en sådan «udvidelse» en deus ex machina, hvis tilsynekomst ikke behøver motivering; således skal endogså (s. 10) *-φ-* i gr. *(σ)τέρφος* være roddeterminativet *-bh-*; *(σ)τέρφος* løsrives altså fra det lat. *tergus* (som sammen med det græske ord vilde kræve en grundform **(s)térgʷhos*), skönt de to ord stemmer i lyd, böjning, betydning og kön og følgelig har lige så stor ret til identificering, som to hvilkesomhelst andre ord, der opfylder disse betingelser (sml. Froehde Bezz. Beitr. VIII 165), mens slægtskabet med *στερεός* turde være höjst usikkert (sml. det ovfr. bemærkede om slægtskabsforhold indenfor det enkelte sprog). Hvad der her er sagt om begrebet «roddeterm.» gælder mutatis mutandis også om begrebet «rodvariation» i rodvokalerne, altså overgang fra én aflydsrække til en anden. Dette er jo et ret almindeligt fænomen; på gr. har vi *εἴληχα* efter ă-ā rækken vsa. *λέλογχα* efter e-o rækken; aor. *λαχεῖν* har fræmkaldt overgangen; på tysk böjes nu *wiegen* (germ. **wegan*) efter samme aflydsklasse som *biegen* (germ. **beugan*) sml. substt. *wucht: bucht* &c., her er det også let at påvise vejen for overgangen fra den ene klasse til den anden. Derimod vilde det ikke nytte om man f. eks. vilde sige at ty. *reuter* var afledet af *reiten* med «vokalvariation»; det vilde ikke være nogen forklaring, når der ikke samtidig påvistes, hvorledes, og i dette tilfælde foreligger der jo også kun en ydre lighed, da *reuter* som bekendt er et middelalderl.-lat. låneord. Men hos Lidén findes (s. 46) en stor

del ord, tildels henhørende til forsk. aflydsklasser, omtalte som beslægtede, uden at forf. nærmere påviser, hvad de opr. former hed og hvorledes aflydsskiftet kom istand.

Ordstoffet i et ieur. sprog kan jo — når man sér bort fra låneord — deles i to klasser, de fra grundsproget nedarvede og de nydannede. Etymologiens mål blir da dels at opsøge de nedarvede ord og føre dem tilbage til deres grundform, dels at konstatere nydannelserne og fræmstille deres genesis. Dette har forf. ikke altid holdt sig for öje, men istedetfor at operere med virkelige ord har han altfor ofte ladet sig nöje med at udpille nogle lyd og identificere dem. Ved rigelig anvendelse af de to begreber «roddeterm.» og «rodvariation» og ved ikke at tage smålige hensyn til betydningen (s. 46 skal ty. *schlank* og *link* være beslægtede) vil det være overmåde næmt at «bevise» et slægtskab mellem såre mange ord, men så får etymologien rigtignok en uhyggelig lighed med etymologien efter Voltaires definition. Imidlertid vil man ved en række etymol. studier af Lidén på forhånd være overbevist om at finde adskillige slående, eller dog meget plausible, kombinationer, anm. skal nævne *γέρρον* + oldn. *kjarr* (s. 7 f.; forf., der flere stæder citerer Jessens Etym. Ordb., synes at ha oversét, at *γέρρον* står anført der under art. Kjær), germ. afledninger af $\sqrt{weg}$ «væve» (s. 25), sskr. *r̥jīšá-* + norsk *ulka* (s. 29), sskr. *takrá-* + isl. *þél* (s. 39), sskr. *kišku-* (s. 43; billiget af Brugmann Grundr. I²1094), sskr. *asida-* (s. 44); sskr. *laŋga-* + sv. *linka* (s. 46), sskr. *malimluc-* (s. 47); sskr. *kalká-* + oht. *horo* (s. 50); sskr. *īšā* (s. 60 ff.), lat. *algor* (s. 66), oldn. *afar* + got. *abrs, abraba* (s. 75); sskr. *āra-* + oldn. *áll* (s. 82), og vel adskilligt mere, hvad dog mere kyndige må bedömme.

Th. V. Jensen.

H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (Skrifter utg. af K. human. Vetenskaps-Samf. i Uppsala. VII 3). Uppsala 1901, Akad. bokh. [69 + III s. (tysk resumé) og 10 afbildninger samt kort].

I sommeren 1900 blev forfatteren af dette skrift underrettet om et betydeligt fund af runestene i Ardrekirke (Gulland), der var under reparation. Disse runestene fandtes indenfor en rekt angel i kirkens hovedskib, der dannedes bl. a. af siderne i en gammel grundmur. De er åbenbart bleven nedlagt der med vilje, vistnok for at fylde grunden; deres oprindelige sted var det ikke; der er blevet øvet vold imod dem, de er tildels slåede i stykker og brudstykkerne af en af dem fandtes på forskellige steder. Der synes derfor ikke at være grund til med forf. at tale om, at de

er bleven nedlagt af «pietetsfulde hænder» (s. 7). Stenene, der er af sandsten, er meget tynde, omkr. 3—6 cm., og de har alle en kunstnerisk form og er overhovedet meget smukke, rigeligt forsynede som de er med kunstige orme-slyngninger og figurer, deriblandt en mand med en økse, der synes at ville hugge efter en anden, der flygter (II), Odin på den 8-fodede Sleipner (I) og fl. Runerne er overordenlig tydelig indhuggede. Det hele er gjort med en umiskendelig dygtighed og smag. Disse stene har fra først af været bestemte til at stå inde i hus, ja måske til at ophænges eller stilles op ad en væg(?), da et par af dem har haft huller til bægge sider i den øverste kant. Derfor er runerne så godt som uden undtagelse så tydelige, at der ikke kan være tvivl om læsningen eller tydningen. Hertil skal endnu föjes, at på 3 af stenene har man fundet runerne malede med mönje, samt at medens runerne som sædvanlig er indhuggede (i kanten og omsluttende de billedlige fremstillinger), står figurerne selv i relief.

Stenenes indskrifter, således som de nu forefindes, er følgende (jeg ser bort fra interpunktionstegnene):

I ... s auk kaiʀuataʀ auk liknuiaʀ
II ... ʀ i karþum aʀ uaʀ ui[ue?]meʀ h ...
III utar ak kaiʀuatr ak aiuatr þaʀ setu stain ebtir liknat faþur sen raþialbr ak kaiʀniaut[r] þaiʀkiarþu merki kuþ ybtir man snaran likraibr risti runaʀ
IV siba raisti stain eftir roþiauþ kunu sina totur roþkais i ankum to unk fran ofurmakum
V syniʀ likna[tar] .... arua merki kut ebtir ailikni kunu koþa moþur
VI kuþa .... heni auk kieruantum merki m .... ua aʀ men sin
VII siba lit kearua stain hebtiʀ totuʀ sina auk roþiauþar.

Indskrifterne er ordnede her efter den indbyrdes kronologi, som de delvis opviser, samt sproglige fænomener. Mod denne ordning er der vistnok intet at indvende. De samme personer forekommer åbenbart på to og to af stenene; således er *siba* på VII den samme som på IV, *liknatr* på V den samme som på III; stenene V og VI er som to brødre i ydre form og indretning, de hører åbenbart meget nöje sammen. Skrivemåden *hebtiʀ* på VII viser dennes sene tilblivelse i forhold til de andre. Stor aldersforskel er der i øvrigt næppe på dem; I, som på grund af sprogformer (-ʀ) kunde synes at være ældst, hidrører vistnok, på grund af det ydre udstyr og den hele lighed, fra den samme, som istandbragte stenene V og VI.

Vanskeligere er det at bestemme, til hvilken tid de overhovedet bör henføres. Forf. henfører dem med runde tal til tiden c. 1000—50; ældre kan de ikke være på grund af de stungne runer, de opviser (*e*, *y*); på grund af de billedlige fremstillinger (Odin—Sleipner) og manglen på antydninger af religiøse ønsker (som på stene fra senere tider) mener forf. at måtte hen-

føre dem til den hedenske tid. Dette spörsmål fortjæner dog vistnok en nærmere drøftelse, især på grund af slutnings-*r*'ets (ʀ) mærkelige optræden; det er nemlig ombyttet med *r* i et antal af sådanne tilfælde, hvor man ikke væntede det. Som bekendt findes -ʀ normalt i en så sen indskrift som Åkirkeby-fonten. Forf. har en sindrig forklaring af dette fænomen (s. 57 ff.). Anm. skal ikke udtale sig med nogen bestemthed om rigtigheden deraf, men han kunde godt tro, at kompetente runeforskere vilde sætte grænsen for stenenes tilblivelse noget længere ned i tiden. Heller ikke er der her grund til at komme nærmere ind på forf.s udvikling af forholdet mellem *ia* og *ie* i gullandske sprogmindesmærker, men jeg gör opmærksom på den.

Fortolkningen volder, som antydet, ikke store besværligheder, og forf. har — med undtagelse af nogle tvivlsomme eller brudstykkeagtige steder — opfattet indskrifterne rigtig. Der er nogle bemærkninger, der her kan göres. Jeg skal begynde med sten V og VI. VI begynder med ordet *kuþa*, hvorefter der er en lakune på c. 17 runer, og skilletegn, hvorpå ordet *heni* ɔ: *henni* følger; der må altså være talt om en kvinde; da nu V er rejst over en kvinde («Liknvats sönner lod göre et godt mærke over Ailikn, en god kone (kvinde), moder»), og da V og VI i alle henseender er så indbyrdes nærbeslægtede, slutter jeg, at den ene (VI) ligefrem er en fortsættelse af den anden (V). Jeg erkender ikke rigtigheden af på V at henføre *koþa (góða)* til det følgende ord *(moþur)*, da adj. i lignende tilfælde ellers plejer at stå efter subst. og ikke foran (jfr. af de pågældende stene III: *merki kuþ, man snaran)*; at sætte *kunu* i betydningen «husfru» absolut, som her, har man næppe gjort. Jeg henfører *kuþa* på VI ligefrem til *moþur* på V. Skrivemåden med *u* for *o* ligesom på V kan jeg ikke tillægge nogen videre betydning (jfr. *kut* på V). Hvad VI i øvrigt angår, er fortolkningen nødvendigvis usikker. At Noreens opfattelse af de 3 sidste ord (*aʀ men sin* = «som man ser (kan se)», *sin* præs. conj.) er rimeligere end forf.s første forklaringsforsøg (s. 30): *uá áʀ-men sin* ‚vejede sine kobberhalsbånd', behøver ingen nærmere omtale; hvad i alverden skulde den sidste oplysning på en runesten? Forf. har selv følt det «föga troligt», at den skulde stå der, men det var ingen skade til at denslags indfald overhovedet slet ikke blev omtalt på tryk.

Hvad formen *-uataʀ* ɔ: *hvatar* (af *hvatr*) for *-uats* angår, antager forf. (s. 10), at det er rimeligt, at ordet *uatr, uantaʀ* (*uat[t]aʀ)* ɔ: *vǫttr, vattar* har haft indflydelse på formen. Dette tror jeg ikke er rigtigt; jeg antager blot at det er en påvirkning af andre mandsnavnes genitivendelse *(-ar)*, der her foreligger. En sådan bevægelse er begyndt meget tidlig, og den er levende endnu på Island. Jeg benytter lejligheden til at bemærke, at man nu i de sidste 20 år hyppigere og hyppigere hører og læser

former som *Haraldar*, *Sighvatar* osv. (ligesom *Guðmundar*, *Sigurðar* osv.)

Jeg slutter mig til forf. i hans opfattelse af *liknuiaR* (I) som *likn-(n)ýjaR* (s. 11). Jeg skal i så henseende göre opmærksom på det i Landnáma (udg. 1900 s. 82_8, 199_{11}) forekommende kvindenavn *Lækny (Lecny)*; denne kvinde, hvis navn er så enestående i litteraturen, siges udtrykkelig at have været «udenlandsk». Navnet er på grund af dets sjældenhed blevet forvansket enten i udtalen eller af afskrivere (m. h. t. *æ(e)*). Jeg formoder, at «Lækny» har været gullandsk.

S. 21-22 drøfter forf. ordet *Likraibr*, som han uden tvivl med rette opfatter som *Likn-reifr*; men når han antager, at det sidste led *reifr*, efter forslag af Noreen, står i forbindelse med oht. *hripa* ‚prostituta', er det ikke alene dettes *h*, men også, og ikke mindre, dets betydning, der synes mig så omtrent at forbyde sammenstillingen. Nyisl. *hreifr* ‚beruset' er ingen støtte derfor.

Der kunde være anledning til at komme nærmere ind på forskellige andre sproglige enkeltheder. Men jeg skal stanse her.

Alle disse indskrifter er affattede i prosa og er ret jævne i deres udtryk. Rørende simpel er bemærkningen om den unge kone på IV, som «døde ung fra de små börn». Talende er betegnelsen af Ailikn (V, VI): «en god kvinde, en god moder». Kun en eneste gang tager indskriftforfatteren sin tilflugt til rytmernes mere bevægede tone, når han (III) siger *merki góð. øftir mann snaran;* her foreligger der to ret gode verslinjer, men de er vistnok kun et lån fra andre ældre indskrifter (en almindelig stereotyp, rytmisk sætning); jeg tror således ikke på nogen hentydning til et tilnavn («den snare») til Liknat (s. 21).

Trykfejl må VII (f. IV) være 35_{12}, og «äldre» (f. yngre) s. 39_{23}. — I noten s. 40 kunde der være henvist til Wimmers Runenschrift s. 332.

Til hovedafhandlingen er föjet «Bihang» om en ny metode for at kopiere runeindskrifter (ved hjælp af særligt papir, der beskrives). om en indskrift på døbefonten i Barlingbo og nogle andre stene, samt en fortegnelse over oldsager af fremmed oprindelse fra vikingetiden, fundne på Gulland, af O. Almgren, og endelig det tyske resumé.

København, i maj 1901.

Finnur Jónsson.

O. Puchstein, Die griechische Bühne, eine architektonische Untersuchung (mit 43 in den Text gedruckten Abbildungen). 1901.

Forfatteren begynder med at sige, at »han stötter sig paa de gamle Theaterruiner. Han har indskrænket sig til dem alene,

og ikke taget noget Hensyn til alle litterære og filologiske Hjælpemidler til at bestemme de græske Skuespilleres Plads, naturligvis med Undtagelse af Vitruv og Pollux». Man undres over denne Erklæring. De græske Dramers eget Vidnesbyrd sættes til Side for to meget senere Forfattere, der slet ikke have set dem opførte, i alt Fald ikke under de Betingelser hvorunder de bleve til, den ene en Lexikograf, der omhyggelig samler alle de Benævnelser paa Theatrets enkelte Dele, han kunde finde, men for det meste ikke giver noget Bidrag til Forstaaelsen af disse Ord, den anden, hvem P. beærer med Navnet «den biederen römischen Architekten», en endnu senere og ganske uvederhæftig Forfatter, saaledes som det er paavist i mine «Observations on Vitruvius» og i Korthed rekapituleret i mine «Afsluttende Bemærkninger om det græske Theater og Vitruvs Forhold dertil» i Vidensk. Selsk. Oversigt, 1899 S. 469. Men endnu mere maa man undres, naar man ser, at P.s Fremstilling slet ikke stemmer med Vitruv, som det er eftervist i den nys nævnte Afhandling S. 482, og yderligere vil vise sig i det Følgende.

Sammenspillet imellem Choret og Skuespillerne i de græske Dramer kræver nødvendig at de maa befinde sig paa samme Plads, og da Chorets Plads, hvorom Ingen tvivler, var Orchestra, maa Skuespillerne ogsaa have ageret der, d. v. s. paa den bagerste Del deraf, hvor de som Baggrund havde den til deres Paaklædning og Forberedelse bestemte Bygning, Skene. Senere da Choret havde tabt sin oprindelige Betydning, ja tildels endog var bortfaldet, adskilles Skuepladsen, *λογεῖον*, *pulpitum,* bestemtere fra Orchestra som et deraf afskaaret Stykke (Segment). Dette kjende vi fra alle de bevarede romerske Theaterruiner, derunder indbefattet de senere græske, navnlig lilleasiatiske, ligesom fra Vitruvs Beskrivelse. Vitruv tilføier, at Grækerne gjorde det noget anderledes. De Forskjelle, han angiver, ere dog ikke mange. Den største er, at i det græske Theater er Skuepladsen smallere og høiere. Dens Høide over Orchestra maa ikke være under 10 og ikke over 12 Fod, medens den i det romerske Theater ikke maa overstige 5 Fod. Saalænge man endnu ikke kjendte noget gammelgræsk Theater, savnede man positive Data til at kontrollere Vitruv. Saa udgravede man i 1881 og følgende Aar Theatret i Epidauros. Der laa Orchestras Kreds fuldstændig; der var intet Segment afskaaret fra den, intet Logeon imellem Orchestra og Skenebygningen; der var altsaa ingen anden Plads for Skuespillerne end Orchestra. Skenebygningen viste ikke Publikum sin nøgne Mur; den havde en Søilegang foran sig (*προσκήνιον*). Denne bestod, som man senere ogsaa fandt i andre samtidige Theatre, af firkantede Piller med Halvsøiler foran, imellem hvilke der kunde indsættes Blindinger (*πίνακες,* Tavler), saa at den hele Søilestilling dannede en sammenhængende Væg, der kunde males efter Behag som Skuepladsens Baggrund. Det traf sig nu saa, at denne Søilehal

med sit Gesims havde en Høide af 11 Fod. Dette, fandt man, stemmede mærkværdig med Vitruvs 10—12 Fod, og saa, sluttede man, maatte Logeet ligge ovenpaa Hallen; det var paa Taget af denne, at Skuespilleren havde ageret. Vitruv antyder rigtignok ikke dette paa nogen Maade; han gaar tværtimod ud fra, at Logeet er et Afsnit af Orchestrets Kreds, hvad dette ikke er. Det er derfor ikke berettiget, naar P. kalder denne Anskuelse den gamle og den orthodoxe; den maa tværtimod kaldes ny og radikal. Den derved fremkomne Skueplads har en Længde af 22 M., men i Dybden kun 3 M. P. tilstaar selv (S. 63) at «man maatte bevæge sig der med en vis Forsigtighed og vogte sig for at blive svimmel ved at se ned paa det dybtliggende Orchestra»; men dette bekymrer ham ikke. S. 3 f. skriver han: «Hvorledes det har været muligt for Skuespillerne at spille paa en saa høi og undertiden ret smal Skueplads og derfra at agere sammen med Choret paa Orchestra, og hvor godt eller slet Tilskuerne fra deres forskjellige Siddepladser have kunnet overse Skuepladsen og Personalet, er ganske betydningsløst. Intet antikt Vidnesbyrd borger os for at det græske Publikum i denne Henseende forlangte noget Fuldkomment eller at Architekterne havde ydet det Forlangte». Skulde man dog ikke kunne gaa ud fra at Grækerne havde været nogenlunde forstandige Mennesker, og at naar de byggede et Theater, søgte de at gjøre det saa hensigtsmæssigt som muligt og ikke at modarbeide Hensigten? De optiske Forhold ere tilstrækkelig oplyste af Dörpfeld, og efter det nylig anførte Sted synes det jo at P. heller ikke selv drister sig til at forsvare dem; for Akustiken derimod tænker han sig at hans Plan kunde frembyde visse Fordele (S. 40 ff.). Han mener, at baade det at Proskeniets Interkolumnier vare af Træ (πίνακες) og ikke af Sten, og særlig det, at der var et tomt Rum under Gulvet, skulde have virket som en Sangbund til at forstærke Skuespillernes Stemme ved Resonantsen. Jeg tror nu ikke, at nogen af Delene kunde have nogen nævneværdig Indflydelse i denne Henseende, men hvis det var Tilfældet, var det jo til Skade og ikke til Gavn. Resonantsen kan gjøre Nytte ved Sang og Musik, men for Talen og Recitationen er den absolut skadelig. Dette siges ogsaa udtrykkelig i de af P. anførte Steder. Plutarch (Non posse svaviter vivi secundum Epicurum 13) fortæller at Alexander den Store vilde bygge et Theater i Pella og for at dette kunde blive rigtig pragtfuldt, forlangte, at Proskeniet (d. e. Baggrunden, som vi vide af Indskriften fra Oropos og ikke, som P. mener, Gulvet) skulde beklædes med Bronce, men Architekten vilde ikke, fordi det skadede Skuespillernes Røst (*ὡς διαφθεροῦντα τῶν ὑποκριτῶν τὴν φωνήν*). Og hvad Gulvet angaar, bemærker Aristoteles, Problem. XI 25, og Plinius, N. H. XI 270, at Chorets Sang lød svagere, naar man strøede Avner paa Gulvet, hvilket jo svarer til vor daglige Erfaring, at Sangen ikke lyder

som den skal, naar der er Tæppe paa Gulvet. At man strøede Avner paa Gulvet i Orchestra, skete altsaa ikke for Chorets, men for Skuespillerens Skyld; Skuespilleren ønsker slet ikke, at Gulvet skal være en Sangbund. Dog lad os forlade dette Kapitel; for P. selv er det ikke Andet end «Formodninger»; men han forlanger, at man, fordi man forkaster hans Forklaring af «Kjendsgjerningerne», ikke ogsaa forkaster disse. Hvilke ere da disse Kjendsgjerninger, som han uddrager af sin architektoniske Undersøgelse?

Dörpfeld fremsatte i Mittheil. d. arch. Instituts 1897 den Mening, at Vitruvs «græske Theater» ikke var, som han før havde antaget, det almindelige hellenistiske, men et saakaldet lilleasiatisk. Skjøndt dette nu slet ikke afficerede det virkelige Spørgsmaal, om de gammelgræske Dramer bleve opførte paa Orchestra eller paa en derfra forskjellig ophøiet Skueplads, men kun kunde have Betydning for Bedømmelsen af Vitruv som Forfatter, blev det dog strax taget til Indtægt af hans Modstandere, som om han allerede halvt havde opgivet sin Stilling. Jeg har allerede i min ovf. nævnte Afhandling (Vid. Selsk. Overs. 1899) vist, at dette var en Misforstaaelse, men paa den anden Side ogsaa udviklet, hvorledes jeg ikke kunde være enig med Dörpfeld i hans Forsøg paa at retfærdiggjøre Vitruv. Jeg kan ikke anerkjende nogen særegen lilleasiatisk Theatertypus; Dörpfelds tidligere Udtalelse, at de lilleasiatiske Theatre, for at bruge Vitruvs Terminologi, vare romerske og ikke græske, ligger vistnok Sandheden nærmere. P. greb med Glæde den nye Opdagelse, og han gik endnu videre. Han adskiller ikke blot 2 Theatertyper, men 3, idet han tilføjer en ny, vestlig Typus, hvor det oprindelige attiske System skulde have holdt sig, medens det i Moderlandet blev afløst af en «Rampenbühne». Den af P. antagne «Bühne» eller Skueplads ovenpaa Proskeniets Tag er nemlig i nogle faa Theatre tilgængelig fra begge Ender ad skraat anlagte Veie eller Ramper. Dette er Tilfældet i Epidauros og i Sikyon. P. anfører ogsaa Eretria; men Theatret der er saa omkalfatret til forskjellige Tider, at i al Fald den, der ikke har studeret det paa Stedet, ikke tør have nogen Mening derom. I Oropos er der ingen Rampe, da Theatret er dannet ved en Udgravning af Orchestra, saa at Proskeniets Tag kommer i Niveau med det omgivende Terrain. I Mantinea og Megalopolis har der aldrig været nogen Rampe, i Athen og Piræeus lige saa lidt. Da Ramperne altsaa kun findes i et Mindretal af disse Theatre, er det ikke heldigt at benævne den hele Klasse derefter, eller rettere, naar man ikke kan paavise andre charakteristiske Mærker, der adskille disse Theatre fra andre, danne de slet ikke nogen egen Klasse. Men lad os ikke bryde os om Navnet; kunne disse Ramper, som vi dog se i nogle Theatre, være andet end Opgange til Skuepladsens to yderste Døre, der omtales af Pollux og Vitruv i Forbindelse med de omdreielige Sidekulisser (*περίακτοι*, *versuræ*)?

Saa har Skuepladsen jo virkelig ligget oven paa Proskeniet. Dette Spørgsmaal er allerede besvaret af Dörpfeld. Det er Opgange ikke til Skuepladsen, men til Loftet over denne; thi ogsaa for det havde Dramaet ikke sjælden Brug. Mange Tragedier, især Euripides', ende med at der viser sig en eller anden Guddom, der løser den for Mennesker uløselige Knude. Han taler naturligvis fra et høiere Sted; Pollux' ϑεολογεῖον kan kun være Loftet over Skuepladsen. Dette Syn ind i Olympen har været glimrende; Guddommen har været omgivet af et pragtfuldt Udstyr. De dertil hørende Gjenstande bleve løftede op af en Kran, med mindre de vare saa tunge, at Kranen ikke kunde bære dem (Pollux IV 126); saa krævedes der et saadant Skraaplan som de her omtalte. Men i alle Theatre fandtes saadanne ikke, thi man stillede ikke allevegne lige store Fordringer.

En nærmere Betragtning af et Par af disse Theatre vil yderligere stadfæste vor Anskuelse. I Oropos er, som ovfr. berørt, Orchestra udgravet i en Dybde af 2,51 M. Umiddelbart bagved dette staar Proskeniets Halvsøilerad med sine Pinakes ligesom i Epidauros. Udgravningen er fortsat bagved denne indtil Skenemuren og endnu et godt Stykke indenfor den, og derved dannes de nødvendige Lokaler for Skuespillerne. Havde disse nu spillet ovenpaa Proskeniet, maatte deres Garderobe have ligget i øverste Etage; Udgravningen havde da været ganske overflødig; den havde kun skabt nogle unyttige Kjælderrum. I Sikyon gjentager det Samme sig. Der ligger Theatret paa fast Klippegrund. Bagved Proskeniet er Klippen borthugget først indtil Skenemuren, dernæst et godt Stykke videre, hvorved der skabes fortrinlige Garderoberum. Havde man spillet ovenpaa, havde disse ogsaa ligget der, og man vilde ikke have paataget sig det store Arbeide at hugge Klippen bort til ingen Nytte.

Den østlige, lilleasiatiske Typus har P., som ovfr. omtalt, optaget efter Dörpfeld, ogsaa han anfører som et Hovedexempel Theatret i Termessos, men han opholder sig væsentlig ved en Del andre Theatre, som ere ganske forskjellige, Priene, Delos, Assos, Magnesia, Ephesos og Pergamon. Vil man klassificere, maa man stille dem sammen med Epidauros og Oropos, med hvilke de, saavidt det er bevaret, have det charakteristiske Halvsøileproskenion tilfælles. Det, der skulde forene dem med Termessos og andre lilleasiatiske Theatre, er vel det, at de ingen Ramper have; men disse mangle jo ogsaa i Størstedelen af Moderlandets Theatre. I et af disse Theatre, Priene, finder P. dog et Æqvivalent for Rampen, skjøndt ikke paa det Sted, hvor det skulde ventes (S. 49). Der findes nemlig langs med den ene Smalside af Skenebygningen en ikke fuldt 2 Alen bred Trappe, der formodentlig har ført op til Taget af Bygningen, og snarere synes bestemt for Arbeidere end for Skuespillere, ligesom den jo ogsaa mangler paa den anden Side af Bygningen. Overhovedet haves der intet andet

Exempel paa en saadan Trappe end dette ene. Ikke desmindre betragter P. det som et typisk Træk for denne Klasse Theatre, at de have «angiportusagtige» Adgange til Skuepladsen bagfra.

Det bedst bekjendte af disse Theatre er det paa Delos. Her ligger Skenebygningen frit og er helt omgivet med firkantede Piller. Paa den imod Tilskuerne vendte Side staa disse tættere end paa de andre og ere fortil dekorerede med de sædvanlige Halvsøiler; det er Proskeniet med dets Pinakes. De tre andre Sider af Omgangen kaldes i en til Bygningen hørende Regnskabsindskrift *τὸ παρασκήνιον* (se Scenica i Vidensk. Selsk. Oversigt 1897 S. 264). Ovenpaa denne Omgang har der været endnu et Stokværk enten af lignende Piller eller af Søiler; (en tynd Mur, som P. tænker sig, forekommer mig baade technisk og architektonisk en Urimelighed;) der var, som Indskriften siger, *παρασκήνια* i begge Stokværk (*τὰ κάτω* og *τὰ ἄνω*), og begge Steder var der *πίνακες*. Har nu Skuepladsen været i øverste Stokværk, paa Proskeniets Loft, eller i nederste, foran dette? For det Sidste tale efter vor Mening baade optiske og akustiske Hensyn samt Analogien fra Epidauros, Oropos og Sikyon.

De övrige af P. i dette Kapitel behandlede Theatre give intet Bidrag til Løsningen af Spørgsmaalet uden hans egne «Rekonstruktioner». Det Samme maa siges om P.s Behandling af den 3die af ham opstillede Theatertypus. Han har haft vanskeligt ved at finde en adækvat Betegnelse for den, men har tilsidst bestemt sig for at kalde den «altattisch, westlich», idet den fra Athen og Eretria bekjendte Plan syntes gjentaget i Pleuron, Segesta, Tyndaris o. a. Her har Forf. efter Koldeweys Tegninger kunnet meddele Planer af Theatrene i Segesta og Tyndaris samt af det lille Odeon i Akræ, som der egentlig ikke var nogen Grund til at medtage. Men der er intet Sted Noget tilbage undtagen sparsomme Fundamentmure til det nederste Stokværk; af det øverste, P.s «Hauptgeschoss», findes intet Spor; det fremstilles kun i «Rekonstruktionen» efter Vitruv.

Det er ikke med nogen Fornøielse, at man lægger Puchsteins' Værk fra sig, naar man har gjennemgaaet det. Et saa flittigt og omhyggeligt Arbeide er naturligvis aldrig spildt; men spørger man om, hvilket Udbytte Videnskaben har deraf, tror jeg nærmest, at det maa blive det, som han selv ret beskedent antyder i Fortalen: «Sollte das Ergebniss meiner Arbeit gänzlich falsch sein, um so besser für die neue Theorie; dann darf vielleicht die Wissenschaft das Bühnenproblem beruhigt *ad acta* legen » Dette haabe vi.

J. L. Ussing.

Homerforskningens Methode.

Af J. L. Heiberg.

S. L. Tuxen, Den moderne Homerkritik. Kbhvn. 1901.

Hvis man skal dømme efter, hvad der foreligger trykt paa Dansk om det homeriske Spørgsmaal, er Homerforskningen herhjemme ikke kommen udover Nutzhorns Doctordisputats fra 1863. Selv Julius Lange, der i dette Tidsskrift (1880) har skudt en vældig Breche i Enhedstheorien ved sin Paavisning af, at Gudemaskineriet paa mange Steder forstyrrer de oprindelige Intentioner og derfor maa hidrøre fra en anden end de, skynder sig at tage til Hatten for den ene udelelige Homer, og Dr. Sarauw, som ligeledes her i Tidsskriftet (1895) overbevisende har blottet den fuldstændige Forvirring og Omkalfatring i Iliadens II. Bog, lader sig af Enhedstheorien forlede til at forsøge en aldeles umulig Forklaring af dette Phænomen.

Nutzhorns Bog havde i sin Tid betydelig Fortjeneste som et dygtigt Indlæg mod Peisistratoshypothesen og Liedertheorien; men da begge disse nu forlængst har udspillet deres Rolle i den af Nutzhorn bekæmpede Form, har hans Bog nutildags mindre Betydning, og dens Forsøg paa at overklistre de gabende Revner i Iliadens Composition ved Fortolkningskunster og Udenoms-Raisonnement har aldrig været god Philologi. Desuden er der siden 1863 sket saa store Ting paa Homerforskningens Omraade — man tænke blot paa det archæologiske Materiale fra Schliemanns Udgravninger —, at det virkeligt ikke gaar an at betragte en saa gammel Bog som Videnskabens sidste Ord.

Hvis man skal tro Dr. Tuxens nyligt udkomne Afhandling «Den moderne Homerkritik», er denne danske Tilfredshed med vore egne Fabricata imidlertid ikke blot en Mangel, men en national Fordel; den moderne Homerkritik skal nemlig være et specielt tysk Product, et Hjernespind af «sportsmæssig Videnskabelighed» (S. 5), hvilket S. 5 faar en folkepsychologisk — si dis placet — Begrundelse. Jeg kan tænke mig, at der er Kredse

herhjemme, hvor en saadan Paastand gør Lykke, men historisk rigtig bliver den ikke for det. Mellem Fr. Aug. Wolfs Forløbere er Italieneren Giambatt. Vico og vor Landsmand Georg Zoega de betydeligste, et af de vægtigste Bidrag til Sondringen af ældre og yngre Lag i Iliaden skyldes Englænderen Grote, i Holland arbejder Cobets Elever i Traad med den moderne Homerkritik, i den nyeste franske Fremstilling af den græske Litteraturhistorie, af Brødrene Croiset, behandles Spørgsmaalet i dens Aand, og det samme er, saavidt jeg ved, Tilfældet i enhver nyere Litteraturhistorie og historisk Fremstilling med videnskabelige Fordringer, paa hvad Sprog den saa end er skrevet. At de tyske Arbejder — forøvrigt baade pro og contra — er langt de talrigste, er ikke andet, end hvad der gælder saa godt som om ethvert Spørgsmaal i vor Videnskab, en naturlig Følge af den tyske Philologis dominerende Stilling.

Ogsaa med den paastaaede vedvarende Uenighed er det saa som saa; den er ikke større, end den maa være og formodentligt endnu længe vil forblive overfor et saa omfattende Spørgsmaal, og svinder bestandigt mere ind til kun at dreje sig om Enkeltheder — bortset naturligvis fra den danske Enclave. Af de beslægtede Spørgsmaal, som Dr. T. S. 1 coulant lader være løste i det 19. Aarh., er Ossian betydeligt simplere, fordi Bearbejderen kun er én og moderne; Shakespeares Forfatterskab er nok ikke klaret endnu, hvis Dr. T. da ikke med dette Problem mener Spørgsmaalet Bacon contra Shakespeare, som aldrig er kommet indenfor Videnskabens Horizont; og om Mosebøgerne er Enigheden vist ikke synderligt større end om Homer, naar man tager Hensyn til Problemets langt mindre sammensatte Charakter. Det vilde ogsaa være ret mærkeligt, om Datteren, der jo dog ogsaa er af tysk Herkomst, skulde være kommet saa meget videre end Moderen, uagtet begge arbejder med samme Midler og Methode, og maa arbejde dermed, fordi der ingen andre gives. Virkelige Paralleler til det homeriske Spørgsmaal er kun Behandlingen af andre episke Digte som Mahabharata, Niebelungen, Kalevala (for ikke at tale om Hesiodos og Theognis), som Dr. T. ikke nævner; jeg ved ikke af, at man der er videre end med Iliaden og Odysseen. At Hypotheserne om disse Digtes Tilblivelse vexler og bekæmpes, er altsaa ikke noget enestaaende Phænomen; ogsaa med det ny Testamente har vi jo oplevet og oplever stadigt tilsvarende Svingninger. Og Dr. T. er dog vel Historiker nok til at vide, at det, at en Hypothese viger Pladsen for en ny, ikke be-

tyder, at Hypothese Nr. 1 er sporløst forsvunden — med mindre den da har været helt forfejlet —, men at dens Sandhedsmomenter er optagne og lever videre i en ny Belysning. Saaledes forholder det sig i Virkeligheden meget tydeligt med de Hypotheser om de homeriske Digte, der har afløst hinanden. Fr. Aug. Wolf tilintetgjorde for bestandigt Forestillingen om Iliaden og Odysseen som forfattede i almindelig Forstand af en historisk Person Homer. Han forsaa sig paa Betydningen af de antike Vidnesbyrd om Peisistratos, hvilket ikke var saa mærkeligt dengang, før den historiske Kritik havde lært Folk at veje Kilderne; ogsaa Nutzhorn saa fejl af disse Kildesteders virkelige Betydning, som først Wilamowitz (Hom. Untersuch. S. 235 ff.) har klaret ved Hjælp af moderne historisk Methode. Lachmann paaviste paa en Maade, der trods Nutzhorn i Virkeligheden ikke kan bestrides og vist ikke mere bestrides af nogen, de Punkter, hvor Iliadens Handling gaar i Stykker. Den Opdagelse, at der endnu i de existerende Digte kan findes saadanne rene Snit, forledte ham til Misbrug af dette Middel, en Fejl, der delvis blev rettet af Kirchhoff og i Fortsættelse deraf af Wilamowitz. Uden at benægte, at der kan paavises enkelte Steder, hvor forskelligartede Stykker ligefrem er limede sammen uden Fortanding, og at det, navnlig i Iliaden, kan lykkes at udsondre «Einzellieder» temmelig rent, arbejder Homerkritiken nu efter disse Mænds Anvisning mere paa at sondre ældre og yngre Lag i den Forudsætning, at Digtene har undergaaet stadige Bearbejdelser, og med fuld Klarhed over, at det netop af den Grund er umuligt paa ethvert Punkt at naa obiectiv Sikkerhed. Forresten synes jeg, at Dr. T. skulde have overladt hele dette Raisonnement til Lægfolk, som altid har benyttet det med Forkærlighed til at sikre sig mod al Videnskab; det kommer jo dog ikke an paa, om en eller anden bestrider et videnskabeligt Resultat, men paa hans Begrundelse af Dissensen. En virkelig begrundet Bekæmpelse af den moderne Homerkritiks Forudsætninger og Fremgangsmaade i det hele og store kender jeg ikke. Det bliver nu Spørgsmaalet, om Dr. T. har leveret en saadan.

For med Udsigt til Held at polemisere mod en videnskabelig Theori maa man dog vel først have gjort sig ordenligt bekjendt med den og have sat sig ind i dens Ophavsmænds Tankegang. Det har Dr. Tuxen ikke gjort; rimeligvis er han groet fast i Nutzhorns Standpunkt og har forsømt i Tide at følge Homerkritikens senere Phaser. Jeg er ikke engang ganske sikker paa,

at han altid har holdt sig klart for Øje, hvilken Forandring Enhedsbegrebet er undergaaet. Det fremhæves S. 46, at Jul. Lange i den ovenfor omtalte Afhandling «med særlig Varme og Overbevisning har hævdet Digtenes Enhed». Det kan man kun sige, naar man bliver hængende i Langes begejstrede Ord om Digteren Homer og ikke ser igjennem dem til Realiteten, at Lange ganske i den moderne Homerkritiks Aand søger at forstaa Digtenes Genesis og trænge ind til de Elementer, som de har benyttet og omformet, hvad han selv udtaler med tydelige Ord. Baade Langes og Madvigs Betoning af Enheden er rettet mod Liedertheorien, som det fremgaar af Madvigs Ord «nicht aus Liedern zusammengeflickt» (Fortalen til den tyske Oversættelse af Nutzhorns Bog 1869, Tuxen S. 45), og den er der ingen mere der opretholder. At Odysseen og paa en lidt anden Maade Iliaden er en Enhed i den Forstand, at 1 Mand — om man vil kalde ham Digter, er en Smagssag — har bragt dem (i Hovedsagen) i deres foreliggende Skikkelse, bestrider den moderne Homerkritik ikke; den har tvertimod, ialtfald for Odysseens Vedkommende, givet betydelige Bidrag til denne Mands Charakteristik. Men dens Maal er at komme bagved denne Mand til de ældre Digte, som ogsaa Madvig indrømmer at han har benyttet og tildels ligefrem taget Stykker ud af[1].

Hvor ringe Forstaaelse Dr. T. har af den Homerforskning, han fordømmer, fremgaar af hans Referat af dens «Hovedresultat» S. 5—7, som er et rent Vrængebillede. Det er ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik opererer med subiective Indtryk og fører sine Beviser «paa Grundlag af de blotte Modsigelser» (S. 5). Det er netop Kirchhoffs Fortjeneste at have betonet de rent obiective, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale og for den philologiske Fortolkning som Grundlag for sin Kritik af Odysseens første Bog. I hvilken Grad han har gjennemført sin Grundsætning, skal vi strax se; foreløbigt vil jeg blot prote-

[1] Madvig Adversaria critica III S. 4 *partes non exiguas desumptas et translatas*. Hr. T. har ikke forstaaet (S. 45 f.), at det, der gjør denne Udtalelse af Madvig værdifuld for den moderne Homerkritiks Forsvarere, er Indrømmelsen af det betydelige Omfang af Laanene fra ældre Digte. I de ældre Udtalelser af Madvig var der kun Tale om «Indarbejdelsen af enkelte Stykker». Paa Omfanget og Charakteren af de ældre Stykkers Benyttelse kommer alt an; ikke destomindre siger alle tre Udtalelser for Hr. Tuxen — «det samme».

stere mod den utilladelige Misbrug af Kirchhoffs Ord S. 41. Kirchhoff har ikke forudsat, at det er tilstrækkeligt at gaa ud fra «die allgemeinen Gesetze und Formen des menschlichen Denkens» osv.; Meningen med hans Ord er, som enhver, der læser dem i Sammenhæng, vil se (Die homerische Odyssee [2] 1879 S. 251 ff.), at han i sin Bevisførelse kun har appelleret til Fordringer, som al menneskelig Tale maa fyldestgjøre, hvis den ikke skal falde ind under Kategorien Vrøvl.

Det er heller ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik «erklærer de Gjentagelser for uægte, som ikke stemmer med ens egen Smag». Grundlaget for Bedømmelsen af Gjentagelserne er siden Gottfr. Hermann den Iagttagelse, at Vers og Versrækker paa ét Sted staar saaledes, at de passer fortræffeligt i Sammenhængen, medens de paa andre Steder støder an mod almindelig Logik, strider mod den foreliggende Situation eller endog giver sprogligt Anstød, lutter Ting, som i en Række af Tilfælde lader sig ganske obiectivt afgjøre af almindelig Menneskeforstand. Heraf slutter nu den moderne Homerkritik i Overensstemmelse med al videnskabelig Methode, at saadanne Vers ikke er digtede til de Steder, hvor de ikke passer, og at Partier af Digtene, hvor saadanne Anstød ideligt gjentager sig, er yngre end de, hvori de samme Vers bruges med Mening og Vægt. Det er virkeligt forbausende, at Dr. T. S. 41 kan referere Kirchhoffs Kritik af Odysseen I, den moderne Odysseforsknings Udgangspunkt, uden med et Ord at nævne Kærnen i hans Bevisførelse, at alle Urimelighederne — at Digterens «Logik strander», indrømmer Dr. T. selv S. 41 — i første Bog fremkommer ved Benyttelse af Versrækker, der staar med fuldkommen god Mening og Sammenhæng paa forskellige Steder i anden Bog. Hvis man ikke vil tage Kirchhoffs Consequens, at Versene er digtede til anden Bog, hvor de passer, og laante af en anden Digter i første Bog, maa man antage det højst besynderlige Forhold, at samme Mand først skrev disse Vers med strandende Logik og derefter var saa heldig at finde en Sammenhæng, hvori de paa forskellige Steder passede, som de var støbt. At statuere Interpolationer og Ændringer i første Bog for disse Vers' Vedkommende er den pure Vilkaarlighed; Bogen er fuld af ligesaa meningsløse Laan, og hvad skulde friste en Interpolator til at anbringe Vers, der passer saa daarligt? Og at antage, at samme Mand først har digtet anden Bog og derefter brugt nogle af sine egne Vers til at lade sin Logik strande paa, er dog vel for urimeligt. Kirchhoff kan vir-

keligt med Rette sige, at hans Bevisførelse kun benytter almengyldig Logik.

Ligesaa uforstaaende er Dr. Tuxens Gjengivelse af den moderne Kritiks Sondring af Lagene i Odysseen. For det første slaas S. 6—7 Kirchhoff og Wilamowitz sammen, uagtet den sidste har berigtiget en væsenlig Del af den førstes Resultater. Saaledes har Wilamowitz sigtet Kirchhoffs Beviser for, at 10. og 12. Bog — ikke 9. Bog, som Dr. T. S. 6 lader løbe med, skønt Kirchhoff a. St. S. 310 ff. udførligt udvikler den modsatte Anskuelse, heller ikke Nekyia — oprindeligt var fortalt af Digteren, ikke af Odysseus. S. 13—14 omtaler Dr. T. kun Kirchhoffs Bevisførelse, ikke Wilamowitz' Kritik, som kun anerkjender et af hans Bevissteder, men saa ogsaa omhyggeligt gjør Rede for, hvorfor det er bevisende (Hom. Unters. S. 126). Det er Odysseus' Fortælling XII 374 ff. om Helios' Samtale med Zeus, som forøvrigt allerede for Kirchhoff er det afgjørende Sted; at Hovedvægten hverken for Kirchhoff eller for Wilamowitz ligger paa, at Digteren «ikke har kunnet gennemføre Fiktionen» (Tuxen S. 13), fremgaar foruden af Wilamowitz' Behandling af de andre Bevissteder (a. St. S. 123 ff.) ogsaa af den Vægt, de begge lægger paa dette Sted, hvor Digteren (Bearbejderen) netop viser, at han magter Fictionen, ved at tilføje (v. 389—90): *ταῦτα δ' ἐγὼν ἤκουσα Καλυψοῦς ἠυκόμοιο ἡ δ' ἔφη Ἑρμείαο διακτόρου αὐτὴ ἀκοῦσαι.* Allerede denne Motivering er højst mistænkelig i den oprindelige Digters Mund, medens den passer fortrinligt for en reflecterende Bearbejder, der maa hjælpe sig ud af en Knibe, han ved sin Omdigtning har bragt sig i. Iøvrigt beror Kirchhoffs Bevisførelse paa de allerede af Aristarch følte Urimeligheder i Stedets Anbringelse og Plads, som alle falder bort, naar man omsætter den hele Fortælling i tredie Person (Kirchhoff a. St. S. 294 ff.); derom erfarer man hos Hr. Tuxen intet. Det er heller ikke smukt, naar Dr. T. S. 14 indvender mod Kirchhoff, at «Ukorrektheder af ganske lignende Art ogsaa findes i andres Fortællinger, f. Eks.[1] i Eumaios's i 15de Sang», uden at gjøre opmærksom paa, at Wilamowitz ogsaa ganske rigtigt deraf har sluttet, at XV 403 ff. oprindeligt ikke var fortalt i første Person (Hom. Unters. S. 96 ff.).

Overhovedet faar Læsere af «Den moderne Homerkritik» intet at vide om de virkelige Hovedpunkter i Wilamowitz' Ana-

---

[1] Er der overhovedet andre «Exempler» i Odysseen?

lyse af Odysseen, skønt den fra flere Sider (f. Ex. af Edv. Meyer, Gesch. d. Alterth. II S. 390) betegnes som i Hovedsagen afsluttende, og skønt Dr. T. selv S. 6 kalder ham «Destruktørernes nulevende Førstemand» og dog vel altsaa maatte tage særligt Hensyn til hans Resultater.

Hvis man vil have et klart Indtryk af, hvorledes Dr. T. refererer, skal man sammenligne hans Opregning af den moderne Homerkritiks Hovedsætninger (S. 6—7) med Wilamowitz' egen Redegjørelse for sine Resultater (Hom. Unters. S. 227 ff.). Dr. T. mæler ikke et Ord om Hovedsagen i Wilamowitz' Bog, Erkjendelsen af, at Od. II—IV hører sammen med XV—XIX til en Telemachi, der ogsaa behandlede Bejlerdrabet og i de sidste Bøger var contamineret med et andet Digt om dette sidste Emne. Denne Hypothese begrundes med reelle Vanskeligheder, som Sammenlimningspunkterne bereder Fortolkningen, Vanskeligheder, som ingen kan benægte, som forklares fortræffeligt ved Wilamowitz' Hypothese, og som man maa give en anden og sandsynligere Forklaring af, hvis man ikke vil antage denne. Hvorfor skifter IV 625 Scenen pludseligt fra Sparta til Ithaka paa en aldeles uhørt Maade, uden at vi faar den nødvendige Slutning paa Samtalen mellem Menelaos og Telemachos, der indtrængende beder sin Vært om Tilladelse til at rejse strax, faar den og Løfte om den ved Afrejsen brugelige Gave — og saa ifølge XV 1 ff. bliver Natten over hos Menelaos og næste Morgen maa mindes af Athene om sit Forsæt fra den foregaaende Dag, som der slet ingen Anledning var til at opgive? Hvis dette skal være en frit componerende Digters Værk, maa det forklares, hvad der har foranlediget ham til disse Urimeligheder, som dog er ret obiective.

Paa samme Maade dadles S. 26 Wilamowitz, fordi han ikke har Blik for «Stigningen i Selvfornemmelsesstemningen» og derfor ved en «mærkelig Misforstaaelse» har erklæret XVIII 158—303 for en senere Tildigtning, medens denne Scene efter Dr. T. S. 31 ff. skal finde sin fulde Forklaring i Digterens «Pengebegærlighed», der bringer ham til at bryde sin Charakteristik af Penelope paa det groveste. Det lades uomtalt, at Wilamowitz her som næsten altid ikke gaar ud fra æsthetiske men fra philologisk-exegetiske Anstød. Han paaviser, at Scenen afbryder en klar Sammenhæng, at Penelopes Hensigt med sin tvetydige Optræden *ὅπως ... τιμήεσσα γένοιτο μᾶλλον πρὸς πόσιός τε καὶ υἱέος ἢ πάρος ἦεν* (161) forudsætter, at de begge er indviede i Planen, og endeligt, hvad der i hvert Fald maa indrømmes at være et obiectivt

Argument, at der er Tale om Sminke (172, 179); saa orientalske er de homeriske Damer dog ellers ikke. Selv om Digterens «Pengebegærlighed» kunde forklare Scenen i og for sig, kan den saa ogsaa forklare, hvorfor denne Tilbøjelighed skal tilfredsstilles ved at hobe Besynderligheder sammen?

Et Punkt, hvor man kan sammenligne Dr. Tuxens og den moderne Homerkritiks Løsning af Vanskelighederne, som atter er meget ufuldstændigt gengivne af Dr. T., er Fodvaskningen i XIX. Dr. T. mener (S. 25 ff.), at alt er forklaret ved Trylleordet om Digterens Stræben efter at forstærke Stemningen ved en «Stigen af Situationernes Interesse og Spænding». Forholdet er, som Wilamowitz udførligt har paavist, dette: i hele XIX. Bog stiler Digteren med bevidst Kunst henimod en Gjenkjendelse ved Penelope. Tiggeren Odysseus vinder først Penelopes Velvillie ved sin forstandige Tale; han fortæller, at han har truffet Odysseus, at Odysseus kan ventes hjem, at han er lige i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane, hvilket, da det er Nymaane næste Dag, egenligt maatte bringe Penelope paa den Tanke, at Tiggeren er Odysseus. Men den stolte og forsigtige Kvinde, som er bleven skuffet saa ofte, bliver mistroisk og trækker sig tilbage i sig selv med et Par almindelige Phraser (309 ff.), der røber hendes haabløse Stemning. Da benytter Odysseus hendes Tilbud om et Bad til at blive gjenkjendt af Eurykleia. Gjenkjendelsen er forberedt ved V. 377 ff., og hvis det ikke er hans Hensigt at blive gjenkjendt, er hans Ord V. 346 ff. det taabeligste, han kan sige; han ved, at de fører til, at den eneste Terne, der kjender Skrammen, kommer til at vaske hans Fødder. At han gaar denne Omvej til at blive gjenkjendt af sin Hustru og ikke strax uden videre viser hende selv Skrammen, kan man vel nok holde Sagnet til gode; Eurykleia kjendte Skrammen bedre end Penelope. At Meningen fra først af har været, at Gjenkjendelsen fra Eurykleia skulde brede sig til Penelope, fremgaar baade af Penelopes Ord 358 ff., der klinger som en Anelse, og især af den utroligt tarvelige Udvej, Bearbejderen maa gribe til V. 478—79: *ἡ δ᾽ οὔτ᾽ ἀθρῆσαι δύνατ᾽ ἀντίη οὔτε νοῆσαι· τῇ γὰρ Ἀθηναίη νόον ἔτραπεν*, for at undgaa, at Penelope bemærker al den Forstyrrelse med det væltede Kar, de vexlede lidenskabelige Repliquer osv. Havde det fra Begyndelsen af været Forfatterens Hensigt at holde Penelope udenfor, kunde han vel nok have gjort det paa en mulig og sandsynlig Maade. Vi har set, med hvilken Finhed og Omhu han forbereder sine Intentioner;

vi maa da forlange en Forklaring paa, hvorfor han her taber baade Næse og Mund; kanske har Athene hævnet sig for hans Misbrug af hende ved ogsaa at vende hans Tanker andensteds hen. Antager man derimod, at den oprindelige Digtning lod Penelope gjenkjende Odysseus gjennem Eurykleias Opdagelse og Vidnesbyrd, og at en Bearbejder har forandret det for ogsaa at faa Gjenkjendelsen ved Sengens Hemmelighed med, som tilhørte et andet Odysseusdigt, bliver alt forstaaeligt; han har været bunden paa Hænder og Fødder af de ham foreliggende Digte, som han overtog store Stykker af *(partes non exiguas desumptas et translatas!)*. Desuden faar man saa en rimelig Forklaring paa en anden Vanskelighed, som Dr. T. selv antyder paa sin Manér S. 40. Hvorfor faar Penelope lige efter, at Tiggeren har forudsagt hende Odysseus' nære Hjemkomst, den pludselige Ide nu strax imorgen at vælge sig en Mand, tilmed ved et saa mærkeligt Middel som Bueskydningen (V. 570 *ἄλλο δέ τοι ἐρέω*!)? Selv om hun ikke tør hengive sig til Haabet, er Tidspunktet, særligt efter hendes Drøm, saa besynderligt valgt som muligt og Maaden ligesaa. Hvis man derimod antager, at hun har gjenkjendt Odysseus, bliver Bueskydningen aftalt Spil imellem dem for at skaffe Helten det frygtelige Vaaben i Hænde. Og at denne Version har existeret, er ingen Hypothese; det staar at læse XXIV 167 ff. Urimelighederne i vor Odyssés Fortælling vil man vel ikke benægte; naar Existensen af ældre Digte er givet, hvilken Forklaring er saa den sandsynligste, den som tiltror en frit opfindende Digter en saadan Hoben Urimeligheder, eller den som forklarer dem alle med ét Slag som fremkomne ved en Bearbejders ufri Sammensvejsning af forskellige Elementer? Det er et stivt Stykke, naar Wilamowitz' her gjengivne Bevisførelse, som endda er omhyggeligt støttet ved en Mængde her forbigaaede Enkeltiagttagelser — jeg vil blot i Forbigaaende henpege paa det sprogligt umulige *τόδε τόξον* XIX 586 —, hos Dr. T. S. 26 reduceres til: «Men hele denne Kompositionsoverlegenhed synes de nyeste Homerkritikere at være ganske blinde for, i den Grad endog, at deres ypperste Repræsentanter har villet afslutte Digtet med Eurykleias Genkendelse, idet de tænker sig, at Penelopes egen Genkendelse har fulgt lige efter og er fremkaldt ved den». At Digtet skulde være endt med Penelopes Gjenkjendelse ved Arret uden paafølgende Bejlerdrab, har ingen nogensinde tænkt sig, allermindst Wilamowitz.

Ligesaa overfladisk er den Maade, hvorpaa Vanskelighederne

ved Teiresiasepisoden affærdiges med et Par Ord S. 29; den, som kjender Wilamowitz' Behandling deraf, vil vide, hvorledes ogsaa her de Urimeligheder af værste Art, der taarner sig op fra alle Sider, forklares alle paa én Gang, naar man forstaar dette Stykke som en Rest af en gammel Odyssés Skildring af den vidtforrejste Mands νόστος tillands. Men det vilde kræve en længere Udvikling, end den henkastede Ytring af Dr. T. fortjener; man kan ikke af den se, om han overhovedet har faaet Øje paa Nekyias særlige Vanskeligheder.

I Sammenligning med disse peccata omissionis overfor Wilamowitz ser det noget smaaligt ud, naar Dr. T. S. 8 som «Exempel» paa hans Methode vælger en ganske uvæsenlig Enkelthed af den Art, som man altid vil kunne strides om, og hvor jeg heller ikke tror, at Wilamowitz har Ret; det drejer sig om Ægtheden af et Par Vers, som ikke berører noget væsenligt Punkt i Totalbilledet.

Jeg mener nu at have godtgjort, hvor liden virkelig Forstaaelse Dr. T. har af den Methode, som han (S. 7) tillader sig at betegne som «ganske uvidenskabelig», og vil derefter gaa over til at betragte, hvad han selv stiller op derimod som Videnskab og S. 44 forkynder som Fremtidens Homerforskning.

Hans Methode, der vil gøre Furore hos den Liga mod Bibelkritik, der for nogen Tid siden var Tale om, er — uden Overdrivelse — denne: man tager de homeriske Digte ganske raat, som de foreligger, constaterer et vist Antal Ejendommeligheder ved dem og smækker saa disse Ejendommeligheder sammen til én Digterpersonlighed, som man derpaa præsenterer som Bevis paa, at det hele altsaa er af én Forfatter. Hvis det er dette, Dr. Tuxen S. 4 kalder «anvendt Logik», saa er den i hvert Fald meget ilde anvendt; det er den reneste Cirkelslutning, der kan tænkes, den Digterpersonlighed, man finder, har man jo begyndt med at forudsætte.

Naar Dr. T., som det lader til, med Madvig indrømmer, at man i de homeriske Digte kan træffe større Stykker af ældre Digte væsenligt uforandrede, er det i Sandhed forbausende, at han ikke kan se, at dermed falder hans hele Methode sammen. Dr. T. kan jo aldrig være sikker paa, at de ofte modstridende psychologiske Ejendommeligheder, han finder ud, virkeligt tilhører samme Mand; nogle af dem kan jo stamme fra de benyttede Digte, saaat den Digterpersonlighed, han reconstruerer, bliver en imaginair Størrelse. Og dernæst, naar en Digter i større Omfang

opererer med Laan, bliver dette en saa vigtig Factor i hans Psychologi, at ethvert Regnestykke, der lader den ude af Betragtning, maa give et galt Facit. Ikke engang som Bidrag til Bearbejderens Charakteristik kan Dr. Tuxens Resultater bruges. Naar han ved «denne Digter» (S. 30) vil forstaa Bearbejderen, er det muligt, at nogle af de constaterede Træk kan passe paa ham; en af de Mænd, gjennem hvis Hænder Odysseen er gaaet, maa jo saaledes have syntes godt om Penelopescenen i XVIII, siden han har optaget den. Men om det er samme Mand, fra hvem de andre Træk af Kjærlighed til Gods og Guld stammer, kan man ikke vide paa Forhaand; de er ikke nær saa stødende og ikke saa akavet anbragte. Men fremfor alt maatte man ved den psychologiske Bedømmelse af Bearbejderen hele Tiden have for Øje, i hvilken Grad han var bunden af det overleverede Stof og de ham foreliggende Behandlinger deraf, og før man kan det, maa man have dannet sig en Forestilling om Beskaffenheden af de Kilder, han har sammenarbejdet; man maa altsaa begynde med at hugge istykker, som den moderne Homerkritik gjør, at begynde med Bearbejderen som en usammensat Størrelse er haabløst. En af de Ejendommeligheder, Dr. T. fremhæver, tilhører ganske sikkert for en stor Del Bearbejderen, nemlig Gjentagelsen af Motiver og Versrækker. I de *κλέα ἀνδρῶν*, hvormed den episke Poesi er begyndt, har der sikkert ingen Motivgjentagelser været og af Versgjentagelser kun saadanne, som kjendes fra al Folkepoesi (bl. a. Formelversene). Begge Slags Gjentagelser er saa blevet hyppigere og hyppigere, efterhaanden som den episke Poesi stivnede i det conventionelle, og Odysseens sidste Bearbejder kan vel nok antages at have naaet Toppunktet. Men netop fordi han kun er Endepunktet af en Udvikling, kan man ikke uden videre tillægge ham alle saadanne Gjentagelser; hvilke der kommer paa hans Kappe, kan atter kun en nærmere Undersøgelse af Gjentagelsens Art, Graden af dens Tankeløshed og afstumpede Forstaaelse af de benyttede Vers, osv. afgjøre, saaledes som den moderne Homerkritik driver den. Saaledes sigtede, men ogsaa først saaledes, kan Gjentagelserne give et Bidrag til Bearbejderens Charakteristik og blive et Middel til at kjende ham og hans Producter. At behandle alle Gjentagelser under ét som en enkelt Mands Ejendommelighed er vildledende.

I Forbindelse med Spørgsmaalet om Digtenes Forudsætninger og Afhængighed af disse vil det være hensigtsmæssigt at kaste et Blik paa de Modsigelser, som Dr. T. finder saa charak-

teristiske for Homer, at de skal kunne forsvare selv de haandgribeligste Urimeligheder. Nogle af dem forekommer mig altfor subtile, saaledes hvad der S. 35 ff. siges om Bejlernes Optræden og S. 37 ff. om Penelope. Bejlerne er jo øjensynligt ledede af forskjellige Motiver, og Digteren finder netop Behag i at charakterisere et Par bestemt adskilte Typer; at Odysseus dræber dem alle (Tuxen S. 36), er dog kun naturligt, da de alle har «bejlet til hans Hustru, mens han selv var i Live», og motiveres klart og tydeligt overfor den skikkeligste af dem, Leiodes (XXII 321 ff.). Ved Penelope kommer der noget andet til, Hensynet til det overleverede Sagn, hvilket i endnu højere Grad gælder de S. 35 anførte «Modsigelser» i Odysseus' Charakter[1]. At der i et naivt Sagn kan findes Usandsynligheder, er jo ikke forunderligt, og nogle af dem er saa constitutive for det, at de maa beholdes, hvor Sagnet behandles poetisk og bevidst. Men de maa vel adskilles fra saadanne Modsigelser og Urimeligheder, som fremkommer ved selve den digteriske Behandling; et naivt Træk som det, at Odysseus hos Polyphem redder sig ved at kalde sig *Οὖτις*, stammer selvfølgeligt fra Folkeeventyret og hjælper ikke det mindste til at forklare Urimeligheder i Digtenes Composition som dem, hvormed den opløsende Homerkritik opererer. Naar Dr. Tuxen ser alle «Urimeligheder» lige graa, synes det mig, for ogsaa at vove en psychologisk Bemærkning, at komme af, at han over al for megen æsthetisk og philosophisk Theori har sat Sansen for primitiv Poesi overstyr; det stærkeste Exempel derpaa er de «Urimeligheder», han finder (S. 33) i den vidunderligt dejlige Scene mellem Odysseus og Penelope i XXIII før Gjenkjendelsen. At Penelope, der har haabet saa længe og er bleven skuffet saa tidt, ikke kan tro paa sin Lykke, er ikke blot i sig selv sandt og gribende, men ogsaa motiveret af Digteren med den største Finhed; hun frygter Bedrag af Guder og Mennesker (V. 81 ff.), og at Odysseus har dræbt Bejlerne, er da endelig intet Bevis for, at han er hendes Mand[2]; de Vers, Dr. T. gjengiver ved «hun genkender hans Ansigt, men kender ham dog ikke, fordi han har pjaltede Klæder paa og er smudsig», lyder saaledes (V. 93 ff.):

---

[1] En af dem beror forøvrigt paa en Miskjendelse af Digteren fra Dr. Tuxens Side. At Odysseus mod sine Folks Villie vil afvente Kyklopen, er vel motiveret, endog med en bestemt Fremhævelse af Grunden (IX 229); han er nok snild og forsigtig, men ogsaa videbegærlig.

[2] Arret kan, som det fremgaar af det foregaaende, ikke have spillet nogen Rolle her i det oprindelige Digt.

ἡ δ' ἄνεω δὴν ἧστο, τάφος δέ οἱ ἦτορ ἵκανεν·
ὄψει δ' ἄλλοτε μέν μιν ἐνωπαδίως ἐσίδεσκεν,
ἄλλοτε δ' ἀγνώσασκε κακὰ χροῒ εἵματ' ἔχοντα

— *det* synes mig højst malende og forstaaeligt, og jeg er ligesom Odysseus absolut tilfreds med Penelopes Forklaring V. 209—217.

Med de Paralleler fra andre Digtere, som skal belyse «Homers» Ejendommeligheder, er Dr. T. heller ikke heldig. At Io i Aischylos' Prometheus ikke optræder som virkelig Ko (S. 21), er dog ikke det samme, som at Odysseus snart er forvandlet snart ikke; Io forbliver jo i samme Forvandlingsgrad hele Tiden, og at denne ikke er fuldstændig, ligger ikke i nogen Mangel paa Abstractionsevne hos Digteren, men er simpelthen en scenisk Nødvendighed. Ganske ufatteligt er det mig, hvorledes den S. 11 omtalte Scene i Sophokles' Elektra kan blive et Exempel paa Momentanisme. At lade Orestes staa hos, medens Elektra græder og klager over hans formentlige Aske, er et fuldt bevidst Kunstmiddel til at fremkalde en rørende Situation, og Digteren er saa langt fra at «glemme det fjernere for det nærmere», at hele Effecten beror paa, at han og Publicum stadigt energisk fastholder, at den virkelige Orestes er Vidne til Søsterens Sorg over hans formentlige Død. Man kan betragte Effectmidlet som noget melodramatisk, Dr. T. mener endog, at Scenen let kan «gøre en komisk Virkning»; en jævnere Æsthetik vil vistnok være enig med det atheniensiske Publicum i at finde den umiddelbart gribende. At Elektra virkeligt sørger, er jo i sin Orden; hun tror jo, at hun holder Broderens Aske i sin Haand, og selv om vi ved, at det er en Fejltagelse, kan vi dog nok føle med hende og samtidigt glæde os til den lykkelige Opløsning. Men hvor bliver saa «Momentanismen» af? Heller ikke i det andet Exempel (S. 12) kan jeg se at den hjælper det mindste til at forklare, hvorfor Choret i Sophokles' Philoktet falder ud af sin Rolle. *At* det græske Dramas Chor jævnligt gjør det, er et bekjendt Phænomen, hvis Grund er at søge ikke i nogen Slags psychologisk Ejendommelighed hos Grækerne, men i det attiske Dramas *historiske* Udspring fra Lyriken. Eller er Komoediens Parabase maaske ogsaa Momentanisme?

Det er overhovedet ikke værd at ulejlige Psychologien om en Forklaring, før man har spurgt den historiske Udvikling, ut decet philologum (sml. Drachmann, Moderne Pindarfortolkning

S. 155 ff., særligt S. 159). Den er den bekjendte Størrelse i Ligningen, og af den kan man med Forsigtighed og Integralregning udfinde det psychologiske x, — hvis der ikke er for mange andre ubekjendte Størrelser i Regnestykket; at begynde med det psychologiske er at gaa den forkerte Vej.

Forskjellen mellem en saadan psychologisk-æsthetisk Fremgangsmaade og philologisk Methode træder meget tydeligt frem baade i Dr. Tuxens Bog om «Karaktertegning i den græske Tragedie» og i hans i mange Retninger fortrinlige Afhandling om «Allegorien i den græske Religion». Om den første skal jeg nøjes med at henvise til Oversigt over Vidensk. Selskabs Forhandlinger 1900 S. ⟨30—31⟩; den anden maa jeg her kort omtale, da den flere Gange anføres i «Den moderne Homerkritik» som Støtte for, hvorledes den homeriske Poesi svælger i Modsigelser (se f. Ex. S. 10). I den anførte Afhandling afleder Dr. Tuxen de modstridende Forestillinger om Guderne, som de homeriske Digte ubestridt indeholder, af Digterens «Mangel paa Evne til at fastholde Dobbeltforestillinger» (sml. «Den moderne Homerkritik» S. 13). Vi skal altsaa tro paa, at de samme Mennesker med samme Klarhed snart saa Hebe som en blot og bar Allegori i Lighed med Ate og Litai i Il. IX snart som den huslige Datter paa Olympen, snart anskuede Ares i menneskelig Helteskikkelse snart som dækkende adskillige Tønder Land, osv., og overhovedet har befundet sig i et fuldstændigt Virvar i et saa indgribende Spørgsmaal som den virkelige Religion. En historisk Betragtning vil forklare Modsigelserne som en Følge af Udviklingen, og paa hvert af de hinanden afløsende religieuse Standpunkter ikke finde flere Modsigelser end i al anden Religion. Hvad der strider imod den «homeriske» Religions klare Anthropomorphisme, er dels survivals fra det ældre Natur-personificerende Standpunkt; de traadte slet ikke indenfor Bevidsthedens Lyskreds, men gled forbi uden Spor som stivnede Formler. Naar det saa tidt hedder, at *Κῆρες* gik bort med den døde, betyder det ikke, at de homeriske Mennesker i Strid med deres almindelige naturalistiske Opfattelse af Døden sommetider troede paa, at deres Sjæle blev afhentede af nogle Fugle; *Κῆρες ἔβαν* er en forstenet Fortidslevning, hvormed man ikke forbandt klarere Forestillinger end vi med Hillemænd, Hvid og Døjt. I dette Tilfælde bliver der altsaa ingen virkelig Modsigelse. Dels fremkommer der en noget reellere Modstrid, naar de ny Forestillinger, hvori Digteren til dagligt lever, uvilkaarligt trænger sig frem og sætter ny Lapper paa Poesiens conventionelle

Søndagsskrud, som han har arvet fra sine Fædre; saaledes forholder det sig ikke blot med de enkelte Spor af phantastiske Gudeforestillinger og af Gudernes Omdannelse til moralske Magter, der i de homeriske Digte glimter frem paa Baggrund af den traditionelle Anthropomorphisme, men ogsaa med dennes sporadiske Indflydelse paa Personificationerne, hvorved de af disse, der mindst interesserer den homeriske Tid, forbigaaende undergaar den Forvandling til Personligheder, som er gjennemført for de Guder, der har religieus Betydning for Tiden. Men selv i dette Tilfælde er Modsigelsen ikke en Følge af den samme Bevidstheds Reaction mod sine egne Forestillinger (Tuxen, Allegorien S. 70), men af Sammenstødet mellem forskjellige Tiders Forestillingsformer. Istedenfor Billedet af en vild Hexedans i en enkelt Tids eller endog en enkelt Mands Bevidsthed afslører den genetiske Opfattelse altsaa en jævnt glidende Udvikling gjennem Aarhundreder, hvor det gamle taber i Klarhed, stivner, forstenes, dør bort, medens det nys Lys bliver mere og mere intensivt, — saadan som enhver Udvikling foregaar.

Hvilken capital Forskjel det gjør, om man ved Behandlingen af et homerisk Detailspørgsmaal stiller sig paa det ene eller det andet Standpunkt, kan et Par Exempler fra Dr. Tuxens Bog om Karaktertegningen vise. De Modsigelser i Charaktertegningen, som han der afleder af Digterens Tilbøjelighed til Generalisation i Modsætning til den individualiserende Tradition, bliver for en historisk Betragtning til den episke Poesis conventionelle Stivnen i Efterdigteres Hænder i Modsætning til ældre Digtes klarere Farver, som det er Kritikens Opgave at faa frem igjen under Kalkpudsen. Det er ikke den samme Mand, der i Splid med sig selv snart charakteriserer skarpt snart rører alle Typer ud i en jævn Grød; de klare Typer er ældre Digteres Værk, de generaliserende Floskler Bearbejderens tankeløse Omgang med episk Fællesgods, der hverken for ham eller hans Tilhørere er andet end klingende Bjælder; de viser ingen andre psychologiske Qualiteter hos ham, end at han er en Routinier. Den Mand, der har skabt den prægtige og helt ud i alle Enkeltheder træffende Lignelse om Paris i Il. VI 506 ff., er ikke den samme, der XV 263 ff. anvender den paa Hektor, hvor den slet ikke passer; deraf kan man altsaa ikke slutte, at Paris' Charakter i den oprindelige Conception var uklar (Tuxen, Karaktertegning S. 19). Naar Dr. T. i den nævnte Bog i folkepsychologisk Transscendens skuer de to Typer Achilleus og Odysseus som den samme Digterbevidstheds

Tvillingsønner, som den græske Folkeaands to Sider, gjør den historiske Sagnforskning opmærksom paa, at Achilleus er den æoliske Stammes Nationalhelt, Odysseus den ioniskes, og den moderne Homerkritik tilføjer, at, naar Achilleus, der mange Steder (IX, XXIV) er individualiseret med den største Finhed og Skarphed, andensteds «absorberes af Fællesmennesket» (Tuxen, Karaktertegning S. 29), saa hidrører det fra ioniske Omdigteres Mangel paa Forstaaelse af den væsensforskjellige æoliske Stammes Helteideal.

Da saaledes enhver Enkelthed fremtræder i et ganske forskjelligt Lys, efter som den ses fra det ene eller det andet Standpunkt[1], er det ikke meget fristende for mig at discutere Detailspørgsmaalene i Dr. Tuxens Afhandling. Dog kan jeg ikke undlade lidt nærmere at belyse, hvad han siger om Odysseus' Forvandling S. 14—22, det udførligste og omhyggeligst gjennemførte Exempel paa hans æsthetiske Methode.

Det er for det første efter den virkeligt «nyere» Homerkritiks Resultater ganske uberettiget at forlange, at den for at bevise sin Hypothese skal præsentere Odysseus consequent forvandlet i nogle «Sange», uforvandlet i andre (S. 20). Da Inddelingen i Sange er yngre end Aristoteles, bør dette Begreb snarest muligt forsvinde fra videnskabelig Forhandling, og, hvorom alting er, de gjentagne Omarbejdelser, som navnlig Wilamowitz antager, vilde fuldstændigt forklare, om gammelt og nyt her greb ind i hinanden som geologiske Lag, der er bragt i Uorden ved en Jordrevolution; det er Tilfældet paa saa mange Steder i de homeriske Digte, og det vilde være mærkeligt, om det ikke var det. Men om det er sket i dette Tilfælde, er højst tvivlsomt. Fra XIX af er Odysseus absolut ikke forvandlet; XXIV 157 tæller naturligvis ikke med; eller skal ogsaa XXIV, som alle Mennesker lige siden de alexandrinske Grammatikere har forkastet (bl. a. Madvig), nu reddes til Ære for Methoden? Han er kun ukjendelig ved Aarenes og Strabadsernes Virkning, som det udtrykkeligt og med Hensigt antydes XIX 358—60 og igjen XX 195—96; derfor behøver han jo ikke at være nogen affældig Olding, sine Kræfter har han endnu (sml. XXI 281 ff.), som baade Bejlerdrabet og hans Op-

[1] Jeg benytter Lejligheden til at bemærke, at jeg betragter det af Dr. T. S. 22 anførte vrøvlede Sted XIII 189 ff. med samt hele Taagen i XIII som Bearbejderens Værk, idet jeg i Modsætning til Wilamowitz mener at kunne paavise en stærk Omarbejdelse af denne Del af XIII.

træden hos Phaiakerne i god indbyrdes Overensstemmelse beviser. At Odysseus «nogle ganske faa Dage, før han viser sig som affældig Olding, har været ungdommelig» (Tuxen S. 15), er mildest talt ikke rigtigt. For det første er han jo som sagt ikke affældig, end ikke i de Bøger, hvor han er forvandlet; for det andet er han ogsaa hos Phaiakerne en ældre Mand, da han tiltales *ξεῖνε πάτερ* VII 28, 48 og VIII 145 ligesaavel som XX 199; han skildres ret anskueligt som en kraftigt bygget men af Gjenvordigheder medtagen Mand VIII 134 ff. af Laodamas, der høfligt betoner det første, VIII 159 ff. af Euryalos, der vender den anden Side ud, VIII 169 og 179 ff. af sig selv med Protest mod Overdrivelserne fra begge Sider. At Odysseus derimod i XIII—XVIII er forvandlet, har Dr. T. ikke modbevist. Det eneste[1] Sted, han S. 20 anfører derimod, XVIII 67 ff., kan[2], som han selv indrømmer S. 19, ogsaa forstaas saaledes, at Athene giver den forvandlede Odysseus mere Kraft igjen for et Øjeblik, ligesom hun VI 229 ff. forlener ham extraordinair Skjønhed. Det er saadanne Steder som det sidst anførte, der har givet Bearbejderen Ideen til den virkelige varige Forvandling, som siden bereder ham saa mange Vanskeligheder. Dr. T., som S. 16 bebrejder Kirchhoff, at han tillægger sin «Bearbejder» uforenelige Egenskaber, har desværre ikke anført, at denne Indvending, som Kirchhoff iøvrigt indirecte søger at afkræfte ved en udførlig og skarpsindig Udvikling (Die hom. Od.[2] S. 538—59), ialtfald ikke rammer Wilamowitz, som jo dog ogsaa repræsenterer «moderne Homerkritik»; efter ham er vedkommende Stykker slet ikke forfattede af samme Mand (sml. Hom. Untersuch. S. 74). Man kunde vende Spydet om og spørge, hvorfor Dr. Tuxens Digter har mere ondt ved at fastholde Forvandlingen i Odysseus' Palads end hos Eumaios; hvad der siges herom S. 17 ff., er dog mere verba speciosa end factiske Grunde.

Naar jeg til Slutning efter al den megen Negativitet skal opstille de positive Fordringer, der nutildags maa stilles til enhver Undersøgelse angaaende homeriske Detailspørgsmaal, saa maa jeg i skarpeste Modsætning til Dr. Tuxens Udtalelser om Homerforsk-

---

[1] At Argosepisoden i XVII, der S. 20 synes at skulle betyde noget, aldeles intet betyder for Spørgsmaalet, udvikler Dr. T. selv træffende S. 18.

[2] At jeg for mit Vedkommende mener, at Sammenhængen er anderledes, kommer ikke Sagen ved; det staar i Forbindelse med den S. 64 Anm. 1 berørte Dissens.

ningens nærmeste Opgave som den at fastslaa det «homeriske» ved en æsthetisk Analyse af Digtene, som de foreligger (S. 7—8), hævde, at man maa begynde med den Erkjendelse, at der i Digtene er ældre og yngre Partier. Man har naturligvis Lov til at blive staaende ved denne Indrømmelse og vise den Opgave at sondre mellem ældre og yngre fra sig som for indviklet og hypothetisk; kun maa man gjøre sig klart, at man ved en saadan Modløshed opgiver Forstaaelsen af den græske Litteraturs Grundlag og af Grækernes Aandslivs Udvikling i 2—3 vigtige Aarhundreder. Men vil man behandle et homerisk Spørgsmaal videnskabeligt, maa man stadigt holde sig for Øje, at Digtene repræsenterer Generationers Arbejde og ved idelige Omarbejdelser, Udvidelser og Ændringer er kommet til at indeholde gammelt og nyt ved Siden af hinanden, Ædelsten fra den episke Poesis Blomstringstid og Ler fra dens Forfald, Billeder af primitive æoliske Samfundsforhold og Religion saavel som af raffinerede ioniske Tilstande. Det er ikke mere nogen Hypothese, men en fastslaaet Kjendsgjerning. Det tro Billede af denne Udvikling ligger for alles Øjne i det obiectiveste af alle Kriterier, Sproget; som Bentley bag den sproglige Overlevering opdagede Digammaets Spor, er den moderne Homerkritik in rebus og i Compositionen kommet bag de overleverede Helheder. Det Bevis, Dr. T. S. 4 forlanger for, at «Digtene hver for sig indeholder Forestillinger, som umulig kan forenes i samme Bevidsthed», er ført af Erwin Rohde for Sjæletroens Vedkommende — den samme Generation kan umuligt paa én Gang bringe Gravoffer og ikke bringe det—, og af Wolfg. Reichel for Bevæbningens. Naar det paa en Række Steder er paavist, at Kampskildringer oprindeligt forudsætter de kæmpende uden Harnisk og er blevet meningsløst forvanskede ved, at dette alligevel nævnes, er der ingen anden Forklaring mulig end den, at Scenen forelaa i digterisk Form fra en Tid, der kun kjendte den gamle mykenaiiske Bevæbning med det store Skjold og uden Harnisk, og saa blev ændret i en Tid, der kun havde den ioniske Rustning for Øje. Af ganske samme Art og lige saa obiective er de Modsigelser, der fremkommer ved, at Compositionens tydelige Intentioner forstyrres, som det saa ofte er Tilfældet i Iliaden, f. Ex. ved Gudernes Indgriben, i Odysseen f. Ex. med Fodvaskningen i XIX, hvor hele den tydeligt planlagte Gang i Handlingen voldsomt afbrydes ved V. 479 ff., som umuligt kan være af den, der oprindeligt lod Odysseus sige V. 346 ff. Endeligt fører alt, hvad vi ved om græsk Litteraturs Overleveringshistorie før Boghandlens Opkomst, til det samme

Resultat. Hvad Dr. T. mener med, at man nu har erkjendt, «at Tanken om Rhapsodeskolerne og deres Betydning for Digtenes Overlevering er en ganske løs Hypothese» (S. 4), ved jeg ikke. Hvordan skulde Digtene være blevet overleverede og udbredte anderledes end ved de Rhapsoder, hvis Færd vi lærer at kjende i *Ἔργα καὶ ἡμέραι* og adskillige homeriske Hymner, hvis Stamfædre er de vandrende *ἀοιδοί* i Odysseen, og hvis Opgave det var at underholde Folk med en «ny Sang» om de gamle Emner (Od. I 351 ff.)?

Homerforskningens vigtigste Opgave er foreløbigt endnu at pille fra hinanden, sondre og paavise Uoverensstemmelser fra saa mange Sider som muligt; hvordan Stumperne skal ordnes og sættes sammen, vil med stigende Sikkerhed af sig selv fremgaa af saadanne Enkeltundersøgelser.

En paa dansk skreven Pjece Polemik mod ledende tysk Philologi er naturligvis et Knips i Lommen. Forhaabenligt vil heller ikke dansk Homerforskning vedblivende lade sig drive rundt i en philosophisk Manège, men lægge Stykke for Stykke bag sig af den philologiske Landevej, hvis Milepæle er Fr. Aug. Wolf, Lachmann, Kirchhoff og Wilamowitz; den kan slaa sære Bugter, men den fører dog i Retning af Maalet: Erkjendelsen af Eposets Udviklingshistorie, som er det græske Aandslivs Historie i et Par hundrede Aar.

Anmeldelser.

Ludvig F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Tegningerne af *Magnus Petersen*. II. Runestenene i Jylland og på øerne (undtagen Bornholm). Kbh. 1899—1901, Gyldendal. Thieles trykkeri. 502 sider i 4°.

Det er et fædrelandsk storværk, lige fremragende ved indre værd og ydre udstyr, der gennem ovennævnte bind er rykket sin fuldendelse et godt skridt nærmere. Til de 18 «historiske» stene i første bind (jf. dette tidsskrift IV 118 ff.) er der nu af andre rejste runestene kommet 58 fra Nörrejylland, der omhandles s. 6—304, 1 fra Sønderjylland (s. 307—14; en anden, Arrild stenen, er forsvunden i forrige hundredår), 25 fra øerne (s. 319 —502), deraf 10 fra Sæland, 8 fra Fyn, 6 fra Låland, 1 fra Falster.

Som naturligt er, har vore runestene fået navne efter det landsogn, eller den by i sognet, hvor de fra først af hørte hjæmme, eller i al fald efter det sted, f. e. en herregård (Hagenskov) eller en købstad (Randers, Århus, Vordingborg), hvor de først forefandtes af oldgranskerne. Men i vor tid har af hine 84 stene kun de 4 plads på åben mark: ved eller dog i nærheden af de oprindelig tilhørende gravhöje, nemlig to jyske, den mindre Bækkesten (undertiden efter en fordrejelse af höjens navn kaldt Kleggumstenen) og den store Rygbjærgsten, den fynske Glavendrup- og den sælandske Kallerupsten. Til runehallen ved Nationalmuseet i København er efterhånden bragt 6 jyske stene, 6 sælandske, 2 fynske, 2 lålandske og den falsterske; 3 fynske lod Frederik d. 7de føre til haven ved Jægerspris; 2 lålandske findes i stiftsmuseet i Maribo; 2 jyske ved Randers museum, og 4 jyske i Århus museum; 2 jyske er opstillede i præstegårds-, 3 jyske i herregårdshaver. — Den sønderjyske sten sendte prins Friedrich Carl 1864 til sit jagtslot ved Berlin! — Den fynske Rønningesten står uden for kirken i Kærteminde; alle de øvrige runestene: 3 sælandske, 2 lålandske, 1 fynsk og hele 39 jyske må søges i eller ved den nærmeste landsbykirke, hvor de enten fra gammel tid har været indmurede i selve kirken (med våbenhuset) eller været indsatte i kirkegårdsdiget, eller hvortil de i en nyere tid er henbragte som til et sikkert fristed.

Tre af de jyske stene, de to fra Bække og den fra Læborg, har Wimmer allerede 1876 med god grund sat uden for «den såkaldte Jællingekreds» og derved henvist til dette bind, af hvis indhold han tidligere også har haft andre dele under hænder; således navnlig Store Rygbjærgstenen 1875 og de ældste runestene fra øerne i tillægget til hans danske og end mere til hans tyske

fremstilling af runeskriftens historie, foruden flere i Universitetets indbydelsesskr. April 1895. Selv disse særlige afhandlinger har dog vundet ikke lidet ved den nu foreliggende sammenarbejdelse med det øvrige stof, i hvilket de naturligvis er indordnede efter tidsfølgen, der — så vidt görligt — er gennemført over hele linjen. Bortset fra Frerslevstenen (fra Frederiksborg amt), der af W. stemples som et lærerigt «forsøg på i senere tid at lave en gammel indskrift», bliver da de ældste af samtlige 84 runestene dem fra Kallerup og Snoldelev i Sæland og fra Helnæs og Flemløse i Fyn, der alle bestemt peger tilbage på den ældste (længre) runerække, samt den til de to sidste nær knyttede fynske Voldtoftesten. Disse sættes af W. til første fjærdedel af 9de hundredår, til hvis tredje fjærdedel han henfører den fynske Nørrenæråsten, medens af jyske stene kun den fra Hammel tilhører det 9de hundredår. Mellem omtrent 900 og 960 falder så de næste 6 stene fra øerne, med Glavendrupstenen (fynsk) og Tryggevældestenen (sælandsk) i spidsen, og de 8 (efter Hammelstenen) ældste nörrejyske stene samt den sønderjyske. Fra slutningen af 10de og første fjærdedel af 11te hundredår stammer de næste 38 jyske stene, fra Bækkestenen II til Gyllingstenen, medens de følgende 8 går længre ned i hundredåret, den yngste, Hanningstenen, til henimod dets slutning. (Uden for beregningen ligger de 3 sidste brudstykker, nr. 64 til 66, hvis alder er ubestemmelig, og hvoraf de tvendes ret til titlen «egenlige» runestene tilmed er tvivlsom.) På øerne haves derimod fra tiden 960—1025 kun Bregninge- og Skovlængestenen, bægge fra Låland, Sønderkirkebystenen (den falsterske sten) og den sælandske Sandbysten I, endelig Tirstedstenen (Låland). Fra anden fjærdedel af 11te hundredår er Fjænneslev- og Alstedstenen (Sæl.), fra anden halvdel Tårnborg- og Sandbystenen II og den lålandske Tillisesten. («Meget ung» er også den ulæselige Sørupsten fra Fyn; ubestemmelig den ulæselige fynske Hagenskovsten.)

Da talen er om det 9de, 10de og 11te hundredår, er det intet under, at både hedenskabet og kristendommen lader høre fra sig. Tor påkaldes ikke alene på Glavendrupstenen, men endnu i slutningen af 10de hundredår på den jyske Virringsten og på den falsterske; Gud på de jyske fra Grensten, Ålum III og Oddum, alle fra 11te hundredår, endelig Krist og St. Mikael på Tillisestenen. Samme modsætning afpræger sig i de to sindbilledlige tegn: den hedenske Torshammer på Læborgstenen (fra første halvdel af 10de hundredår) og det kristne kors i forskellige former, det ældste på Durupstenen (s. 129) fra sidste fjærdedel af 10de hundredår, senere på de jyske Egå-, Vestertørslev- og Vejlbystenen (s. 218, 222 og 280), på de sælandske Fjænneslev- og Alstedstenen, endelig på Tillisestenen og på Sørupperen; undertiden blot som skilletegn: på Ålum II (s. 200) fra omtr. år 1000 og på Lille Rørbækkeren (s. 277), jf. Egå-

stenen. Men W. gör opmærksom på (s. 295), at på den kristne Hanningsten fra omtr. 1100 står «Torshammeren» fredelig mellem to små kors. Naturligvis må kristenkorset ikke sammenblandes med «hagekorset» på den hedenske Snoldelever, hvor det står sammen med et andet symbolsk mærke af tre sammenslyngede horn, eller med «hjulkorset» på samme sten (jf. s. 345). Indridsede længe för runerne er de skålformede og «fodsållignende» fordybninger, der findes på flere jyske og sælandske runestene, og som efter Henry Petersen (i Årb. f. nord. oldkynd. 1875 jf. Engelhardt i Årb. f. 1876) for Danmarks vedkommende tör føres tilbage lige til stenalderen. En hel del yngre er nok forbilleder eller sidestykker til andre af de figurer, der samtidig med runerne er indhuggede på nogle af stenene. Mindst tiltalende er billedet på Skærnstenen I fra omtr. år 1000 (desuden på to af de «historiske» stene), af Engelhardt forklaret som et hoved, af Rafn kaldt «et ansigt uden smag i tegningen». Dyret på Sørupperen ligner nærmest en løve. Kvikkere er en hjort forfulgt af en hund på Handeststenen (s. 243) og en rytter med hjælm og fane på Ålumstenen III (s. 274 f.) fra første halvdel af 11te hundredår. Endelig ses skibe på to jyske stene (s. 131 f. og 143 f.) og på Falstringen (s. 439 og 444).

Den forherligelse af jagt, kampfærd og søfart, som under alle omstændigheder ligger bag ved sådanne billeder, kan ikke overraske nogen kender af vikingetidens idrætter. Tirstedstenen mælder da også om en Lålik, der i begyndelsen af det 11te hundredår havde været i ledtog med den navnkundige svenske vikingehøvding Frøger (jf. s. 462 f.). Helnæsstenen er rejst af goden over hans brodersön, der var druknet med sit mandskab, og ved midten af det 10de hundredår sattes Tågerupstenen på Låland og Ulstrupstenen i Jylland henholdsvis af brødre og af skibets ejer eller fører over «skippere» d. e. sømænd, matroser. — Snarere forbavses vi over allerede da at høre lovtaler over agerbruget og dets mænd: på Søndervingestenen prises den lykkelig, som i sin ungdom *„arde* (plöjede) *og så(e)de“*[1], og efter Skivumstenen var den afdøde «den bedste og første af *landmænd* i Danmark», det vil sige: han havde været en stor jorddrot (s. 31). Overhovedet er runestenene vistnok væsenlig knyttede til storbønderne, deres frænder og undermænd. Til de sidste hørte landhyrden (-hirðiʀ), bestyrer, forvalter for en godsejer (s. 138 og 220), — svarende til bryden (s. 102 og 233) på en kongsgård, — og hjæmtegen (-þegi), en art drabant, livgardist (s. 184). Et slags, nærmest gejstlig, æmbedsmand var

[1] Wimmer s. 133; den selvsamme forbindelse endnu 1473 i Dueholms diplomat. s. 113 f., og i den gamle svenske rimkrønneke udg. 1865 s. 19 øverst; jf. Viborgs diplomat. s. 300, Molb. Dial.-leks. s. 668 og Höjsgårds Anden prøve s. 17.

Snoldeleverens taler (þulr), enstydigt med[1] Helnæsserens, Flemløserens og Glavendrupperens gode. Trællevæsenet nævnes aldrig, men skimtes bag indskriften på Hørningstenen (jf. s. 262 f.): Toke smed rejste sten over Torgisl Gudmundssen, fordi denne havde givet ham kuld (havde ætledt ham) og frælse (frihed). Dreven af en lignende taknemlighedsfølelse, havde en anden Jyde rejst sten m. m. efter sin stefader, der havde overdraget ham alt sit efterladte gods (s. 21).

Men ligesom runestenene yder os et mer eller mindre klart indsyn i samfundstilstande, ja i sjælelivet, hos vore landsmænd for henved tusende år siden, således åbner de os en rig kilde til kundskab om datidens tungemål. Og ligesom Wimmers sunde sans og stærkt skolede skarsindighed har præget de mange hånde saglige undersøgelser, således er de samme egenskaber, kun i langt større omfang, komne ham til gode ved de sproglige drøftelser. Runeindskrifternes store sproghistoriske vigtighed har jo i øvrigt været set og sandet længe för P. A. Munch (1848) foreløbig afhjalp et føleligt savn ved sin Kortfattet fremstilling af den ældste nordiske runeskrift; der er dog ingen tvivl om, at når Wimmers hovedværk engang foreligger i sin fulde udstrækning, vil derpå med forholdsvis lethed kunne bygges en langt fyldigere og mere indgående runelære. Her tör jeg ikke indlade mig på enkeltheder, men skal indskrænke mig til den bemærkning, at der i forbigående også kastes lys over personnavnes og stednavnes udvikling. I almindelighed nævnes personen ene ved sit fornavn («hovednavn» kaldes det af W. s. 236); men grundformen for vore, nu af så mange vragede og vrængede, navne på *-sen* forekommer dog, når enkelte tilfælde fra første bind og et par tilsvarende på *-dotter* medtages, i alt en snes gange, særlig i Jylland — naturligvis som fadernavn (ikke som slægtnavn), og det helt tilbage til sidste fjærdedel af 10de hundredår; altså f. e. *Haraldr Gorms sun* (Gormsen), *Tóki þórgisl sun* (s allerede bortkastet, Truelsen), *Sasgœrðr Finnulfs dóttiʀ*. Ældre (dog endnu på Tårnborgeren), derfor meget sjældnere og mest på øerne, er fadernavnet med den omvendte ordstilling, f. e. *Gunnwaldr sun Hróalds* (Snoldeleveren), *Asfriðʀ dóttir Óðinkárs* på Vedelspangeren II. Spörsmål dog, om ikke den ældste fadernavns form foreligger i Kallerupperens *Swiðingʀ* jf. guldhornets *Holtingaʀ*, en opfattelse, Wimmer selv har delt, men nu synes tilböjelig til at opgive (s. 337). Jeg ved ikke rettere, end at i vor sprogklasse navne på *-ing* har været fadernavne, för de blev slægtnavne, se Bugge i Tidskr. for filol. og pædag. VII 219 og Joh.

[1] Eller kan man ved «taleren» tænke, om ikke på en «lovmand» (jf. V. Finsen i Årb. f. nord. oldk. 1873 s. 217 ff.), så på en klog mand, at ligne ved dem, der senere spillede en rolle i vor retsforfatning (H. Matzen i Univers. indbydelsesskr. April 1893 s. 11)?

Winkler De nederlandsche geschlachtsnamen (1885) s. 16 ff., — en betydningsovergang, som ved *sen*navnene først indtrådte meget langt ned i tiden. Det lader til, at i det mindste Nordfriserne længe har holdt hævd over den første bemærkelse; thi i skattelisterne[1] fra slutningen af det 15de hundredår over Nörregosherred, som dengang var overvejende beboet af Friser (pastor Jensen i Ann. f. nord. oldk. 1849 s. 347 sml. Allens sproghistorie I 126) er det vistnok nærmest frisisk indflydelse, der gör sig gældende, når det danske *-sen* og endelsen *-ing*[2] idelig ligger i hårene på hinanden, således at snart samme mand kaldes f. e. Ketel Paiesen eller Matz Nissen på listen fra 1483, men Ketel Payngk eller Mattis Nissingk på den fra 1499, snart en sön af Harre Boiesen (1483) skrives Boie Harringk (1493) eller omvendt: Peter Payngh — Paye Petersen.

Som bekendt, er det et personnavn (i ejeform), der danner forleddet i mangfoldige danske bynavne; men naturligvis tör vi ikke, når vi på en runesten i ikke alt for lang afstand møder det pågældende, nu måske sjældne eller helt uddøde mandsnavn, straks slå fast som en kendsgærning, at det er byens grundlægger og navnefader, vi her har for os. Således med de sælandske byer *Sasserup*[3] af navnet *Sasser*, der endnu lever på Bornholm og i Skåne, = *Sasur* på Fjænneslevstenen (også på den jyske Virringsten), og *Suserup* af **Suser* = *Susur* pa Sandbystenen II (s. 485); heller ikke tör jeg sætte det jyske *Gislum* og det sælandske *Skulkerup* i umiddelbar forbindelse med henholdsvis *Gisl* på Skivumstenen og *Skulkʀ* på Frerslevstenen, allerede fordi bynavnene er udgåede fra de tilsvarende svage former *Gisli* og **Skulki.* Sandsynlig er forekomsten af et sælandsk bynavn på *-løsa* (s. 485) og sikker Wimmers sammenstilling (s. 409) af Vordingborgstenens *þiauþ* (þjóð) med forleddet i det sydsælandske *Ty*bjærg, jf. det jyske landskab, som efter regesterne endnu i begyndelsen af det 15de hundredår skreves «Thywdh» d. e. Tjud og «Thyedh». Mærkelig er overgangen af Snoldeleverens *Salhaugaʀ* til «Salløv»[4], hvor efterleddet svarer til den almindelige sælandske udtale af navneordet *höj* som *höw*, medens andre

---

[1] I Gehejmearkivet, trykte i Sønderjyske skatte- og jordebøger (1895) s. 226—32 og 240—46.

[2] Den oprindelige frisiske form var nok *-inga;* det af Rask efter Wiarda (= v. Richthofens Fries. rechtsquellen s. 15) opførte *Kawing* er enestående og anses for tvivlsomt, se Joh. Winkler Friesche naamlijst (1898) 210 og sml. Brons Friesische namen (1878) 117. — I Hist. tidsskr. VI 4, 336 f. tages både den svage og den stærke form urigtig for ejeformsmærker.

[3] Er engang forklaret som «sacer oppidum»!

[4] Rettere *Saløv* (*l* i udtalen som sædvanlig gået over på den følgende selvlyd). Aldeles grundløs er skrivemåden «Sallev», ikke et hår bedre end «Kappelev» af Capellæ!

bynavne af lignende oprindelse har fået *-öje*, f. e. Isöje. — Vort kære Øresund nævnes på en jysk sten fra omtr. år 1000 (s. 216).

Ovenfor er der allerede hentydet til, at enkelte stene på grund af indskriftens særegenhed eller stærkt medtagne tilstand unddrager sig tolkningen eller nærmere påvisning af gravmælets tilblivelsestid. Men også om nogle andre runestene må det siges, at de, som følge af overlast fra menneskenes side, intet tilfredsstillende udbytte giver eller kan give. «Langåstenene I—III» (s. 160 ff.) består kun af fire brudstykker, der 1868 kom for dagens lys ved kirkemurens nedrivning, og som henhørte til tre forskellige runestene, af hvilke indskriften på den første (der nu synes forsvunden) lader sig med sikkerhed udfylde, medens der af den anden kun er lævnet halvfjærde rune og af den tredje kun ordet «sin». Ålumstenen II (s. 199 ff.) er et 1879 af kirkens skib udtaget brudstykke med spredte runer eller stumper af sådanne. Randersstenen (s. 245 ff.), der har været dörtrin m. m., har kun slutningen af indskriften bevaret, ligesom Lyngbystenen (s. 112 ff.), der dog ikke er uden sprogligt værd. Overhovedet afhænger indskriftens betydning ikke ubetinget af dens længde: brudstykket i Hammelkirke (s. 6 f.) rummer kun halvandet ord, og Sønderjyden kun ét (et mandsnavn); alligevel er det lykkedes Wimmers overlegne sagkundskab at anvise bægge stenene deres pladser i rækkėn. De tre ord på Nörrenæråstenen (s. 368) er guld værd. Men hvad enten talen er om korte eller lange indskrifter, helt eller halvt eller stumpvis reddede ud af skibbruddet, — med lige stor tillid følger man ham til hans løsning eller under hans forsøg på en løsning af de idelig opdukkende vanskeligheder. Og hvor klare, — efter omstændighederne afgörende sande eller overvejende sandsynlige, — er ikke hans tolkninger i sammenligning med mange tidligere famlende udlægninger eller vilkårlige påfund! Sent glemmer jeg den spænding, hvori jeg gennemnød hans udvikling af indskriften på Rimsøstenen (s. 64 ff.), hvor det endog lykkedes ham at få mening i den sidste linje ved at læse den bagvendt, — en på danske stene endnu sjældnere fremtrædelse end Falstringens samstavsruner, der først rigtig er opløste af Wimmer (s. 442). Under gennemlæsningen af Wimmers mange indholdsrige redegörelser finder man sig, hvis man da har nogen sans for det slags undersøgelser, som på en opdagelsesrejse, hvor man af styrmanden med fast hånd, mellem alle klipper og skær, til sidst bliver lodset ind i en sikker, i al fald i den efter forholdene sikreste, havn.

Og man skal være stivere i papirerne end jeg for på noget

væsentligt punkt at kunne gennemføre en fra Wimmers afvigende opfattelse. 1854 forklarede jeg indskriften på Fjænnesleveren således: «Saser rejste sten(en), *An* gjorde bro(en)», idet jeg, som endnu O. Nielsen, tog det fjærde ord som mandsnavn, medens andre forklarede det som bindeordet *æn*, der unægtelig i sagasproget i slige forbindelser [1] kan træde i stedet for *og* (se Fritzner under *en* 2). At selvlyden ikke, som derimod i den tilsvarende svage form *Ani* på en noget ældre sten (W. s. 216), er betegnet som næselydende, har sagtens mindre at betyde; men W. har slået hovedet på sömmet ved (s. 470) at fremdrage Henry Petersens bevis for, at broen lige fra det 12te hundredår til det 19de har ført navnet *Sase(r)bro* d. e. Sas(s)ers, ikke Ans, bro, — et i sit slags næsten enestående tilfælde, jf. dog W. s. 20 om *Aphöj* efter den på Gunderupstenen I omtalte *Api*. — På den meget mærkelige, men temmelig brydsomme Sæddingesten (fra omtr. 960), der handler om en Sydsvensker, som bosatte sig på Låland og døde der, havde jeg sat mig i hovedet, at udtrykket [*um h*]*aj nur* (W. s. 426 ff.) måtte forklares af navneordet *nor* (svarende til et ældre vestnordisk *njårv*—? jf. W. s. 92 om kvindenavne på - «burg»), og da snarere således, at *havnor* toges som en sammensætning [2] og forstodes om vandsnævringen mellem Sæland på den ene, Møn og Falster på den anden side, eller måske om Guldborgsund, end således, at ordene toges hvert for sig: over hav(et) til nor(et), der da måtte betegne den nuværende Rødby fjord, i hvis nærhed Sæddinge ligger. Imidlertid, navnlig af hensyn til den naturdrift, der har fået såvel sagamænd som runemestre — og endnu får mangen dansk øbo eller strandbo — til idelig at indskyde et «verdenshjörne» i sit foredrag, er jeg fuldt belavet på også her at trække det korteste strå.

Med længsel imødeser vi nu udkomsten af tredje bind, der skal indeholde de, som det synes, til dels meget vigtige skånske runestene og de talrige, men forholdsvis sene bornholmske.

F. Dyrlund.

[1] Når i den reichenauske broderskabsbog *en* i det mindste 2 gange (Pipers udgave i Monum. German. histor. 1884 s. 331 og 351), i lighed med «Thuræ *oc* Thura» (s. 351), forbinder to personnavne, må hint skyldes en tysk klosterbroder. (At *en* skulde være den gamle provençalske form for *don* som gejstlig tittel, støttes ikke ved håndskriftets øvrige brug.)

[2] Umuligt var det vel ikke på den hos W. s. 463 anførte uplandske sten at tage *Silu nur* som en sammensætning; «han *endtes* i Silunor» vilde ikke være mere påfaldende end «han *blev død* i Øresund» (W. s. 216); udeladelsen af hensynsmærket er ikke stødende, hvis ordet, som til dels endnu i Norge, har været hankön.

H. Osthoff, Vom suppletivwesen der indogermanischen sprachen. Erweiterte akademische rede. Heidelberg 1900, Wolff (komm.). 95 ss. 4to.

Ved «Suppletivwesen» forstår forf. det forhold, der finder sted f. ex. i det lat. *fero*, *tuli*, *latum* eller overhovedet i tilfælde, hvor sproget anvender etymologisk forskellige dannelser for at udtrykke forhold eller funktioner, der ellers i reglen udtrykkes ved dannelser af samme rod, som *video*, *vīdi*, *vīsum*. I tilfælde som det anførte synes begrebet supplering i virkeligheden at være ganske på sin plads, medens forf. med rette gör opmærksom på, at en betegnelse «uregelmæssig» aldeles intet siger og «ufuldstændig» ikke er stort bedre, idet denne bestemmelse vel kan passe f. ex. på *fero*, men ikke på *tuli*, *(t)lātum*, hvortil den etymologisk tilsvarende præsensstamme foreligger i *tollo*.

Forf. behandler först de herhenhørende fænomener af verbalböjningen, idet han viser, at disse overalt væsentlig falde ind under visse bestemte betydningsgrupper, selv om de midler, de enkelte sprog anvende til supplering, kunne være meget forskellige. Disse betydningsgrupper ere sådanne som «spise», «give, række», «gå, komme», «løbe», «tage, bære, bringe, føre», «sige, tale», «slå, træffe», «se», «være, blive». Derefter gennemgås andre ordkategorier, i hvilke forf. finder parallele fænomener: hunkönsdannelse (fader—moder, broder—søster, mand—kone, tyr—ko, o. s. v. i modsætning til løve—løvinde, o. l.), adjektivernes komparation (god—bedre, bedst, og dets modsætning, delvis stor, mange, lille o. l., sjældnere gammel, ung o. a.), talord (en—første, to—anden o. l.) og pronominer (jeg—mig—vi—os, o. s. v.).

Til slutning undersøger forf. den psykologiske forklaring af hele dette fænomen, der i de ældre sprog i det hele er hyppigere end i de yngre. Han gör opmærksom på, at det overalt drejer sig om forestillingsobjekter, der ligge det talende menneskes sjælelige interesse nærmere, og at det ligeledes er en erfaringssætning, at tingene opfattes desto skarpere og mere individuelt, jo mere de træde den talendes følelse og tænkning nær. Herpå grunder efter forf. hele fænomenet sig; f. ex. s. 43: «Bei schärferer und individueller⟨er?⟩ erfassung des näheren und lebhafter interessierenden erscheint eine eigenschaft nicht mehr als dieselbe, sondern eben als eine andere, wenn sie in einem vergleichsweise höheren grade gedacht wird; das lehrt uns die wurzelverschiedenheit von *gut* und *besser*, lat. *bonus* und *melior*, sowie *optimus*», og forf. sammenstiller hermed udtryk som «Berlin ist eine schöne stadt, dagegen Paris ist fein», hvor *fein* = *sehr schön*. Eller s. 44: «Ebenso mag wol eine verbalhandlung als eine qualitativ andere erscheinen, wenn sie in verschiedenen zeiten, gegenwart, vergangenheit und zukunft, eintretend oder sich vollziehend vorgestellt

wird», eller den samme person opfattes forskelligt som handlende og som lidende (jeg—mig), osv.

Det er et betydeligt og interessant stof, der i denne afhandling er samlet og ordnet, og det ikke blot fra selve de indoeuropæiske sprog, ældre og yngre, men også i de udførlige noter delvis fra andre sprogætter, særlig semitisk, for hvilkes vedkommende det dog let kunde forøges i meget höj grad, dersom man vilde gå videre. Ligeså har sikkert forf. i det store hele fuldstændig ret i sin forklaring, når han søger det fælles til grund liggende i den stærkere begrebsudstykning, individualisering, der finder sted, jo mere interesse en genstand eller forestilling har for de talende mennesker, og særlig jo primitivere det standpunkt er, på hvilket de stå.

Hvad der mest forekommer mig tvivlsomt, er, om man egentlig er berettiget til ganske at ligestille alle de forskellige af forf. behandlede fænomener og at henføre dem alle under begrebet «suppletivvæsen». Jeg ser f. ex. ikke, at der, når man ikke vil anlægge den mest fremskredne abstraktions målestok, ved ordpar som fader—moder, broder—søster, sön—datter, mand—kone o. s. v. lige overfor «moverede» dannelser som fyrste—fyrstinde overhovedet kan være tale om en supplering. Disse ordpar ere kun udslag af en aldeles naturlig specialisering i opfattelsen af de mennesket nærmest liggende objekter i modsætning til de fjernere liggende og ville ikke blot for det primitive, men selv for det höjest udviklede menneske stå som udtryk for så forskellige begreber, at vi også se, at sprogene kun undtagelsesvis og mest ad sekundære veje ere nåede til dannelser som *ἀδελφός —ἀδελφή* (jf. oldn. *sammœðri,-a*), *filius—filia* (egl. «diende»), *parens* m. og f., o. l.; derimod kender jeg ikke andre sprog end Volapük, hvor man f. ex. kan betegne en moder som en «hun-fader». Således er *vi* jo egentlig kun i det grammatiske paradigma flertal til *jeg*. Forholdet er her, som forlængst udtalt og også fremhævet af forf., af hel anden art end f. ex. mellem *mand* og *mænd* = *mand* + *mand* . . ., medens *vi* er = jeg + en eller flere andre, in casu ikke-jeg'er (sml. til en vis grad ord som *forældre* = fader + moder, o. l.). Det er derfor logisk set ganske i sin orden, at man her bruger forskellige ordstammer som udtryk for de i virkeligheden forskellige begreber. Noget lignende gælder med hensyn til *en—förste*, o. m. a.

En «supplering» synes mig först at indtræde, når forskellige ordstammer (og da egentlig ikke blot forskellige «rødder» — det eneste, Osthoff her tager hensyn til — men strengt taget også afvigende dannelser af samme «rod») anvendes blot med bestemte funktionelle forskelligheder, medens de ganske eller så godt som ganske dække hinanden, hvad betydningen angår. Således f. ex. *jeg—mig*, *vi—os*; således de mange «suppletiv»-fænomener i

verbalböjningen som fransk *aller, je vais, j'irai*; *je suis, je fus, été* (af *statum*); eng. *go, I went* (egl. vendte [mig]); lat. *fero, tuli, latum*[1], o. s. v., o. s. v. Endvidere den såkaldte uregelmæssige komparation, der jo særlig findes ved visse almindelige kvalitative og kvantitative værdibestemmelser, f. ex. *bonus, melior* (usikker oprindelse; sammenstilles hyppigst med gr. *μᾶλλον*, som dog ikke ret passer; mon ikke beslægtet med *medeor, remedium*, med *l* for *d* som *oleo* v. s. a. *odor* o. a.?), *optimus* (: *opem* = *finitimus*:*finis*, den *κατ' ἐξοχὴν* hjælpende, som *finitimus*, den, der særlig findes ved grænsen, i modsætning til den, der ikke gör det); *god, bedre* (got. *batiza*, jf. sanskr. *bhadra-* «lykkelig, heldig») o. s. v., o. s. v. Blandt sprog udenfor vor æt, der have særlige former for komp. og superl., har finsk et tilsvarende forhold netop ved ordet for «god» : *hyvä*, komp. *parempi*, sup. *paras, parahin*. Jeg er ikke sikker på at Osthoffs forklaring (se ovf.) her ganske træffer det rigtige. Mon det dog ikke skulde være en væsentlig side ved sagen, at det her altid drejer sig ikke blot om meget brugte bestemmelser af interesse for de talende, men netop om almindelige værdibestemmelser, der væsentlig opfattes i deres relativitet, medens den absolute «positiv» ganske logisk føles som noget helt andet? Meget almindeligt bunde også sådanne komparativer og superlativer i ældre sprogstof end de dertil nærmest svarende positiver, og undertiden kan man endog være i tvivl om, hvad der er den tilsvarende positiv. Hvad er f. ex. positiv til dansk *værre, værst*? Det kan være ond, dårlig, slem, ilde og efter omstændighederne måske endnu andre ord. Forf.s henvisning til tysk *schön, fein* synes mig heller ikke fuldt oplysende; thi selv om *fein* betegner en höjere grad af skönhed end *schön* (sml. dansk pæn, kön, smuk, skön, dejlig o. s. v.), er dog selve sammenligningen, relativitetsbegrebet fremmed for disse ord.

Det interessanteste afsnit synes mig i det hele det om verbalsuppleringerne, og uden at skulle komme ind på enkeltheder tror jeg, at man må være forf. særlig taknemmelig for dette. Hvad forklaringen af fænomenet angår (jf. ovf.), må man utvivlsomt lægge væsentlig vægt på, at de primitivere sprog overhovedet ofte have en större rigdom på udtryk for de forskellige måder, hvorpå de almindeligste handlinger foregå; disse kunne tillige, oprindeligt eller sekundært, indeholde en forskel m. h. t. om en handling er «punktuel», indtrædende eller vedvarende o. s. v., hvilket atter vil medføre, at ét ord særlig bliver anvendt i én tidsform, et andet i en anden, indtil det blandede paradigma foreligger

---

[1] Dog gör dr. Siesbye mig opmærksom på, at man f. ex. svarende til *ferunt, fertur*, «man fortæller», næppe kan sige *tulerunt, latum est*. I sammensætninger synes det mig at disse forskellige stammer fuldstændigere dække hinanden end i det enkelte verbum (undtagen *suffero*).

færdigt. Således nævner E. Heuman i sin «Grammatisk studie öfver santal-språket» (Oversigt over d. kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forh. 1892 s. 218), at der i dette sprog f. ex. findes 12 forskellige udtryk for begrebet at bære, men intet af dem er generelt; der er f. ex. særlige ord for at bære på hovedet, bære på ryggen, bære på hoften, osv. osv. Et af ordene er *tul*, der oversættes «bära lyftningsvis med båda händerna (altid om tunga föremål)». Dette er åbenbart lånt fra et arisk sprog (jf. sanskr. *tōlaya-*, *tulaya-* «aufheben; durch Aufheben eines Dinges sein Gewicht bestimmen, wägen, abwägen [der Wagebalken an der Wage entspricht den Armen des Menschen]» osv., Böhtl. & Roth) og har, som jeg skulde tro, bevaret den oprindelige betydning af det indoeuropæiske ord, der må have været: løfte noget tungt med begge armene (jf. gr. *τλῆναι*, *τάλαντον* osv., oldn. *þola*). Ud fra betydningen «løfte» er denne rod så på latin bleven anvendt til at supplere den, som det synes, fra först af i vor æt kun præsentiske, den fortsatte handling udtrykkende rod *bher-* (*fero* går og bærer på noget).

Men anmeldelsen er allerede bleven så lang, at jeg kun skal tilföje, at udstyrelsen desværre skæmmes ved den i tyske bøger så hyppige uskik at arkene ikke ere hæftede.

Vilh. Thomsen.

Axel Kock, Die alt- und neuschwedische Accentuierung unter Berücksichtigung der andern nordischen Sprachen. (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgesch. d. germ. Völker. LXXXVII.) Strassburg 1901, Trübner. XII + 298 s. Mk. 7,50.

Efter omtrent 25 års arbejde med de nordiske sprogs aksentuering har professor Axel Kock fundet det ønskeligt at give et kortfattet overblik over, hvad han nu mener om dette vigtige spørgsmål. Dette kan ikke siges at være ubeskedent, og heller ikke unødvendigt, ti for mange er de spredte oplysninger i prof. Kocks egne bøger og hans og en halv snes andre sprogmænds afhandlinger rundt om i tidsskrifter efterhånden blevet af et næsten uoverkommeligt omfang. At denne sammenfattende, og i visse henseender udfyldende, behandling er udkommet på tysk, har sin årsag i den fuldt berettigede tanke, at medens de nordiske filologer dog må gå til den vidtløftigere behandling af de enkelte problemer, er det for den almindelige jafetiske sprogvidenskab nødvendigt, men også tilstrækkeligt, at kende de foreløbige resultater og at få adgang til disse uden alt for overvældende ulejlighed. Dærfor er det også rimeligt, at en sådan redegörelse fræmkommer i et af de europæiske hovedsprog, tysk.

Professor Kocks første arbejde i denne sag, første bind af hans «Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent», blev i sin tid (Anz. f. d. alterthum u. d. litt. VII s. 1 flg.) hilst af afdøde Karl Verner som et glædeligt tidernes tegn. Det varsel, som denne bog var om et frugtbart arbejde på den nordiske aksentlæres område, må nu efter omtrent et kvart hundredårs forløb siges at være gået i opfyldelse. Ikke således at spørgsmålene nu er uddebaterede — det var ikke en gang heldigt —, men således at næsten intet år er gået, uden at der er kommet ny klarhed på enkelte punkter. Det ligger bl. a. her nær at tænke på selve det af Verner rejste spørgsmål om det danske «stød»s oprindelse. Verner fræmsatte (a. st. s. 7) den geniale tanke, at det danske stød var opstået af et hastigt stigende kromatisk portamento, og denne opfattelse har væsentligt holdt sig til den dag idag, ligesom også prof. Kock endnu i dette arbejde holder fast ved denne forklaring. Jeg har (Ark. XV s. 53) søgt forklaringen i kvantitetsforholdene, navnlig på grund af, at dærved en parallelisme med det yngre (vestjyske) stød kunde opnås, og er endnu ikke fuldtud overbevist om, at jeg har taget fejl. Når jeg nu er mere tilböjelig til at tro, at Verner dog kan have ret, er det fordi jeg mere og mere kommer til den tro, at en kromatisk forskel mellem de to aksenter endnu findes i dansk i langt större udstrækning. end almindelig antaget. I Sønderj. Årb. 1900 s. 245 (se Kocks bog s. 269) har jeg angivet, at kromatisk forskel findes sammen med stød i nordfynsk (efter meddelelse fra dr. Dines Andersen) og sydsamsisk (egen iagttagelse). Nu meddeler kand. N. Andersen mig, hvad jeg i forvejen formodede, at det samme er tilfældet i nordøstslesvigsk, og så vidt jeg kan skönne — men mit øre er ikke helt pålideligt — er det samme tilfældet flere steder i Nörrejylland. Dette stemmer jo også godt nok med Verners opgivelse (Århus, Kock s. 28), og jo mere udbredt en sådan levende forskel er, des större betydning må man vel også tillægge den. Det var i höjeste grad at ønske, at en omfattende undersøgelse af de danske dialekters kromatiske aksentuasjon blev foretaget, og jeg skönner ikke rettere, end at vi nu i Nic. Andersen har en mand, der i höj grad sidder inde med forudsætninger for at kunne foretage en sådan undersøgelse.

Prof. Kocks arbejde omhandler alt, hvad man kan sammenfatte under begrebet aksentuering: kromatik, kvantitet og dynamik, og i sammenhæng med den kromatiske aksent også det danske stød. Han går naturligt ud fra svensk, som både er det mest undersøgte af de nordiske sprog i denne henseende og det, som i mange punkter bedst har bevaret det oprindelige, og endelig er det jo også forfatterens eget sprog. Men det svenske sprog er væsentligt grundlaget, og fra dette går der talrige veje over til de andre nordiske mål, selv det shetlandske med sin

ejendommelige trykfordeling er draget med ind i undersøgelsen. Så vidt de foreliggende behandlinger af de nordiske sprog giver oplysninger rørende noget punkt af aksentueringens store område, er disse tagne i brug. Forf.s litteraturkendskab er meget omfattende — vel omtrent udtömmende. Afvigende opfattelser nævnes overalt, men pladsen tillader i reglen kun at antyde, hvorfor forf. ikke kan antage dem. En henvisning vil dog altid her give vejledning til at finde grundene i en eller anden spesialbehandling. Omtrent det eneste sted, hvor jeg kan tilföje noget, er s. 42, hvor en henvisning til Dyrlund hos Wimmer: Navneordenes böjning s. 93 (de sællandske former med aks. 1 i former som geder, neger) kunde være på sin plads.

Et af de punkter, der fortjæner at fræmhæves, er den forklaring, som de gamle aksentforhold (dog her vel de dynamiske) giver af en række vokal- og konsonantkvantiteter. Således forklares isl. *nýrri*, *fǽrri*, *grárrar*, *grárri* med langt *r* (s. 53), *ákka* (s. 119), sv. *frukkost*, *träggård*, *nitti*, *sjutton* (s. 161), *fattig* (sst.) og dærmed vel også oldjysk *hwænnær*, dansk *fattig*, *sytten* og de andre herhenhørende ord[1] som beroende på aks. 1, ligesom en del vokalforkortelser, som ellers vanskeligt lader sig forklare (s. 53). Dersom denne forklaring er rigtig, vil den imidlertid på et enkelt punkt ændre ræsonnemanget i § 129 (s. 60), da dansk *åte* (med langt *å*) '8' afgjort taler imod antagelsen af fælles nordisk aks. 1 i dette ord. De til støtte for en sådan antagelse anførte former må bero på senere parallel udvikling.

Aksentens indflydelse på endelsens udvikling, som allerede Bredsdorff havde anet, behandles udførligt på en række steder (sål. s. 77 flg.) i tilslutning til ældre undersøgelser af prof. Kock selv eller andre. Spørgsmålet har også betydning for dansk sproghistorie, idet det danske sprogs tidlige tab af biaksent på endelserne sikkert har været en væsentlig grund til endelsernes sammenfald i det farveløse *-æ*.

Endnu kunde der være meget at fræmhæve. Jeg skal blot nævne nogle af de behandlede punkter, og man vil se, hvor mangfoldigt stoffet er.

Ang. den dynamiske aksent er der, foruden det alt nævnede om de svage endelsers betoning, sådanne ting som trykkets plads i sammensætninger, overførelse af trykket fra én stavelse til en anden, ord bestående af to lige stærkt betonede dele, disses forhold til formelle sammensætninger med én stærk og en halvstærk del; endnu en gang skal jeg dog her nedlægge protest mod den brug,

[1] Torp og Falk, Dansk-norskens lydhist. s. 36, sml. Ark. XVII 83; væsentlig samme forklaring — dog med stærkere fræmhævelse af det dynamiske element — hos Noreen Altschw. gr. § 297, hvor den herhen hørende litteratur også anføres.

der göres af det danske *fjende*, som også ellers plejer at volde besvær. Dette optræder s. 105 som en undtagelse fra danske lydregler, og det må dærfor atter nævnes, at formen *fjende* er en skriftform for det gamle *fiende* i reglen udtalt *finde*; endnu J. L. Heiberg protesterede mod formen, men nu hører man daglig hyppigere ordet udtale *fjæne*.

Den kromatiske aksent er hovedæmnet og behandles meget udførligt. En mængde forskellige former for den anføres fra norske og svenske dialekter ligesom fra de pågældende rigssprog. Dens forhold til det fællesnordiske sprogs elisioner fastslås med så stor sikkerhed, som dette kan göres.

Endelig behandles også kvantiteten, navnlig de svage stavelsers (se dog også ovenfor bemærkningen til s. 53 o. fl. st.).

Nogle enkelte tilföjelser og rettelser kan jeg give, men de er kun ubetydelige.

Imperativen på *-er* i flertal med aks. 2 (s. 44) findes foruden i Sundeved også i hele det øvrige Sønderjylland lige til Esbjærg i vest og Hejlsminde i øst, også på Ærø findes denne form bevaret, men uden at jeg kender aksenten dær. Om den findes andre steder i Danmark, er mig ubekendt. I skriftsprogets höjere former har den holdt sig, men udtalen er glemt, og den har dær antaget aks. 1 efter indikativ.

Aks. 1 i stærke participier (s. 53) er udbredt over et stort sydvestjysk område, men det bliver alligevel N. Andersens fortjæneste at have påvist, at også østslesvigsk har denne aksentuering, da den hidtil kun har været kendt i de dialekter, som har stød (Lyngby Udso. böjn. s. 95 flg., sml. Ark. XV s. 46).

Formen *bladene* med stød i dansk (s. 46) må være en lapsus. Ordet er i dansk overført til en anden flexion (flt. *blade*) og mangler dærfor stød i flt.

Jeg kan kun anbefale denne fræmstilling til alle nordiske filologers opmærksomhed med ønsket om, at den må bidrage til, at også de danske dialekters aksentuasjon snart må underkastes en omfattende undersøgelse.

Askov, 2. Juni 1901.

Marius Kristensen.

Lysiae orationes, recensuit *Theodorus Thalheim*. Editio maior. Lipsiae MCMI, Teubner. L + 400 pp.

Bei der grossen Masse wichtiger Aufgaben, die sich heutzutage der classischen Philologie darbieten, kann sie verlangen ihr Arbeitsmaterial, die Texte, in gesicherter und bequemer Form zubereitet zu bekommen, und für manchen Text kann diese Fundamentalaufgabe schon jetzt abschliessend gelöst werden. Natürlich

nicht in dem Sinne, dass die Arbeit an der Säuberung der Ueberlieferung, sei es von Schreibfehlern sei es von alten und modernen Conjecturen, jemals aufhören könnte; sie hängt ab von der Entwickelung der Wissenschaft und ist daher unendlich. Erreichbar ist dagegen in vielen Fällen, dass die Thatsachen der Ueberlieferung so genau und vollständig dargelegt werden, dass nur die Auffindung einer neuen Textquelle eine Revision nothwendig machen kann. Wenn von einem so viel behandelten Autor wie Lysias, wo das Verhältniss der Handschriften so äusserst einfach ist, eine neue kritische Ausgabe erscheint, hat man das Recht eine soweit endgültige Behandlung zu erwarten. Bis zu einem gewissen Grade erfüllt die vorliegende Ausgabe diese Forderung; es kann kaum noch über die Lesarten des Palatinus, der als einzige Grundlage des Textes gilt (vom Epitaphios abgesehen), ein Zweifel bestehen, seitdem H. Stadtmüller alle noch zweifelhafte Stellen für den Herausgeber nachgesehen hat (S. VI). Aber ganz befriedigt sie nicht. Schon das ist ganz unsinnig, dass die Lesarten des Palatinus mit X^b X^k X^l X^s X^e X^w X^p X^f X^{st} angeführt werden, je nachdem sie von Bekker, Kayser, Lampros, R. Schoell, Erdmann, Weidner, Pertz, Fuhr oder Stadtmüller mitgetheilt sind. Ein kritischer Apparat soll doch nicht geben, was der und der in der Handschrift gelesen hat, sondern was in der Handschrift steht; der Palatinus ist ja noch da für jedermann. Aber ein wirklicher Schaden erwächst natürlich aus dieser Schrulle nicht. Schlimmer ist es, dass die andern Handschriften, so weit sie in Betracht kommen, nicht neu verglichen sind — der Herausgeber scheint überhaupt keine einzige Handschrift selbst benutzt zu haben —, so dass noch immer einige Lesarten des Laurentianus C unsicher sind, weil sie nur auf Bekkers Schweigen beruhen (S. VI**), und auch im Epitaphios nicht alles feststeht (s. II 61: de F dubitatur). Zu bedauern ist ferner, dass der von H. Schenkl untersuchte Marcianus 422 nicht berücksichtigt ist. Der Herausgeber meint zwar S. VI: quod vero H. Schenkl librum H (Marc. 422)... a Palatino pendere negavit, eius rei sufficere argumenta non videntur; wenn aber seine eignen Angaben über den Palatinus genau sind, kann der Marcianus nicht eine Abschrift davon sein, da er an drei Stellen Lesarten hat, die im Palatinus schon *von erster Hand* geändert sind (I 1 *μακράς*, 19 *σοι φοιτῶν*, 40 *μὲν εἶναι*). An zwei Stellen, wo im Palatinus eine Rasur ist, lernen wir nur durch den Marcianus die ursprüngliche Lesart kennen: von diesen ist nur die eine angeführt (I 7 *ἢ πάντων*), während I 19 *σοι φοιτῶν* nicht erwähnt wird, was jedenfalls hätte geschehen sollen. Der Marcianus ist zwar arg interpolirt, aber bei der von Schenkl klargelegten Sachlage hätte es sich empfohlen seine Varianten wenigstens in der Vorrede mitzutheilen, besonders da nur die erste Rede darin steht.

Auch die Uebersichtlichkeit des Apparats ist nicht besonders.

Zeilenzahlen fehlen, die Varianten werden paragraphenweise aufgeführt, zur Erleichterung des Auffindens ist öfters ein Wort oder Worttheil sowohl im Text als im Apparat — hier ist ein Princip mir unerfindlich — gesperrt gedruckt. Das ist hässlich und störend, und die sonst gebräuchliche Angabe der Zeilenzahl führt doch schneller zum Ziel. Die Varianten ertrinken unter dem Wust der modernen Verbesserungsvorschläge, die mit grosser Sorgfalt gesammelt sind, auch ganz gewaltsame Eingriffe, die doch heute keinen Credit mehr haben. Um so merkwürdiger ist es, dass die Emendationen von Madvig, Adversaria critica I S. 453—54, kaum erwähnt sind; sein Name fehlt in der sonst so vollständigen Litteraturliste S. VIII—XII, und von seinen zwölf Vorschlägen sind nur 3 angeführt (XII 26, 81; XXIV 15). Dass Madvig IV 13 mit Hamaker und Cobet zusammentrifft, X 4 mit Ziel, XIX 44 und XX 9 mit Dobree, XXI 17 mit Emperius, XXVI 14 mit Scheibe, XXVII 14 mit Kayser, ist doch kaum weniger erwähnenswerth, als dass z. B. XII 84 «Gebauer secundum Augerum» *τὴν ἀξίαν* zugesetzt hat, oder dass XII 15 Cobet mit Reiske in einer nicht aufgenommenen Coniectur zusammentrifft.

In der Sammlung der Fragmente ist es wenig bequem, wenigstens für den Benutzer, dass zuweilen nur die Fundstelle angegeben ist. Am schlimmsten ist Fr. XXX, wo ausser dem Titel der Rede nur zu lesen ist «Harp. v. *ἐπιτρέπειν*», während bei Harpokration s. v. *ἐπιτροπήν* aus der Rede angeführt wird: *ἐπέτρεψεν, εἶπεν, ἀνδράσιν, ἀντὶ τοῦ ἐπιτρόπους κατέστησεν*; aber auch z. B. Fr. XXI sollte hinzugefügt sein, dass nach Harpokration bei Lysias *ἀμφιγνοεῖν* für *ἀγνοεῖν ἢ ἐνδοιάζειν περὶ τῆς γνώσεως* stand, Fr. XXIX, dass *ἀνάγειν* gleich *τὸ μηνύειν τὸν πεπρακότα καὶ ἐπ' ἐκεῖνον ἰέναι* war; und was hilft als Fr. CVI: «Poll. IV 23, Schol. Lucian. p. 256 ed. Jacobitz»? Aus der ersteren Stelle lernt man, dass Lysias *κατὰ Πανταλέοντος* das Wort *ἱκανότης ἐπὶ τοῦ ἱκανοῦ λέγειν* gebraucht hatte, aus der zweiten, dass ebenda *ζῆλος ἐπὶ τοῦ ζηλοτυπεῖν τουτέστι περὶ γυναῖκας μαίνεσθαι* stand; die Stellen hätten doch ausgeschrieben werden müssen.

Ausser den Fragmenten enthält die Ausgabe einen Index nominum et rerum S. 383—400; der Vorrede sind beigegeben Dionysii de Lysia iudicium, Lysiae vita ex vitis X oratorum und kurze argumenta sämmtlicher Reden mit sehr nützlichen Litteraturnachweisen. Im kritischen Apparat sind nach moderner Manier, die sehr leicht übertrieben werden kann, dankenswerthe Beiträge zur Erklärung eingestreut, die von einer grossen Vertrautheit mit dem Autor zeugen. Ueberhaupt will ich mit diesen Ausstellungen nicht behauptet haben, dass Thalheims Ausgabe keinen Schritt nach vorwärts bedeute; aber der Schritt hätte grösser sein sollen.

1. VII. 1901. **J. L. Heiberg.**

Procli Diadochi in Platonis Rem publicam commentarii. Edidit *Guilelmus Kroll*. Vol. II. Lipsiae 1901, Teubner. IX + 476 pp.

Naar man i vore Dage beskjæftiger sig med den senere Oldtids Kommentarer til Platons Skrifter, er det ikke saa meget for deri at finde positive Bidrag til Fortolkningen, som fordi man i Kommentarerne selv finder interessante Prøver paa Tidens Videnskab. Det kan rigtignok ikke nægtes, at i Proklos's yderst vidtløftige Kommentarer drukne de sunde og gode Bemærkninger i et Hav af haartrukne Spidsfindigheder og allegoriserende Spilfægterier, men ogsaa dem kan det jo have sin Interesse at gjøre sig bekjendt med. Kommentaren til «Staten» omfatter nu to anselige Bind, og det uagtet kun udvalgte Partier ere optagne til Behandling, men disse behandles saa til Gjengjæld med en uhyre Grundighed.

Hovedinteressen ved den ovenfor nævnte Udgaves 2det Bind, der alene foreligger til Anmeldelse, knytter sig ikke saa meget til Indholdet som til Textens Overleveringshistorie, der er ret ejendommelig. Det Haandskrift, hvori Proklos's Kommentar er overleveret, er nemlig ved Tidernes Ugunst blevet skilt i to Dele, hvoraf den ene er kommen til det laurentianske Bibliothek, og den anden til Vatikanet. Men medens den første Del længe har været kjendt og benyttet (ogsaa af Kroll i vol. I), er den anden Del først for nylig bleven fremdraget, idet den var skjult i den mangelfuldt katalogiserede columnensiske Samling i det vatikanske Bibliothek. Man kjendte kun Afskrifter (af Lucas Holstenius, Morus, Mai o. A.), paa Grundlag af hvilke R. Schöll i 1886 for første Gang udgav betydelige Dele af Skriftet (*Anecdota varia graeca et latina* edd. Schoell et Studemund vol. II). Udgaven var meget omhyggeligt besørget, men Udgiveren havde det Uheld, at det Aaret efter blev paavist af Reitzenstein, hvor Originalhaandskriftet befandt sig, saa at Arbejdet maatte gjøres om. Men heller ikke Reitzenstein kunde faa fat i Haandskriftet selv, da Kardinal Pitra havde lagt Beslag paa det for at udgive det. Hans Udgave kom da ogsaa i 1888 *(Analecta sacra et classica)*, men led af betydelige Mangler. I Kroll's Udgave foreligger der nu endelig et Arbejde, som forhaabentlig vil gjøre Fyldest i mange Tider. Han har anvendt overmaade megen Umage derpaa, men paa mange Steder er Læsemaaden alligevel usikker som Følge af, at Haandskriftets øverste Kant er meget medtagen og paa adskillige Steder overklistret med Papirstrimler. Paa saadanne Steder har Udgiveren ofte maattet give fortabt og nøjes med at aftrykke, hvad de tidligere Afskrivere have læst, da Haandskriftet endnu var i en bedre Forfatning. Men Udgaven gjør det Indtryk, at der er gjort, hvad der overhovedet kan gjøres, for Textens nøjagtige Fastsættelse.

Hans Ræder.

William Shakespeare, Prosody and Text. An essay in criticism, being an introduction to a better editing and a more adequate appreciation of the works of the Elizabethan poets. By *B. A. P. van Dam,* M. D., with the assistance of *C. Stoffel.* Leyden 1900, Brill. 437 pages.

The typographical defectiveness of the old Shakespeare texts is a matter of common knowledge. They are seen at a glance, for instance, to «shift the lines» in thousands of cases according to the whims and convenience of the printers; the general tendency of later editors, indeed, has been in the way of setting the metre right, and many corrections «for the sake of the metre» have been made, which evidently hit the mark. But apart from obvious emendations most of these efforts have been of a somewhat arbitrary and accidental character. The standard text now universally accepted — and that of the «Cambridge» (or «Globe») edition may be said for all practical purposes to be so — still presents a host of purposeless changes in the arrangement and sequence of prose and verse, and incomplete or quite irregular verse-lines, which contrast in a suggestive manner with the finished nature of the majority of the poet's lines. Of course, no correct apprehension (and rectification) of Shakespeare's metre can be possible without an unprejudiced study of Elizabethan prosody and pronunciation; but the fact is that modern notions of the English language and the rhythm of its poetry have often prevailed so as to prevent the correction of old errors and even to add new ones.

To fix the precise limits of variations possible in the number of pronounced syllables in Elizabethan verse, as compared with the standard pronunciation of Victorian English, and to point out exactly the deviations from modern practise with regard to accentuation, have been the first objects of the present work by van Dam and Stoffel. The authors have subjected Shakespeare's works and those of a great many of his contemporaries to a minute examination for the purpose of enabling the student to form a definite opinion on such main points as are of vital importance with respect to Elizabethan prosody, namely: Additional syllables, aphæresis, synizesis, syncope, dropping of consonants, apocope, synalephe, dropping of entire words, and syllabic accent. In accordance with the evidence furnished by phonetic spelling, direct information supplied by linguistic writers of the time, and metrical requirements, the authors set down under each separate category or subdivision, alphabetical lists of all the phenomena in question found (printed or not) in Shakespeare, together with a copious selection of quotations from other Elizabethan authors, or as many instances as are thought necessary to illustrate a general rule; and the import and connection of the phenomena thus

brought together are discussed with great thoroughness. Besides, the question as to the actual pronunciation of shortened forms is entered upon.

The chief object of the authors is to bring all this to bear upon the traditional Shakespeare texts, in order to restore the original text and regulate the metre. In a chapter on «Causes of the Mistakes in the Text» they subject Elizabethan compositors, correctors, and early editors to, as it were, a psychological examination, showing not only what mistakes were actually made, but also why they were made, and what kinds of errors were most likely to be committed. «The printer», they say, «pays but little attention to the spelling he finds in the manuscript before him.» «If the author happened to syncopate a word in his manuscript, the appearance or non-appearance in print of such a syncopated form was exclusively dependent on the compositor's pleasure.» And again, «Both printers and correctors or editors have equally contributed their share towards the normalisation in print of the deviating word-forms they found in the manuscripts». A close study of this chapter will convince the reader, first, that Elizabethan printers and editors were the originators of many of those irregularities in Shakespeare's verse which have made people speak of his «loose metre», of «blank verse with four or fourteen syllables», of «the comparatively rare occurrence of regular blank verse in Sh.», and so forth, and secondly, that as a principle it must be justifiable to substitute contracted and in every way shortened forms for full ones, and *vice versa*, if the forms in question are found printed or may reasonably be inferred elsewhere in Shakespeare and — to a certain extent — in the literature of the time, and if such a proceeding is required by the metre.

But unfortunately the copious lists of words given by the authors as Shakespearian cannot be used without great distrust, as many of the forms adduced appear to be supported by insufficient evidence; and the demonstrative power of the quotations from other authors is often weak enough, though van Dam and Stoffel seem to attach an equal importance to them all. I give some examples to show what I mean. The aphetised form *bellious* (for *rebellious*) is inferred, in *Haml.* III 4,82, solely from the authors' own re-arrangement of the lines 80—82 and on the analogy of the non-Shakespearian word *bellion*. But the re-arrangement has been made exclusively with the object of removing the four-syllabled line, 81, and the blank verse resulting from this emendation is of a very doubtful kind (see below). The case is a similar one with regard to the apocopated form *slive* for *sliver* in *Lear* IV 2,34; at any rate, the mere re-arrangement of the lines, by which no evident metrical defects are corrected, is no proof. I doubt whether such a form as *déclension* can be said to be proved (in *Haml.* II 2,149) by the re-arrangement

of the lines proposed in p. 180; and I feel sure that *spect* for *expect* will require to be supported by stronger arguments, than that in *Rich. 3d* III 1,39, a line of 12 syllables may be turned into a blank verse line of this kind: *Anon spect him here; but if she b' obdurate.* The form *nill* (= *ne will* for *will not*) is found printed in Sh. twice in the phrase *will you nill you* (or *he*) and once in *Pericl.* III (the Prologue spoken by *Gower!*). (*Pilg.* XIV is probably not Shakespeare's.) This, with a quotation from *Gascoigne*, cannot warrant the substitution of such an archaism for *will not* in *Haml.* I 1,24 and 141, or wherever the authors think that the metre might be improved by such a proceeding. There is no doubt that *not (ne wot)* and *nould (ne would)* had become extinct before Sh.'s time; nevertheless van Dam and Stoffel without further ado substitute these forms for *wot not*, *know not*, and *would not* in speeches by Lord Willoughby, Helena, and Juliet's Nurse. The lines quoted from Gascoigne and Spenser show nothing but that some poets indulge in archaisms. Upon the whole, Spenser's very deliberate use of archaic forms of speech would seem to enjoin upon us a certain caution in adducing his verse as evidence of what Shakespeare wrote. But the authors often seem to forget this circumscription. Sometimes they apparently do not tell provincialisms and vulgarisms from ordinary language. Many of the quotations they give from Ben Jonson must be useless, as the forms contained in them are simply provincial (see, for instance, p. 34 ff.). But the authors seem to think that the mere existence of some shortened form in print, in Elizabethan authors, is sufficient to prove that Shakespeare may have written this form in any place. They even put down Bottom's *Ercles* among syncopated words, and the word *casion*, which the disguised Edgar uses for *occasion* in *Lear* IV 6, 240, where he speaks the Somersetshire (?) dialect, among aphetised forms, without making the slightest reference to the special nature of these cases! The quotation from B. Jonson in p. 110: *Love is blind, and a wanton; ‖ in the whole world, there is scant ‖ one such another* etc., is not to be relied on. It is meant to show apocope of *-on*, proved by the rhyme, and to support the substitution of an apocopated *want'* for *waned* (Fol. *-wand*) in *Ant. & Cleo.* II 1,21. But there can be no doubt that the rhyme is *wanton* — *scant one.*

These examples, which might easily be multiplied, (among the aphetised words, for instance, besides those named above, the following at least are very doubtful, namely *vice*, *Sander*, *sume*, *lief*, *seech*, *pact*, *sbranch*, *spatch*, and *squisite*) will make it clear that the materials brought together by the authors must undergo a process of sifting before they can be said to «subserve the purpose of textual criticism». It is only fair to observe

that many of the details produced by van Dam and Stoffel with so much industry and erudition, are undoubtedly correct, that they succeed in many respects in settling the question as to the actual pronunciation of shortened forms (as when they speak of the so-called synizesis, pp. 39—43, and the dropping of the *y*-ending, etc.), and that they establish a much more frequent occurrence in Elizabethan poetry than has formerly been admitted, of such shortened and contracted forms as are held in our days to be «vulgar» and «barbarous». But in the presence of errors and paradoxes the student cannot feel confident; and therefore much of the labour made by van Dam and Stoffel has been made in vain.

In most cases the wrong or doubtful results are due to a misconception of what can be said to be «proved by the metre». Now, through an inquiry into the historical basis on which Shakespeare's blank verse developed itself, and into the undoubtedly uncorrupted lines of his own, it appears that his blank verse metre was a very regular one. This is shown by van Dam and Stoffel in three excellent chapters on Shakespeare's versification. After establishing that accent or stress is a purely relative conception, they define the unit of the blank verse (and of the «heroic line») as a regular sequence of 10 (or 11) syllables with a regular alternation of unstressed and stressed syllables, which rhythm may be modified by certain accentual inversions. The tenth syllable is invariably stressed, the ninth (and eleventh) unstressed; but of the first, second, third, and fourth accents each may take the place of the preceding unstressed syllable, yet only one of them in each line, or two (not consecutive); and such inversions are always preceded by a verse-pause. This gives 8 fixed types of blank verse, which are harmonious, while any other arrangement of accents produces unharmonious verse. Nothing seems to speak in favour of extra syllables.

All this is very good, and by substituting such forms as are undoubtedly, or may with good reason be supposed to be, Shakespearian, for those actually found in the old texts, the authors succeed in reducing hundreds of lines hitherto held to be irregular, to a regular form. Thus the frequent occurrence in Elizabethan poetry of synalephe between a monosyllable and other words (pp. 135—140) teaches us how to scan such lines as *Tw. N.* V 1, 325: *To think m'as well a sister as a wife*; *Cymb.* III 1, 13: *A world b'itself; and we will nothing pay,* etc. etc. The Shakespearian form *charact* found in *Meas.* V 56 possibly allows us to turn seeming prose into blank verse in *Haml.* IV 7, 52—54: *Know you the hand? — 'Tis Hamlet's charact. «Naked»!* And analogous cases of dropping of entire words make it at least very probable that the «short line» in *Haml.* II 2, 593, «*Yet I*», ought to be removed by reading «*John-dreams*» in l. 595, in

this way: *Yet I, a dull and muddy-mettled rascal, ‖ peak, like John-dreams, unpregnant of my cause.* To my thinking, too, *Tw. N.* III 1, 124 must be read thus: *A ring in chase of you: so did I buse,* though *buse* for *abuse* is found printed nowhere in Shakespeare; the form in question is employed by other writers in verse and sets the metre right here. And, further, we may infer such a syncopated form as *lad'ship,* not solely from *Wint. T.* II 2, 46, as the authors do, but from this passage and *Tw. N.* III 1, 146 together, because in both cases an «alexandrine» can be turned into a blank verse line, if we assume the syncope of *y*, etc.

But, as has been mentioned above, van Dam and Stoffel very often try to prove through their own re-arrangements of the poet's lines that Sh. must have meant to employ some form solely inferred from such re-arrangements. In most cases there is nothing to prove the re-arrangement itself but the fact that the traditional text has one or two lines of two or four or six syllables, and that the authors do not hold such lines to be genuine. Ay, there's the rub; there's the respect that makes calamity etc. And yet the authors do not explain themselves on this subject any further than by stating in a footnote (p. 209) that in their opinion «it is just as impossible to prove that Sh. never wrote shorter line, as it is, to prove that the shorter lines are genuine in the form in which they have come down to us.» To this it may be observed, first, that assuredly Sh. did use shorter lines at the end of many a scene after a couplet of rhymed verse, as in *Tw. N.* I 2, 64, *Haml.* I 5, 191 etc. Secondly, that the phenomenon termed by Abbott, *Amphibious Section,* no doubt is a reality, or at any rate from psychological reasons must be held to be very probable [1]; and, thirdly, that many «interjectional lines», interruptions, and rhetorical repetitions etc. etc. do not seem amiss at all in a «short» form. (Note, for instance, Horatio's *Speak to me* in his allocution to the ghost, in *Haml.* I 1, 129 ff.) This seems to enjoin on the emendator a certain caution in his treatment of passages, where the sole metrical «defect» is the absence — and not an absolutely purposeless one — of some syllables at the end of the line.

To show how the distrust in «short lines» may lead to the introduction of w o r s e matter, where a b e t t e r editing is aimed at, I shall give three examples. The first is the beautiful passage in *Rich. 3^d^* I 2, 193—203, the dialogue between Gloucester (Richard) and Lady Anne. Re-arranged by van Dam and Stoffel it runs thus:

---

[1] Cf. Otto Jespersen, Overs. over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandl. 1900, p. 516—517.

'Would I knew th'heart. — 'Tis figur'd in my tongue. —
I fear me both are false. — Then ne'r was man true. —
Well, well, put up your sword. — Say then, my peace('s) made. —
That shall you know hereaft'. — But shall I live
in hope? — All men, I hope, live so. — Vouchsafe
to wear this ring. — To take is not to give.

I think no reader will have any difficulty in making his choice between the latter pointless, slatternly version of the text and the effective, passionate stichomythical dialogue as it stands in the old texts [1].

The following example is of a somewhat different kind. In *Othello* V 2, 351—56 the traditional text is this:

Drop tears as fast as the Arabian trees
their medicinal gum. Set you down this;
and say besides, that in Aleppo once,
where a malignant and a turban'd Turk
beat a Venetian and traduced the state,
I took by the throat the circumcised dog
and smote him, thus. (*Stabs himself.*

For re-arranging these magnificent lines the authors seem to give the following reasons. *Medicinal* is found only twice in Sh.: in *Wint. T.*, where it is to be pronounced *med'cinal*, and here, where Al. Schmidt infers from the metre, *medicinal*. From Drayton the authors give *medc'nall.* But the Fol. here reads *medicinable! Circumcised* may be pronounced *circ'cis'd*, if we are allowed to judge by an analogous form *circ'stance* inferred from the metre somewhere in B. Jonson's works. And, finally, the last line is imperfect! Re-arranged, the passage runs thus:

their med'c'nall gum. Set you down this; and say
besides, that in Aleppo once, where a
malignant and a turban'd Turk beet a
Venetian and traduc'd the state; I took
by th' throat the circ'cis'd dog, and smote him, thus!

This is alleged (p. 50—51) as proof for the form *med'c'nall.* Now, the twice repeated, gratuitous, and quite purposeless stress laid on the indefinite article at the end of the line, has jarred upon my ear and will do so, I suppose, on all ears [2]. The authors take it for granted (p. 221) that «those who have once realised the force and glory of the stress laid on so poor a word as *the*, will admit that» this emendation «*must* hit the mark».

[1] This re-arrangement has been mentioned in «Tilskueren» Aug. 1900 by Prof. Otto Jespersen.

[2] An English friend writes to me, «This might almost bring Shakespeare clamouring from his grave».

I, for one, think I have realised the said «force and glory», but I utterly fail to realise the force and glory of such an emendation. Here we must regret that we do not possess the materials necessary to decide whether at a certain time Sh. preferred using the most violent enjambement of all, to writing a line of 4 syllables. On p. 207 the authors themselves stamp the stressed *a* as «a genuine poetical license». But will it not prove very dangerous to make too much use of «poetical licenses» in correcting passages which after all might read fully as well without such corrections?

My third example is the passage in *Haml.* III 4, 82 referred to above. The text of the 2d Quarto, which may be corrupted, but whose accentuation is a model one, runs thus:

Or but a sickly part of one true ſence
Could not so mope; ô ſhame where is thy bluſh?
Rebellious hell,

The Folio has only this line,

O Shame! where is thy Bluſh? Rebellious Hell,

Modern editors print the passage thus,

Or but a sickly part of one true sense
could not so mope.
O shame! where is thy blush? Rebellious hell,

while according to van Dam and Stoffel we ought to read

Or but a sick part of one true sense could
not so mope. Shame, where's thy blush? Bellious hell, —

No doubt *one* and *blush* ought to be stressed, which they cannot be here. And it is hardly possible to scan the second line so as to give the words *mope*, *shame*, and *thy* their due.

It is curious enough that very many of the readings proposed by van Dam and Stoffel are not only based upon doubtful or wrong inferences, but seem inconsistent, too, with their own metrical principles. For instance

2 Henr. 4th V 1, 53: Bear out a knave gainst an hon'st man, I've but —
Lear IV 4, 9: In the restoring his reav'd sense? He that —
Merch. of Ven. I 1, 47: Love neither? Then let us say you are sad.
Rich. 3d I 4, 112: Not to kill him, having a warrant for it —
All's well III 7, 19: solv'd to carr'her: let her in fine consent —
Haml. IV 7, 55—56: Can you vise me? — I'm lost in't, m'lord, but le'm [1] come.

[1] In many other places the authors scan rightly: *le'm gó*, *le'm stáy*, *le'm sée*, *le'm cóme*, etc. (p. 148 & 151).

In these lines too much stress is laid on words which according to their contextual connexions must be unstressed, and words requiring stress have been put where for metrical reasons they can acquire none.

I am perfectly aware that some words, as for instance the definite article and the prepositions, may commonly have had a stronger stress 300 years ago than they have now, and have made allowance for that. I likewise heartily agree with the authors in the importance they attach to such verses as

Rich. 2d IV 1, 183: On thís side mý hand, and on thát side yóurs —
and *Sonn.* 133, 11: Whoé'er keeps mé, let mý heart bé his guárd.

I see the signifiance of such a remark as this «that a *sád dirge* is a far sadder thing than a *sad dirge*» (p. 206), and subscribe to what is said on «emphatic accent» (*worthléss*, *fathér*); and, in fine, I call special attention to the argument put forth on p. 350, where a line in *1 Henr. 4th* I 3, 53 is discussed (oldest text):

He should, or he should not, for he made me mad —:

«The true reading is of course *for't* instead of *for he* . . . This is absolutely sure, because *not* requires the stress, so that the mistake cannot be in the words preceding *not*!»

But does not all this almost put the very words into our mouths, that there is a logical ground for every accent, and that the freedom arising from the purely relative character of stress requires as supplement a determination of what makes a word or syllable more or less stressed, or unstressed. Phrase-accentuation depends on antithesis and rhetorical emphasis, and good verse depends on the congruity between the accents thus required and the distribution of accents required by the verse, in casu by the 8 types of blank verse.

This, I think, must be the test of any conjectural emendation; and future emendators ought to adhere strictly to the rules of the blank verse, as put down by van Dam and Stoffel. Upon the whole, the principles laid down by these authors seem to be much more valuable than many of the results they have attained to by acting upon them.

In the second part of their work, van Dam and Stoffel pass on to an examination of the different versions of texts extant, with the object of making out which version in each particular case has authority, and of getting as near as possible to the genuine text. Of the plays, 18 were not printed till 1623, in the 1st Folio, and as regards these, little can be done except to set right the metre and correct obvious errors. By way of example

the authors give the 1st scene of *The Tempest* arranged as blank verse. The arrangement looks plausible, though some of the emendations are conjectural and may be called arbitrary, however ingenious, and some of the lines are of the unsatisfactory nature referred to above. — Of each of the five plays, *Much Ado*, *Love's L. L.*, *Mids. N. Dr.*, *Merch. of Ven.*, and *1. Henry 4th*, two or three versions have come down to us, of which, however, only one is held to possess any authority, the others being reprints. This is shown very convincingly with regard to the 1st act of *1. Henry 4th*, the differences of the Folio text from the Quarto one being proved mostly to be corruptions due to the Folio printer, who is seen nowhere to have had access to the MS., and several striking errors being common to both versions.

A second group of texts is formed by 8 plays, among which are *Rich. 2d*, *Rich. 3d*, *2. Henr. 4th*, and *Lear*. As to these it is shown that both the Quarto printer and the Folio printer must have had access to the author's manuscript. The Folio version of *Rich. 2d*, for instance, is seen to contain in a certain passage corrections of line-shiftings and additions of fresh matter not found in the «4th Quarto», of which the rest of the Folio version bears evident marks of being a pure reprint. In the same manner the Q. and F. of *2. Henr. 4th* appear to be quite independent of each other through the first three acts, after which the F. begins to assume a reprint character To explain such facts, the authors suppose that though the Folio printer had access to the genuine MS., or part of it, it may have suited his convenience to set up as much as possible from the printed copy, and that with such a copy before him he may have looked at the MS. with intermittent attention. Be this as it may, facts like the above-named, of course, forbid us to assign a superior authority to either of the versions, and the method adopted by the authors for restoring the genuine text, then, chiefly consists in setting the blank verse right while retaining the fresh matter found in the Q. as well as in the F. In this manner they have treated the 1st scene of *Lear*, of which some 60 lines are commonly printed as prose without any reasonable motive, and where the traditional text shows many metrical defects. The text as restored by van Dam and Stoffel (p. 377—384) seems to be a judicious joining of different texts, based on unassailable principles, though in some particulars liable to doubts.

The third and last group of texts is composed of some plays of which besides a version printed from the MS. there exists a version brought out surreptitiously by shorthand-writers, corrupted by abbreviations for stage-purposes and «actors' blunders», and further corrupted by misunderstandings on the part of the stenographers and subsequent processes of filling up gaps. Such sur-

reptitious versions exist of *Henry 5th*, *Romeo*, and *Hamlet*, and to these the authors add the celebrated old plays known by the titles of «The First Part of the Contention» and «The True Tragedy», offering thus a reasonable solution of the debated question as to the mutual relation between these plays and *2.—3. Henry 6th* by assuming that the former simply are texts surreptitiously caught up from the lips of the actors when performing *2.—3. Henry 6th*.

Such surreptitious texts, of course, cannot be used in the same manner as the legitimate ones in restoring Shakespeare. There is, as a rule, no certainty that the fresh matter they contain came from Shakespeare's pen, and very often it evidently did not; so the surreptitious Quartos can have no claim to be taken into account. On the other hand, being in a certain sense independent sources, they may enable us here and there to supply evident defects or correct errors in the always much corrupted authentic texts; and, in fact, they do so.

Van Dam and Stoffel, however, attach a much higher value to them, and even argue «the propriety, nay the necessity of incorporating all the fresh matter contained in» them, according to a systematic plan. Leaving alone the question how this possibly can be done, I venture to express a considerable doubt whether it should be done at all; and though of course one can only hesitatingly set up one's personal opinion against the views held by authors whose sagacity and thorough acquaintance with their subject are conspicuous in every page of this part of their book, yet I shall try to point out what seems to me to be necessary restrictions of the principle here laid down by them.

In *Romeo* V 3, 12—17, where Paris speaks by Juliet's grave, the edition of 1599 (Q_2) has these lines:

1. Sweet flower, with flowers thy Bridall bed I Strew,
2. O woe, thy Canapie is duſt and ſtones,
3. Which with ſweete water nightly I will dewe,
4. Or wanting that, with teares diſtild by mones,
5. The obſequies that I for thee will keepe,
6. Nightly ſhall be, to ſtrew thy graue and weepe.

Instead of this, the surreptitious Quarto of 1597 (Q_1) has

7. Sweet Flower, with flowers I ſtrew thy Bridale bed:
8. Sweete Tombe that in thy circuite doſt containe,
9. The perfect modell of eternitie:
10. Faire *Juliet* that with Angells doſt remaine,
11. Accept this lateſt fauour at my hands,
12. That liuing honourd thee, and being dead
13. With funerall praiſes doo adorne thy Tombe.

These two passages, the authors surmise, are the *disjecta membra* of a sonnet, which may be restored by taking the lines in this

order: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, —, 11, 12, —, 13, 5, 6, and by altering *dead* in line 12 to *dumb* (which, by the way, may be done with good reason). Two lines are missing, one between 10 and 11, and one between 12 and 13.

To account for this «highly remarkable mutual relation» the authors build up this theory. The Q_2 bears marks of being partly a reprint of the Q_1; if, in 1599, the printer for the sake of convenience used the Q_1 to set up part of his text from, having previously compared it with the MS. and marked in both, the lines he was to set up from either, there is a possibility that in moments of inattention he may have forgotten to look at the printed book before him and contented himself with setting up what was marked in the MS., so that in certain places the genuine text would be the one produced by the process of «dovetailing» the lines of the Q_1 into those of the Q_2.

Now, even if we grant the reprint character of the Q_2 [1] and admit the psychological probability of the rest of the theory, the question remains why in the sonnet thus reconstructed two lines should be missing. As they are not in the Q_1 they must, according to the theory, have been in the MS., and then they must have been overlooked either by the person who compared it with the Q_1 or by the compositor. But to accept either surmise is undoubtedly to accept too much. From a different point of view the absence of the two lines seems to tell greatly against the whole theory. Besides, what a rare coincidence that by a twofold carelessness on the printer's part a complete and faultless sestet should come out af a sonnet! The nature of this sestet makes the whole matter very suspicious; Shakespeare is quite as likely to have written a sestet as a sonnet here, and no external evidence, no metrical or logical defect, craves the interposition of emendatory aid.

The fact that the surreptitious Quarto has a different text from that of the Q_2, can be accounted for by assuming that the editor of the former did here, as he assuredly did in many other places [2], supply his imperfect shorthand notes with matter of his

---

[1] The proofs adduced in this respect do not always appear equally striking. Of those given in p. 416, one I 1, 206—207 in *Romeo*, seems to prove nothing, and I 1, 171—173 and I 1, 191 may contain no errors at all. That many lines in I 3 were printed as prose in both the Quartos, though they plainly are blank verse, may be due to the same carelessness on the part of the different compositors (cf. p. 344). Besides, of the 62 lines in question, only the lines 1—48, and again 59—61, are found at all in the Q, and from l. 30 the differences between the texts of the Quartos begin to become so striking that the lines 31—48 no more than 49—58 can have been printed from Q_1. (Only the Nurse's speeches, by the way, seem to have been looked upon as prose.) How much, then, is due to the MS., and how much to the Q_1?

[2] Cf. Mommsen: Romeo und Julia, p. 161—173.

own making, aided by vague recollections of the missing lines. In this manner parallelisms arose, passages parallel in purport and partly in wording. That such parallel passages can sometimes be welded together with a degree of plausibility, need not cause any wonder, especially if they are of a somewhat lyrical character. But to constitute a proof that lines, possibly not Shakespearian, must be welded into genuine ones, more is needed, I think, than the mere chance that they are not at variance with each other.

Now there are not a few of those parallelisms which, besides bearing evident marks of having arisen in the manner referred to, will resist any welding process. Such passages are, for instance, in *Romeo* IV 5, the lamentations of the mourners, and V 3, the friar's long report. The latter passage especially shows clearly the way in which the editor of the Q_1 made up his text from scraps and bits noted down or recollected, and justifies the inference that the case may have been a similar one in other places, though less evident. So it seems necessary to restrict the applicability of the welding theory to such cases where metrical and logical respects render it an indispensable necessity to recur to surreptitious texts.

There is a passage in *Hamlet* restored by van Dam and Stoffel by means of dovetailing, to which I call attention, too, as it seems to me to militate against the theory of dovetailing itself. This is the scene in III 3, where the king, his conscience being awakened, tries to pray. I think that no reader has ever felt that something was wanting before the king's introductory words, *Oh my offence is rank etc.* But van Dam and Stoffel think it necessary to put the corresponding passage in the surreptitious Quarto, 13 lines, at the head of the king's tale, thereby making him, *inter alia,* first say that though sins were blacker than jet, contrition may make them white as snow, and afterwards ask if there is not rain enough in the Heavens to wash his hand white as snow, though it were thicker than itself with a brother's blood. Can we think it proper or necessary to surmise that the poet would use this metaphor twice here, to wash guilt *white as snow?* Or may it not be quite as likely that the surreptitious text was made up from memory? Of course, in both versions the process of the action is the same, namely that the king after reflecting upon his crime and the possibility of being pardoned kneels down and tries to pray, in which situation Hamlet finds him. If van Dam and Stoffel are to be trusted, the king accordingly must kneel down twice and, as it were, begin his speech over again.

The attentive reader will observe that such repetitions will occur in many cases where we try to weld corresponding

passages; this, to my thinking, is another argument against the general «propriety and necessity» of doing so.

Therefore I cannot feel convinced that the restoration of *Romeo* II 6 made by the authors is correct. I fear to ascribe to Shakespeare, lines, however beautiful, which are not proved with absolute certainty to be his. The Q_1 version of the passage in question is quite parallel to the Q_2 one [1]. Both versions contain two lines substantially the same, namely those with which in the Q_2 the scene concludes; and as in the Q_2 the friar on seeing Juliet approaching exclaims, «*Here comes the lady. Oh ſo light a foote will nere weare out the euerlaſting flint*" etc., so he says in the Q_1, «*See where ſhe comes. So light of foote nere hurts the troden flower*» etc., which lines for all the world are like the result of an attempt at rubbing up one's memory for the sake of filling up a lamentable gap. Also the concluding words of the friar in the Q_1, «*Haſt is a common hindrer in croſſe way*» may represent tracks left in the memory, of the line in Q_2, «*Too ſwift arriues, as tardie as too ſlowe*». Now, the simple welding of the two corresponding passages would be impossible. The words «*Oh ſo light a (of) foote*» etc would form too glaring a repetition. But this difficulty is evaded, by assuming that in the Q_1 they have by a mistake been assigned to the friar, and consequently assigning them to Romeo. Is not this arbitrary? The words in the Q_1 «*See where ſhe comes*» do not fit into the restored text; they «must be a corruption». Other difficulties are done away with through certain alterations and omissions of single words. So upon the whole, the welding of the two texts has not been brought about except by such straining and adjusting as are not warrantable in themselves, and hardly produce a satisfactory result. For though most readers may think some of the lines inserted from the Q_1 beautiful, they will at the same time think it little consistent with Juliet's character to give expression, in the friar's presence, to her eagerness for coming into her nuptial bed («*Make haste, make haste! This ling'ring doth us wrong*»).

Though I have felt myself compelled, on some points, to oppose the mode of proceeding and the line of reasoning adopted by the authors, I think their book in many respects a meritorious work, which cannot be neglected by any future student of Shakespeare. The «full and close study» of Elizabethan prosody made by van Dam and Stoffel has led them into many mistakes and absurdities, and their metrical reconstructions are often evidently wrong. But,

[1] It would take up too much space here to print the 60 lines in question. Danish readers may be referred to Professor Jespersen's article in «Tilskueren», Aug: 1900, where a translation of the restored scene is given.

on the other hand, their book contains much which is new and valuable, as for instance the excellent discussion of «the rationale of the mistakes in the old texts» and the investigation into Shakespeare's metre. In these respects the learned authors may take credit to themselves for having directed inquiry into the right course; and this may be said partly, too, with regard to the last chapters of their book, in which they treat of the mutual relation of the various versions of texts, though, to my thinking, in their treatment of the surreptitious texts they have tried to prove too much, and so have proved nothing. Many interesting details are found scattered over the whole book. But the decisive or conclusive words on Shakespeare's prosody and text have not yet been spoken.

Horsens, August 1901.

V. Østerberg.

Englische Textbibliothek. Herausgeg. von *Johannes Hoops.* 4—5: *Fielding's* Tom Thumb, Mit Einleitung herausgeg. von *Felix Lindner.* Berlin 1899, Felber. VIII + 111 s.
Shelley's Epipsychidion und Adonais. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgeg. von *Richard Ackermann.* Berlin 1900, Felber. XXXVIII + 76 s.

I ovenanførte tekstbibliotek er som no. 4 udkommen Fieldings satirisk-parodiske tragedie om Tommeltot, *Tom Thumb*, den drabelige helt, hvis ry fylder landet, og som elskes af Kongedatteren Huncamunca. Fielding fortsætter og udvider i denne satire det angreb på det engelske heroiske drama, som allerede 60 år tidligere af George Villiers var bleven rettet mod det og dets hovedophavsmand Dryden i den vittige dramatiske parodi *The Rehearsal.* I denne farce latterliggöres både Drydens teori og praksis. Hans krav om fremstillingen af rent overmenneskelige karakterer, der f. eks. er gennemført i Almanzor i *The Conquest af Granada,* rammes i *The Rehearsal's* monstrøse Drawcansir, som indgyder gru og rædsel blot ved sit blik og i en håndevending dræber hele hære:

I drink, I huff, I strut, look big and stare;
And all this I can do, because I dare.

Drydens hyppige indførelse af det overnaturlige, hans stærke brug af slagtummel, af dans, musik og lignende udstyr og hans klingende

og buldrende retorik, med lignelser, fine talemåder og almenræsonnementer i stedet for menneskelige udbrud, — alt dette gennembores med skarpe vittighedspile i *The Rehearsal.* I Fieldings tragedie om Tommeltot (med den pompøse titel: *The Tragedy of Tragedies, or the Life and Death of Tom Thumb the Great*) er satirens genstand væsentlig den samme, kun her, foruden mod de Drydenske dramaer, rettet mod svulsten og bombasten hos den flok af efterlignere, der var fulgt i Drydens spor; Fieldings sunde og lattermilde vid tager de samme urimeligheder på kornet. Fieldings satire har det fortrin for *The Rehearsal,* at den har större enhed i planen og derved virker med mere samlet kraft; i det hele er den vel i sin art omtrent lige så vittig og morsom som Villiers' parodi, om end dennes litterærhistoriske betydning er större. Ved at benytte den sindrige fiktion, at dramaet om Tommeltot er en gammel tragedie af en ukendt forfatter på dronning Elisabeths tid, og at det ofte er bleven efterlignet af senere dramatiske digtere, får Fielding lejlighed til i enkeltheder at angive de svulst-steder og meningsløsheder, han satiriserer over, idet han ved sin egen tragedies absurditeter lader en fingeret kommentator i noter anføre de mer eller mindre enslydende citater fra alvorlig mente bombast-dramaer, i hvilke Tommeltot-tragedien formentlig er bleven efterlignet. *Tom Thumb* ender så bloddryppende, som det sömmede sig et ægte heroisk skuespil; — der göres lige så rent bord som i «Kærlighed uden Strömper». Da Tommeltot nemlig i sin höjeste triumf skal ægte kongedatteren og drager gennem staden som dobbelt sejrherre over kæmper og oprørere, sluges han af en stor ko, der netop kommer spaserende; ved budskabet om dette dræber dronningen, ude af sig selv, budbringeren; budbringerens elskede, Cleora, dræber så dronningen, hvorpå Huncamunca dræber Cleora, osv. hele scenen rundt, til kongen som sidste mand gör det af med sig selv.

Fieldings morsomme arbejde er kyndigt udgivet af Felix Lindner med en omhyggelig besörget tekst og en oplysende litteraturhistorisk indledning.

Med hensyn til teksten vilde jeg dog tage afstand fra den her anvendte fremgangsmåde: at modernisere ortografien. Ved udgaver som de i dette tekstbibliotek, der dog först og fremmest er bestemte for studerende, har det sin store sproglige betydning i alt væsenligt at beholde tidens retskrivning; — at denne i dette tilfælde er vaklende (som det siges i indledningen s. 36) synes ingen grund til at forlade det ene rette princip, hvor det gælder udgivelsen af tekster for sprogstuderende: hver forfatter med sin tids retskrivning.

Det forekommer mig at være et noget misvisende udtryk, når i den litteraturhistoriske indledning (s. 10) udgiveren betegner Wagstaffes satire over Addisons folkevisekritik som et f o r b i l l e d e for Fielding, idet han i denne egenskab ganske jævnstiller den

med *The Rehearsal*. Wagstaffe bruger visen om Tommeltot som dokumentationsstof i sit satiriske angreb, der er holdt i afhandlingsform og rettet mod en bestemt kritisk metode og en formentlig falsk æstetisk smag, der så noget værdifuldt i folkeviserne. Fielding benytter lige akkurat også Tommeltot-skikkelsen, men i en frit omdigtet og travesteret dramatisk ramme og med et satirisk formål, der væsentlig omfatter helt andre ting end Wagstaffes satire. Tilknytningerne er her altfor få og spinkle til, at man med Rette kan sige, at Wagstaffes parodiske æstetiske opsats er forbillede for Fieldings satiriske tragedie.

Endnu blot en enkelt bemærkning. Der nævnes i Fieldings fingerede kommentators fortale til dramaet en *Mr. C—l* (s. 41). Udgiveren fremsætter her i en note det spörgsmål: «Wer ist damit gemeint». Der stikles vistnok til boghandleren Curll, en mindre vel anset forlægger i hine tider, godt kendt fra Popes levnet og skrifter.

Bibliotekets no. 5 indeholder de to berömte Shelley'ske digte *Epipsychidion* og *Adonais*, begge udgivne på grundlag af de faksimile-tryk af digtenes förste udgaver, som det engelske *Shelley-Society* har ladet besörge. I den foreliggende udgave er digtenes oprindelige ortografi bevaret. Udgiveren, Richard Ackermann, giver særdeles oplysende indledninger til begge digtene og udreder i det hele med klar og sund forståelse deres genesis, — de motiver og påvirkninger, der har været medvirkende ved deres frembringelse.

Ad. Hansen.

Engelsk Læsebog ved *N. Bøgholm* og *Otto Madsen*. I—II. Kbh. 1901, Nordiske Forlag. 166 + 235 s.

Hver tid kræver naturligt sin methode for sprogundervisning og sine derefter afpassede læremidler. Længe har man herhjemme undervist i de levende sprog paa samme maade som i de døde, og lærebøgerne har nærmest været indrettede paa at give sproget, som det foreligger i literaturen, som bogsprog. Men bogsprog og talesprog er ikke det samme. Vor tid kræver med rette, at man skal begynde at lære de levende sprog som levende sprog, der tales, og ikke som døde sprog, der kun kan læses, og dette krav høres nu om stunder stærkere og stærkere. Det forlanges derfor ogsaa, at lærebøgernes stof skal hentes, ikke fra forfattere, der er døde for 50 aar siden eller mere, men fra nu-

tidens forfattere som dem, der bedst afspejler nutidens tænkesæt og sprogform.

Naar man erkender dette kravs berettigelse, er der al grund til at glæde sig over fremkomsten af den bog, hvis titel staar over nærværende linjer.

Der er noget velgørende friskt over denne bog. Den bringer virkelig ligesom et pust fra øriget paa den anden side havet; man har under læsningen en tydelig følelse af at befinde sig paa engelsk grund og have mennesker for sig, der tænker paa engelsk og taler engelsk. Hertil kommer, at det er en overmaade underholdende bog. Vi har mange gode engelske lærebøger, men morsomme skal man ikke altid kunne beskylde dem for at være, og det er jo dog ganske rart baade for lærer og lærling, naar en bog ved siden af at være nyttig tillige er en smule fornøjelig.

Den foreliggende bog, som væsentlig er bestemt for elever, der først i en ældre alder begynder at lære engelsk, har først et indledningskursus, der gives baade i fonetisk omskrivning og derefter med almindelig engelsk retskrivning for at være anvendeligt ogsaa for lærere, der ikke benytter lydskrift. I dette afsnit gøres eleverne bekendte med grammatikens hovedtræk gennem velvalgte eksempler og smaafortællinger. En særlig ordsamling er vedføjet baade i lydskrift og i engelsk retskrivning. Herefter følger en række kortere anekdoter, som illustrerer grammatikalske og leksikalske fænomener. De fleste af disse er overmaade kvikke, enkelte lidt flove. Hvorledes verbalsubstantivet bruges, læres bl. a. af følgende replikskifte. *Father : What do you mean by kissing my daughter? I don't like it. Young Staylate : Don't you? Well, I do.* En dreng forklarer for sin lærer forholdet mellem *sufficient* og *enough* saaledes: *‚Sufficient‘ is when mother thinks it is time for me to stop eating pudding; ‚enough‘ is when I think it is.*

I det hele forekommer det mig, at udgiverne har været saare heldige i valget af stof. Blandt de længere stykker, som slutter første del, findes en kostelig skitse af George R. Sims: Mrs. Three-Doors-Up, der indeholder en saadan fylde af ægte engelsk tjenestepige jargon, at man nærmest studser ved at finde sligt i en læsebog for begyndere; det er saa nyt og uvant. Fremdeles en tilstrækkelig spændende kriminalhistorie af Conan Doyle og Kiplings nydelige lille fortælling Lispeth.

Ogsaa i læsebogens anden del er stykkerne fortræffelig valgte; den indeholder «ligesom første del kun tekster af virkelig moderne forfattere», saaledes som udgiverne selv siger det i fortalen. For ikke at trætte med at opregne en indholdsfortegnelse, som enhver kan finde i selve bogen, skal jeg indskrænke mig til at udtale min glæde over at træffe saa fortrinlige ting som det første kapitel af Junglebogen, M'Carthy's sympathetiske skildring af Parnell og saa instruktive stykker som dem, der handler om

House of Commons, om gangen i en kriminalproces og om dramaet paa Elisabeths tid. Det undrer, at en forfatter som Rider Haggard ganske savnes; jeg vilde hellere have undværet Beatrice Harraden, men dette er jo en smags sag.

Slutningen af bogen udgøres af et tillæg, som indeholder baade en del nødvendige realoplysninger og adskillige interessante og lærerige sproglige bemærkninger. Hvad der af disse sidste medtages, har jo altid et vist tilfældigt præg, men man kunde snarere have ønsket noget mere end noget mindre deraf. Dog er de maaske nærmest beregnede som et vink for læreren til selv at yde noget i samme retning.

Paa side 232 er ved et uheld de to første bemærkninger henførte til s. 89 istedetfor til s. 88, hvor de hører hjemme. Men er den der givne forklaring af ordene: *Lord G.'s famous descent upon the House* rigtig? Jeg tror det ikke. De forudgaaende ord: *in the present reign* kan fornuftigvis kun forstaas om dronning Viktorias regering, og man vises altsaa tilbage til tiden før 1837. Gordon, Khartoums heltemodige forsvarer, betegnes aldrig som lord (var han det?), men som Gordon Pascha eller general Gordon, og han hed ganske vist George, men hans egentlige fornavn var Charles, som det ogsaa ses paa hans statue paa Trafalgar Square, Charles G. Gordon. Nej, der sigtes vist til en begivenhed 100 aar tidligere, nemlig 2. juni 1780, da en bekendt fanatiker og urostifter lord George Gordon i spidsen for en folkehob søgte at intimidere underhuset. Hertil passer ogsaa de stærke ord *famous descent* bedre.

Glosesamlingerne er aabenbart udarbejdede med megen omhu, og man finder ofte særdeles træffende oversættelser; det synes at udgivernes fordringer til idiomatisk dansk har været lige saa strenge som til idiomatisk engelsk.

Lydbetegnelsen er den samme som anvendes af prof. Otto Jespersen i den ny ordbog og som forhaabentlig snart vil blive eneherskende i vor engelske skolebogsliteratur. Kun i ganske faa ord er udgiverne gaaet deres egne veje; jeg har saaledes bemærket *inosənt* for ordbogens *inəsənt, emprə* for *empərə* og enkelte andre ligesaa uvæsentlige afvigelser. For trykfejl er bogen ualmindelig ren; dog er anden del ikke saa pletfri, som man skulde tro, naar man ser, at en trykfejlsliste ganske fattes. Den stygge fejltype œ i udtalebetegnelsen i I er heldigvis rettet i II, men saa mangler til gengæld prikken i den tilføjede bemærkning om vokallængde. S. 60 staar *vill* for *will*, s. 62 har *foolish* et I istedetfor l, ligeledes *kills* s. 113, *attempt* s. 115 mangler t, s. 211 staar *gentlemen* for *gentleman.*

Udstyrelsen af bogen er en saadan, at det er en øjenslyst at læse i den; gode, store og klare typer paa smukt papir.

Hovedsummen af mine betragtninger er da dette, at det har været mig en fornøjelse at gøre mig bekendt med d'hrr.

Bøgholms og Madsens lærebog, paa hvilken der aabenbart er ofret et ikke ringe arbejde, og at jeg mener at turde anbefale den saavel til faglærere som til alle, der interesserer sig for engelsk sprog.

Sorø, i september 1901.

H. P. Hoff-Hansen.

W. Gemoll, Schulwörterbuch zu Xenophons Anabasis, Hellenika und Memorabilien. Mit 89 Textabbildungen, 2 Farbendrucktafeln und zwei Karten. Leipzig 1901, Freytag. 340 S. 8^0. Indb. 4 Mk.

Der læses sædvanlig ikke saa lidt af Xenophons Skrifter i Skolen, i Tyskland vel mere end hos os. Det kan vel altsaa være rimeligt at udgive en Ordbog til de mest brugte af denne Forfatters Skrifter. Ved en Anmeldelse i et dansk Tidsskrift af en saadan Bog kommer man naturlig til at spørge, hvorvidt den kan være anvendelig her i Landet. At anbefale den til Skolebrug kan der ikke være Tale om, for det første fordi den er paa Tysk, for det andet fordi et andet Lexikon jo er nødvendigt til de andre Forfattere, og de almindelig brugte sikkert er tilstrækkelige. Kan den da maaske anbefales dem, der studere Græsk ved Universitetet? Forf. har, som han anfører i sit Forord, benyttet de Hjælpemidler, der findes i Enkeltbearbejdelser af visse Værker af Xenophon, men støtter sig dog væsentlig paa egne Iagttagelser gennem en lang Aarrække. Saa vidt jeg har kunnet skønne, mangler der ikke meget i Fuldstændighed, men et og andet søger man dog forgæves. Man maa i høj Grad rose den gode Ordning og tydelige Adskillelse af de enkelte Ords forskellige Betydninger. Det er let at finde, hvad man har Brug for. I denne Henseende er der en uhyre Forskel paa den og Papes Lexikon, som vel hyppig bruges, men som ikke udmærker sig ved Overskuelighed; ja, endog Heibergs (Bergs) Lexikon lader adskilligt tilbage at ønske i denne Henseende. Ordenes Betydning er naturligvis flere Steder angivet fyldigere og bestemtere end i de mere omfattende Ordbøger, men en Hindring for Brugen af den ved et mere indgaaende Studium af Xenophon er den Omstændighed, at Citaterne, efter Forlæggerens Ønske, ikke ere anførte efter Bog og Kapitel, men blot i al Almindelighed henførte til et af de tre i Titlen nævnte Værker.

Bogen er udstyret med mange Afbildninger og to Kort. Forf. gør opmærksom paa, at adskillige af disse Afbildninger

ikke findes i lignende Værker. Det er rigtigt, og man maa glæde sig, jo mere Forff. bestræbe sig for at give, saa vidt muligt, saadanne Afbildninger, der tjener til Oplysning om Ting, der særlig omtales i de Værker, som de behandler. Man studser maaske lidt ved at finde Alexanderslaget mellem Billederne. Det kan dog vel forsvares, det giver i ethvert Tilfælde nogle Oplysninger om persisk Dragt. Men hvorfor disse stadig genkommende Gudebilleder? Fælles for denne Ordbog og Harders til Homer (samme Forlag) er Apollo fra Belvedere, Artemis fra Versailles, Zeushovedet fra Otricoli, Poseidon fra Lateranmuseet, Hephaistos, Hermes fra Neapel, maaske flere. I øvrigt er de vel snarere paa deres Plads her end i Harders Bog. Naar der er grundet Tvivl om Ægtheden af et eller andet Navn, burde det dog egentlig anføres, f. Ex. den saakaldte Aspasia. Og Billedet af Pergamos fra Attalidernes Tid burde absolut ikke være optaget.

Bogen er behandlet med Omhu, Trykfejl har jeg ikke truffet. Derimod kunde man anke over nogle Mangler. Ved *κατεργάζομαι* findes ikke Betydningen «vinde (en for sig)» Mem. II 3, 16; ved *ἀδελφός* kunde Betydningen «dobbelt» være taget med, ibd. 17; *καὶ μάλα* som Svar findes ved *μάλα* (ligesaa hos Heiberg). Udtrykket *παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι* kunde gærne være forklaret; *οὐχ ὅτι* og *οὐχ ὅτι . . . ἀλλά* (Mem. II 9, 8) mangler; ved *ὅτι* staar *μὴ ὅτι* med *οὐδέ* foran (en Tankestreg mangler i øvrigt); *ὁ πάνυ* med et Substantiv oversættes «der berühmteste, der namhafteste», men hvorfor i Superlativ? Verbet *μεριμνάω* mangler, *γάρ δήπου* mangler.

Fra Forlæggerens Side er Bogen smukt udstyret, Trykket tydeligt og stort (i den Henseende har vore Forlæggere af latinske og græske Ordbøger mange Synder paa deres Samvittighed); Papiret er desværre det stærkt glittede Papir, som nu bruges saa meget. Det er vel sagtens til Fryd for Bogtrykkere og Boghandlere, men andre Mennesker maa ønske det langt bort fra deres Øjne.

E. Trojel.

M. Tulli Ciceronis orationes. Vol. VI. Pro Milone, pro Marcello, pro Ligario, pro rege Deiotaro, Philippicae I—XIV. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit *A. C. Clark.* Oxonii e typographeo Clarendoniano. [1901.] London, H. Frowde. 2 sh. 6 d. (indb. 3 sh.).

Udgiveren af dette Bind i den smukke og billige Samling af Textudgaver med kort kritisk Kommentar, som udkommer i Oxford (Clarendon Press), har som Forarbejder dertil eller For-

løbere derfor ydet flere fortjenstfulde Bidrag til Kritiken af Ciceros Taler. Hans Collation af codex Harleianus 2682 (tidligere Coloniensis) udkom i Anecdota Oxoniensia, class. ser. Part VII 1892, en særskilt større Udgave af Orat. pro Milone i Oxford 1895 og flere kritiske Bidrag i Classical Review 1900 (til orationes Philippicae og de øvrige Taler i nærværende Bind). Ved en fyldigere Brug af mindre kendte Haandskrifter kan Udgiveren paa flere Punkter berigtige Anskuelserne om de hidtil opstillede beslægtede Grupper af Manuskripter, hvad der kan have sin Betydning ved de Taler, hvor det væsentlig er yngre Codices som findes. Vi faa derved en paa ny gennemarbejdet Text med en Del Conjekturer til Overvejelse og med den fornødne Control i de korte kritiske Noter. Man vil finde Hensyn taget til de udenlandske Bidrag til Behandlingen af Ciceros Text, baade fra ældre og nyeste Tid.

I den Række Textudgaver (Bibliotheca Oxoniensis), hvortil dette Bind hører og som rask fortsættes, er der begyndt Udgaver af andre latinske Forfattere, nemlig Caesar, Vergil, Lucrets, Tacitus, Horats, samt af følgende græske: Aischylos, Aristophanes, Apollonios Rhodios, Thukydides, Platon. Xenophon. Af Cicero er nærværende Bind det første; der bebudes desuden en Udgave af Brevene ad familiares (ved L. C. Purser).

Udstyrelsen af disse Textudgaver er særdeles tiltalende, Arkene ere signerede, men ellers er Bogen uden Paginering.

C. Jørgensen.

Latinsk Læsebog for det andet Aar af *Chr. Ostermann* ved *E. Rathsach.* København 1901, V. Pio. 112 ss.

Det er Ostermann's *Lateinisches Übungsbuch für Quarta*, som her foreligger med fordansket glossarium (32 ss.) ved cand. mag. Rathsach. Det kan jo ikke nægtes, at det er lidt vanskeligt at finde et godt læsestof til andet års undervisning i Latin: Caesar og Cornelius Nepos har til det brug hver sine mangler, og nogen tredje oldtidsforfatter kan der jo næppe være tale om at anvende. Ostermann's tekst er dels en — meget omlavet — bearbejdelse af Cornelius, Livius og muligvis flere historikere (man savner oplysning om, hvorfra han har taget sit stof), dels vistnok selvlavet. M. h. t. indholdet er det et meget heldigt udvalg: fortællinger af den græske historie efter Cornelius; de Puniske krige og enkelte hovedpersoner i dem; Marius. Sproget er i det hele godt og holder en passende mellemvej mellem let og vanskeligt. At det er hélt fint Latin overalt, tør jeg ikke

ubetinget sige: ikke få steder har jeg spurgt mig selv, om en klassiker nu virkelig også vilde vælge dette udtryk, og da også fundet, at Cornelius eller Livius ikke har brugt det (således et par steder i stk. 70 og 71, flere i 92, hvis original jeg ikke har fundet; s. 65 l. 6 savner jeg et *ad* foran *Carthaginem Novam*). Men det er i hvert fald bagateller. Hvorfor endelserne -*a* og -*us* bestandig skal have streg over sig, når de er lange, også hvor ingen misforståelse er mulig, begriber jeg ikke. Det tiltaler mig heller ikke at se årstallene i teksten skrevet med Arabiske taltegn. Glossariet kan vanskelig bedømmes, når man ikke har prøvet det i skolen; men det gør indtryk af at være meget omhyggeligt udarbejdet og giver i hvert fald ikke for lidt. For dog at komme med et par små indvendinger, vil jeg protestere mod den desværre ret gængse gengivelse af *passus* ved «skridt» (som om Romerne tog skridt på 5 fods længde!); oversættelsen «at underkaste sig en sådan freds vanære» (stk. 91), som glossariet må føre til, er ikke god; det hedder: «gå ind på en så forsmædelig fred» ell. lign.; stk. 143 *tūli,* læs *tuli*; der savnes konsekvens i angivelsen af, når en stavelse er kort. — Den nydeligt udstyrede bog vil vist vinde indpas mange steder.

Randers d. 6te sept. 1901.

Valdemar Thoresen.

Havelok, ed. by *F Holthausen.* (Old and Middle English Texts, ed. by *L. Morsbach* & *F. Holthausen.* Vol. I.) Heidelberg 1901, Winter. XII + 101 s.

Som den første i rækken af de me. texter som Morsbach og Holthausen agter at udgive foreligger Havelok.

Denne romances hjemstavn søges i Mellemenglands nordøstlige del, men sydlige og nordlige afskrivere har efterladt spor af deres respektive dialekter (f. ex. *men ringeþ* v. 299 og *þōu wēnes* v. 598). Som regel er i foreliggende udgave de fremmede former fjærnede, undtagen når f. ex. rimet hindrede det.

Man kunde ønske at udgiveren havde gjort glossaret lidt fyldigere. Der behøvedes næppe ret mange sider gloser til for at sætte enhver der kunde blot lidt me. og ne. i stand til at læse digtet uden at ty til ordbøger. Af indre grunde burde Havelok læses af større krese end det nu læses af, da det gir interessante genrebilleder fra England omkring 1300.

Holthausens gode og tilforladelige udgave vil sikkert få stor udbredelse.

N. Bøgholm.

Ernst Kaper og Emil Rodhe, Tyske Taleøvelser. København 1901, Gyldendal. (83 S., deraf 20 S. Gloser.)

Denne lille bog skal imødekomme «de stigende krav om taleøvelser som led i undervisningen». Hr. Kaper har med dr. Rodhes svenske lærebøger som forbillede sammenstillet et antal gennemgående kvikke småstykker, der skal tjene som grundlag for samtaler mellem lærer og elever; i fortalen giver han besked om deres metodiske anvendelse og oplyser yderligere sin mening dermed ved spörgsmål og svar, knyttede til de første stykker. Det hele er omhyggeligt udført, og jeg har ingen trykfejl eller unøjagtigheder fundet. Utvivlsomt vil bogen i en flink lærers hånd kunne blive både til gavn og glæde for eleverne. Alligevel spår man næppe fejl, når man foreløbig kun tør love den en ret ringe udbredelse i latin- og realskolerne og henviser den til pigeskoler med friere undervisningsformer. For begyndere er den ingenlunde, og højere oppe i skolen vil de færreste under de nuværende eksamensforhold med deres 2—3 timer om ugen få lejlighed til at anvende så megen tid, som denne bog kræver for at gøre virkelig nytte. Men måske er hr. Kaper på det rene hermed og vil kun være på pletten, når «reformen» kommer.

J. Krarup.

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger unter Mitwirkung von Fachgenossen hrsg. von *E. N. Setälä* und *Kaarle Krohn.* I 1 og 2. Helsingfors 1901. 146 + 184 s.

Paa en tid, da bladene hvert øjeblik bringer meddelelse om, at finske aviser inddrages af den russiske regering og der paa alle mulige maader lægges den finske kultur hindringer i vejen, er det glædeligt at se denne kultur give sig udslag i et nyt foretagende, der paa den allertydeligste maade vidner om det høje standpunkt, finnerne er naaet til. Det er iaar 50 aar siden, at der i Finland oprettedes et professorat i finsk-ugriske sprog. I den forløbne tid har finsk videnskab gjort saa store fremskridt og er repræsenteret af saa dygtige forskere, at det næsten falder som noget selvfølgeligt, at det er blevet finske videnskabmænd, der har taget initiativet til at skabe et midtpunkt for den fi-ugr. sprogforskning, hvor meget man end kunde mene, at betingelserne herfor maatte være langt gunstigere i Ungarn. Allerede tidligere har finske forskere vist den øvrige verden, at de arbejdede lige saa ivrigt og dygtigt som andre; jeg sigter her til «Mémoires de la Société néo-philologique à Helsingfors», der indeholder af-

handlinger paa tysk og fransk om æmner, der væsenlig tilhører den romanske og germanske filologis omraade. Denne gang er det arbejdet for deres eget og deres stammefrænders sprog, de vil gøre andre bekendt med og skabe interesse for i videre kredse, og alle venner af Finland vil ønske dem til lykke med dette forehavende.

Strax ved første øjekast ser man, hvad ogsaa redegørelsen for tidsskriftets plan fremhæver, at forbilledet har været det af Brugmann og Streitberg udgivne «Indogermanische Forschungen», og det maa siges, at det nye tidsskrift paa en meget værdig maade kan stilles ved siden af dette sit forbillede. Det foreliggende første hæftes indhold er meget rigt og interessant. Fortsat i samme spor vil tidsskriftet sikkert bidrage mægtigt til at vække interesse for de finsk-ugriske sprog i kredse, hvor disse mærkelige sprog hidtil er lidet eller slet ikke kendte. Thi ikke alene er studiet af dem meget lønnende i sig selv, men det staar ogsaa paa mangfoldige punkter i nær berøring med studiet af de indoeuropæiske sprog, rent bortset fra det meget interessante spørgsmaal, om disse to sprogætter, som H. Sweet formoder, oprindelig har udgjort en enhed.

Jeg skal i det følgende søge at gøre rede for indholdet af første hæfte, hvis afhandlinger alle er skrevne af bekendte forskere.

Den ene af udgiverne, Setälä, en fuldstændig moderne sprogforsker, hvis værker er af grundlæggende betydning, indleder tidsskriftet med nogle mindeord over den første professor i finsk-ugriske sprog ved Helsingfors universitet, Castrén, der døde kun 39 aar gl., men dog fik tid til at vise den fremtidige forskning vejen. Dernæst følger en fremstilling af tidsskriftets plan, forfattet af bægge udgiverne. Den første egenlige afhandling er af Setälä, der tar til orde for vedtagelsen af en almindelig anerkendt transskription af de finsk-ugr. sprog. Som paa de indoeuropæiske og andre sprogs omraade har der ogsaa i gengivelsen af de fi-ugr. sprogs lyd hersket stor vilkaarlighed. Forf. giver en historisk udsigt herover og stiller derpaa paa grundlag af almindelige fonetiske principper forslag til en lydskrift, hvis finesser kan bortfalde i tilfælde, hvor det ikke gælder om særlig nøjagtig gengivelse. Maaske havde det været rigtigt, om tegnenes lydværdi var bleven illustreret ved exempler fra mere bekendte sprog. — Medudgiveren Krohn har leveret begyndelsen af en undersøgelse: Wo und wann entstanden die finnischen zauberlieder? — Den ungarske sprogforsker Szinnyei har skrevet en artikel om oprindelsen til personalsuffixet -*n* i ungarsk og kommer til det resultat, at -*n*, som findes i 3 pers. imperativ i modsætning til 3 pers. indikativ (med visse undtagelser), er en rest af det personlige pronomen for 3 pers. *ön*, ældre **jön* = finsk *hän*. — En anden ungarsk forsker, Simonyi, søger at paavise et nyt exempel paa

berøringer mellem ungarsk og mongolsk. — Forskellige interessante ting behandles af Yrjö Wichmann under titlen «Etymologisches aus den permischen Sprachen». Ungarsk *orvos* (udt. *orvoš*) ‚læge', som øjensynlig staar i forbindelse med finsk *arpa* ‚spaakvist', vises rimeligvis at være lig med det votjakiske *urveś*, hvis betydning meget tiltalende bestemmes som ‚spaakvistbærer', ɔ: troldmand, hvorfra overgangen til betydningen ‚læge' er meget simpel (sml. i oldbulg. *balii* læge, egl. ‚besprecher'). Under undersøgelsen af ordet *Kuzon*, det votjakiske navn paa byen *Kazan*, kommer forf. i anledning af modsætningen mellem čuvassisk *Xuzan* som bynavn og *xuran* i betydn. kedel ind paa spørsmaalet om *r* i čuvassisk svarende til *z*(*s*) i andre tyrkiske sprog. Naar den mulighed henstilles, at bynavnet kan have holdt sig i ældre skikkelse «wie öfter die ortsnamen», maa jeg maaske tillade mig den lille kritiske bemærkning, at der i saa fald maa være en særlig aarsag, der først maa paavises (cf. dansk *Lejre* og *Ledreborg*). Endelig vises syrjænsk *ńebög* ‚bog' at være et iransk laaneord, pehlevi *nipēk* skrift. — K. B. Wiklund, docent i Upsala, hvis specialitet er lappisk, har offenliggjort begyndelsen af en afhandling: «Zur geschichte des urlappischen *ā* und *ū* in unbetonter silbe». — Af den finske slavist Mikkola findes der to mindre artikler, hvoraf den første behandler forholdet mellem ungarsk *kőnyv* ‚bog' og slavisk *kŭnjiga*; det paavises, at det ungarske ord saavel som det dertil svarende slaviske **kŭnjęga* viser hen til en fælles kilde, der nærmere maa bestemmes. Den anden artikel viser sammenhæng mellem finsk *ativo*, der opr. maa have betydet ‚ung kone' (i forhold til forældrenes hus) og serbisk *odiva*, der betyder det samme og som maa have været tilstede i et nordligere slavisk sprog, et lignende forhold som naar litauisk *daina* genfindes i rumænsk *doine*. — E. A. Ekman har skrevet om finske og estniske konjunktioner af nordisk oprindelse, og endelig har Donner, der hører til den ældre generation af finske sprogforskere, givet en oversigt over de vexlende opfattelser af forholdet mellem de saakaldte uralaltaiske sprog. Spørsmaalet er, hvorvidt disse sprog, der omfatter baade tyrkisk-tatarisk, samojedisk, mongolsk, tungusisk og flere sprog, hører sammen, og navnlig om de finsk-ugriske sprog bør indbefattes derunder. Forf. kommer ikke til noget resultat, hvilket heller ikke er muligt, førend alle disse forskellige sprog er grundigt undersøgte hver for sig. I hvert tilfælde kan den for disse sprog fælles vokalharmoni ikke bruges som bevis paa slægtskab, og man staar sig derfor bedst ved foreløbig at benægte et nærmere forhold mellem dem indbyrdes, maaske med undtagelse af finsk-ugrisk og samojedisk.

Er indholdet af dette første hæfte saaledes meget tiltalende, saa er andet hæfte, der indeholder Anzeiger I—II, ikke mindre skikket til at vække opmærksomhed. Der findes her tre tildels længere boganmeldelser, en afhandling af Setälä: Die finnisch-

ugrischen studien als universitätsfach, med en oversigt over forelæsninger og øvelser over fi-ugr. sprog ved europæiske universiteter 1900—1901. Det meste af hæftet optages imidlertid af en bibliografi for aaret 1900; den er overraskende righoldig og giver et godt billede af de fi-ugr. studiers omfang. Til sidst følger forskellige meddelelser og personalefterretninger, en nekrolog over den nylig afdøde professor i Klausenborg Ignácz Halász, der har beskæftiget sig med lappisk, samt et forslag af Setälä om benævnelserne paa de forskellige finsk-ugriske folk og sprog. Man erfarer her, at de ungarske medarbejdere holder paa betegnelsen ungarsk, skønt magyarisk vilde være at foretrække.

Det nye tidsskrift taler tilstrækkeligt for sig selv. Der kan næppe være nogen tvivl om, at det vil naa sit maal, at blive midtpunktet for den finsk-ugriske sprogforskning, og de mænd, der udgiver det, vil da ikke blot have vundet ære for deres fædreland, men ogsaa have bidraget betydeligt til sprogvidenskabens fremskridt.

Kr. Sandfeld Jensen.

E. G. W. Braunholtz, Books of reference for Students and Teachers of French. London 1901, Wohlleben. 80 s.

En nem og praktisk lille bog, der sikkert vil kunne gøre megen nytte. Forfatteren vil være adskillige bekendt gennem sine fortræffelige Molièreudgaver, og de gode egenskaber, der præger disse, er ogsaa kommen denne bog til gode. Den er en paalidelig vejledning til orientering i hjælpemidlerne til studiet af romansk filologi i videste omfang. Naturligvis kan det ikke undgaaes, at den allerede nu hist og her kan trænge til forbedringer trods tre sider tilføjelser og rettelser; f. ex. maa til omtalen af «Indogerm. Anzeiger» (s. 4) tilføjes, at denne udmærkede bibliografi desværre for fremtiden udelukker romansk sprogvidenskab. Men ellers er alt det nyeste af værdi medtaget, og f. ex. baade Jespersens ‚Fonetik‘ og Nyrops ‚Grammaire historique‘ faar den plads, der tilkommer dem. Bogen kan saaledes paa det bedste anbefales alle, der studerer fransk.

Kr. Sandfeld Jensen.

Esquisses et contes modernes. Udgivne til Skolebrug og forsynede med Noter af *V. Stigaard.* I—II. Udvalg af A. Daudet. Kbhvn. 1901, Gyldendal. 69 + 17 s.; 71 + 15 s.

De fleste fransklærere er vel sikkert nok enige om, at det er slet bevendt med det undervisningsapparat, der staar til raadig-

hed. Hvad den grammatiske side angaar, kan det endda gaa an, men saa meget desto større er elendigheden, naar man skal finde et passende læsestof paa de forskellige trin af det (altfor) lange kursus, der strækker sig fra 5te fællesklasse til 6te studerende. Her at gennemføre en metodisk skriden fra lettere til sværere ting er for øjeblikket en umulighed, saa meget mere som de ældre brugbare læsebøger, der findes, er vanskelige at faa fat paa, da de efterhaanden er trængte til side af nyere, der kun har den tvivlsomme existensberettigelse, at de er nyere. Der trænges aabenbart til et helt system af franske læsebøger med omhyggelig afvejelse af, hvad der egner sig til læsning paa de forskellige alderstrin, baade hvad indhold og sprogform angaar. Og det vilde da ikke være nok at foretage et skønsomt udvalg af literaturen, men det hele maatte bearbejdes, navnlig for de lavere klassers vedkommende, hvor man ofte plages med forfattere, der er alt for meget paavirkede af retorik og akademisk stil, og hvis sprog derfor hvert øjeblik indeholder vendinger, som maaske nok har deres tilsvarende i dansk, men ikke desmindre ligger børns tankegang alt for fjærnt. Desuden er der mangfoldige vendinger og gængse talemaader, der kun sjældent eller slet ikke forekommer i det almindelige literatursprog, hvad der naturligvis ogsaa maatte tages hensyn til.

Men indtil noget saadant opnaas, maa man jo blive ved i den gamle skure, og spørsmaalet bliver da med hensyn til de foreliggende to hæfter, om der er nogen særlig trang til at faa Daudet fyldigere repræsenteret i skolebogsliteraturen. Svaret herpaa synes at maatte blive benægtende, thi denne udmærkede forfatter er i forvejen meget fyldigt repræsenteret i de Jungske læsebøger, der efter min (maaske kætterske) mening er de mest brugbare, der findes. Desuden foreligger der et Udvalg af Tartarin de Tarascon ved Heuer og maaske mere, som ikke er mig bekendt. Imidlertid erklærer udgiveren, at hæfterne nærmest er bestemte til maanedslæsning eller extemporaløvelser, hvilket de kan være udmærket egnede til. Noterne er meget omhyggeligt udarbejdede, kun hist og her et par unøjagtigheder, der dog i de fleste tilfælde ser ud som trykfejl. Maaske er der givet for megen forklaring paa flere steder, hvilket jeg imidlertid ikke skal komme ind paa, da jeg ogsaa med hensyn til noter og kommentarers nytte nærer kætterske anskuelser; men man burde dog af elever i 5—6 klasse kunne forlange en lille smule selvarbejde og selvtænkning.

Kr. Sandfeld Jensen.

C. H. Rafn, Hovedpunkter af den latinske Litteraturs Historie, til Skolebrug. 2. Udg. Kbhvn. 1901, Gyldendal. 80 s.

Denne 2den udgave af Rafns latinske litteraturhistorie behøver ingen anbefaling; bogen har vundet almindelig anerkendelse som et både ved fornuftig begrænsning og god fremstilling heldigt hjælpemiddel ved litteraturlæsningen i de øverste klasser. Imidlertid er det mig personlig en glæde at konstatere, at udgiveren på de fleste punkter har taget hensyn til de få og små udsættelser jeg i sin tid gjorde til 1ste udg. i dette tidsskrift (ny række, X 224 ff.). Bogen har også modtaget adskillige andre småforbedringer; således er der s. 2 tilføjet et karakteristisk exempel på spottevers ved triumfer og s. 65 et morsomt epigram af Martial. Tacitus har fået sit fornavn P.̈ tilføjet, og ved Vitruv er tvivlen om hans levetid omtalt; det sidste har vel forøvrigt ingen videre betydning for skolen. Hvorfor man stadig skal plages med det tyske Majland istedetfor Milano, forstår jeg ikke.

Karl Hude.

Ad Herodotum.

V 72. *ταῦτα δὲ ποιήσας (ὁ Κλεομένης) δεύτερα τὴν βουλὴν καταλύειν ἐπειρᾶτο, τριηκοσίοισι δὲ τοῖσι Ἰσαγόρεω στασιώτῃσι τὰς ἀρχὰς ἐνεχείριζε. ἀντισταθείσης δὲ τῆς βουλῆς καὶ οὐ βουλομένης πείθεσθαι ὅ τε Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρης καὶ οἱ στασιῶται αὐτοῦ καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν.*

Formam passivam q. e. *ἀντισταθείσης* sententiae huius loci minime convenire iam alii viderunt. Naber *ἀντιταχθείσης* substituebat, quod haud multo aptius est; van Herwerden *ἀντιστάσης* proposuit, cui coniecturae quodammodo Aristoteles favet de eadem re (rp. Ath. 20, 3) *τῆς δὲ βουλῆς ἀντιστάσης* scribens. Miror tamen, quo modo hoc in scripturam codicum abierit, et suspicor Herodotum *ἀντιστατεύσης* scripsisse, cf. III 52 *ἀντιστατέων.*

Carolus Hude.

En Indsigelse.

Af **Chr. Sarauw.**

Professor J. L. Heiberg har ovenfor p. 49 gjort en bemærkning om min kritik af Iliadens anden sang (her i tidsskriftet, IV 1 ff.), som nøder mig til at tage til genmæle — meget mod mit ønske, da disse spørgsmaal nu ligger mig meget fjernt og jeg føler det som en stor lettelse naar jeg her tør tillade mig at tie.

Hans ord at jeg 'af enhedsteorien lader mig forlede til at forsøge en aldeles umulig forklaring' insinuerer jo at jeg ved min undersøgelse tog Iliadens enhed som en given ting. Men sandheden er at jeg gik til arbeidet uden mindste fordom, uden mindste anelse om til hvilken side jeg vilde komme til at hælde — det var det første æmne jeg kom i lag med, da jeg engang ubesindigt vilde tilfredsstille min nysgerrighed og se hvad den berømte Homerkritiske videnskabelighed havde paa sig. Og jeg havde, da jeg var sikker paa at min analyse var rigtig, det bestemte forsæt at tage konsekvenserne deraf, eventuelt ogsaa en sprængning af Iliadens bygning. Men det blev mig klart at den foreliggende textforstyrrelse aldeles ikke fører ind bag den overleverede hovedplan for digtet, tværtimod direkte forudsætter dens tilværelse, idet den er forbunden med et laan fra niende sangs første afsnit, der atter paa den tydeligste maade viser tilbage til og forudsætter de første te sange.

Jeg har altsaa hævdet, og hævder endnu, at d e t t e s t e d ikke kan bruges som breche. Udover det har jeg ikke sagt et eneste ord om Iliadens historie, end mindre sluttet mig til noget af partierne — dog at jeg, efter ganske selvstændig prøvelse, leilighedsvis udtalte mig bestemt imod viseteorien. Det var mig for det første en æressag at faa resultaterne af Köchlys og mit arbeide slaaede fast som videnskabeligt erkendt sandhed, uden hensyn til de gamle partistridigheder; og for det andet naaede jeg ikke dengang, og er ikke siden naat, til et positivt — men vel med stigende styrke til et negativt — standpunkt i det

Homeriske spørgsmaal. Denne stilling maa jeg kræve respekteret. Jeg taaler ikke at partigængeres brynde søger at skubbe mig over til den ene eller den anden side.

Jeg veed nemlig ingenting om de Homeriske digtes oprindelse, og det undrer mig at se andre vide saa god besked. Det falder mig ikke vanskeligt at tænke mig et epos som vokser og skyder ham under tidernes gang: jeg har andensteds med mine øine set noget saadant foregaa i den historiske overleverings dagslys. Men jeg benægter at kritikens praas er en sol der kan gennemtrænge det forhistoriske mørke; jeg benægter at hundrede aars trælleslid og spidsfindighed og flotte indfald og taabelige mistydninger har formaaet at kaste lys over disse digtes vorden. Jeg kunde forestille mig at det enhedspræg, som synes at vidne høit om en personlig kunsts skabergerning, dog kun var et skin, en skuffelse, fordi det var et folks, en tids, en kunstarts, upersonlige fællespræg, en maske der for os fjerntstaaende saa ud som et ansigt. Jeg kan, med eet ord, gøre mange almindelige indrømmelser — men den særlige indrømmelse, at det skulde være lykkedes kritiken at bevise sine paastande, ser jeg mig ikke i stand til at gøre. Jeg vender mig bort, ikke fordi jeg skræmmes af den løsning kritiken stræber henimod, men fordi jeg væmmes ved dens metode.

Man maa være paa det rene med at digte kan gaa i arv paa to maader: der er fri overlevering og bunden overlevering. Den bundne, og uproduktive, holder sig med størst mulig troskab til det engang givne, og hvor den dog faar skaar, sker det saa at sige ikke forsætligt. Det er givet at den Homeriske overlevering, i en tid hvor produktionen var afsluttet og rammen endelig lukket, dog kunde blive genstand for voldsom omdannelse. Indførelsen af Peira-motivet i Iliadens anden sang er det bedste bevis herfor. Intet er klarere end at denne indførelse skyldes mekanisk indgreb i overleveringen, og paafølgende arbeide af en kludrende 'filolog'. Thi det er helt utænkeligt at nogen der kendte fortællingens oprindelige sammenhæng, kunde fristes af noget til at omdanne den til det nonsens den nu er. Den der har saa megen skaberevne i sin hjerne at han frit kan forvandle fabelen, underkaster sig ikke slavisk traditionens enkeltheder der staar i den mest haandgribelige og mest gennemførte strid med den nye fabel; og omvendt, den blotte afskriver er ingen revolutionær, og frembringer intet virkelig nyt. Det er jo netop det interessante ved denne omdannelse, at nyt og gammelt staar saa voldsomt mod hinanden, med saa skarpe rande som man ikke ser

det andensteds. Efter denne omdannelse er der saa at sige ikke ændret en tøddel: en fri overlevering vilde have rullet det nye motiv i sine vande saa længe til sammenføiningslinjerne blev ukendelige og modsætningerne udviskede. Dengang var traditionen altsaa fast. Men om digtene engang i fortiden blev overleverede frit — hvor kan man paastaa, og hvor kan man benægte? Det frie epos er Mark Twains Mississippi: det løber her idag og hist imorgen; bugter, arme, øer, opstaar og forsvinder, bredderne. vandrer, og ingen kender deres sted. Hvor kan man tro at en saadan overlevering skulde bevare tydelige minder om revolutioner, i de latterlige smaatterier der staar paa den opløsende kritiks ankeseddel? Hvor kan man antage de mest vidtgaaende, gennem generationer fortsatte, omdannelser af digtenes plan, og dog samtidig tro at kunne sondre de forskellige lag og udskille en oprindelig kærne, tro at vi saa overhovedet har noget ægte og oprindeligt bevaret endogsaa efter ordlyden? Kritiken ophæver sig selv i samme øieblik som den erkender muligheden af en fri overlevering.

Prof. Heiberg er saa opfyldt af opløsernes evangelium, at man maa holde ham noget tilgode, naar han uddrager de mærkeligste resultater af andres arbeider. Han erklærer s. 66 at Rohde for sjæletroens vedkommende har paavist at digtene hver for sig indeholder forestillinger som umulig kan forenes i samme bevidsthed — 'den samme generation kan umulig paa een gang bringe gravoffer og ikke bringe det.'[1] Dette referat af de første afsnit af Rohdes Psyche er mildest talt meget upaalideligt. Rohde vil jo netop vise i hvilken forstand det var muligt for samme generation at have de forestillinger om de levendes forhold til de døde, som vi møder hos Homer. Hvad selve disse forestillinger angaar, og formuleringen af det kulturhistoriske problem de indeslutter, har Rohdes undersøgelser næppe bragt noget nyt — sagen var nemlig gennemdrøftet før han blev født. Det nye hos ham bestaar, saavidt jeg

[1] Jeg bemærker for en sikkerheds skyld at der paa intetsomhelst sted hverken i Iliaden eller Odysseen er tale om gravoffer; dette begreb kan overhovedet kun ad gisningens vei indføres i diskussionen om Homer. Naar Odysseus i Nekyien lover skyggerne et offer paa Ithaka, er det ialfald ingen gravoffer, da de vedkommende ikke var begravede der. Il. 24, 595 kan dog muligheden af et offer ved graven være antydet.

ser, udelukkende deri at han anser for *survivals* hvad Nägelsbach (Hom. Theol. 348) kaldte 'die erste ahnung von der späteren ansicht'. Rohde antager at Grækerne i tiden før Homer engang har haft en livlig sjælekultus, som blev opgiven som følge af udvandringen til Lilleasien men har efterladt visse spor i de Homeriske digte (s. 40 ff.). Fornuftigvis tillægger han ligesaalidt som Nägelsbach og Nitzsch disse *survivals* nogen betydning for den texthistoriske betragtning af digtene. Han anser vel (s. 49) Nekyien for en tildigtning til Odysseen, men af andre, formelle, grunde, som iøvrigt ikke forekommer mig fyldestgørende; Nekyiens digter er efter ham netop 'correcter Homeriker' (s. 58), 'Homeriker strenger Observanz' (s. 59). Men naar en yngre Homeride kunde forene tanken om det der foregaar i Nekyien med den almindelige Homeriske tro — og denne forening foreligger jo faktisk — saa kunde den oprindelige digter ogsaa gøre det. Det er efter Rohde 'nyt' at Nekyiens digter lader skyggernes bevidstløse tilstand afbrydes ved bloddrikning — det staar nemlig ikke i Iliaden; men det 'nye' viser sig at være *survival* fra gammel tid (s. 56), og hvad der bestaar som saadant i den senere generation, maa antagelig ogsaa have bestaaet i de foregaaende slægtled. Da Rohdes lære altsaa slet ikke er bestemt til at influere paa Homerkritiken, vilde det være rigtigst at holde den helt udenfor diskussionen; men da den nu er draget derind, og altsaa af andre bruges til at øge flommen, er det maaske hensigtsmæssigt at sige nogle ord om den sag.

Problemet er med al mulig skarphed og klarhed stillet saaledes i Nitzsches Anmærkninger til Odysseen III, s. 167 (1840): 'es fehlen also alle anzeichen dessen, was einen todtencult zu bedingen scheint, es fehlen ebenso anderweitige spuren eines todtencults; aber hier wird dem Odysseus alles aufgegeben, und vollzieht derselbe nachmals alles, was wir an bräuchen stück für stück durch das ganze alterthum in der liturgie des todtencults oder bei citationen von schatten und nekyiomanteien üblich finden'; 168: 'diese übereinstimmung nöthigt uns anzuerkennen, dass der dichter diese gebräuche nicht erfunden haben könne, sondern aus der wirklichkeit, oder einer überlieferung von irgend wo auch zu seiner zeit vorhandenem todtencult und wirklich vorhandenem todtenorakel entnommen haben müsse'. Ganske paa samme maade hedder det hos Rohde, Psyche [2] I 57: 'was er darstellt, ist bis in alle einzelheiten hinein ein todtenopfer, wie es uns unverhohlen als solches in berichten späterer zeit oft genug begegnet, — — erfunden hat

er in dieser darstellung nichts — — die opferhandlung, durch die hier die seelen herangelockt werden, gleicht auffallend den gebräuchen, mit denen man später an solchen stellen, an denen man einen zugang zum seelenreiche im inneren der erde zu haben glaubte, todtenbeschwörung übte. Es ist an sich durchaus nicht undenkbar, dass auch zu der zeit des dichters der Hadesfahrt in irgend einem winkel Griechenlands solche beschwörungen, als reste alten glaubens, sich erhalten hätten'. Medens Nitzsch og Rohde dømmer ens om de ceremonier Odysseus foretager, er der en ganske ringe uoverensstemmelse mellem dem med hensyn til det offer han lover at bringe skyggerne efter hjemkomsten til Ithaka. Efter Nitzsch 170 'kann es sehr wohl schon damals ein verbreiteterer brauch gewesen sein' at gentage begravelsens *χοαί* og *πυρά* nu og da, kun ikke som aarlig fest for de døde; Rohde indrømmer at et sted i Iliaden 24, 592 ff. tyder paa at man endnu paa Homers tid ikke helt havde hørt op med at ofre til de døde længe efter begravelsen, men anser løftet i Nekyien for 'gedankenlos' s. 58; det sidste skal være et ganske særlig mærkværdigt og betydeligt rudiment. — Mig forekommer det sikkert at maningen beror paa virkelige erfaringer om slige ceremonier, hvad enten disse nu har været øvede udenfor, eller maaske leilighedsvis i smug (?) indenfor, det egenlige Homeriske samfund; offerløftet derimod vilde jeg ikke lægge megen vægt paa, fordi digteren, naar han havde begravelsesskik og maningsritus givne fra det virkelige liv, meget vel kunde komponere det af disses elementer; det tjener i øieblikket aabenbart til at stemme Teiresias og de andre velvilligt, og Homer har vist ikke skrupuløst som en filolog overveiet om ofret i sin tid kunde blive psycherne til nytte, eller ladet de kontraherende parter anstille betragtninger over de fysiske og dogmatiske muligheder for løftets indfrielse. Jeg benægter altsaa at man fra dette diplomatiske løfte kan slutte til en skik paa digterens tid, endnu mindre før hans tid, og tvivler meget paa at det vil lykkes prof. Heiberg at gyde nyt blod i dette gamle spøgelse.

Det er Nitzsches og Rohdes fælles lod at maatte krydse op mod vinden — og vinden er Lobeck. Denne skarpe kritiker havde i sin Aglaophamus 1829 med spot afvist tanken om at føre Grækernes mysterier tilbage til Homers tid. I sin drøftelse af det spørgsmaal, hvorvidt man kan tillægge denne periode kendskab til forhold som Homer ikke omtaler, holder han meget stærkt paa slutningen ex silentio (255—329, særlig 317 f.). Men i

virkeligheden skulde denne jo dog kun gælde, naar den er kvalificeret, d. v. s. naar det af vort hele positive kendskab til Homer eller eftertiden fremgaar at vedkommende forhold kun kan være efter-Homerisk. Det kommer jo ikke an paa at udvikle en metode der giver formelt (konventionelt) uangribelige resultater — hvad skal vi med dem? — men paa at skelne mellem hvad vi virkelig veed, og hvad vi ikke kan vide fordi vi mangler tilstrækkeligt materiale. Hvis det sidste er vort maal, maa vi ganske vist give afkald paa adskillige spørgsmaals løsning, men det ses heller ikke at en usikker løsning er bedre end ingen. Det er tværtimod en fordel for videnskaben at dens tid ikke sluges af allehaande løse gisninger.

Mod Lobecks hele betragtning af de Homeriske digte som kulturhistorisk kildeskrift, ligger det nær at reise det spørgsmaal: hvad repræsenterer Homer? For det første territorialt: tør man virkelig gaa ud fra at det (i det væsenlige Ioniske) samfund, som han skildrer, i den grad er et Hellenisk samfund, at der ikke skulde kunne tænkes endogsaa store og dybe modsætninger mellem stammerne, men at skildringen skulde være typisk for det hele folk? Rohde er s. 37 ff. inde paa en kritik af dette punkt. Og for det andet: er Homers skildring ogsaa i dybden, indenfor samme samfundsomraade, ogsaa blot nogenlunde udtømmende, saa at der ikke skulde kunne være endog særdeles vigtige forhold, særdeles fremtrædende træk i tidens fysiognomi, som han ganske fortier? Jeg kan ikke skjule at jeg nærer den dybeste mistillid til Lobecks taushedsslutning, baade sprogligt og kulturhistorisk set: jeg mener at digtene netop selv røber at de giver meget tilfældige udsnit af tidens liv. Det var jo heller ikke deres opgave at give noget fuldstændigt billede. Hvad man aldrig vilde vente at finde hos en digter hvis fremstilling man kan kontrollere med en mængde andre kildeskrifter af den mangfoldigste art, det skulde man ikke kræve af disse faa tusend vers til hvis bedømmelse vi ikke har nogen samtidige meddelelser fra anden side. Man skulde ikke glemme at poesi, foruden at være inkonsekvent og lunefuld, ogsaa er konventionel, og den Homeriske er endda i særlig grad konventionel. Der danner sig, ubevidst, for digteren et system af regler for hvad der kan medtages i en poetisk fremstilling, visse motiver drages frem og gentages atter og atter, andre unddrager sig den poetiske interesse og forbliver indtil videre skjult i mørket.

Der mangler ikke kendetegn paa dette. I flygtige bemærkninger omtales oraklet i Delphi to gange, og dog paa en saadan maade at det maa have haft meget mere end blot lokal betydning. Thi naar mændenes hersker Agamemnon (Od. 8, 80) overskrider stentærskelen i det høihellige Pytho for at raadspørge Phoibos Apollon om den Troiske krig, saa er dermed oraklets almenbetydning sikker; og naar det klippefulde Pytho (Il. 9, 405) nævnes mellem verdens rigeste steder, saa er man nødt til at slutte at oraklet allerede da havde gammelt ry videnom. Og dog, hvis disse to rent tilfældige hentydninger ikke var der, vilde alle Lobeckianere med een mund forsikre os paa det indstændigste, at oraklet i Delphi var yngre end Homer. — Glimtvis dukker Dionysosdyrkelsen frem af mørket, navnlig Il. 6, 130 ff., og Lobeck gør sit yderste for at afkræfte vidnesbyrdet: at Homer har haft Bacchiske ceremonier for øie kan vel ikke fragaas, men han maa have set dem i Thrakien, ikke paa Græsk grund (Agl. 297 f.). Sagen er dog ikke saa simpel. Diomedes fortæller om hvorledes den stærke Lykurg forfølger den rasende Dionysos og hans ammer; det er altsaa det samme sagn vi fra senere tid hører om Pentheus og andre. Men hvis denne mythe med rette tydes som et minde om den modstand som Grækenland gjorde mod Dionysosdyrkelsens indtrængen fra Thrakien, saa viser stedet at denne indtrængen var ældre end Iliaden. Man skal vist ikke lægge for megen vægt paa at Lykurg trods sit gode Græske navn senere kaldes en Thaker, det staar der ikke noget om hos Homer; og hvad mening er der i at Thrakerne modsætter sig deres egen religion? Derimod staar der, at den som angriber Dionysos, han kæmper mod de himmelske guder, Thetis beskytter den spæde gud, og Zeus slaar misdæderen med blindhed. Mon det dog ikke skulde tyde paa at det Homeriske samfund, efter hvis synsmaade de himmelske guder maatte rette sig, paa Iliadens tid havde anerkendt Dionysosdyrkelsen efter tidligere modstand? Ja jeg synes det. Men hvis vi ikke havde denne rent tilfældige notits, der er ganske uden betydning for Iliadens handling og samfundsskildring, vilde vi være hjælpeløse overfor alle Lobeckske forsikringer om at Dionysos var meget yngre end Homer.

Hvis man nu giver prof. Heiberg ret i at den samme generation — vel at mærke: indenfor et afsluttet ensartet samfundsomraade — umuligt paa een gang kan bringe gravoffer og ikke bringe det, saa spørger man med forbauselse: hvorledes skal dette enten-eller finde anvendelse paa den Homeriske overlevering?

Staar det egenlig fast for nogen del af denne overlevering, om digteren kendte gravofret eller ikke? Jeg ser det ikke. Sagen er idethele saa usikker, at ethvert forsøg paa at hævde sjæledyrkelse for et enkelt parti af digtene, f. ex. for Nekyien, samtidig er et forsøg paa at hævde den for den hele tidsalder. Jeg har ovenfor nægtet berettigelsen til at slutte fra Nekyiens fremstilling til en almindelig kultus: jeg maa her hævde at man heller ikke kan slutte at der ingen saadan kultus var. Hvad kan man anføre af positive beviser for at der ikke bragtes ofre til de døde? Jo det skal efter Nitzsch (III 153) og Rohde (I 9) være udtrykkelig udtalt af Patroklos, at efter begravelsen kunde sjælen ikke komme tilbage fra dødsriget — og hvem vilde ofre til sjæle der ikke kunde nyde godt af ofret? Men Patroklos udtaler ikke noget theologisk dogme (23,75) i sine afskedsord til Achilleus: 'giv mig din haand; jeg jamrer, thi jeg vender ikke mere tilbage fra Aides, naar I har lagt mig paa baalet, — vi skal jo ikke mere levende sidde og raadslaa under fire øine'. Tilføielsen viser at der kun tænkes paa den skilsmisse som døden altid fører med sig, og ordene indeholder ikke andet end hvad i ethvert folk med hvilkesomhelst meninger om liv og død ven kan sige til ven[1]. — Man er i virkeligheden henvist til ganske indirekte slutninger; og om det end maa indrømmes at hvad f. ex. Nitzsch anfører s. 165 ff. fortjener overveielse, saa forekommer det rigtignok mig at man er meget langt fra at kunne fastslaa noget bestemt som undersøgelsens resultat, eller rettere vi kan fastslaa at vi ingenting veed om den ting.

Jeg imødeser da med stor ro de angreb som fra den kant maatte blive rettede mod den Homeriske overlevering. Textkritiken skal ikke dreie sig efter hver vind der blæser paa den fra archæologien, men have sit tyngdepunkt i sig selv; og forresten skal archæologien heller ikke stole alt for fast paa textkritikens resultater.

Saa vanskeligt forekommer det opkastede spørgsmaal mig, at jeg end ikke anser det for lønnende at drøfte Rohdes lære om religiøse *survivals*. Jeg skal blot endnu bemærke at han

[1] Rohde erklærer (I 27): der lebende vergisst die so völlig von ihm getrennte (psyche). Denne teori er bygget paa Achilleuses ord 22,389: 'Patroklos ligger lig ved skibene; ham vil jeg ikke glemme, saalænge jeg er blandt de levende og mine knæ kan røre sig. Ja selv om man i Hades glemmer de døde, vil jeg dog ogsaa der mindes min kære fælle.' Det er vanskeligt at bevare taalmodigheden overfor en saadan argumentation.

skruer det der kan uddrages af Iliadens 23de sang op til en urimelig høide. Det er vist ikke tvivlsomt at Patrokloses baalfærd overbyder den sædvanlige skik — men jeg ser virkelig ikke rettere end at dette er fuldt ud motiveret dels ved sagens betydning for digtets handling, dels ved Achilleuses lidenskabelige sorg. Det kan saamænd ikke nytte at beregne om denne eller hin ceremoni faktisk kunde glæde den døde — mon Achilleus beregner eller lader sig beregne? Iøvrigt er Rohde, idet ogsaa han antager at sjælen er ved bevidsthed indtil legemet er opbrændt, formelt udelukket fra at tale om 'uforstaaelige ofringer' (s. 15). Det hedder s. 34: 'ein todtenopfer bei der bestattung, wie es bei Homer nur noch bei seltenster gelegenheit nach veraltetem, unverstandenem gebrauche vereinzelt dargebracht wird' — hvor veed man alt det fra? Fordi dette er den eneste udførlige beskrivelse af en baalfærd, behøver de øvrige ordknappe skildringer dog ikke at udelukke muligheden af ofringer. Jeg skal ikke opholde mig ved at Rohde s. 19 gør baalfærden til ein gräuelvolles opfermahl für die seele des freundes, da han selv s. 15 anm. indrømmer at det ikke er et speiseopfer men et sühnopfer — tanken om et maaltid vilde være mere end kannibalsk, og der staar udtrykkelig (21,28) at de tolv Troere er *ποινή* for Patroklos. Derimod maa jeg stanse en voldsom tydning af et andet punkt. Rohde lægger megen vægt paa at Patrokloses lig aftenen før baalfærden 'omrisles med blod' — det maa da være ein opfer d. h. eine beabsichtigte labung des gefeierten, hier der psyche (s. 16). Det er pudsigt at han ikke har set at ordene *πάντῃ δ' ἀμφὶ νέκυν κοτυλήρυτον ἔρρεεν αἷμα* (23,34) er en meget upaalidelig støtte. Det falder ham ikke ind at drøfte hvem den døde er — og dog er der to om budet. Den døde Patroklos ligger paa baaren; og ved baaren, slængt i støvet, ligger den døde Hektor. Rundt om slagter man kvæg til maaltid, ikke for Patroklos men for Myrmidonerne (*αὐτὰρ ὁ τοῖσι τάφον μενοεικέα δαίνυ* 29, sml. *δορπήσομεν* 11), og dyrenes blod flyder ned paa jorden og strømmer rundt omkring den døde — Hektor, siger jeg, fordi denne tydning er den naturligste og forsigtigste; og man vil ikke kunne gendrive mig. Den blotte mulighed for at Hektor kan være ment gør stedet ganske ubrugeligt for religionshistorikeren. Men selv om Hektor ikke laa der, saa staar der jo ikke noget om at blodet blev ofret til Patroklos, eller kom i direkte berøring med ham, eller skulde have noget forhold til ham — det flød blot rundt om ham, paa jorden.

Tilsyneladende langt farligere end denne blinde alarm er det angreb som Reichel i sit smukke og dygtige arbeide Homerische Waffen (2det opl. 1901) har rettet mod den Homeriske overlevering. Dog maa det være klart, tilmed efter Reichels egen indrømmelse (s. 93), at undersøgelsen ikke er afsluttet og at det er for tidligt at synge Te Deum. Jeg mener tværtimod at der er al grund til fornyet overveielse, og vil da ikke tilbageholde de bemærkninger jeg har gjort ved at gaa sagen igennem, om jeg end maa tilstaa at æmnet ligger mig noget fjernt, saavidt realiteten angaar.

Det staar efter Reichels undersøgelse formentlig fuldstændig fast, at de Homeriske digtes skjold er det gamle telamonskjold, og at de ikke nævner noget vaaben der med sikkerhed kan tydes som et bøileskjold. Reichel vil vel (s. 40 ff.) finde visse spor af dette sidste, men har kun helt indirekte slutninger at holde sig til. Agamemnons skjold i Iliadens elvte sang er udtrykkelig betegnet som telamonskjold (38). Agastrophoses maa ogsaa være det, da det bæres paa skuldrene (*Λ* 374); her indvender Reichel at man ikke kan aftage *θώρηξ* før skjoldet, men man kan, hvis det skulde være nødvendigt, forklare *θώρηκα … αἴνυτ' ἀπὸ στήθεσφι παναίολον ἀσπίδα τ' ὤμων* som et hysteron-proteron, en hyppig figur hos Homer[1]. Det er dog lige haardt nok, at den digter der siger at skjoldet sidder paa skuldrene skal have tænkt at det sad paa venstre arm. Reichels bevis for at Diomedes i Dolonien har bøileskjold er for skarpsindigt til at bevise noget: man kan, naar det skal være, ride en hest med den ene haand og i den anden bære, omend ikke føre, en lanse og et skjold af hvilkensomhelst konstruktion — og om mere dreier det sig ikke for de to flygtende hestetyve. Hvorfor Odysseus binder hestene sammen, og hvorledes han kan ride uden trense, ser man ikke.

Altsaa der er ikke i tidens løb sket textforandringer med hensyn til skjoldene; men vi skal tro at en interpolator paa mindst 25 steder har indføiet brystharnisker og derved anrettet en syndig forvirring i den oprindelige fremstilling. Og det skal han have gjort, vildledt ved at der i Iliaden paa andre steder forekom et *θώρηξ* med anden eller andre betydninger. Der kan nemlig ikke være tale om helt at udrydde *θώρηξ* af overleveringen.

Det forekommer ikke mig at Reichels undersøgelse vedrørende

---

[1] Saaledes er man ogsaa berettiget til at opfatte ordene *σῆμά τέ οἱ χεῦαι καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερεΐξειν*. Ad Rhode Psyche I 24 anm. 3.

θώρηξ i Iliaden er foretagen med den fornødne upartiskhed og ro: der er i alt for mange argumenter en rem af den gængse kritiks hud, den blinde tro paa at pedantisk nøiagtighed og konsistens kan forudsættes hos en digter, den altfor vidtgaaende brug af slutningen ex silentio, det smaalige haarkløveri der partout vil finde mangler hvor der ingen er. Spørgsmaal af den art er ofte, fordi sagen i digterens øine var underordnet og hans derfor noget sparsomme antydninger, omend fuldt forstaaelige for hans samtid, er uklare for os, simpelthen ikke til at løse med saadan sikkerhed i helhed og enkeltheder at forskningens videbegærlighed kan stilles tilfreds. Man bliver da nødt til under den ene eller den anden form at skyde opgaven fra sig: den ene opnaar ved at gætte her og slette der, ved at hugge en hæl og klippe en taa, at guldskoen tilsyneladende gaar paa; men den anden, der paa forhaand erkender umuligheden af at komme til en virkelig løsning og derfor resignerer, er dog maaske nok saa klog.

Reichels bedste argument er efter min mening det at harnisker overhovedet ikke omtales i Odysseens skildring af beilerdrabet: det er virkelig mærkeligt, men er jo endelig en sag for sig der ikke kan influere paa vor kritik af Iliaden. I Iliaden forekommer θώρηξ 34 gange, og volder i regelen slet ingen vanskelighed. En virkelig vanskelighed foreligger ved fjerde sangs beskrivelse af Menelaoses bevæbning, det sted der aabenbart er den egenlige basis for Reichels teorier (cf. s. 73, 88). Men vanskeligheden ligger først og fremmest deri at vi veed for lidt om rustningens enkeltheder, mangler gloser (f. ex. ζῶμα) — ja vi mangler ikke gætterier —, ikke har den anskuelse af tingene som alene kan gøre ende paa tvivlen.

Jeg kunde vel forene det med mine meninger om Homerisk textkritik at følge Reichel og stryge Δ 136 hvor θώρηξ staar, naar alt hvad der saa blev tilbage var fuldstændig klart og sikkert — men det er ikke tilfældet. Snarere bliver texten ved amputationen i formel henseende lidt ringere, idet den fire gange gentagne beskrivelse af udrustningen denne gang kommer til at mangle et led. Pandaros rammer 'der hvor bæltets gyldne holdere holdt sammen og det dobbelte θώρηξ mødte' (skuddet); pilen gaar gennem bæltet, gennem θώρηξ, gennem μίτρη; Menelaos siger at bælte, ζῶμα, μίτρη har beskyttet ham; Machaon løser bælte, ζῶμα, μίτρη. Fremstillingen er konsistent under den, og kun under den, forudsætning at ζῶμα er lig θώρηξ eller en del deraf, og at διπλόος θώρηξ er lig ζῶμα + μίτρη. Men stryger

man 136, saa mangler et til ζῶμα svarende led i opregningen paa dette sted. Ordet ζῶμα betegner ξ 482 et særligt munderingsstykke, men det udelukker ikke at f. ex. den nederste del af θώρηξ kunde hedde det samme ('skørt'?). Reichel erklærer at ζῶμα ikke kunde beskytte Menelaos, men det kan nu ikke nytte ham noget, da Menelaos, som er nærmere til at vide besked, selv hævder det modsatte. Reichel lægger Vægt paa ordene ζῶμά τε καὶ μίτρην τὴν χαλκῆες κάμον ἄνδρες som bevis for at ζῶμα ikke kunde være af metal: jeg tror ikke at Homers stil med dens talrige intetsigende fraser og formler tilsteder en saadan slutning[1]. I anledning af 137 μίτρης θ' ἣν ἐφόρειν ἔρυμα χροός ἕρκος ἀκόντων, ἥ οἱ πλεῖστον ἔρυτο spørger Reichel: wozu dient der grosse brustharnisch, wenn die kleine blecherne bauchbinde den körper am meisten schützt? Ja det kommer jo slet ikke an paa dækningens udstrækning, naar den blot er der hvor skuddet kommer: et lommeur kan tage af for en geværkugle. Mitren beskytter mest, gennembores vanskeligst, fordi den sidder inderst og pilen har tabt sin kraft ved at gennemtrænge bælte og ζῶμα — διαπρὸ δὲ εἴσατο καὶ τῆς![2] Reichel nægter at Menelaos kan

[1] Jeg veed ikke om det vil synes ubeskedent, naar man retter en almindelig opfordring til Homerkritikerne om at beskæftige sig mere indgaaende med Homerisk stilistik. Det er sikkert at en ikke helt forsvindende del af deres argumenter stammer fra mangel paa fortrolighed med Homers diktion. Der hører nogen opmærksomhed og iagttagelsesflid til for nogenlunde sikkert at kunne skønne over hvor man kan tage Homer paa ordet og hvor det er nødvendigt at forstaa cum grano salis. Med al sin vederhæftighed i det væsenlige, er denne stil i enkeltheder saa fuld af staaende vendinger der intet videre betyder, at man gerne kan kalde den en floskelstil. Naar Homer kalder Kassandra for den smukkeste af Priamoses døtre, saa betyder det ikke at hun var en smule kønnere end de andre; og naar han siger at Hefaistos har lavet Diomedeses brynje, saa betyder det ikke at Hefaistos har lavet den. Jeg tør vel indskrænke mig til disse to exempler; jeg pleier ikke at notere, men at læse hen over, kritikens argumentationer ud fra saadanne misforstaaede fraser eller figurer. Jeg har blot villet gøre opmærksom paa een af grundene til at kritiken ikke altid er saa overbevisende i andres som i sine egne øine, og advare mod een af de farer som lurer ved den smaalige undersøgelses sti. — For at faa et tilfælde der nærmere ligner det ovenfor, anfører jeg de ord der gaar lige forud: λῦσε δέ οἱ ζωστῆρα παναίολον ἠδ' ὑπένερθεν ζῶμά τε καὶ μίτρην: vil nogen tro at zoma og mitre løses længere nede end bæltet?

[2] Jeg opfatter altsaa ordene som en talemaade. Vil man ikke det, saa kan man i det høieste faa ud, at mitren var stærkere end ζῶμα (θώρηξ), hvad der ikke er noget at sige til.

se at pilens genhager sidder udenfor saaret, naar hans legeme er dækket af en metalplade fra navlen til halsen: hvorfra veed Reichel at *θώρηξ* naaede til halsen? hvis det gik mindre høit, kunde saaret eller pilespidsen vel nok ses indenfor det og mitren, efter Reichels anvisning. Men i hvert fald kunde Menelaos se at genhagerne, der kun var trængte gennem bæltet, sad udenfor *θώρηξ*, og deraf uden særlig skarpsindighed slutte at de ogsaa maatte være udenfor skindet. Naar Reichel opfatter *διπλόος θώρηξ* 133 som 'dobbelt rustning' sat for *ζωστήρ* + *μίτρη*, under henvisning til verbet *θωρήσσεσθαι* 'ruste sig', saa vil jeg ikke erklære det for umuligt at ogsaa substantivet leilighedsvis kunde faa den almindeligere betydning og have den her; paa den anden side kan et verbum med almindelig betydning jo godt være afledet af et substantiv med speciel betydning, som *κορύσσεσθαι* (*τεύχεσι Πηλεΐδαο* *P* 199) af *κόρυς* 'hjelm'. Jeg holder som før sagt paa at *θώρηξ* her er *ζῶμα* + *μίτρη*, og forklarer *διπλόος θώρηξ* 'det dobbelte harnisk' i lighed med Spansk *los dos hermanos* 'broder og søster' (K. Nyrop Ordenes Liv 137), eller med Arabernes 'de to Omarer' for Omar og Abu Bekr. Reichel erklærer s. 93: nimmermehr werde ich glauben, dass man jemals mitre und plattenharnisch übereinander getragen hätte — ja hvorfor skal det være saa urimeligt at panseret naar et stykke ned over mitren, saaledes at man var sikker paa at rustningen ikke ved visse bevægelser kom til at gabe? — Herefter tror jeg at kunne sige at dette sted, i den overleverede form, hverken er meningsløst eller meningsløst forvansket.

Det samme stakkels *θώρηξ*-vers vil Reichel stryge i en anden sammenhæng (*Γ* 358 = *H* 252), som han utvivlsomt opfatter urigtigt (s. 66). Der staar at lansen trænger ind gennem skjold, gennem *θώρηξ*, og sønderriver *χιτών* ved *λαπάρη* — *ὁ δὲ κλίνθη καὶ ἀλεύατο κῆρα μέλαιναν*. Denne bevægelse skal være umulig for et pansret legeme, naar spydet har naglet skjold og panser sammen. Mon den angrebne, som maa vide at et skjold ikke er nogen sikker dækning, virkelig staar og venter til han føler stikket? Spørg en fægtemester, han vil svare at han i forveien kan se paa modstanderens øie, hvor stødet vil komme. Reichels antagelse, at de kæmpende staar i frontstilling og at stødet skulde undgaas ved en sidebøining i hoften, er ganske urimelig og gendrives direkte af ordene *παραὶ λαπάρην* 'lansen gennemskar chitonen langsmed underlivet'. Kampstillingen er den man kan se paa den Mykeniske dolk, eller paa de Aigi-

netiske figurer, den der bruges endnu den dag idag, fordi den byder angriberen den mindst mulige stødflade: venstre skulder hofte og knæ vender frem mod angriberen, høire side er rettet bagud, venstre knæ bøiet. Idet man saaledes staar sidelæns, er det umuligt at føre et stød forfra midt ind i maven. I samme nu som stødet føres mod underlivet, i samme nu undviger den angrebne enten ved at bøie i knæene eller bedre ved at sætte venstre fod et skridt til siden; derved kommer underlivet noget ud af stødets retning, over mod hvad der for frontalstillingen vilde være venstre side, og spydspidsen gennemborer *ϑώρηξ* saa yderligt at huden ikke berøres men kun chitonen flænges. Disse to steder er altsaa i bedste orden.

Reichel har (s. 80) uimodsigelig ret i at der *Ξ* 404, hvor Hektor rammer Ajas 'der hvor de to *τελαμῶνε* ligger over brystet' og beskytter *τέρενα χρόα*, ikke kan være tale om at denne del af brystet er pansret. Men der findes heller intet sted der nøder til at slutte at pansret gik saa høit op. Det dækker *γαστήρ* *N* 371, 397, 507, *κενεών* *E* 282 *P* 314, *πλευρὰ* *Λ* 436, *νῶτα* *Y* 415, det naar bagtil ialfald op paa skulderbladene *E* 99, 189, fortil op over brystvorterne *P* 606, men der er ikke et ord om at den øverste del af brystet skulde være dækket. Hektors *στῆϑος ἀγχόϑι δείρης* *Ξ* 412 er vel ogsaa bart[1]. — Det er naturligvis ikke min mening at man ved saadanne kombinationer naar til sikre archæologiske resultater; jeg hævder blot at saalænge digtet, der her er vor eneste kilde, ikke modsiger sig selv, skal textkritiken lade overleveringen være i fred.

Der er heller ingen modsigelse i Diomedeses Aristi (99, 112, 189, 795; Reichel 27, 72). Pandaros rammer Diomedes i høire skulder, *ϑώρηκος γύαλον* — det sidste ords betydning er desværre usikker. Skuddet kommer forfra (*βάλ' ἐπαΐσσοντα*) og gennemborer skulderbladet; Sthenelos trækker pilen ud. Diomedes fortsætter kampen, men hviler sig derpaa ved sin vogn. Her løfter han skjoldremmen og tørrer blodet af, vel at mærke fortil hvor pilen var gaaet ind; thi det vilde være saa besværligt at tørre saaret bag paa skulderbladet, at han sikkert vilde have

[1] Af *X* 324 ser man vel at det sted hvor nøglebenene støder til brystbenet er blottet, men i øvrigt beviser dette sted hverken for eller imod, da der ved ordene *ἔχε χρόα χάλκεα τεύχεα* kan være tænkt paa skjoldet — alene eller i forbindelse med *ϑώρηξ*. Efter *Θ* 195 tages panseret *ἀπ' ὤμοιιν*: deraf kan man maaske slutte at det med bærestykker gik op over skuldrene, men ikke mere.

benyttet sine folks hjælp. Naar nu saaret sidder mellem brystvorten og nøglebenet, tæt ved panserets rand (efter ovenstaaende kombination), kan han dels tørre den blottede del af brystet, dels ogsaa nok faa haanden ind under panseret. Skjoldremmen, der løber fra venstre skulder over til høire armhule, vilde være i veien, navnlig naar skjoldet er kastet paa ryggen; han holder den altsaa ud fra legemet med høire haand for at komme til.

Jeg føler ingen lyst eller evne til at indlade mig paa en drøftelse af ornamenterne paa Agamemnons panser. Der er en slange, som ellers ikke forekommer i den Homeriske ornamentik. Reichel opererer her (s. 75) stærkt med den anskuelse at een gang er ingen gang. Kypern forekommer kun een gang i Iliaden — men da det er en ren selvfølge at Iliadens digter, som kendte (havde hørt om) Sidon og Thebai, ogsaa kendte det nærmere liggende Kypern, bliver der ikke bedre argument ud af dette end af de ærter og bønner som ogsaa kun optræder eengang. Vil kritiken ikke snart lægge dette daarlige hapax-kneb til side — eller vil den idetmindste ikke se at faa slaaet fast, hvor mange gange et forhold skal være omtalt af Homer for at det kan antages at han har kendt det? Man forvexler aabenbart to ting: den varsomme videnskabelighed der for at bygge sikkert udskyder af materialet det ved overleveringens utilstrækkelighed eller upaalidelighed mistænkelige som er i strid med den sikkert vundne helhedsbetragtning; og den svimle videnskabelighed der kun naar sine resultater ved at forkaste hvad der i og for sig er uangribeligt og bygge paa det der ikke dur.

Herefter er der næppe grund til at bruge mange ord om Reichels øvrige indvendinger: med lidt god vilje kommer man let ud over dem. Han insisterer *Λ* 234 (s. 76) paa at oversætte *κατὰ ζώνην θώρηκος ἔνερθεν νύξ᾽ . . . οὐδ᾽ ἔτορε ζωστῆρα . . .* med 'nedenfor thorex'; men da det ikke er til at indse at bæltet kan sidde n e d e n f o r thorex, hverken efter den gængse, eller efter hans, eller nogen tænkelig, opfattelse af dette ord, kommer vi ikke langt ad den vei. Hvad han selv antager, siger han ikke, han stryger ikke stedet, og meningsløsheden vilde da heller ikke være mindre for en yngre digter end for en ældre. Jeg mener at enten maa man blive ved den gamle forklaring 'forneden i thorex', eller tage *θώρηκος* til *ζώνην*: 'stak i panserets taille forneden'; *ζώνη* er *B* 479 brugt om legemets taille i modsætning til *στέρνον*. Forresten behøver genitiven ikke at være styret af noget. — Det sted hvor Apollon slaar Patroklos i ryggen saa

vaabnene falder af ham, frembyder selvfølgelig ingen vanskelighed: som dette slags følger, i den detaillerede beskrivelse, for hjelmens vedkommende er udtrykt ved *βάλε Ἀπόλλων Π* 793, saaledes for panserets vedkommende ved *λῦσε Ἀπόλλων* 804; det pedanteri som Reichel s. 78 vil finde deri at guden skulde staa og snøre panseret op er ikke paa digterens side. Jeg kan iøvrigt henholde mig til hvad Reichel meget bedre har sagt s. 36 om den samme scene. — Reichel tror at naar ordet *θώρηξ* ikke nævnes paa steder hvor der var mulighed for at anbringe det, saa ligger deri et bevis for at krigerne ikke bar panser: hvad om vi anvendte den samme metode paa *ξίφος* o. s. v.! Patroklos kaster *Π* 135 Achilleuses sværd over skuldrene, men inden Homer er kommen til ende med sangen, er sværdet forsvundet! — Hvis Hektor *Χ* 111 ff. havde udført det forsæt at afføre sig hjelm og skjold og stille spydet bort, vilde han have været værgeløs og for saa vidt *γυμνός*; ordet udelukker ikke med nødvendighed muligheden af at han bar *θώρηξ*. Ordene *κτενέει δέ με γυμνὸν ἐόντα αὔτως ὥς τε γυναῖκα* betyder ikke 'han vil dræbe mig, naar jeg er nøgen som en kvinde' (cf. Reichel 81), men 'han vil dræbe mig som en kvinde, naar jeg er blottet'.

Dette maa være nok, og mere end nok. Jeg tror at have givet læseren en klar forestilling om hvad hjemmel prof. Heiberg har for sin paastand at Iliadens kampskildringer er blevne *meningsløst forvanskede*. Jeg har den største respekt for Reichel som archæolog; men det textkritiske udbytte af hans arbeide er næppe mere end nul. At en alvorlig videnskabsmand, saasnart han ser en uoverensstemmelse mellem de Mykeniske mindesmærker og de Homeriske digte, griber til den udvei at *slette* de textsteder som er ham i veien, er et af mange vidnesbyrd om den uhyre demoralisation som fra gammel tid gaar i svang ved den kritiske behandling af denne poesi.

Man vil maaske bebreide mig at jeg, som bestemt vægrer mig ved at anerkende Wilamowitzes kritik af Odysseen, ikke udførligt begrunder min dom. Det er nu adskillige aar siden jeg læste hans bog, og jeg kan ikke overvinde mig selv til igen at gaa den igennem. Jeg afbrød for syv aar siden mine Homerstudier i den bestemte følelse at det var spildt uleilighed, og naar jeg nu har ladet mig friste til som kvartalsgræker at tage et par spørgsmaal for, er det med samme stærke følelse af at den tid der anvendes paa saadanne undersøgelser er kastet bort

til ingen nytte. Der er desuden, for den der skriver som for dem der skulde læse, noget uudholdeligt i et evigt fortsat forsvar for det blotte ignorabimus. Men naar jeg siger at Wilamowitz af alle forekommer mig mindst skikket til at dømme om disse spørgsmaal — ikke fordi han mangler evner, men fordi hos ham en utreret modernisme idelig skurrer mod den gamle digtnings aand og stil — saa vil jeg dog begrunde dette med noget, og griber det prof. Heiberg med særlig beundring fremhæver som et mønster paa hans metode.

Jeg har i sin tid omhyggeligt prøvet Wilamowitzes kritik af Odysseens 19de sang uden at være i stand til at finde nogetsomhelst berettiget i hans indvendinger og formodninger. Nu ser jeg til min forbauselse at prof. Heiberg forsvarer hans teori, at dette stykke oprindelig var en af Odysseus med beregning hidført genkendelsesscene mellem Odysseus og Penelope, som en yngre bearbeider har omdannet for at kunne anvende et andet genkendelsesmotiv et andet sted. Den bevidste kunst hvormed digteren af 19de sang skal stile henimod en genkendelse ved Penelope, og den finhed og omhu hvormed han forbereder sine intentioner, overdriver kritiken muligvis noget, men den mangler vel ikke helt selvom genkendelsen først skal foregaa i 23de sang, ialfald forberedes Penelope jo saa smaat paa overraskelsen. Snarest kunde man sige at han hele tiden gaar om genkendelsesmuligheden som katten om den varme grød. Men det har ganske øiensynligt aldrig været digterens mening at denne genkendelse skulde hidføres ved fodbadet, og kun den skæreste vilkaarlighed kan tilsidesætte textens udtrykkelige motivering af O.'s handlemaade for et saadant tomt fantasteri. Jeg maa indtrængende henvise læserne fra Wilamowitzes ganske uvederhæftige referat af sangens indhold (Homerische Untersuchungen p. 53—55[1]) til selve texten. Odysseus er om aftenen bleven tilbage i hallen (44), kvinderne kommer ind, Melantho haaner O. (65); Penelope udspørger O. om hans herkomst (104), O. undslaar sig for at svare (116); P. udtrykker sin længsel efter sin mand, og erklærer at hun ikke længer kan unddrage sig brylluppet (157); O. fortæller en opdigtet historie om sin herkomst, siger at han har kendt Odysseus (185); P. siger at hun aldrig vil faa Odysseus at se mere (257); O. trøster hende, forsikrer at han veed at Odysseus vil

[1] Jeg sigter hermed til ordene: er hat ein anderes mittel erdacht — til: — die füsse wasche.

komme hjem ved første nymaane (306); P. svarer atter at hun intet haab har (313), og byder derpaa ternerne at vaske O.s fødder og rede seng til ham. 'Da benytter Odysseus hendes tilbud om et bad til at blive genkendt af Eurykleia' (Heiberg p. 56). Nei han gør ikke! Han svarer at han kun vil modtage denne tjeneste af en gammel tro terne, en der har døiet ligesaa meget ondt som han selv (344—48). Han siger ikke selv hvorfor, men Penelope forstaar ham, da hun kalder hans svar forstandigt, og Eurykleia ikke blot forstaar ham, men udtrykker hans og digterens mening, at han ikke vil udsætte sig for atter at krænkes af den næsvise ungdom (373)[1]. Eurykleia tilføier at den fremmede ligner Odysseus, og O. svarer at det siger alle mennesker (380 ff.). Om hensigten med denne bekræftelse udtaler digteren sig aldeles ikke, og vi staar frit: man kan sige at O. derved bestyrker en mulig mistanke, man kan ogsaa sige at han, ved at lade ganske rolig, afværger mistanken[2]. Alt afhænger af det nærmest følgende. Eurykleia gør anstalter til fodbadet, og Odysseus flytter sig bort fra arnen og vender sig bort fra lyset (*ἷζεν ἀπ' ἐσχαρόφιν, ποτὶ δὲ σκότον ἐτράπετ' αἶψα* 389), thi han kom strax i tanker om at hun maaske kunde genkende ham paa et ar han havde paa det ene ben, og saaledes alt blive røbet[3]. Her er det da sagt tydeligt nok at Odysseus vil undgaa at genkendes: hvis han vil opdages, hvorfor skjuler han sig saa i mørket? Om dette vers, der fuldkommen utvetydigt og ganske uomstødeligt afgør sagen til fordel for den overleverede fabel, siger hverken

---

[1] Pope, paa hvis bedømmelse af de poetiske motiver jeg lægger nogen vægt, indskyder i O.s svar:

The delicacy of your courtly train
To watch a wretched wanderer would disdain.

Jeg foretrækker dog ovenstaaende forklaring, dels fordi den har et faktisk grundlag, dels fordi den er naturligere.

[2] Sml. Pope:

Thus half discovered through the dark disguise,
With cool composure feigned, the chief replies:

[3] I Popes brede gengivelse lyder stedet saaledes:

Meantime revolving in his thoughtful mind
The scar with which his manly knee was signed;
His face averting from the crackling blaze,
His shoulders intercept the unfriendly rays:
Thus cautious, in the obscure he hoped to fly
The curious search of Euryclea's eye.

Heiberg eller Wilamowitz (Hom. Unt. p. 49—66) eet eneste ord! Det er ikke god filologi at overse de direkte vidnesbyrd og pine beviser ud af et materiale som i virkeligheden ikke siger nogetsomhelst. Efter Wilamowitz (p. 59) gaar det ægte til v. 392, altsaa hører 389 med; nu kan han jo komme bagefter og stryge det med, det koster ligemeget — men jeg vil dog nok se først hvordan det spænder af. I mørket kan Eurykleia ikke se arret, men genkender det ved berøring (ἐπιμασσαμένη 468); efter Wilamowitz hører 467—75 til det oprindelige. — Altsaa har Odysseus virkelig bragt sig selv i en fælde; før da han udbad sig en gammel kvindes hjælp, tænkte han ikke paa arret — hvem husker til stadighed paa de skrammer han har faaet af vildsvin i sin grønne ungdom? Først i sidste øieblik (390) kommer han i tanker om det, men nu er det bagefter, Eurykleia genkender ham og udbryder i et glædesraab, han griber hende i struben og truer hende paa livet hvis hun røber ham (480—490). Heldigvis har Penelope intet mærket, hun kan hverken høre eller se, Athene har afvendt hendes tanker (478). Denne sidste 'utroligt tarvelige udvei' mishager kritiken, overhovedet kan man vel sige at Pallas Athene aldrig gør de moderne kritikere tilpas. Men dette er et vigtigt moment til bedømmelsen af denne samme kritik, det viser hvor langt vi moderne er komne bort fra den Græske epiks manerer, hvorlidt vi ser med antike øine paa det antike, og hvormeget vi har at overvinde for at kunne sympatisere helt med Homer. I Odysseen er Athene en maskine som digteren idelig lader gribe ind i apparatet. Om denne indgriben gør handlingens gang reelt sandsynlig, er ham ligesaa uvæsenligt, som det er, eller indtil for nylig var, en moderne dramatiker ligegyldigt om afsides repliker, der raabes ud over teatret, i realiteten kan høres af de personer for hvem de fingeres at være uhørlige. Digteren vil ikke have at Penelope skal mærke noget, saa fingerer han at hun ikke kan — han kunde ganske vist ogsaa have sendt hende ud af stuen saalænge, men han har ikke fundet det nødvendigt, han kendte sit publikum og tænkte ikke paa de moderne filologer. Forresten, naar man vil tage sagen helt rationelt, hvad urimeligt er der i at dronningen ikke bemærker en støi der opstaar ved at en fremmed tigger faar et fodbad i en mørk krog af hallen, optagen som hun er af sin dybe sorg og tanken om den kommende morgens skæbnesvangre begivenheder? Det er ofte som om nutidens kritikere var ganske blottede for jævnt praktisk psykologisk

begreb. Man skulde dog tro at ialfald distraktion var et bekendt fænomen iblandt de lærde.

Efter fodbadet begynder Penelope igen at tale om sine forhold: som hun (157) har sagt at hun ikke længer kan slippe for at gifte sig, erklærer hun nu — trods en drøm hun ikke sætter lid til (568) — at hun selv vil gøre ende paa det svævende forhold: nu kommer den forbandede morgenstund som vil skille mig fra Odysseuses hus, nu vil jeg lade beilerne skyde til maals om mig (571). I denne hensigt bestyrker Odysseus hende, fordi han veed at ingen af beilerne vil kunne spænde hans store bue. Mod dette sted strider unægtelig 24,167, forsaavidt som det lader tanken udgaa fra Odysseus, men det kan ligesaagodt være et unøiagtigt referat af stedet i 19de, som en reflex af en tabt afvigende version.

Hvad er der i veien med 'det sprogligt umulige *τόδε τόξον* 19,586'? Jeg er overbevist om at det er godt Græsk. Wilamowitz siger forsigtigere: was das deiktische pronomen soll, ist nicht zu sagen (p. 63); blot han havde villet sige hvorfor det ikke maa være der[1].

Det kan godt være at vi nutildags kan gøre bedre Græske eper end de kunde i oldtiden, og jeg vil gerne indrømme at Wilamowitz er en meget begavet digter for hvem Homer skal tage sig i agt. Men jeg maa paa det bestemteste benægte at det er lykkedes ham at føre bevis for at 19de sang nogensinde har haft en anden fabel end den har i overleveringen. Hans kritik er vidnesbyrd om to ting: at man ved det idelige destruktionsarbeide har svækket sin dømmekraft i den grad at man overhovedet ikke mere kan skelne imellem hvad der er argument i en sag og hvad ikke; og at den klassiske filologis krybbe er nærved at blive tom, siden selv betydeligere forskere tager til takke med saadan hakkelse.

---

[1] Wilamowitzes med sædvanlig freidighed henkastede paastand at der Od. 18, 173—79 er tale om sminke (Hom. Unt. p. 32) burde ikke ophøies til videnskab eller til et 'objektivt argument'. Der er fornuftigvis ikke tale om andet end at vaske ansigtet (kinderne) med vand, og salve med olie, som Nausikaa og hendes piger salver sig efter badet, som Here gør Il. 14.170, og som de Homeriske mandfolk gør tidlig og silde, ligesaa sikkert som vi tørrer os i et haandklæde. At paa dette sted kinderne fremhæves, ligger i, at Penelope har grædt og er *δάκρυσσι πεφυρμένη ἀμφὶ πρόσωπα* — det var ikke nødvendigt at vaske hende over det hele. Er det ikke en god filologisk regel, at naar man ikke kan bevise at der foreligger noget usædvanligt, saa holder man sig til det sædvanlige?

Professor Heiberg og den moderne Homerkritik.

Et Tilsvar

af **S. L. Tuxen.**

I sidste Hefte af dette Tidsskrift har Prof. Heiberg skrevet en Artikel, «Homerforskningens Methode», foranlediget af mit Skrift, «Den moderne Homerkritik» og med heftige Udfald mod dette. Den vil sikkert have virket noget overraskende paa dem, der ikke kendte hans Stilling i dette staaende Stridsspørgsmaal; vi andre kan kun være ham taknemmelige for, at han endelig har ladet sine Meninger træde frem for Lyset, saa at vi kan danne os en Forestilling om deres virkelige Værdi.

Hvad man imidlertid straks maa faa et levende Indtryk af, er hans urokkelige Overbevisning om, at det Standpunkt i Striden, han forfægter, *ikke mere er nogen Hypotese, men en fastslaaet Kendsgerning* (S. 66), hvorom der overhovedet ikke længer maa tvistes. Den danske Filologis gode, lad mig sige dens bedste Traditioner er saa stærkt prægede af en vis tør og nøgtern Forsigtighed, at det allerede af den Grund kan gøre godt at høre en af vore egne slaa i Bordet for sin Overbevisning. Og Prof. H. nøjes ikke hermed, men han tager decideret Afstand netop fra hine Traditioner, ikke alene ved selve den Metode, han har adopteret og her giver Eksempler paa, men han lægger ikke Skjul paa, at der bagved den ligger en bevidst Teori. Saaledes siger han et Sted (S. 66) efter at have indrømmet hin Forsigtighed en vis Ret: *kun maa man gøre sig klart, at man ved en saadan Modløshed opgiver Forstaaelsen af den græske Litteraturs Grundlag og af Grækernes Aandslivs Udvikling i 2—3 vigtige Aarhundreder* [1].

I Modsætning til denne forkastelige *Modløshed* har H. da

---

[1] Parallel: «Du maa gøre dig klart, at hvis du ikke nu springer ned fra Rundetaarn, saa opgiver du at naa Biblioteket, inden der bliver lukket.»

sat «Dristighed» paa sin Fane, og med den foran sig rykker han i Marken.

Det er for det første karakteristisk for den ivrige Selvsikkerhed, hvormed han her forfægter sit Standpunkt og sin Metode, at han søger at annektere nogle af den litterære Kritiks bedste Navne til Fordel for den. Han nævner Grote. At denne ædruelige Forsker indtager en Særstilling m. H. t. Iliaden, er bekendt nok; ad hvilken Vej han naaede til det, og hvor fjærn den er fra den Kirchhoffske Metode, skal jeg senere paavise; men da mit Skrift udelukkende beskæftiger sig med Odysseen, kan det dog være rettest straks at anføre, at ingen, absolut ingen har udtalt sig med større Overbevisning om dette Digts Enhed, netop saaledes som vi har det, og med større Skarphed mod dem, der vilde angribe den, end netop Grote.

Og saa — Madvig! Allerede forinden H. skrev denne Artikel, har han paa forskellige Diskussionsmøder i Filologisk Samfund villet hævde, at Madvig i sine senere Aar havde forandret Standpunkt i det homeriske Spørgsmaal, og han gentager nu her denne Paastand, foranlediget af, at jeg for at imødegaa hint har aftrykt Madvigs Udtalelser fra forskellige Tider. Har H. virkelig Ret i sin Paastand, kan det unægtelig ikke være uden Betydning for os, Madvigs Elever, der mener først og fremmest af ham at have lært at stille os forsigtigt og kritisk prøvende overfor alle Hypoteser, ikke mindst, naar de reklamerer med at kunne give *Forstaaelse af det græske Aandslivs Udvikling*. Jeg har nu særlig gode Grunde til at tro, at H. ikke har haft andre Kilder for sin Paastand end dem, vi alle kender, Madvigs offentlige Udtalelser; og han citerer som Støtte to af disse. Af Madvigs Ord i Fortalen til den tyske Udgave af Nutzhorns Bog: «nicht aus Liedern zusammengeflickt» slutter han (S. 52), at hans Angreb gjaldt den Teori, man særlig har benævnt Liederteorien, altsaa Lachmanns, og ikke Kirchhoffs. Jeg skal ikke imødegaa denne dristige Hypotese ved at henvise til, at Madvigs Kritik i den samme Fortale paa andre Steder ret tydelig er møntet netop paa Kirchhoff; men H. har jo lige saa vel som jeg hørt Madvigs Forelæsninger over græsk Litteraturhistorie og ved, at han der nævnede Kirchhoffs Undersøgelse om Odysseen og kaldte den «vilkaarlig» og «fantastisk».

Det andet Kildested, H. anfører, findes i 3. Bind af Adversaria critica S. 4. H. citerer heraf Ordene: partes non exiguas desumptas et translatas som de afgørende. Til Belysning

heraf skal jeg bemærke, at H. for det første i sit Citat har udeladt det styrende Verbum: non nego, og derved, sikkert mod sin Vilje, er kommet til at give det Udseende af, at Madvigs Ord indeholder en positiv Paastand, ikke en Udtalelse om Muligheden af, i det højeste Sandsynligheden for, at Stykker af ældre Digte er indflettede i Iliaden og Odysseen. Men dette har jo ogsaa Nutzhorn udtalt og til Sammenligning fremhævet: «omtrent som man i Oehlenschlägers eller Bjørnsons Dramaer kan finde Sagastykker optagne» (S. 4). Altsaa: i 1873 sagde Madvig: «Vi nægter ikke, at enkelte Stykker, større eller mindre, af saadanne ældre Digte kan være indarbejdede i dem»; i 1884: non nego, partes non exiguas desumptas et translatas. — Er det virkelig H.s Mening, at han paa Forskellen mellem disse to Udtalelsers Ordlyd kan bygge en Hypotese om et saa kapitalt Omslag i Madvigs Anskuelser? Dct vilde ganske vist minde stærkt om den kritiske Metode, jeg har søgt at karakterisere i min Afhandling.

Hvad endelig angaar H.s Forsøg paa ogsaa at indrangere Julius Lange i sine Geledder, da behøver jeg egentlig her blot at henvise til hans egne Ord i den Afhandling, der her er Tale om: «Guder og Mennesker hos Homer», særlig til hvad han siger i den S. 84—87. Men om Langes Anskuelser i denne Sag maa jeg have en særlig Ret til at tale med; i det Aar, han arbejdede paa denne Afhandling, omgikkes vi nemlig meget og drøftede særlig hans Homerteori, efterhaanden som den udvikledes hos ham. Jeg mindes, at vi ikke sjælden havde et forskelligt Syn paa Digtene, men om eet var vi altid enige, i fælles Forargelse over Destruktørernes Paastande. Kom Julius Lange ind paa at tale om de moderne tyske Homerfortolkere, da var hans Sarkasmer hyppig endnu skarpere og vittigere end ellers, og jeg kan forsikre Prof. H. om, at det ikke alene var paa Tryk, han betegnede dem som «vilde Dyr, man rolig skulde lade æde hinanden indbyrdes» (S. 87). Ikke destomindre vil H. fortælle os, at *Lange ganske i den moderne Homerkritiks Aand søger at forstaa Digtenes Genesis*, en Misforstaaelse, man skulde tro, at Lange havde værget sig tilstrækkelig imod, bl. a. ved sin Sammenligning mellem Homers og Shakespeares Forhold til deres Kilder (S. 96). H. gør da heller slet ikke noget Forsøg paa at bevise denne mærkelige Paastand [1].

[1] Det hedder rigtignok (S. 52): *Baade Langes og Madvigs Betoning af Enheden er rettet mod Liederteorien, som det fremgaar*

At denne Mangel paa Evne til at forstaa andres afvigende Standpunkt ogsaa er kommet til at gaa ud over mig, kan jeg da ikke godt beklage mig over. Prof. H. retter et heftigt Angreb paa min Afhandling, saa heftigt, at han hverken har givet sig Tid til at forstaa, hvad det er, jeg har villet med den, eller ad hvilken Vej jeg har villet naa dette Maal. Min Undersøgelse har haft til Hensigt at konstatere, at den tyske Homerkritik i sin Sondring mellem saakaldt ægte og uægte Dele af disse Digte har forsømt at sætte sig ind i deres psykologisk-historiske Ejendommeligheder; i Stedet derfor har man benyttet en Maalestok, som benævnes «den menneskelige Tænknings almindelige Love», men som i Virkeligheden har en ganske subjektiv Karakter, idet den kun er Udtryk for, hvad vedkommende Kritiker ud fra sin egen og sin Tids Forestillinger har fundet naturligt, rimeligt og passende. Uagtet jeg tilstrækkelig tydeligt har sagt, at det kun var dette, jeg vilde (S. 7—8, 28—29, 41), fortæller H. mig nu, at jeg har villet levere *Bevis paa, at det hele altsaa er af een Forfatter* (S. 58). Jeg har intet bevist og absolut intet villet bevise. For at klargøre, hvad det er for en Vej, jeg mener, Homerkritiken bør følge, har jeg anført en Række Iagttagelser, som er givne rent eksempelvis, men som i Følge deres Natur kan egne sig lige saa godt til at underbygge H.s dogmatiske Destruktionsteori som Enhedstanken. Spørger Prof. H. mig, om jeg da ikke hylder denne, saa svarer jeg: «Jo, saa længe, indtil det modsatte er paavist, vil jeg tale om Odysseens Digter og nyde Digtet som een Mands Værk.» Men at jeg skulde betragte dette som bevist, endogsaa mene selv at have gjort det, — nej, dertil besidder jeg alt for meget af den danske Filologis traditionelle «Modløshed».

Mit Maal har da været at godtgøre, at de Beviser, Destruktørerne hidtil har ført for deres Teori, har været ganske uholdbare, og jeg kan ikke være tjent med, at Prof. H. paadutter mig et helt andet; men jeg kan unægtelig endnu meget mindre finde mig i, at han ogsaa med Hensyn til den Vej, jeg har fulgt i min Kritik, tillægger mig en Hensigt, jeg slet ikke har haft, og ud fra denne selvlavede Forudsætning retter en Række nærgaaende Angreb paa min Paalidelighed.

---

af Madvigs Ord: nicht aus Liedern zusammengeflickt. Men det er aabenbart kun et Eksempel paa den usoignerede Logik, der findes fra først til sidst, ogsaa i Enkelthederne, i Heibergs Artikel.

I min Karakteristik af Destruktørerne har jeg maattet vælge en enkelt Forfatter som Type. Dette var ikke alene nødvendigt, hvor man staar overfor et saa forgrenet, sammensat og broget Fænomen som den moderne Homerkritik, men det var tillige det klogeste og det retfærdigste; det klogeste, fordi Læseren paa den Maade bedst kan faa en klar Forstaaelse af den Tankegang, der ligger bagved; — det retfærdigste, fordi de valgte Eksempler saa ikke bliver et tilfældigt Pluksammen; ved at samle en Buket af, hvad Jul. Lange kaldte «homeriske Galskaber», vilde det have været let nok at tegne et «Vrængebillede» af moderne Homerkritik. Jeg har valgt den Vej, jeg ansaa for paalideligst. Jeg tror, at Prof. H., hvis han nu skulde have mindre Hastværk, selv vil indrømme, at min Metode ikke alene er uangribelig, men den eneste forsvarlige. Men Spørgsmaalet bliver da naturligvis, om jeg nu ogsaa har valgt den rette Mand. Der kunde i Virkeligheden kun være Tale om to, nemlig Kirchhoff eller Wilamowitz. At jeg valgte den første, laa ikke alene i, at han er metodisk, grundig og klar, medens Wilamowitz er springende, paradoksal og uklar, men endnu mere i, at vi har Sikkerhed for, at W. anerkender Kirchhoffs Resultater[1], men ingenlunde for det omvendte. Ved at angribe Kirchhoff kunde jeg saaledes ramme dem begge. Heller ikke herimod kan jeg tænke mig nogen rimelig Indvending fra Prof. H.s Side. Har jeg da mulig givet et ensidigt Referat eller Ekscerpt af Kirchhoffs Teorier? Sandheden er, at jeg har medtaget alle hans fire Hovedresultater og gjort hvert af dem til Genstand for en forholdsvis udførlig Omtale, nemlig S. 8—14; 14—22; 22—28; 28—43. Da hele min Afhandling er paa 44 Sider, vil man se, i hvilken Grad den er bygget over Kirchhoffs Bog.

Trods alt dette har Prof. H. sat sig i Hovedet, at det er Wilamowitz, min Afhandling tager Sigte paa, og som Grund hertil benytter han, at jeg et Sted har betegnet ham som «Destruktørernes nulevende Førstemand». Kun paa eet Sted har jeg imødegaaet et af Wilamowitz's Resultater, og det ikke fordi jeg tror, at det i højere Grad fortjener alvorlig Drøftelse end hans andre homeriske Opdagelser, men fordi jeg ønskede at benytte det til Belysning af en Ejendommelighed i de homeriske Digte,

[1] Wilamowitz: Homerische Untersuchungen, S. 3: Ich knüpfe zumeist nicht an die überlieferte, sondern an Kirchhoffs Odyssee an. — Meines Erachtens sind und bleiben Kirchhoffs Arbeiten die Grundlage für die Analyse der Odyssee.

som ofte bliver misforstaaet. Men H., der, som vi saa, har saa vanskeligt ved at tænke sig, at andre kan mene noget helt andet end han selv, har vist mig den Ære at forudsætte, at jeg maa nære en lignende Beundring for W. som Homerkritiker som den, han selv her bærer til Skue, og følgelig maa det bero paa Overfladiskhed og Glemsomhed, naar jeg ikke har henvist til, hvad han har anført om samme Sag. Denne Metode, at tillægge sin Modstander en Hensigt og Synspunkter, som han aldrig har kunnet vedkende sig, plejer ellers at høre hjemme i mindre god Journalistik, ikke i en videnskabelig Drøftelse. Men den har unægtelig ogsaa her vist sig lønnende. Paa den Maade er det nemlig lykkedes ham at opdage en artig Række Forsyndelser i min Afhandling. Han kalder dem «peccata omissionis» og mener paa et saadant Grundlag at have godtgjort, *hvor liden virkelig Forstaaelse Dr. T. har af den Metode, han tillader sig at betegne som ganske uvidenskabelig.*

Som typisk Eksempel paa denne Prof. H.s Fremgangsmaade skal jeg anføre, hvad han siger S. 55: *Hvis man vil have et klart Indtryk af, hvorledes Dr. T. refererer, skal man sammenligne hans Opregning af den moderne Homerkritiks Hovedsætninger (S. 6—7) med Wilamowitz's egen Redegørelse for sine Resultater.* — Hvad skal man sige hertil, naar det virkelige Forhold, som sagt, er, at jeg end ikke med eet Ord har omtalt eller villet omtale disse W.s egne Resultater, medens det Sted, der henvises til, indeholder en Redegørelse for Kirchhoffs Resultater, endog med udtrykkelig Betoning af, at W. ikke er blevet staaende ved dem; og dette er ikke alene sagt med tydelige Ord, men selve Opregningen maatte til Overflod udelukke enhver Misforstaaelse.

Forøvrigt refererer H. min Kritik af Kirchhoff ligesaa ukorrekt. Han siger, at jeg giver et Vrængebillede af hans Hovedresultat, og vil begrunde det med følgende Ord: *Det er ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik opererer med subjektive Indtryk og fører sine Beviser «paa Grundlag af de blotte Modsigelser» (S 5). Det er netop Kirchhoffs Fortjeneste at have betonet de rent objektive, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale og for den filologiske Fortolkning som Grundlag for sin Kritik af Odysseens første Bog.* — Han har atter her haft saa stærkt Hastværk, at han overser, at de Ord af mig, han citerer, netop ikke er rettet mod de Kirchhoffske Undersøgelser; havde han haft Tid til at slaa om paa næste Side,

vilde han have læst følgende (S. 6): «Kirchhoff benytter i rigeste Maal de gamle Modsigelsesbeviser, men han gør tillige et første Skridt til at give Bevisførelsen en mere objektiv Karakter ved at indføre en rationel Anvendelse af de saakaldte Iterata». Er det ikke netop det, H. har ment med sin snurrige Lovtale over Kirchhoff, der først skal have *betonet de rent objektive, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale* — hvad er det da ellers? Og denne H.s Misforstaaelse faar en saa meget mere grel Karakter, som han saa godt som slet ikke, som vi skal se, indlader sig paa for Alvor at imødegaa min Kritik af Kirchhoffs Undersøgelser, skønt det er om dem, mit Skrift handler.

Jeg ønsker da at afslutte dette almindelige Selvforsvar med en Protest mod den Form for videnskabelig Polemik, Prof. H. her har valgt: at kritisere sin Modstander ud fra falske Forudsætninger og at undlade at drøfte Skriftets Indhold og saaledes give sin Læser Indtryk af, at der er præsteret en Imødegaaelse, hvor der i Virkeligheden ingen er.

At Prof. H. ikke indlader sig paa at drøfte min Kritik af de Kirchhoffske Undersøgelser, motiverer han med, at *det ikke er meget fristende for mig at diskutere Detailspørgsmaalene i Dr. Tuxens Afhandling* (S. 64). Naar man vil bruge saa stærke Ord som Prof. H., vilde det dog ganske vist have klædt bedre, om han havde følt sig noget mere fristet. Det lidet, han nu siger som Svar paa min Kritik af Hypotesen om Forholdet mellem Odysseens første og anden Sang, viser, at han ikke kan have læst synderlig grundigt, hvad jeg har sagt S. 34—43, siden han slet ikke vil gaa ind paa dens Hovedbetragtning: den svage psykologiske Motivering som Aarsag til de Uklarheder, hvorpaa Kirchhoffs Teori er baseret. At dernæst i Spørgsmaalet om Odysseus's Forvandling de to Forestillinger gaar Side om Side, tør han vel ikke benægte, men han søger at forklare det ved en Henvisning til Wilamowitz's Teorier, som han træffende mener behandler Digtene som en Jordrevolution de geologiske Lag. Han afviser det Analogibevis, jeg har lagt særlig Vægt paa, ved at fortælle os (S. 64), at han *mener at kunne paavise en stærk Omarbejdelse af denne Del af XIII*, — en Oplysning, der sikkert vil vække fortjent Sensation, men som dog endnu ikke kan kaldes noget Bevis. Han mener fremdeles, at jeg har været uberettiget til at sige, at Odysseus hos Fæakerne har været ungdommelig, kraftig og smuk, fordi han der tiltales som *ξεῖνε πάτερ*.

Forøvrig nøjes han ogsaa her med ligesom de holbergske Læger at sætte en latinsk Etikette paa min Sygdom (verba speciosa) og saa lade den være besørget med det[1].

Hertil indskrænker sig Prof. H.s Drøftelse af Detailspørgsmaalene i min Afhandling. At min ærede Modstander ikke vil gaa dybere ind paa min Argumentation, er saa meget uheldigere for mig, som jeg unægtelig føler mig i højeste Grad fristet til at diskutere Detailspørgsmaal med ham, medens mit Svar nu kun kan blive en fornyet Henvisning til «Den moderne Homerkritik», — og saa en Behandling af det Bidrag til denne, han selv har givet i sin Artikel S. 56—57, og som drejer sig om Fodvadskningsscenen i 19. Sang.

Skønt det i det væsentlige er en Gengivelse af en af Wilamowitz's Opdagelser, har det dog sin store Interesse. Det er vistnok første Gang, en af Madvigs Elever offentlig har gjort sig til Talsmand for Destruktionshypoteser; saa vi tør vel deraf slutte, at han har udvalgt den, som syntes ham at have mest overbevisende Kraft, og i hvert Fald kan vi, da han har gjort Argumenterne til sine egne, vente at faa en frugtbar homerisk Diskussion i Gang paa det Grundlag.

De Ord, hvormed Prof. H. indleder sin Omtale af Fortællingen, tvinger mig dog til en kort personlig Bemærkning. Jeg skal nemlig meget ufuldstændigt have gengivet dens «Vanskeligheder» og søgt at forklare disse ved et «Trylleord». Det maa da altsaa være en af mine mange Forsyndelser, som Prof. H. har forsynet med Etiketten «peccata omissionis». I den Grad er det ham umuligt at abstrahere fra sin egen Opfattelse, at han ud af nogle faa Ord, jeg (S. 26) har sagt om Genkendelsesteorien (ved hvilke jeg forresten slet ikke har sigtet til Wilamowitz, men til Niese), har kunnet finde, at ogsaa jeg har følt, at der er Vanskeligheder i denne Fortælling om Eurykleias Fodvadskning, Vanskeligheder, som jeg selv aldrig har kunnet mærke noget til; og dem skal jeg saa for det første have gengivet ufuldstændigt og dernæst søgt at forklare ved et Trylleord.

Hvad selve Gengivelsen af Wilamowitz's Argumentation angaar, da er en Sammenligning meget lærerig. Denne har i sine «Homerische Untersuchungen» S. 53—55 med sin sædvanlige

[1] XVIII 67 er forresten ikke det eneste Sted i XIII—XVIII, hvor Odysseus ikke er forvandlet; det samme gælder XVII 235 og 464; her optræder han lige saa lidt som hist som affældig Olding.

dristige og livlige Fantasi givet en konstruktiv Fremstilling af Mødet mellem Odysseus og Penelope, i hvilken han mener at kunne «dem Dichter seine Intentionen ablauschen». Som den store Syntetiker han er, gør han det paa samme Maade, som han konstruerer os Æskylos's Orest eller Euripides's Fædra, og giver sin Fantasi de frieste Tøjler, — ja, han gaar saa vidt at lade Odysseus i sin Tale til Penelope med Vilje modsige sig selv, for at hun paa den Maade skal opdage, hvem han er. Det er for ham Hovedsagen at vise os, at «Odysseus und Penelope sind mit vollendeter Meisterschaft charakterisirt». Men dette kan de, efter hans Mening, først blive, naar man forudsætter, at de staar lige foran en Genkendelse, — altsaa! Ganske vist mener ogsaa han, at Fortællingen, som den staar, frembyder Vanskeligheder. men dette er for ham af underordnet Betydning; han omtaler dem til Slutning ganske kort med et indledende: «Es braucht kaum noch hinzugefügt zu werden, dass etc.»

Det maa nu siges til Ære for Prof. H., at, skønt han som sagt ellers ogsaa her følger Wilamowitz, viser han dog en kendelig Bestræbelse efter at gaa mere analytisk og ædrueligt til Værks. I Modsætning til hin søger han nemlig at drage de formentlige Vanskeligheder frem i første Række og basere Hypotesen paa dem. Selvfølgelig er dette ogsaa den eneste Metode for videnskabelig Kritik: viser det sig, at vedkommende Afsnit af Digtet i sit Indhold er saa uhjælpelig forvrøvlet, at det ikke kan betragtes som et fornuftigt Menneskes Tale, ja, da maa man til at anvende de kritiske Klammer, — unægtelig hellere dem end en hypotetisk Tildigtning!

Det bliver da paa disse «Vanskeligheder», at Afgørelsen kommer til at bero.

Som bekendt, er det først i 23. Sang, Penelope genkender Odysseus, medens Eurykleia derimod allerede i 19. Sang, under Fodvadskningen, opdager, hvem han er. Det er Fortællingen herom, der synes Prof. H. at frembyde saa store Vanskeligheder, at man for at hævde «die allgemeinen Gesetze und Formen des menschlichen Denkens» maa ty til den Hypotese, at Penelopes Genkendelse i Digtet oprindelig er fulgt lige efter Eurykleias.

Hovedvanskeligheden, H. har følt, er den, at *Digteren i hele 19. Sang med bevidst Kunst stiler henimod en Genkendelse ved Penelope. Tiggeren Odysseus vinder først Penelopes Velvilje ved sin forstandige Tale*; *han fortæller*, *at han har truffet Odysseus*, *at Odysseus kan ventes hjem*, *at han er lige*

i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane, hvilket, da det er Nymaane næste Dag, egentlig maatte bringe Penelope paa den Tanke, at Tiggeren er Odysseus, — og dog varer det længe, før Genkendelsen indtræder.

Til en Begyndelse ønsker jeg at attrapere Stilen i dette Referat af Od. XIX 104—307. H. har her med virkelig stilistisk Kunst givet Udtryk for den aandeløse og nervøse Stemning, som han selv har ment at finde i denne Scene, men som man rigtignok ikke engang finder i tilsvarende Grad i Wilamowitz's Referat, endsige da overhovedet i selve det homeriske Digt. Men ved denne Form har han givet et oplysende Bidrag til Forstaaelse af, hvorledes han er kommet til den omtalte «Vanskelighed», nemlig ved at lægge en Stemning ind, som ikke findes der. Om hvorledes dette kan være gaaet til, vil jeg fremsætte en Hypotese, som maaske vil synes urimelig, men dog henstilles til Overvejelse. Da jeg første Gang læste H.s Referat: *han fortæller, at han har truffet Odysseus, at Odysseus kan ventes hjem, at han er lige i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane* ɔ: samme Dag, kom jeg uvilkaarlig til at fortsætte:

(Han afkaster Forklædningen og udbryder:)
Her er han Valborg, hulde Maard,
Rose for alle Blommer!

Skulde det ikke være denne berømte Scene, hvor Axel, forklædt som en gammel Pilegrim, fortæller Valborg, at han har truffet Axel, og derefter giver sig til Kende for hende, der har foresvævet Prof. H. baade i Referatet og i den supponerede Vanskelighed? Som bekendt, kan poetiske Stemningsreminiscenser spille slemme Puds i Forstaaelsen af et Digterværk. Men —, som sagt, jeg spørger blot!

Er saaledes Referatets Form mindre korrekt, gælder det samme ikke mindre om dets Indhold. Virkningen beror, som man ser, i høj Grad paa, om H. har Ret i, hvad han med saa stor Sikkerhed siger, at *det er Nymaane næste Dag*, hvilket skal betyde, at Odysseus kommer tilbage allerede samme Dag. Men denne Paastand beror i Virkeligheden paa en ganske løs Hypotese af Wilamowitz[1]. Af en Ytring i 21. Sang fremgaar det nemlig, at man den næste Dag højtideligholder en Apollofest paa Ithaka; nu ved vi, at det i gammel Tid nogle Steder i Hellas var Skik at fejre Apollo ved Nymaane; deraf slutter Wilamowitz:

[1] Homerische Untersuchungen, S. 54.

Odysseus drückt also in orakelhafter Weise aus: «heute kommt Odysseus.» Det er imidlertid uheldigt, at Penelope, for hvem dette Orakelsprog var bestemt, aldeles ikke har forstaaet det saaledes. Men dette er saa langt fra at vække Betænkeligheder, at man tværtimod benytter den Omstændighed til at danne en ny, næsten ligesaa dristig Konstruktion: *Den stolte og forsigtige Kvinde, som er blevet skuffet saa ofte, bliver mistroisk og trækker sig tilbage i sig selv med et Par almindelige Fraser, der røber hendes haabløse Stemning*[1]. Lige overfor sligt er der god Grund til at minde om, at den græske Poesi efter hele sin inderste Karakter er direkte og nøgtern; den, som vil forstaa den rettelig, maa derfor først og fremmest selv være nøgtern.

Men lad saa være, at H. har Ret i, at Penelope virkelig har forstaaet de orakelmæssige Ord, og at hendes paafølgende Replik: «Ja, gid dit Ord maa gaa i Opfyldelse osv.», som efter min Mening er alt andet end *Fraser*, virkelig skal forstaas som en Stemningsreaktion. Der er dog en anden uheldig Omstændighed, som Wilamowitz og med ham Heiberg synes ganske at have overset. Er Hypotesen om den Betydning, der skal ligge i Odysseus's Ord, korrekt, ja, da har man unægtelig ogsaa Lov til at forudsætte, at Penelope har kunnet forstaa dem: hun maa sikkert vide, at det er Apollofest og Nymaane den næste Dag, — men nu Læseren eller Tilhøreren, for hvem hele Digtet er beregnet, hvor i al Verden skal han ane, at Odysseus's Ord har denne Betydning? det er jo først i 21. Sang, han faar noget at høre om denne Apollofest.

Forglemmelsen af den Rolle, Hensynet til Læseren maa spille for en Digter, er ogsaa i høj Grad betegnende for hele den Metode, jeg har bestræbt mig for at belyse i mit Skrift, og for den Nation, hos hvem den har sit Hjemsted. Den tyske Videnskabelighed røber en ikke ubetydelig Svaghed, overalt hvor der stilles Krav til klar og ædruelig psykologisk Forstaaelse; foruden i Homerkritiken er dette ogsaa kommet stærkt frem i Tekstkritiken og i den mytologiske Videnskab. Hvad den sidste angaar, udtalte jeg i 1888 følgende: «Mangelen synes at bestaa i en for stor Tilbøjelighed til at betragte Myter og Guder som noget for sig, uden tilstrækkeligt Hensyn til den tænkende og følende Personlighed, der staar bagved, i Forglemmelse af, at enhver dybere gaaende historisk Undersøgelse tillige, eller rettere

[1] Wilamowitz: Gerade die sichere und nahe Aussicht, die der Fremde ihr eröffnet, ist zu schön, als dass sie daran glauben könnte; sie lenkt ab.

sagt først og fremmest, er en psykologisk Analyse.»[1] Netop saaledes forholder det sig ogsaa med Fortolkningen af dette Sted. Man er saa optaget af at forklare, hvad Odysseus har ment og Penelope følt, at man glemmer, at det hele er digtet for at blive forstaaet af en Tilhører. — Prof. H. sigter mig (S. 49—50) for at have skrevet om tysk Videnskabelighed i nationalistisk Tendens. Er jeg ham ganske vist ikke taknemmelig for denne Insinuation, saa er jeg det dog for, at han giver mig Lejlighed til at nedlægge den mest energiske Protest imod den og imod Anvendelsen af den Art Vaaben i en alvorlig Polemik. Jeg føler mig i stor Taknemmelighedsgæld til tysk Videnskab; men jeg mener og har altid ment, at den har den omtalte svage Side; og denne har vi Danske med vor jævne Ædruelighed paa dette Omraade særlig let ved at faa Øje paa. Eller er det for meget at sige, at det er Madvig og andre af vore Filologer, som har lært deres Kolleger i vort store Naboland Reglerne for sund og ædruelig Tekstkritik? Og hvad de tyske Mytologer angaar, vil Prof. H. næppe heller være uenig med mig. Det lyder da nærmest paradoksalt, at Metoden skulde have fornægtet sig her, paa et aldeles tilsvarende, kun endnu mere fristende Omraade.

Den Hovedvanskelighed, hvorpaa Prof. H. har baseret den omtalte Opløsningsteori, nemlig at Digteren med bevidst Kunst stiler henimod en Genkendelse allerede i 19. Sang, er da tydelig nok baseret paa falske Forudsætninger. Men jeg skal til Overflod anføre endnu en Omstændighed, som viser, hvor uholdbar Tanken om «den bevidste Kunst», der skulde stile hen mod en Genkendelse, i Virkeligheden er. Hele denne Situation i 19. Sang, med Odysseus, som selv fortæller, «at han er lige i Nærheden, og at han kommer før næste Nymaane», er nemlig en Gentagelse fra 14. Sang, hvor Odysseus fortæller Eumaios ganske det samme, det sidste endog som ordret Gentagelse. Det synes da at blive vel meget, man forlanger af Læseren: Han skal vide, at Nymaane betyder Apollofest, hvad dog selv ikke Wilamowitz tør paastaa med Sikkerhed; han skal vide, at Apollofesten er nærforestaaende paa Ithaka, hvad der først fortælles betydelig senere i Digtet; han skal vide, at en Række Hentydninger, som han allerede tidligere har hørt, uden at de da havde noget saadant Maal, denne Gang skal betyde, at Odysseus nu er i Færd med at give sig til Kende; og han maa endelig have vidst dette med

[1] Nord. Tidskr. f. Filologi, ny Række, X. S. 4.

en saadan Overbevisning, at han skal have følt det som en stor Skuffelse, hvis det kun bliver Eurykleia, ikke tillige selve Penelope, som med det samme kommer til at genkende ham; — alt dette maa han have vidst, for at Prof. H. kan faa Plads for sin «Vanskelighed».

Jeg vil imidlertid ikke engang indrømme ham, at det har været Odysseus's Hensigt at blive genkendt af Eurykleia, hvad han mener fremgaar af hans Slutningsord til Penelope: «Hvis der er en gammel Kvinde i dit Hus, som har gaaet lige saa meget igennem som jeg, saa vil jeg ikke formene hende at berøre mine Fødder» (346 ff.). Disse Ord, mener H., bliver *det taabeligste, han kan sige*, hvis han ikke ønsker at blive genkendt. At han ikke ønsker det, fremgaar dog tilstrækkeligt af det nærmest følgende (v. 388 ff.): «Odysseus satte sig borte fra Arnen og vendte sig hurtig mod Mørket; thi han fik en Anelse om, at Eurykleia vilde genkende Arret, naar hun berørte det, og Hemmeligheden derved blive røbet.» Derimod viser de «taabelige» Ord os, at det er Digterens Hensigt, at Eurykleia skal genkende ham, saaledes som den paafølgende Fortælling godtgør.

Men Prof. H. bliver jo endda ikke staaende herved; han vil have, at ogsaa Penelope skal genkende Odysseus med det samme. Den Indvending, der her straks maa paatvinge sig, er ogsaa faldet H. i Tanke: Naar Odysseus virkelig vil give sig til Kende for sin Hustru allerede paa dette Tidspunkt, hvorfor gaar Digteren da den Omvej at lade Eurykleia først genkende ham. Han imødegaar den ved at forsikre os om, at hun kendte Skrammen bedre end Penelope. Det var mærkeligt! Saa maa ogsaa Eumaios og Philoitios kende den bedre end hans egen Hustru, ifølge XXI 222. Paastanden er unægtelig lidt dristig, og som Led i en Beviskæde, der stiler saa højt som helt at omkalfatre det overleverede Digt, er den dog temmelig svag. — Men lad saa være! Var det imidlertid nødvendigt, at Genkendelsen netop skulde ske gennem den Skramme? Hvis det er Meningen, at kun Eurykleia skal kende ham, maa dette Genkendelsesmiddel kaldes fortræffeligt; men var Maalet, at Penelope ogsaa skulde være med, saa skulde man dog tro, at der maatte være mange andre Midler, som var bedre. Og endelig: hvad skal Eurykleia da overhovedet med til? Er det ikke grumme letsindigt af den kloge Odysseus, at skaffe sig to Medvidere, hvor kun een behøvedes?

Men det vil jo være for meget at forlange, at Prof. H. skal plage sig med de Vanskeligheder, hans Teori volder; han har

nok at gøre med dem, hvorpaa han baserer den, og der er idetmindste to af dem, jeg endnu ikke har omtalt. Af dem synes han at lægge en særlig Betydning i det, som han kalder *den utroligt tarvelige Udvej, Bearbejderen maa gribe til for at undgaa, at Penelope bemærker al den Forstyrrelse med det væltede Kar* etc. Digteren siger nemlig: «Penelope kunde hverken se eller forstaa, hvad der foregik, skønt hun sad lige over for; thi Athene havde bortvendt hendes Opmærksomhed.» Kan man kalde denne Motivering «tarvelig», — ja, da findes der unægtelig megen Tarvelighed i de homeriske Digte, med deres naive Blanding af den yderste Antropomorfisme og virkelig religiøs Forsynstro, en Tro, der saa ofte giver sig Udtryk som her, i en barnlig Forbavselse, der med store Øjne fortæller om, hvad saadan en Gud har kunnet magte. At Guden derved i Digterens Behandling bliver en deus ex machina, der bruges i Fortællingens Øjemed, maa ganske vist degradere ham i vore Øjne, men har aabenbart slet ikke gjort det i den troende Grækers. Men Prof. H. mener virkelig, at det er en tarvelig Bearbejder, der har fundet paa dette Træk, og det uagtet det netop for en saadan maatte have været grumme let at fjærne Penelope, medens Digteren her netop med den største Frejdighed og bedste Samvittighed fortæller, at Penelope just sad ligeoverfor (ἀντίη); mig forekommer netop en saadan Blanding af naiv Eventyrtro og realistisk Vederheftighed saa karakteristisk for Odysseens Digter. H.s Artikel bærer ogsaa andre tydelige Vidnesbyrd om, at han, ikke mindre end Kirchhoff og Wilamowitz, mangler Blik for denne Side af den homeriske Psykologi, som jeg senere skal komme nærmere ind paa.

Den dristige Hypotese om, at Penelopes Genkendelse oprindelig har fulgt lige ovenpaa Eurykleias, støttes dog ved endnu et «Bevis», idet Prof. H. paastaar, at man kun ved den kan faa *en rimelig Forklaring paa en anden Vanskelighed: Hvorfor faar Penelope lige efter, at Tiggeren har forudsagt hende Odysseus's nære Hjemkomst, den pludselige Ide nu straks imorgen at vælge sig en Mand?*

Jeg tror dog, at jeg kan give H. en noget simplere Forklaring paa denne ny Vanskelighed. For det første er Ideen slet ikke pludselig kommet op i hende; hun har allerede udtalt den ganske tydelig til Eurymakos i den foregaaende Sang (269 ff.). Men dernæst er selve «Vanskeligheden» opstaaet paa samme Maade som saa mange andre af den moderne Homerkritiks: Prof.

H. spørger om, hvorfor Penelope faar denne Ide, ikke om, hvorfor Digteren lader hende faa den. Det sidste vilde nemlig ingen Vanskelighed skabe: Digteren vil opnaa den potenserede Effekt, der fremkaldes ved, at det er til sin egen Mand, Penelope uafvidende kommer til at fortælle om sit nær forestaaende Bryllup; for ham (Digteren) er derfor Tidspunktet alt andet end *besynderlig valgt.* Men H. mener, at Bueskydningen er aftalt Spil mellem Odysseus og Penelope *for at skaffe Helten det frygtelige Vaaben i Hænde. (!)* Ja, han gaar endog saa vidt at ville hævde, at denne Anskuelse møder os i Od. XXIV 167: «men han opfordrede med List sin Hustru til at byde Bejlerne Buen og det graa Jern.» Han maa da med Wilamowitz have overset, at denne Opfordring virkelig findes i XIX 584.

Saaledes lyder da i dens Helhed den Bevisrække, hvorpaa H. har villet grunde Teorien om, at Penelope i det «oprindelige» Digt har genkendt Odysseus allerede paa et saa tidligt Punkt i Fortællingen, og at derfor den Genkendelsesscene, vi nu har, hører et andet og senere Odysseusdigt til. Wilamowitz har, som tidligere sagt, opført den samme Bygning paa Grundlag af en intuitiv æstetisk Konstruktion. Den store Svaghed i Prof. H.s egen Bevisførelse beror paa, at han vil drage hans Konklusion ud af Præmisser, der for en væsentlig Del maa kaldes hans egne. Wilamowitz vil sikkert aldrig komme til at tage sig ud i dansk Oversættelse.

Naar Prof. H. da i Anledning af Fortællingen om Fodvadskningen stiller os Valget imellem *en saadan Hob Urimeligheder* og saa Hypotesen om, at vi i den har *en Bearbejders ufri Sammensvejsning af forskellige Elementer*, — saa vil dette Valg for de fleste sikkert stille sig meget let. Og ud fra H.s Bevisførelse her falder der endelig tillige et Lys over, hvor megen Værdi vi skal tillægge de mange spredte Udtalelser i hans Artikel om *almindelig Logik*, om *de Fordringer, som al menneskelig Tale maa fyldestgøre, hvis den ikke skal falde ind under Kategorien Vrøvl,* og om de Tilfælde, som *lader sig ganske objektivt afgøre af almindelig Menneskeforstand.*

* * *

Den historisk-litterære Kildekritik har i nyeste Tid fejret saa store Triumfer, at Faren for at sammenblande disse Resultater med en hvilkensomhelst Anvendelse af Metoden ikke er

helt fjærn, særlig for mindre kritiske Naturer. Prof. H. sigter mig (S. 58) for — jeg ved ikke, om han mener med eller mod min Vilje — at ville støtte Bibelkritikens Modstandere, fordi jeg ikke er begejstret for Wilamowitz's Homerteorier. Sligt frister noget til at drage den tilsvarende Slutning, nemlig at Bibelkritikens Overlegenhed i manges Øjne har bidraget til at forlænge den Kirchhoff'ske Homerkritiks Liv ud over, hvad Naturens Orden ellers vilde have indrømmet den. At der i dens Sted kan hæve sig en Homerkritik af ligesaa lødig Natur, er jeg ingenlunde blind for; men saa længe den omtalte Wilamowitz-Heibergske Opfattelse af Odysseens 19. Sang skal kunne opstilles som Mønster, saa længe Kritiken i den Grad er blottet for psykologisk bon sens, saa længe mener jeg, man er berettiget til at hævde, at der strengt taget ikke eksisterer noget homerisk Spørgsmaal i dette Ords engang vedtagne Betydning, og saa længe vil ogsaa jeg sætte en Ære i at høre til dem, Wilamowitz har kaldt «Einheitshirten». Men da det jo nu lader til, at Homerstriden skal tages op herhjemme, kan det have sin Betydning at samle i en kort Oversigt, hvad det er, Enhedstanken har at støtte sig til.

Naar jeg da i min Afhandling har kunnet konstatere, og dette har Prof. H. ikke modsagt, at vi ved det 19. Aarhundredes Slutning dog er naaet saa vidt, at alle maa indrømme, at de Beviser mod Enheden, man har hentet fra Forfattervidnesbyrd, er uholdbare, saa har Enhedsforkæmperne for det første Ret til at gøre dette gældende som et væsentligt Moment, der taler til Fordel for deres Standpunkt.

Men hvad lærer vi da positivt af Digtene selv?

Hvad først Sproget angaar, da er det, som bekendt, eet og det samme i begge Digtene og i alle deres Dele. Det er i sin Formrigdom et meget ujævnt Sprog; men denne Ujævnhed findes ligelig over det hele, saa at der heller ikke her er noget Holdepunkt for en Destruktionsteori. Enheden maa da have været en fastslaaet Kendsgerning allerede langt tilbage i Tiden, hvad Destruktørerne forøvrig heller ikke benægter.

Men saa Stilen, Fortællemaaden, der ikke mindre er den samme, i hele sin Ejendommelighed, fra først til sidst i begge Digtene. For at forklare dette, som skulde synes at maatte tale i høj Grad imod Destruktionsteorien, maa man da ogsaa hævde, at vi her har, ikke nogen særlig, men en almindelig fastslaaet, konventionel Kunstform (Heiberg: S. 59). Dette Argument synes

dog at maatte falde til Jorden overfor Aristoteles's ret afgørende Vidnesbyrd. Han, som har haft de andre episke Digte til Sammenligning, erklærer udtrykkelig, at de homeriske Digte overgaar alle andre, ogsaa i Henseende til Stilen (λέξις). «Homer», siger han endvidere, «er den eneste af alle Digtere, som ved, hvorledes han bør bære sig ad, nemlig at Digteren selv maa sige saa lidt som muligt; de andre Digtere taler hele Digtet igennem i egen Person og giver kun i ringe Grad Efterligning; men han indleder ganske kort og lader saa Mand eller Kvinde eller hvem det nu er selv optræde» (De arte poetica, c. 24).

Hvad dernæst Digtenes Komposition angaar, da tør man vel nok sige, at det er ganske urimeligt at forudsætte, at Oldtiden, end sige den homeriske Tid, i den Henseende har stillet samme Fordringer som vi. At man, selv i det 5te Aarh., ikke har gjort det, har vi et tilstrækkeligt Bevis for i de attiske Tragedier. Ogsaa her har ansete Filologer dog ud fra hin falske Forudsætning erklæret store Stykker f. Eks. af Sofokles's Aias og Euripides's Ifigenia i Aulis for uægte. Naar man nu ikke længer fastholder dette, skulde man tro, at den bedre Erkendelse ogsaa var kommet de homeriske Digte til gode, særlig Iliaden, som det her navnlig maa dreje sig om. Man mener at kunne basere Destruktionsteorien paa, at den paabegyndte Handling her bliver afbrudt, endog flere Sange igennem. Det vilde dog unægtelig være naturligere, om man søgte at lære Datidens Kompositionsfordringer at kende gennem Digtene, end at søge at beskære dem paa Grundlag af vore egne Regler. Selv om det første kan have sine Vanskeligheder, maa man dog indrømme, at det i hvert Fald er en ædrueligere Fremgangsmaade end det sidste. Men dertil kommer, at vi her virkelig kan gaa udenfor Digtenes Helhedskomposition og drage Slutninger andet Steds fra med Hensyn til Tidens Fordringer. I begge Digte har vi jo nemlig fuldt op af indflettede Fortællinger og Taler. Vi kan nu roligt slutte, at, hvis Digteren enten har haft Vanskelighed ved at bevare Traaden i disse eller maaske endog følt Glæde ved at afbryde den, saa maa og vil den samme Ejendommelighed fremtræde i endnu højere Grad i den store Helhed. Og dette er, som bekendt, i høj Grad Tilfældet. Den Særlighed, jeg har kaldt «Momentanisme», gør sig netop ikke mindst gældende her: Digteren fortaber sig i Øjeblikkets Indskydelse, taber Traaden eller lader den falde og finder den først igen efter kortere eller længere Tids Afbrydelse. Saaledes er ogsaa Helhedsfortællingen i Iliaden. Om Odysseen gælder det

derimod, at den, ogsaa i rent moderne Forstand, er komponeret med Mesterhaand. Netop heraf var det, at Grote lod sig forlede til at fordre samme Komposition af Iliaden: en Handling, der stilede hen mod et bestemt Maal og samlede sig om Enkeltmand, og han forsøgte at faa en «Achilleis» ud af Iliadens Fortælling. Men ogsaa ved dette Spørgsmaal kan vi henvise til Aristoteles. Han har nemlig meget godt haft Øje for Modsætningen i de to Digtes Komposition og betegner i Overensstemmelse dermed Iliadens Handling som enkelt (ἁπλοῦν). Odysseens som sammenslynget (πεπλεγμένον); men han mener aabenbart ikke, at den ene af dem derfor har Fortrin for den anden; hver Kompositionsmaade kan være god for sig. Og ganske den samme Opfattelse har Tragikerne haft: en løst- og en fastbygget Handling har hver sine Fortrin.

Tilbage bliver da, hvad der for mig er Hovedsagen, Spørgsmaalet om selve det troende, tænkende, følende Menneske, som har skrevet alt dette, — er det eet eller er det flere? Jeg har i det foregaaende haft Lejlighed til at vise Eksempler paa, hvorledes Destruktørerne atter og atter glemmer hans Tilværelse i deres Fortolkning af det enkelte Sted[1]; det skulde da være mærkeligt, om de havde husket ham i deres Overvejelser om det hele Digts Oprindelse. Og dog skulde man vel tro, at der maatte kunne paavises Afvigelser i Opfattelsen af Guder, af Mennesker, af Livet i det store og i det enkelte, hvis der virkelig skulde ligge Aarhundreder mellem Affattelsen af Digtenes enkelte Dele. Men her møder os den Vanskelighed, at Undersøgelser af denne Art maa tages op fra første Haand, væsentlig fordi den tyske Grundighed imod Sædvane her lader os i Stikken. I sin Interesse for de homeriske Digte har man været for stærkt optaget af rent grammatisk-filologiske Spørgsmaal eller af Destruktionsundersøgelser til, at man har faaet Tid til at foretage positive Analyser af denne Art. Det er netop dette, jeg har villet gøre gældende i den Afhandling, Prof. H. angriber, men om han i Hovedsagen heri er enig med mig eller ej, derpaa faar jeg intet bestemt Svar. Og dog er det, som sagt, den Grundbetragtning, hvorpaa min Anke mod Homerkritiken hviler. Er man i vore Dage endelig enige om, at Enhedsspørgsmaalet maa afgøres udelukkende ud fra indre Kriterier, da kan man virkelig ikke nøjes med at opspore formentlige Modsigelser og Vanskeligheder,

---

[1] Sml. Den moderne Homerkritik S. 42—43.

der skal egne sig til at bekræfte den Splittelsesteori, hvorfra man gaar ud, saa meget mindre som Enheden dog er historisk givet, bekræftet tillige ved Sprogenheden, Stilenheden, Kompositionsenheden. Men at man ikke er gaaet denne naturlige Vej, finder sin selvfølgelige Forklaring i den omtalte Mangel hos den tyske Filologi, paa Interesse for og Evne til den Art Undersøgelser.

For med virkelig Vægt at kunne gøre de Argumenter, hentede fra Indholdet, gældende som man nu gør, skulde man da have gjort hele den psykologiske Side til Genstand for et Studium, saa grundigt og indgaaende, at det vil kræve ikke saa faa Aar, naar man først engang for Alvor begynder. Nu vil man, som Prof. H., i sin Bevisførelse atter og atter bruge Argumenter som: dette er meningsløst, dette strider mod den foreliggende Situation, dette støder an mod almindelig Logik osv. Men for med virkelig Ret at kunne bruge saadanne Værdibestemmelser, maa man have et ganske andet Kendskab til den Digters aandelige Niveau, man taler om. Naar man uden denne Viden vil søge efter noget «meningsløst», «lidet passende», «mod Situationen og Logiken stridende», da vil man nu til sin Overraskelse stadig finde det, netop dér, hvor man har Brug for det, — ganske simpelt, fordi man finder Kløver, naar man gaar og vader i en Kløvermark. Men naar man saa hoverende løfter Fænomenet op for sin undrende Samtid, saa gør man sig skyldig i Dilettantisme. Og i denne Henseende, paa dette specielle Omraade maa man have Ret til at betegne tysk Filologi som dilettantisk, fordi den her savner Overblik, arbejder med Skyklapper og derfor ingen virkelig Maalestok har til at bestemme Værdien af det enkelte Fund. Herpaa foranlediger Prof. H.s Artikel mig til at give nogle flere Eksempler, udover hvad der findes i min Afhandling.

Saaledes har jeg betegnet som ejendommelig for Digtenes Tid en Kærlighed til Gods og Guld, der gaar langt ud over hvad man i vore Dage vilde finde naturligt eller klædeligt, og nævnt som Eksempel Penelopescenen i 18de Sang. Prof. H. har maattet indrømme selve Fænomenet, men, siger han, *om det er samme Mand, fra hvem de andre Træk af Kærlighed til Gods og Guld stammer, kan man ikke vide paa Forhaand*; *de er ikke nær saa stødende* (S. 59). Det er allerede en værdifuld Indrømmelse, som jeg tager mig til Indtægt, at der altsaa er Træk i Digtene, som kan være stødende for os; kun mener han, at de ikke maa blive det i for høj en Grad; i saa Fald maa vedkommende Sted erklæres for uægte. Og dette vil være i god Overensstem-

melse med Destruktørernes hele vilkaarlige Metode. H.s Mening om dette Sted maa da være, at den Forening af List, Hykleri og Havesyge, Penelope her viser, ogsaa har virket stødende paa Digtets Samtid, saa at man allerede den Gang har ment, at en saadan Optræden ikke var Penelope værdig. Men denne Antagelse er ganske uholdbar. Thi ikke alene hører vi, at selve Pallas Athene et andet Sted (XV 17 ff.) vil indgive Telemakos den Tro, at den samme Penelope vil gifte sig med Eurymakos, fordi han er den rigeste af Bejlerne, og at hun mulig vil løbe fra Hus og Hjem i Telemakos's Fraværelse med en Del af hans Gods. Og en Mængde andre Steder leverer Bevis nok for, at Tidens Opfattelse i den Retning var meget forskellig fra vor. Afstanden kan bedst maales ved Steder som det, hvor Odysseus's Morfader karakteriseres: «Autolykos udmærkede sig blandt Mennesker ved Tyvesind og Mened» (XIX 396: *κλεπτοσύνῃ θ' ὅρκῳ τε*). Og at det er Alvor med denne Ros, viser de følgende Ord om, at selve Guderne havde givet ham disse Evner til Tak for rigelige Ofringer. Kan Prof. H. tænke sig Glæden over Løgn, List og Havesyge antage Udtryk, der er mere stødende for vor Følelse end dette? Vil han være konsekvent, maa han vel ogsaa erklære det for uægte. Men saa bliver der rigtignok grumme, grumme meget at erklære for uægte. Skulde det da ikke snarere være Maalestokken, der er valgt forkert?

Prof. H. mener endog, at Træk af Mangel paa psykologisk Sandhed kan være Bevis for, at et Sted ikke er ægte: *Den Mand, der har skabt den prægtige og helt ud i alle Enkeltheder træffende Lignelse om Paris i Il. VI 506 ff.. er ikke den samme, der XV 263 ff. anvender den paa Hektor, hvor den slet ikke passer* (S. 63). Denne flotte Paastand gaar ud fra tre Forudsætninger, som synes mig lige falske. Nemlig for det første, at den samme Mand ikke i og for sig skulde kunne gøre noget godt et Sted og noget mindre godt et andet. Dernæst, at psykologisk Sandhed og Sammenhæng hører til de homeriske Digtes stærke Sider. Da jeg selv paa forskellige Steder har gjort den modsatte Opfattelse stærkt og udførligt gældende, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa min egen Mening derom, men nøjes med at henvise til en Udtalelse af Madvig om de homeriske Digte, som jeg har fundet refereret i et Brev fra Jul. Lange i 1878, og som ogsaa i anden Henseende har sin Interesse: «Det hører med til den første komponerende Poesis Karakter, til Overgangen fra det blotte Sagn til den idealiserende Poesi at fratage Figu-

rerne noget af deres rationelle Berettigelse og psykologiske Sandhed». — Endelig gaar H. ud fra, at de ægte homeriske Lignelser plejer at være *træffende.* Jeg har i min Afhandling om Allegorien (S. 64—66) søgt at vise, at netop det modsatte er Tilfældet, at selve Sammenligningsmomentet i dem atter og atter bliver det underordnede og skydes til Side for Forestillinger, som ikke vedrører det. Men dermed falder H.s Bevis jo til Jorden, atter, fordi han vil argumentere ud fra sin egen, ikke fra den homeriske Bevidstheds- og Forestillingskreds, som han ikke har søgt at sætte sig for Alvor ind i. Lad ham forsøge at erklære alle de Lignelser for uægte, som staar, *hvor det slet ikke passer!*

Denne Prof. H.s uforgribelige Mening om, hvad der passer eller ikke passer for *den oprindelige Digter* giver sig ogsaa et betegnende Udtryk, hvor han taler om Odysseus's Motivering af, at han kan referere Zeus's og Helios's Samtale (Od. XII 374 ff.): «Dette har jeg hørt af Kalypso, som sagde, at hun havde faaet det at vide af Hermes». H. siger: *Denne Motivering er højst mistænkelig i den oprindelige Digters Mund, medens den passer fortrinlig for en reflekterende Bearbejder* (S. 54). Men denne Forening af naiv Momentanisme og en rationaliserende Realisme, der selvfølgelig ofte maa komme til at gaa paa tværs af den, er ejendommelig for de homeriske Digte og kan paavises fra først til sidst i dem begge, ikke mindst i Iliaden; men da det for Tiden er Odysseen, som er Destruktørernes Yndlingsobjekt, skal jeg nøjes med at hente nogle Eksempler fra den. — I X 330 motiverer Kirke, at hun kender Odysseus, med følgende Ord: «thi Hermes har ofte sagt mig, at du vilde komme til mig paa Hjemrejsen fra Troja.» Det er Gudinden Kirke, der tilmed er i Besiddelse af særlige Spaadomsgaver og kan forkynde Odysseus hele hans fremtidige Skæbne, hende er det, hvis Viden Digteren pludselig føler Trang til at autorisere. — Da Odysseus skal fortælle Arete om sin Afrejse fra Kalypso, fortæller han først, at hun sendte ham bort *Ζηνὸς ὑπ' ἀγγελίης*, men saa kommer Digteren i Tanke om, at det kunde han jo ikke vide, og han lader ham saa tilføje *ἢ καὶ νόος ἐτράπετ' αὐτῆς* (VII 263). Synes ogsaa denne Tilføjelse H. mistænkelig i den oprindelige Digters Mund? — I XIX 37 ff., hvor Athene oplyser Hallen for Odysseus og Telemakos, siger denne: «Jeg ser her et stort Under for mine Øjne; Salens Mure, Nischer og Granbjælker og de høje Søjler straaler, som om her var en funklende Ild; der maa sikkert være en Gud herinde.» Men Digterens vederhæftige Realisme

kan ikke lade ham blive staaende ved Underet. Han giver nemlig selv sin Forklaring: «Foran dem frembragte Athene Lys, idet hun holdt en Guldlampe.» Denne Lampe har Telemakos aabenbart slet ikke set noget til, og selv for Læseren bliver den grumme vanskelig at faa med; men Digteren har midt i den mystiske Fortælling faaet Afløb for sin reagerende Sans for bredt malende Realisme, og han er, som man kunde vente, ikke kritisk nok til at føle Modsigelsen. — I min Afhandling om Allegorien vil Prof. H. finde Steder nok af den Art. Men mener han, at det enkelte Sted kan være forskrevet eller skyldes *en reflekterende Bearbejder*, og i sine Bemærkninger S. 62 tillader han sig det utrolige i den Retning, saa vil jeg bede ham læse en sammenhængende Fortælling som den om Proteus i IV 351—570. Den hele Skildring er mirakuløs: Havguden skal fortælle Menelaos hans egen og andres Skæbne; han ved selvfølgelig, som alle Guder, alt; to Gange minder Digteren os selv udtrykkelig derom ved Ordene: *ϑεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν*. Dette er den mirakuløse Baggrund. Paa den tumler nu Digteren sin Realisme af Hjærtens Lyst, ubekymret om, at man af den Grund skal kunne finde ham «mistænkelig». Den alvidende Gud tæller sine Sæler og opdager ikke, at Menelaos og hans Folk ligger under de fire Huder; disse kaldes *νεόδαρτα*, for at vi skal kunne forstaa den morsomme Realisme med Virkningen af deres ilde Lugt. Hele denne Bølgegang af det fantastiske og det snusfornuftige giver, som sagt, næsten mere end noget andet Digtene deres Ejendommelighed. Det ene Øjeblik ved Proteus alt, det næste intet. Han ved, at Manden er Menelaos, uden at nogen har sagt ham det, men ikke, hvilken Gud det er, som har givet Menelaos det Raad at overrumple ham (462). Det er hans Spaadomsevne, der inspirerer ham til at kende Menelaos's, Aias's, Agamemnons og Orests Skæbne; men ved Omtalen af Odysseus lader den ham i Stikken; at han kender dennes Forhold maa han udtrykkelig motivere med, at han selv har set ham hos Kalypso (550). — Mener H. virkelig, at alle slige Steder skyldes *en reflekterende Bearbejder, der maa hjælpe sig ud af en Knibe, han ved sin Omdigtning har bragt sig i* (S. 54)? Vil han kalde disse Modsigelser *en vild Heksedans* (S. 63), saa bliver det hans Sag, men skudt ud af de homeriske Digte faar han dem saavist ikke. — Er den Tanke ham forøvrig helt fremmed, at vi saa sent som hos Herodot endnu kan mærke tydelige Spor af de samme Dansetrin, om end i en yderst afdæmpet Skikkelse?

Det er langt fra min Mening, at disse Paavisninger skulde give Bevis for Enhedstankens Uantastelighed; men jeg mener unægtelig, at de giver Bevis for, at jeg har haft Ret til at kalde den Metode, Prof. H. anbefaler, vilkaarlig og uvidenskabelig. Og hvad der, efter min Mening, maa gøre det særlig vanskeligt at bevise, at disse to Digte er «sammenflikkede» af Stykker, der har Aarhundreder imellem sig, er den Skikkelse, hvori Gudeopfattelsen og de religiøse Forestillinger møder os i dem. Prof. H. mener aabenbart ligesom jeg, at disse Forestillinger har været Genstand for en levende Udviklingsproces, at dømme efter, hvad han siger derom S. 62—63.

Her skulde man da tro, at Destruktørerne maatte kunne finde et fortrinligt Middel til at sondre mellem gammelt og nyt, skille «de geologiske Lag» fra hverandre, særlig hvis man er klar over denne Udviklings Gang, hvad Prof. H. ogsaa synes at være. Hvad min egen Opfattelse her er, har jeg haft Lejlighed til at paavise og motivere meget udførligt i min Afhandling om Allegorien. Resultatet har jeg sammenfattet i følgende Ord (S. 77): «Det er tydeligt, at de græske Guder er undergaaet en meget betydelig Forvandling i Tidens Løb, fra at være Naturguder til at blive de rent personlige Guder, vi møder hos Homer, og derfra til at blive Begrebsrepræsentanter, ikke Personifikationer, dog stadig saaledes, at de ældre Former bevares ved Siden af de ny, som opstaar i Tiden; netop derfra skriver sig en ikke ringe Del af de Modsigelser, vi træffer i denne Religion.» Jeg kan nu ikke se rettere end, at de homeriske Gudeforestillinger med alle deres mange Modsigelser møder os aldeles ensartet gennem begge Digtene, og det saaledes, at vi finder et bestemt Trin i hin Udvikling fikseret i disse Forestillinger, saaledes som jeg har søgt at godtgøre det med et enkelt Eksempel, hentet fra de homeriske Forestillinger om Zeus (S. 78—79).

Dette synes mig dog at tale stærkt for, at disse Digte maa være sammenhængende, forfattede paa samme Tid og sandsynligvis af samme Mand. Hvad der imidlertid her har været mig næsten det mærkeligste i hele H.s Artikel er, at han ogsaa med Hensyn til Gudeforestillingernes Fiksering i disse Digte synes enig med mig. Han refererer nemlig paa det angivne Sted de Resultater, hvortil jeg i sin Tid kom. Hvorledes han da trods det vil kunne fastholde sin Teori i dens Yderlighed, er mig ganske ubegribeligt.

Anmeldelser.

König Eduard III. von England und die Gräfin von Salisbury. Dargestellt in ihren Beziehungen nach Geschichte, Sage und Dichtung, unter eingehender Berücksichtigung des pseudo-shakespeare'schen Schauspiels «The Raigne of King Edward the Third» von Dr. *Gustav Liebau.* (Litterarhistorische Forschungen XIII.) Berlin 1900, Felber. XII + 201 s. Pris 4.50 M.

This somewhat lengthy title gives a fair idea of what is found in the book itself. Starting from the plan of examining exclusively the Elizabethan Drama of Edward III, the author in the course of his preliminary work found it more and more necessary to include other treatments of the same subject, and now he presents us with a very full account of everything he has been able to find in history, in novels, in plays, etc., concerning the love-affair between Edward III and the Countess of Salisbury. And it must be admitted that if the strictly historical result is somewhat meagre, the diligence of the author has succeeded in unearthing a very great number of poetical works dealing with that love-episode, in the literatures of Italy, France, Spain, Germany, Holland, and England itself. Among these Bandello's novel, known in England through William Painter's translation (in his «Palace of Pleasure») from Boisteau's French rendering, plays, of course, the most prominent part. In the investigation of all these various remodellings and adaptations of the story much ingenuity is displayed, and, as is usual in German works of this kind, every pains has been taken to make the bibliography as full as possible. Sometimes the reader feels inclined to wish that the author had relegated a greater part of his learning to less conspicuous places so as to render his book more easily readable.

The question that will interest most readers is undoubtedly, whether or no the author has solved the vexed problem as to the authorship of the Elizabethan drama, or has, at least, brought it nearer to its final solution. As might be expected, he states the views expressed by everybody that has written at all on the subject, including even some nobodies. But when one looks into the arguments advanced by the author himself, very little is found besides what has already been said by others. And much of what he repeats is of very little value indeed. When Warncke and Proescholdt compare V. 1. 39 *Ah, be more milde vnto these yeelding men! It is a glorious thing to stablish peace, And kings approch the nearest vnto God By giuing life and safety vnto men* with the famous lines in *Merch.* IV. 1. 192

(to which might be added Tit. Andr. I. 1. 119 *Sweet mercy is nobilities true badge*), such parallelisms, even when multiplied, establish nothing at all; by arguments of that kind one might prove that any author has written any disputed work. Similarly, the argument drawn from the occurrence of the line «*Lillies, that fester, smel far worse then weeds*» in Shakespeare's sonnets as well as in our play, cuts both ways; Shakespeare may have used the line twice, or somebody else may have appropriated it from his sonnets, or he may have appropriated it from somebody else's play, or they may both have taken it independently from some unknown source. The argument drawn from the use of some words not found in genuine Shakespearean plays seems finally disposed of by the criticism of the latest English editor, Mr. G. C. Moore Smith, at least in the form in which it was stated by Mr. Fleay. Nothing can be concluded from the metrical and other tests proposed, and so our author, like some of his predecessors, leaves the question open: no sufficient evidence has been brought forward in favour of Shakespeare's authorship, but the love-episode may have had a different author from the rest, which was *perhaps* written by Robert Greene. — I may as well say here that I have sometimes had the presumption to fancy that I have hit upon a clue to the difficulty, the nature of which I shall be prudent enough to keep to myself till I find some day time enough to work it out properly.

Finally I am happy to say that Dr. Georg Brandes is no German, as the author seems to suppose (p. 174—5).

Otto Jespersen.

Shakespeare's Tempest, herausgeg. v. *Albrecht Wagner* (Englische Textbibliothek VI). Berlin 1900, Felber. XXV + 108 s. Pris 2 M.

The text follows the editio princeps, in this case the folio of 1623, word for word and letter for letter; on the foot of the page all the readings of the later folios are recorded, all of them on the basis of fresh collations. The editor's work has been done very carefully; only he ought to have informed us where he prints *thou* for $\overset{u}{y}$ (e. g. I. 2. 242 and 415) and *the* for $\overset{e}{y}$ (e. g. I. 2. 252); it would also have been more correct to print *vvould vvith* instead of *would with* II. 1. 167, *VVhat* III. 1. 71, *VVherefore* III. 1. 76, *VVhat* III. 1. 78 and 79, *VVho* III. 1. 93 (this list makes no pretension to completeness). As all other

minutiæ of the old edition, such as italic marks of interrogation, etc., have been attended to, I do not see why the editor silently deviates from the old text in these little points. But I ask him to take as a compliment the fact that I have found no more material defects in his edition, which will prove eminently useful to all serious students of Shakespeare. It is a great pity that old-spelling editions of Shakespeare should still be so rare; the all but universal practice in school editions of printing his plays in modern spelling, but of giving passages from his contemporaries, when quoted in the notes, in their original garb, cannot but produce the ridiculously false impression in the minds of the young readers that Shakespeare alone in those times knew how to spell properly.

It would have been a good thing if those various readings which have real importance for the text, had been either printed separately or singled out, *e. g.* by means of a star; as it is, the reader who has a dozen times referred to the variations only to find *giue* altered into *give* or *haue* into *have*, naturally loses patience and eventually leaves off consulting the various readings altogether.

The introduction gives a clear account of the probable date of the play, its sources so far as they are known, and the «überarbeitungen und fortsetzungen» of the play. The editor is against Garnett's theory of the play being composed to celebrate Princess Elizabeth's marriage in 1613, finding like Brandes that the admonitions addressed to the young couple (If thou do'st breake her Virgin-knot, before All sanctimonious ceremony, etc.) would in that case be sadly out of place (eine geradezu ungeheuerliche taktlosigkeit). In that passage he therefore only sees an allusion to the poet's own experiences in his young married life, and does not think it possible to combine, as Brandes does, this point of view with the remainder of Garnett's theory. But when, like most critics, he looks upon the Tempest as one of Shakespeare's best and most profound plays, my humble impression is that it is one of his weakest plays, which would never have been renowned but for two or three pages of surpassing beauty.

Otto Jespersen.

Paul Herrmann, Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus. I. Übersetzung. Mit einer Karte. Leipzig 1901, Engelmann. IX + 508 ss.

Kun et godt halvt år efter afslutningen af Jantzens oversættelse af Sakses ni förste bøger (anm. IX. bind s. 178 ff.) er

der udkommet en ny oversættelse af samme kilde; forfatteren er den som mytologisk forfatter kendte dr. Paul Herrmann i Torgau. Straks i sit forord oplyser han, at Jantzens oversættelse ingenlunde har gjort hans overflødig: den har intet forsøg gjort på at beholde Sakses egen stil, har gengivet hans vers i prosa og ofte forbigået ord eller udtryk; derhos har den stolet for meget på Eltons engelske oversættelse og for lidt studeret Sakses egen sprogbrug i hele hans værk. Man må da også indrømme den sidste oversætter, at medens Jantzens oversættelse havde sin styrke i, at den på nem og overskuelig måde gjorde indholdet af Sakses værk tilgængeligt, er hans nye arbejde fremgået af en langt dybere og mangesidigere beskæftigelse med opgaven. Der er gjort en imponerende anstrængelse for at lade Sakses tanke, i vers og prosa, fremtræde så kendelig som muligt. Hele rækken af steder for en enkelt glosses forekomst nævnes, hvis der er tvivl om dens ordbetydning. Tillige er forf.s herredömme over den sagnhistoriske literatur langt sikrere og fyldigere. Her er öjensynlig mange af betingelserne for at skabe et förste rangs værk samlede på en hånd.

Helt er dette dog ikke lykkedes ham. Han har en lille Akhilleshæl i de historisk-antikvariske spörsmål. Man bliver noget overrasket ved i Sakses fortale at træffe den oplysning, at det er Knud den hellige († 1086), hvis helgenry omstråler kong Valdemar. Hver mand i Danmark véd, at det er Knud Lavards; *avus* er her urigtigt oversat ved «Ahn», det betyder slet og ret «farfader» Lige så uheldigt er det, når Sakse taler om landskabet Angel (beg. af 1ste bog), og H. misforstår det som England (*provincia* oversættes ved «land» !). Mere tilgiveligt er det, når han på samme side lader Dan og Angul gribe herredömmet i Danmark «unter freudiger Zustimmung des Landes» og «ohne Widerspruch von seiten der Unterthanen»; men under sin stræben efter at få hver stilistisk vending med, er han gået glip af det væsentlige i Sakses tanke, at de kom på tronen ved folkets valg. Politisk er det heller ikke rigtigt, når han på næste side lader Dan ægte «eine Frau aus Deutschland von hohem Adel»; ved *summæ dignitatis* tænker Sakse selvfølgelig på fyrstelig byrd, ikke på en misalliance. I det øvrige værk er ganske vist disse fejl så meget sparsommere. S. 264 vil han overfor nærv. anmælder hævde, at *præco* (kongens ombudsmand i det bekendte Starkadsagn) skal betyde bøddel; men han synes ikke at have gjort sig det spörsmål, om en sådan person overhovedet er kendt i gammel nordisk kultur eller passer i datidens retsforhold. Det er et uheld, at overs. i beg. af 8de bog (Bråvallakvadets kæmper) har optaget Müllenhoffs inddelinger og forklaringer i selve teksten; her er bogen ubrugelig for den, der ikke har den latinske tekst ved hånden. Heller ikke kan man sige, at overs. overalt har nået sit særlige mål «all die eigentümlichen Züge von Saxos

‚Latinitas' zur Wirkung kommen zu lassen». Se f. eks. Frodelovens bestemmelser om forfremmelser i stand, hvor Sakses spillende mangfoldighed af ord er gjort ensartet, og det malende udtryk «bønder» omsat til «gemeinfreien». Men der er ikke nogen tvivl om, at hans arbejde dog på dette punkt betegner et stort fremskridt.

Trods sine fejl er det et arbejde, som man modtager med glæde og ofte vil rådspörge om forståelsen af de enkelte steder. Men det er tillige noget mere. Det mælder sig som förste del af en fuldstændig literær og sagnhistorisk behandling af Sakses oldtid. Denne friere redegörelse vil udgöre 2. bind af værket: og for at lette den for en del af det faktiske stof følger der med dette 1. bind et större tillæg af *Sprachliche Zusammenstellungen* (s. 444—92). Som hjælpemiddel har han her benyttet et af prof. dr. Knabe i Torgau udarbejdet glossar over hele Sakses ordforråd og dets forhold til oldtidens literatur; og han har under udarbejdelsen haft hans hjælp og råd. Jeg skal her referere en del af de resultater, som er nåede. Sakses ordforråd udgör o. 7250 ord (foruden formord); et lille antal af dem findes ikke engang i sen latin, men er dog dannede af latinsk stamme, «barbarische Wortstämme finden sich nicht.» Ejendommelige gloser har han ofte lånt fra Vergil og Ovid. For resten er hans vers mere selvstændige end hans prosa; ofte tror man at finde lån fra en latinsk digter, men ved at slå efter opdager man, at det er kun sprogfarven, der er den samme. De egentlige forbilleder, fra hvem han låner hele sætninger, og hvis sætningsbygning og stil han efterligner, er i ganske kolossalt omfang Valerius Maximus, endvidere Sallust, Curtius Rufus og Justin. Martianus Capella, som man plejer at nævne, indtager derimod en anden stilling. Sakse har en del enkelte gloser fra ham. Han har benyttet hans encyclopædi som lærebog; hans geografiske og matematiske viden har haft indflydelse på Sakse. Også afvekslingen imellem vers og prosa har han optaget efter ham; og han har benyttet alle de hos Capella brugte versemål og strofeformer, foruden adskillige andenstedsfra og måske enkelte selvlavede (overblik over versemål s. 489—92); «die Ansicht aber, dass Saxo sich den Capella als Muster im Stile genommen habe, ist unbedingt zurückzuweisen.»

Disse lån fra klassiske forfattere fordeler sig höjst ulige. De fire sidste bøger er kendelig fattigere end de andre. Fattigst er den store 14de bog, som man almindelig regner for ældst; rigest er 9de bog og især förste halvdel af fortalen. Heri finder Herrmann et hjælpemiddel til at bestemme de forskellige partiers alder og efter at have gennemgået de bekendte holdepunkter for værkets datering (med enkelte originale bemærkninger) opgör han resultatet således: 1) 14de bog, 2) 15de, 16de og 13de, 3) 11te, 12te og 10de samt den geografiske fortale, vistnok afsluttet hen-

imod 1201, 4) 1ste—9de bog (o. 1202—1216), 5) tilegnelsen, efter 1215. Med hensyn til bestemmelsen af den sidste hævder han, at den bekendte sætning *Albiæque fluctus . . . complexus* ikke behøver at hentyde til udstrækningen af Valdemars herredømme over Elben (1216), men til at han har nået Elben, særlig til overenskomsten med kejser Frederik II (1215). Og heri har han vist i det væsentlige ret. Under nogen tvivl går Herrmann endnu stærkere i enkeltheder med at fastsætte det indbyrdes aldersforhold, f. eks. vil han regne 3die, 4de og 5te bog for det ældste af sagnhistorien. Men når han påberåber sig manglen af vers i 3dje og 4de bog, må det dog huskes, at vi ikke sporer nogetsomhelst til, at hans kilder for dette afsnit har været kvad; og for resten er ikke-gengivelsen af de gamle kvad jo netop et kendemærke for de sidste sagnbøger, 8de og 9de. Med så meget större sympati vil man se på de undersøgelser, der gentager og indskærper stil-modsætningen imellem den förste og den sidste del af Sakses værk; således afsnittet om gentagelser s. 479 ff. Hvor tilsvarende optrin (f. eks. samme krigslist) forekommer i de förste og i de sidste bøger, er det — ganske imod hvad man skulde vente — den sidste fremstilling, der er jævn og enkelt, men den förste (den sagnhistoriske) er kunstlet og retorisk, fordi den i virkeligheden er den yngste.

I det næste bind vil vi altså få at göre med sagnstoffet og med Sakses forhold dertil. Foreløbig får vi kun prøver og antydninger i noterne. Så vidt det kan skönnes, medbringer han nogle særlig gode betingelser og andre ringere. Hans interesse og sans for de sagnhistoriske og sproglige enkeltheder kunde sikkert uden skade være större. Han gentager f. eks. uden samvittighedsnag Müllenhoffs inddeling af Bråvallakæmperne, hvorved Bjarke og Hrok den svarte bliver Svenskere. (Hvilke mærkelige oplysninger om sagnstoffets udvikling vilde vi ikke have her, hvis det virkelig havde stået i kvadet!) Han regner kæmpen Starkad for den 6te k o n g e i Rings hær. Han tekstretter Sakses sydnorske dialektformer til normal islandsk (Gromer til Glumer). Han lader et enkelt kæmpenavn midt inde i personrækken betyde «die Götländer», fordi han ikke har forstået, at Gotar hos Sakse er ganske normal lydbetegnelse for, hvad der i Sǫgubrot hedder Gautr. Tilnavnet «goti» oversætter han også «der Götländer», skönt manden ifølge Sakse er født i Telemarken. Forf. er oven i købet løbet surr i folkenavnene Gøter og Goter. Mærkeligst er dog en note på samme side (346): «Saxos Lyuth «Guthi» beweist für Dänemark die Existenz von Goden . . . Die Sǫgubrot af fornkonungum geben dafür den Namen Hlaumboði; Olrik setzt dafür mit Recht Lyuthbuthi (Hljóðboði) ein.» Ti hvis Olriks ændring er sket med rette, er beviset for godens tilværelse blevet til slet intet. For resten er dette «bevis» for godernes tilværelse i Danmark galt af mange andre grunde (bl. a. fordi Bråv. slet ikke er digtet

i Danmark); og der gives andre og langt sikrere beviser for, at Danmark har haft goder (runestenene). Ikke engang hans citat af Olrik er korrekt; denne har indsat «Lyuth Buthi», fordi det allerede står i Kr. Pedersens oversættelse af Sakse. Alle disse eksempler er hentede fra et par sider af Bråvallakvadet, der jo er forf.s uheldige punkt. Det øvrige værk giver ikke anledning til sådanne fejl; men man savner i hans sammenstillinger den sikre sans for sagnomridsene og de enkelte skikkelsers plads indenfor det, som en Müllenhoff havde i så höj grad.

På den anden side har han en ikke ringe iagttagelse overfor den jævnt fremskridende fortælling. Hans bemærkninger om uklarhed og spring i Sakses fremstilling er gode. Særlig kræver hans bemærkninger til de enkelte digte opmærksomhed. Her har han på én gang lært af Müllenhoff og står tillige mere selvstændig end ellers overfor sin læremester. Han har således set den metodiske svaghed i Müllenhoffs forsøg på at adskille de forskellige kvad i Sakses digte, at han glemte, at vi ikke havde originaler, men kun Sakses meget frie gengivelser. Interessantest er bemærkningerne om Starkads kvad hos Ingjald (s. 484—89, jf. 284—86): Müllenhoff har haft ret i, at man i kvadet har med to forskellige digtere at göre, men den ene af dem er — selve Sakse. Jeg kan ikke slutte mig til alle hans enkelte hypoteser, f. eks. den at Ingjaldskvadets slutning er en række forsøg og klader, som Sakse har frembragt på et tidligere trin i sit arbejde. Overhoved vil hans bestemmelser af Sakses andel i digtene næppe kunne gælde for endelige; dertil er bl. a. hans fortrolighed med den gamle kultur ikke indgaaende nok. Men man må glædes ved at se et enkelt i sig selv væsentligt moment draget så kraftig frem; og forf. sidder öjensynlig inde med midler til dets videre opklaring. Kun én ting må jeg endnu beklage, at vi ikke har fået selve dette ypperlige materiale enten i form af en fremskridende kommentar til hele værket, eller i alt fald som fuldstændig samling af parallelsteder til de betydeligste digte. Först herved vil vi sættes i stand til virkelig at dømme om Sakses literære tilskud til hans kildestof. Og dermed ønsker vi forfatteren god lykke på vejen frem til hans anden del, den han selv betegner som «die Hauptsache».

Axel Olrik.

Hugo Pipping, Gotländska Studier. Uppsala 1901, Akad. Bokhandeln. Med et Facsimile. IV + 136 s.

Denne bog falder i to partier; det ene består af en udgave af AM 54, 4^0, et håndskrift fra 1587 af Gutalag, det andet af «Strödda iakttagelser» af filologisk art.

Udgaven af det interessante hdskr. af loven[1] er foretagen med overordentlig omhu og nöjagtighed. Som udg. siger, var det ikke meningen at levere en kritisk udgave af loven, men kun et nöjagtigt aftryk af håndskriftet. Jeg har sammenlignet udgaven med dette på större og mindre partier, og har således overbevist mig om udg.s omhyggelige fremgangsmåde. Alt er gengivet nöjagtig, ikke blot teksten med alle dens ejendommeligheder, rettelser, marginalnoter og lign. med angivelser under teksten af, hvad der m. h. t. de enkelte ord eller bogstaver er at bemærke, men også hvad Arne Magnusson har skrevet på en foran indklæbet seddel[2], ja endogså dr. Kålunds under katalogiseringen påskrevne notitser (s. 2 og 4) er medtagne. Det kunde måske interessere udg. at erfare, at marginalets to ord *tingnu menn* (s. 6), der siges at være «skrifna af yngre hand», er skrevne af Arne Magnusson.

Som sagt er udgaven meget nöjagtig. De røde overskrifter og bogstaver er særlig fremhævede, streger og kommaer (lange eller korte) gengivne, det ord nederst på siden, der er custos, stadig anført; i det hele taget er udgaven så facsimileret som det ved hjælp af tryk kan göres. Der er måske dem, der måtte synes at facsimileringen var gået vel vidt. Men det hele bibringer benytteren en tryghedsfølelse. En måske mere reel indvending kunde göres mod den så at sige mekaniske gengivelse af de enkelte bogstaver. Udg. mener således, at han ikke konsekvent kan trykke *giera,* det over linjen tilföjede ord (s. 7_{23}), uagtet der lige foran skrives *giera*, blot fordi det tredje bogstav ligner mere et *o* end et *e*; nu er det så, at skriverens *o*'er og *e*'er ofte er meget vanskelige at skælne imellem; i dette tilfælde er *e*, fordi bogstaverne er bleven mindre, bleven klattet en lille smule. Her mener jeg, at udg. ikke blot havde ret, men også pligt til at læse *giera,* istedenfor ved en rent mekanisk læsning at få en form, der efter udg.s udsagn (s. 82) ellers aldrig forekommer[3]. Utvivlsomt skrev skriveren her også *giera*. Andre steder kan der være tvivl om, hvad der virkelig står og er tilsigtet. Således forekommer det mig tvivlsomt, hvorvidt der står *tekkelighit* (5_8) eller *tokk*-; ligeledes om der (6_{21}) virkelig står *hafn'* og ikke

[1] Ved en kuriøs absentia animi lader forf. hdskr. tilhøre «Kungliga biblioteket i Köpenhamn» (s. IV).

[2] Når der her står *horum legum*, er dette tilvisse en skrivefejl, som udg. rigtig bemærker (s. 72 not.).

[3] I en note kunde der være gjort opmærksom på *e*'ets form.

hafu'; dette var jo et ord skriveren ikke kunde være i tvivl om; og fordi han her har glemt sin sædvanlige hage over *u*, berettiger det næppe til at indbringe en umulig form. Jeg vilde læse *hini* (ikke *him*) 9_4 f. n. Som udg. bemærker, er det ofte meget vanskeligt at se, om der står et *e* eller *i;* i de allerfleste tvivlstilfælde har han bemærket dette i en note. *Flye* (6_{12}) skulde jeg være mere tilböjelig til at læse *flyi.* Ligeledes vilde jeg måske enkelte steder have opfattet udg.s store bogstaver (H, E, f. eks.) som små, eller sat et lille komma, hvor han har et langt, eller *j*, hvor han har *i*, eller omvendt. Når der ikke er andet at bemærke end slige intetsigende petitesser om en udgave, er det klart, hvilken ros der tilkommer den. Hvor udg. i noterne anfører skriverrettelser, tror jeg ikke, at han altid har truffet det rette m. h. t. hvad der først har været skrevet; således har der for *Ta* (9_1) først vistnok været skrevet *E* (ɔ: det følgende *En*). S. 8_{13} har skriveren først skrevet *enghi;* det komma, udg. har sat efter *engh*, er ikke et komma, men en streg, der hører sammen med den af udg. omtalte «apostrof»; denne sidste er en lille lige streg; det hele ser således ud: /'; dette er et velbekendt ordadskillelsestegn, som skriveren på grund af rettelsen har ment at måtte anbringe. S. 10_8 er først skrevet *thz*. S. 11_{17} har skriveren først skrevet *haff-*, ɔ: først glemt *loff*. S. 13_2 f. n. står der utvivlsomt *siaw* (ikke *sian*). S. 12_4 står der over linjen ved rettelse *ō (allō* ɔ: allom*)*.

Til udgaven knytter udg. forskellige bemærkninger og oplysninger både om skriveren, præsten D. Bilefeld, og om håndskriftet, Schlyters benyttelse deraf osv.

Blandt de «Strödda iakttagelser» er udg.s bemærkninger om *i*-omlyden af særlig interesse. Han slutter sig til *A. Kock* m. h. t. dennes bekendte lære om de 3 perioder i udviklingen, men mener at kunne simplificere forholdet noget. Ligeledes slutter han sig til Kocks lære om *-iʀ*-omlyden, dog med en modifikation. Om dette må anm. henvise til forf.s egen udvikling. Af de andre bemærkninger skal fremhæves den om *lyndir* (pudenda), hvor forf. sikkert med rette antager en skrivefejl for *loyndir*, samt den om de nygullandske diftongers kronologi.

København, i oktober 1901.

Finnur Jónsson.

Euangelium secundum Matthaeum cum variae lectionis delectu edidit *Fridericus Blass.* Lipsiae 1901, Teubner. XVIII + 110 pp.

Sicut multa veterum scripta propter paucitatem vel pravitatem codicum difficile est in genuinam formam redigere, ita

fieri potest, ut ex ipsa abundantia codicum aliorumque testium antiquissimorum atque præstantissimorum haud minores difficultates nobis oriantur. Hoc factum est in Novo Testamento. Neque tamen contenti iis, quæ ab editoribus superioribus adhibita sunt subsidia, nova semper quærunt viri docti atque inde aliquid certe boni sese eruere posse sperant. Ita fieri non potest, quin quæ quisque subsidia invenerit vel primus adhibuerit, æquo pluris æstimet. Quid Euangelii secundum Matthæum recentissimus editor maxime sequatur, ex his verbis eius intellegi potest (p. IV): *sunt omnino nobis tales maxime testes circumspiciendi, qui ab reliquorum communione paullo longius distent suique quodammodo generis sint.* Tales autem existimat codicem Syrum Lewisianum atque Chrysostomum. Equidem non negaverim, testes ab reliquorum communione distantes ad multas res utiles esse posse, sin autem aliquis contendat, talibus in textu emendando plus quam ceteris ponderis tribuendum esse, prorsus dissentio. Neque enim per se veri simile est, testem a ceteris omnibus dissentientem solum veram scripturam servavisse, quum ceteri omnes eodem vitio laborent. Nisi plane in aperto res est, non credo.

Videamus iam exempla. Multis locis a ceteris testibus multum distat Chrysostomus. I 20 exhibet *ἄγγελος κατ᾽ ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσήφ* pro *ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ᾽ ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ*, II 1 *ἔρχονται* pro *παρεγένοντο*, V 24 *ἄπελθε* pro *ὕπαγε*; V 48 exhibent ceteri *ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν*, Chr. vero præbet *γίνεσθε* pro *ἔσεσθε*, omittit autem *ὑμεῖς* et *τέλειός ἐστιν* (*fort. breviandi causa* ait Bl., ut VII 6 et XXII 31), VIII 24 *χειμών* Chr. pro *σεισμός*, XIV 2 *Ἰωάνης ὃν ἐγὼ ἀπέκτεινα* pro *Ἰωάνης ὁ βαπτιστής*, XXV 14 om. *ὥσπερ γάρ* (*fort. licenter* ait Bl., ut XXV 26, ubi verba *καὶ ὀκνηρέ* Chr. om.). His locis aliisque compluribus ne Blassius quidem Chrysostomum sequi ausus est, sed XII 5 pro verbis *ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ* Chrysostomum sequens *οἴδατε* scripsit, ea sola de causa, quia etiam v. 3 scriptum est *ἀνέγνωτε* (non additis verbis *ἐν τῷ νόμῳ*), et XVI 19 *κἀγὼ δέ σοι δώσω* pro *καὶ δώσω σοι*; illa enim scriptura anaphora infertur, quæ mihi potius causa suspicionis est. XXVI 65 denique Chrysostomi scripturam *ὑμεῖς ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν* pro vulgata *ἴδε νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν* bonam quidem appellavit, sed non recepit.

Quam igitur rationem in Chrysostomi scripturis recipiendis vel aspernandis secutus sit editor, mihi quidem prorsus incertum est; hoc autem mihi iam ex exemplis, quæ attuli, colligi licere videtur, perpaulum ad Matthæi verba emendanda valere Chrysostomi testimonium. Uno tantum loco Blassius Chrysostomi vestigia sequens scripturam haud aspernandam recepit, XVII 27, ubi pro *εὑρήσεις* scripsit *εὑρήσει*, omissis antea verbis *ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ*; ita sententia evadit: *piscis venibit statere*, quamquam hæc significatio verbi *εὑρίσκειν* nusquam alibi in Novo Testamento reperitur,

nam Act. XIX 19 vix huc pertinet. Quod vero aliis locis innumeris solum Chrysostomum contra ceteros omnes secutus est editor, eius licentiæ, qua ille in verbis Matthæi afferendis sæpius utitur, rationem habentibus sine dubio improbandum est. Accidit hoc præcipue in omissionibus, ad quas infra revertar.

Si hanc editionem cum editionibus Actorum atque Euangelii Lucani antea ab eodem editore prolatis[1] comparamus, ratio edendi valde commutata esse videtur. Illic enim duas formas sive recensiones æque genuinas secernere editor studebat, hic unam restituere studet. Apparet autem, etiam in Matthæi Euangelio varias codicum aliorumque testium formas secerni posse, etsi minus inter se differunt. Ita hic quoque ut recensiones secernerentur, studendum fuit, quamvis sit difficile; nempe critici officium est *κρίνειν*, ac recensionibus demum distinctis, utra præferenda sit, diiudicandum. Blassius autem unum ex duobus agnoscere videtur: aut ipsum scriptorem opus suum plus quam semel scripsisse, aut de recensionibus secernendis prorsus desperandum esse. Ita accidit, ut editiones superiores, quamquam opinione vix probabili nitebantur, utramque illorum librorum formam ab ipso Luca profectam esse, meliore tamen ratione factæ sint quam hæc; in hac enim editione omnia commiscentur.

Ipsum audiamus: *maximum,* inquit (p. IV), *id est, quod in singulis quaestionibus non tam testes quam res ipsae spectandae sunt.* Itaque, quod ad testes attinet, eclectica ratione agit, quæ autem quoque loco concinnior ei videtur scriptura atque elegantior (de anaphora cf. supra ad XVI 19), eam præfert plerumque. Hæc ratio plane repugnat ei, quam non solum in Novo Testamento, sed etiam in aliis veterum scriptis edendis antea plerique secuti sunt, neque huius rei inscius est editor[2]. Qua vero constantia suam ipse rationem secutus sit, iam videbimus.

Breviorem scripturam uberiori præfert plerumque. Sæpe autem accidit, ut Syrum aliquem codicem vel Chrysostomum aliumve testem secutus verbum aliquod expunxerit aut uncinis incluserit. Quod ut melius perspiciatur, afferam exemplum e XIV 35—36 petitum, ita ut in sinistra parte textum ponam, qualem apud Tischendorfium, in dextra autem, qualem in hac recentissima editione legimus:

καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα μόνον ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.	*καὶ ἐπιγνόντες [αὐτὸν] οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου [ἐκείνου] ἀπέστειλαν εἰς [ὅλην] τὴν περίχωρον, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν ἵνα [μόνον] ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.*

[1] Cf. huius ephemeridis vol. VII p. 107 sqq.
[2] Cf. «Mitteilungen der Verlagsbuchhandlung B. G. Teubner» 1901, p. 50.

Ex his igitur paucis verbis quattuor inclusit, tria plane omisit; desunt enim apud testes paucos, neque ea, quæ inclusit, meliores testes tuentur quam ea, quæ omisit. Talia autem exempla ex omni pagina multa afferre licet. Supervacanea sint sane ista verba; quærendum tamen est, quomodo factum sit, ut in omnibus fere codicibus Græcis, Latinis, Syriacis adderentur supervacanea illa. Tum vero memoria tenendum est, quid in Actis apostolorum Euangelioque Lucano idem editor olim accidisse putet. Illa enim scripta ipsum Lucam, quum iterum chartæ mandaret, in brevius contraxisse opinatur, *ut fit* (vid. Euang. Luc. ed. p. LXXIX); uberiorem igitur formam priorem esse. Inde legem eruere licet, qua, etsi nusquam diserte pronuntiavit, ex editionibus tamen eius intellegimus eum certo confidere; est autem hæc: scriptor si sua ipsius verba iterum describit, recidit plerumque, quæ ei supervacanea videntur; scriba vero librarius, qui alius verba describit, supervacanea addere solet. At ita homines plerumque natos esse, ne conatus quidem est nobis persuadere.

Huc accedit, quod locis nonnullis rationem suam non est secutus: II 10 legimus *ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα*, sed omittunt *σφόδρα* duo Syri; cur non expunxit? IV 18 post *Σίμωνα* omittit Syrus Lewisianus verba *τὸν λεγόμενον Πέτρον*; cur male? V 20 post verba *λέγω γὰρ ὑμῖν* omisit editor *ὅτι* cum Chrysostomo, sicut V 32 cum cod. D ac nonnullis Latinis, at in loco plane simili XXVI 21 servavit idem verbum. Omittit sane hoc loco unus tantum codex Chrysostomi, sed «non tam testes quam res ipsae spectandae sunt.» XIX 15 omittit editor *ἐκεῖθεν* post *ἐπορεύθη* cum Syro Lewisiano, quod ineptum arbitratur, *quasi possit aliquis aliunde proficisci quam illinc ubi sit* (!) (p. IV), atque eodem modo egit IX 9 et 27, sed XII 9, XIII 53, XIV 13, XV 21 et 29 simile *ἐκεῖθεν* legimus. Requiruntur nimirum testes (cf. p. V); at si opus est correctura, nihil valent testes, interpolare vero licet etiam sine testibus [1].

Quamquam hoc quidem editori dandum est, locis plerisque rebus eum plus tribuisse quam testibus, est tamen, ubi testibus quibusdam, quos in deliciis habet, plus æquo confisus sit. Multum tribuit codici D, quem plerumque sequuntur nonnulli Latini. Eosdem iam tum secutus est, quum Acta Euangeliumque Lucanum edidit «secundum formam quæ videtur Romanam»; ac recte secutus est, ut mihi videtur. At hic, ubi non formam Romanam restituere

---

[1] Cf. Madvigii Adv. crit. I p. 9 [1]: Ridicule interdum homines, ut sibi videntur, cauti et prudentes, coniecturam laudant ut probabilem, sed in nullo codice reperiri queruntur; recepturos se fuisse, si vel in uno codice reperiretur. Quid coniectura opus esset, si codices verum præberent? Quid in re dubia codex iuvaret nisi fide dignus et qui ceterorum consensum vinceret?

vult, nescio, cur tantum iis tribuat. Num melius est II 9 *ἐπάνω τοῦ παιδίου* quam *ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον*? aut IV 16 *οἱ καθήμενοι* quam *τοῖς καθημένοις*? Hoc loco eam scripturam prætulit, quæ anacoluthiam præbet, aliis vero locis præfert oratoriam concinnitatem, ut V 45: *ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηρούς καὶ τὸν ὑετόν αὐτοῦ* (add. ex Patribus quibusdam) *βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*. aut X 21: *παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον εἰς θάνατον* (add. ex Syro Lewisiano). Quum locis plerisque additamenta, quæ ei supervacanea videntur, testibus quibusdam confisus resecuerit, his locis eosdem testes secutus additamenta intulit non meliora. Hic testes, eosque fide indignos, magis spectavit quam res.

Unam etiam rationem haud sane improbandam locis nonnullis adhibuit. Non sine causa suspicatus est, fieri posse, ut e ceteris Euangeliis quædam irrepserint aut certe correcta sint. Itaque ubi codices differunt, eam plerumque scripturam respuit, quæ in alio Euangelio legitur. Hæc via per se bona est, sed admodum lubrica, neque certum est, quatenus ea progredi liceat. Nonne tali de causa ibi quoque corrigendum est, ubi nulla scripturæ varietas in nostris codicibus appareat? IX 16 inclusit verba *αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται*: nam ex Marc. II 21 irrepsisse opinatur, et omittit Chysostomus (eodem modo egit in versu proximo, ubi ex Luc. V 37 verba nonnulla irrepsisse existimat). Quid, si exhibuisset Chrysostomus? maneret tamen prior suspicionis causa, quæ propter multas similitudines Euangeliorum non multum valet. X 3 in D codice aliisque quibusdam inter apostolos nominatur *Λεββαῖος*, ceteri autem cum Marco præbent *Θαδδαῖος*, atque illud præfert Blassius. At XXIV 36 servavit verba *οὐδὲ ὁ υἱός*, quæ exhibet Marc. XIII 32, hic vero multi codices omittunt; ait autem: *possunt haec consulto esse deleta*. Rationem igitur secutus est ab ea, quam sequitur plerumque, plane diversam.

Restat, ut de coniecturis pauca addam. Gaudendum est, quod paucæ sunt, sed vellem essent pauciores. XXV 1 in plerisque codicibus legitur *λαβοῦσαι . . . . ἐξῆλθον*, in paucis autem *ἔλαβον . . . . καὶ ἐξῆλθον*. Blassius, cui displicet *λαβοῦσαι*, quia legitur etiam infra in v. 3, scripsit *ἔλαβον . . . . ἐξελθεῖν*; aliter egit XXVIII 19, ubi D aliosque secutus scripsit *πορεύεσθε μαθητεύσατε* pro vulgata scriptura *πορευθέντες μαθητεύσατε*: cur non coniecit *πορεύεσθε μαθητεῦσαι*?

Ita quoquo nos vertimus, rationes recensendi prorsus incertas reperimus, nec plura opus est addi, quibus hanc editionem textum potius depravatum quam emendatum exhibere demonstremus.

Joannes Ræder.

Horatii bref om skaldekonsten, tolkadt af *F. Gustafsson.* Akademisk inbjudningsskrift. Adjectae sunt adnotationes ad artem Horatii criticae. Helsingfors 1901. 56 S.

Forf. har til sit Program valgt et i andre Programmer, Udgaver og Tidsskrifter hyppigt behandlet Æmne, hvorom det var vanskeligt at sige noget nyt. Hensigten har da vel været til Brug for andre at samle, hvad han har læst og tænkt angaaende Æmnet.

I Indledningen (S. 1—17) gør han Rede for Forholdene i Rom paa den Tid, da Digtet blev til, og disses Indflydelse paa Literaturen i Almindelighed og særlig paa Horats; dernæst giver han en Skildring af Horats' egen Udvikling som Menneske og Digter og Karakteristik af hans Digte, oplyst ved mange Henvisninger til betegnende Steder i Digtene, og dvæler endelig ved Horats' æstetiske Vurdering af sin Samtids digteriske Frembringelser og særlig ved ars poet. Han fremhæver, at Hor. ikke har villet skrive nogen systematisk mer eller mindre aristotelisk Poetik eller Dramaturgi, men kun i et Brev give nogle Forskrifter for Digtere.

Derpaa følger en svensk Oversættelse af a. p. i prosaisk Form. Allerede i Indledningen udtaler Forf. med Henvisning til Wilamowitz-Moellendorff (Reden und Vorträge) og Keller (die Grenzen der Uebersetzungskunst), at man ved Oversættelsen af et antikt Digt sjelden opnaar den tilsigtede Virkning, naar man helt bibeholder den antike poetiske Form, og at særlig Horats' sidste Epistler med deres overvejende Reflexion bedst gengives i ubunden Stil, naar blot Tonens vekslende Spil gengives, og hver Tanke, hvert Billede faar sit tilsvarende Udtryk. Han stiller selv en Art indirekte Opfordring (S. 15) til at komme ind paa det Spørgsmaal, hvorvidt det er lykkedes ham at naa dette Ideal. Jeg tror, at det kun kan fuldt besvares af en, hvis Modersmaal Svensk er. Hvad Formen angaar, kan jeg ikke fragaa, at en Del af det karakteristiske gaar tabt ved Opgivelsen af Verset. Oversættelsen er fri saavel med Hensyn til Sætningsbygning som Ord, hvad der kun kan billiges. Maaske er der paa sine Steder lidt megen Stræben efter Hverdagsudtryk, hvor Originalen ikke synes at give Anledning dertil. (V. 384 *vitio remotus ab omni:* man är en hygglig karl i allo; V. 422 *unctum ponere:* duka upp något att smörja kråset med.) Jeg kan heller ikke se, hvorfor undertiden et Billede er ombyttet med et andet (V 39—40 *quid ferre recusent, quid valeant humeri:* hur högt vingarna bära och när de vägra sin tjänst) eller et Billede indført, hvori intet findes (V. 53 *cadent parce*: falla droppvis) eller et specielt Udtryk generaliseret (V. 181—182 *quae ipse sibi tradit spectator:* som vi omedelbart öfvertyga oss om; V. 199 *apertis otia portis:* tryggade fredsvärf).

Oversættelsen er ledsaget af Noter, som i knap Form give

de nødvendigste Oplysninger. Flere Gange ere saadanne ogsaa givne ved en Tilføjelse i Texten uden nogen Tilkendegivelse af, at det ikke er Digterens Ord: V. 118 *Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Argis*, den vilda colchiern eller den förvekligade assyriern, en som fostrats i boioternas tjocka luft (Ep. II 1, 244) eller i det öfvermodiga Argos; V. 146—147 *nec ab interitu Meleagri nec gemino ab ovo*, icke med Meleagers, farbroderns, fall och icke med Helenas mytiska ursprung ur dubbelägget.

I de (S. 40—56) tilføjede *adnotationes criticae* (paa Latin) handles først om Horats' Kilder til a. p. Forf. mener, at der intet er til Hinder for at tro den hos Porphyrio givne Notits: *in hunc librum congessit* (Horatius) *praecepta Neoptolemi τοῦ Παριανοῦ de arte poetica, non quidem omnia sed eminentissima*, kun at han indskrænker *eminentissima* til *pauca*, idet han siger: «quam pauca ex Neoptolemi arte Horatius sibi lucri fecerit, facile apparet, si ipsius Aristotelis artem poeticam et rhetoricam cum epistola poetae comparaveris». Han gaar ud fra, at Horats har kendt Aristoteles' Poetik, og at naar han vilde benytte en græsk Kilde, han da vilde foretrække denne for Neoptolemus, og viser saa, at Horats kun har gjort liden, om overhovedet nogen, Brug af Aristoteles, men det laa sikkert Horats langt nærmere at benytte en alexandrinsk Grammatiker end Aristoteles.

For at oplyse de mindre klare Overgange i a. p. gives dernæst en Udsigt over Gangen i Digtet. I Note 1 hertil (S. 46) afvises Kiesslings Udtryk, at Overgangen fra 152 til 153 sker «mit plötzlichem Ruck», og søges paavist, ex (a) v. 152 facile parari transitum ad mores personarum[1] constantes. I V. 153 tilføjes i Oversætt.: efter Prologen, og i en Note til V. 131 siges: Såsom de (Kyklikerne) kunde en tragisk poet i prologen skryta med sitt ämne. Det ser næsten ud, som om Meningen var, at der i det forudgaaende Stykke var Tale om Prologen i en Tragedie og ikke om episke Digte.

I Note 3 (S. 46) i Anledning af Overgangen til Satyrspil siges: Satyris praecipue delectatur Horatii animus, ideo pluribus de iis agit; cetera de hac re incerte excogitantur. Det er dog ikke let at forstaa, hvorfor Horats skulde have anvendt saa mange Ord paa at give Regler for Satyrspil, hvis ingen tænkte paa at skrive saadanne, og hos Porphyrio til V. 221 hedder det ogsaa: *satyrica coeperunt scribere ut Pomponius Atalantem vel Sisyphon vel Ariadnen.* Ved cetera sigtes vel nærmest til de i Dieterichs Pulcinella omtalte Atellanensatyrspiele, hvis Existens Ussing i sin Anmeldelse af det nævnte Skrift (i dette Tidsskr. [3] VI 162) med Føje har benægtet. Ussing finder de første sikre Spor af Satyrspil i Horats' Forskrifter og dernæst Pomponius

[1] Man ventede aetatum (singularum). Ogsaa S. 15 staar naturas hominum i Stedet for nat. aetatum, og i Oversætt. af V. 156 er *aetatis cujusque mores* gengivet ved: hvarje persons karaktär. Hvorfor?

Secundus paa Claudius' Tid, til hvem han med Rette antager, at Porphyrio sigter og ikke, som Dieterich mener, til Atellanforfatteren Pomponius Bononiensis. Antageligt kendte Porphyrio ingen Satyrspildigter fra Horats' Tid.

Af Enkeltheder skal jeg omtale:

V. 21 *aere dato*. Der bemærkes: jam ante, ut fieri solet, data pecunia; i Oversætt. mot honorar i förskott. Brugen af Perfekt Part. berettiger ikke til at tilføje: i förskott.

V. 29. Til *prodigialiter* bemærkes: Alludit fortasse Horatius vocabulo *prodigus*, quo octies usus est. Praeterea hoc loco prodiga explicationum et conjecturarum prodigia evitasset poeta, si dixisset «*vel* prodigialiter», i. e. etiam si prodigialiter fiat. At Horats skulde have brugt *prodigialiter* i Betydning af prodige, er vel kun sagt for det følgende Ordspils Skyld, og i Oversætt. staar *häpnadsväckande*. Ganske vist vilde prodige give Mening, idet prodige rem variare kan udtrykke species recti (V. 25), hvilket derimod «vel prodigialiter» ikke kan.

V. 254 *non ita pridem* (for ikke ret længe siden) kan enten, som man i Reglen oversætter, henføres til Horats' Tid (ikke ret længe før min Tid optog den) eller hvis Kiesslings Forklaring følges, tages i Relation til *jussit* (og ikke ret længe før havde den optaget). Forf. oversætter imidlertid: länge dröjde det visserligen ej, förän iamben upptog; det vil altsaa sige: kort derefter. Man kunde have ønsket en Bemærkning om, hvorledes denne Oversættelse kommer frem.

V. 317—318 oversættes saaledes: därför råder jag en konstnärlig efterbildare af liv och karaktärer att se upp til en mönsterbild och ur den hemta maningens ljudande stämma. Det ser ud, som om *vitae morumque* antoges styret af *imitatorem*, men det er umuligt. og naar i adnotatio (S. 53) staar: *exemplar vitae morumque* (id est *exemplar imitabile* cfr. epist. I 19, 17) ad virtutem referri oportet, non ad vitam recte et fideliter in poesi imitandam, saa maa vel dog Meningen være, at *exemplar vitae morumque* høre sammen og skulle betyde Forbillede for Livet. det sædelige Ideal, som Filosofien opstiller. I Overensstemmelse hermed søger Forf. at vise, at *vivae voces* her maa betyde Udtalelser, der formane til Dyd. Men det er ikke det, der er Tale om, men at finde de Ord, der passer til Rollen.

V. 449 oversættes: han anmärker det, som bör byta plats (mutanda = mut. *loco*) fordi ikke *mut. notabit*, men *Aristarchus fiet* skal være afsluttende og det første i saa Fald maa betyde noget, der ikke allerede er sagt. Men *mut. notabit* er sammenfattende (kort sagt, han vil sætte Mærke ved, hvad der bør forandres) og *fiet Aristarchus* er afsluttende (han vil med andre Ord blive en rigtig A.).

Odense, i November 1901.

P. Petersen.

J. Østrup, Arabisk Litteraturhistorie.

Som Led af den for Tiden udkommende «Illustrerede Verdenslitteraturhistorie» har Dr. Østrup udarbejdet en Fremstilling af den arabiske Litteratur, som det maa være tilladt at henlede Opmærksomheden paa og gjøre til Gjenstand for en noget nærmere Omtale. En arabisk Litteraturhistorie er nemlig allerede i og for sig en sjelden Fremtoning og har i lange Tider hørt til de haardest savnede orientalistiske Hjælpemidler, hvis Fremstilling imidlertid frembød saa store Vanskeligheder, at Orientalisterne i Reglen gik af Vejen derfor og nøjedes med at forberede den ved Samlinger af Materiale, der engang i Tiden kunde faa Betydning. Et Par forhastede Forsøg paa at løse Opgaven som Hammer-Purgstalls Literaturgeschichte der Araber 1850 fl. og Arbuthnots Arabic Authors 1890, vare saa mangelfulde, at de overhovedet ikke kunde komme i Betragtning. Først i Aaret 1897 begyndte Carl Brockelmann Udgivelsen af en «Geschichte der arabischen Litteratur», der afgiver et solidt Grundlag, hvorpaa der kan arbejdes videre, og som allerede nu kan betegnes som et i høj Grad fortjenstfuldt Hjælpemiddel. Men dette Værk er endnu ikke fuldendt og er desuden efter sit hele Anlæg nærmest beregnet paa egenlige Fagmænd. Tillige er der af den samme Forfatter ganske fornylig, men efterat Dr. Østrups Fremstilling var udkommet, udgivet en paa en større Læsekreds beregnet arabisk Litteraturhistorie som Led af «die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen» (C. F. Amelungs Forlag), hvor Fremstillingen er ført helt ned til Nutiden. Hvor vanskeligt et saadant Arbejde er, har Brockelmann selv hentydet til i Fortalen til sit større Værk, idet han udtrykkelig indskrænker sig til at behandle Litteraturens ydre Historie og giver Afkald paa en Fremstilling af den indre Udvikling, da en saadan — nogle faa begrænsede Omraader fraregnede — for Tiden paa Grund af manglende Forarbejder maa betragtes som en Umulighed.

Under saadanne Forhold hører en Fremstilling som Dr. Østrups til de Arbejder, hvis Fremkomst maa hilses med Glæde, og som tillige paa Forhaand kunne gjøre Regning paa Respekt, da kun virkelige Kjendere ville vove sig til en saadan Opgave, der kun kan løses ved Selvsyn og ved Hjælp af indgaaende Studier af de omfattende Litteraturværker. Til de allerede nævnte Vanskeligheder kommer for Dr. Østrups Arbejde yderligere den, som ligger i dets meget begrænsede Omfang. Ganske vist ydes der derved en vis Lettelse i Arbejdet, idet mange Vanskeligheder forblive uberørte, og Fremstillingen kan nøjes med at paavise Udviklingens Hovedtræk og disses Sammenhæng med de ydre Kulturforhold, der allerede nu i sine grovere Træk ligger klart for Dagen. Men paa den anden Side kræver en saadan Concentrering ikke blot en stærk Resignation hos Forfatteren, der maa udelade en

Mængde Enkeltheder, der for Fagmanden netop kunne have særlig Interesse, men ogsaa en Beherskelse af Stoffet, der lader ham se de afgjørende Hovedtræk og deres store Forbindelseslinier. Medens Brockelmanns mindre Litteraturhistorie har et Omfang af 258 Sider, hvorved han bl. a. sættes i Stand til at meddele en større Mængde Oversættelsesprøver, har Dr. Østrup behandlet hele denne omfattende Litteratur paa kun 44 Sider. For at udføre dette virkelige Kunststykke har han givet Afkald paa at omtale mange Forfattere og i det Hele kun nævnet faa Navne, og derimod concentreret Fremstillingen om enkelte Hovedperioder, som han til Gjengjæld har charakteriseret i bredere Træk. Dette er uden Tvivl den eneste Vej til Opgavens Løsning, men dens uundgaaelige Følge er naturligvis, at Valget af de nævnede Forfattere maa faa en meget vilkaarlig Charakter, især da Dr. Østrup undertiden mere har taget Hensyn til, at der om vedkommende Forfatter fortælles en for Forholdene betegnende Anekdote, end til hans direkte litterære Værd. Saaledes omtaler han, forat kunne indføje Beretningen om Mutalammis-brevet, Digteren Tarafa, hvis Muallaka han dog selv kalder noget tør og skolemæssig, medens en Digter som Lebid, der dog hører til de kjærnefuldeste blandt de gamle Sangere, ikke er nævnet. Ogsaa en Forfatter som Nabigha, hvis første Digt (efter Ahlwardts Rækkefølge) Nöldeke etsteds med Rette har kaldt en af den gammelarabiske Poesis skjønneste Frembringelser, og hvis skiftende Ophold ved de smaa Hoffer i Hira og Hauran desuden vilde have afgivet et betegnende Tidsbillede, eller endnu mere en Digter som Shanfara, Forfatteren af et almindelig beundret Mesterværk, vilde vel have fortjent Forrangen, naar det gjaldt om at gjøre et saa nøjeregnende Udvalg. Paa samme Maade kunde man ogsaa ved de følgende Afsnit anføre Navne, som man nødig savner, eller som ligesaavel fortjente at omtales som de, der forekomme. Men alt dette har kun liden Betydning, da der selvfølgelig mod en hvilkensomhelst Fremstilling af Arabernes Litteratur paa saa faa Sider vilde kunne gjøres lignende Betænkeligheder gjældende.

Vanskeligere falder det mig derimod at forsone mig med et andet, unægtelig virksomt Middel til Stoffets Begrænsning, som Dr. Østrup har benyttet, og som bestaar i, at han væsenlig kun giver Skjønlitteraturens Historie. Det er sikkert en meget omdisputabel Sætning, som han udtaler S. 166, at de exakte Videnskaber — et i øvrig mindre heldig valgt Udtryk, da der under denne Overskrift tales baade om Historie og Filosofi — maa siges at ligge udenfor den egenlige Litteraturhistories Omraade, hvorfor han indskrænker sig til en kort Omtale af enkelte af de betydeligere Fag. Der opstaar derved et føleligt Misforhold mellem de Par Sider (166—168), der helliges den videnskabelige Litteratur, og den Behandling, der bliver Skjønlitteraturen tildel, hvad navnlig i en «Verdenslitteraturhistorie» er saa meget desto føleligere,

naar man tænker paa den formidlende Rolle, som Arabernes Litteratur har spillet i Middelalderen paa Matematikens, Astronomiens, Medicinens og andre Omraader. Og tilmed tages der paa disse Par Sider slet ikke Hensyn til den religiøse, theologisk-juridiske Litteratur, hvis Fremvækst af Kuranen og Traditionerne og derpaa følgende Udvikling er saa betegnende for Muhammedanernes Aandsliv. I hvilken Grad Begrebet af Skjønlitteraturen er det dominerende, ser man bedst i det lille Afsnit om den spansk-arabiske Litteratur, der udelukkende giver et, iøvrig meget tiltalende Billede af de spanske Araberes Digtekunst og dennes Sammenhæng med de romantiske Forhold, hvorunder de levede, men ganske udelader Hensynet til andre Grene af Litteraturen, saa at Læseren f. Eks. ikke erfarer, at den S. 168 omtalte Averrhoes, den største arabiske Filosof, var en Spanier.

Holder man sig imidlertid til den Begrænsning, som Forf. har paalagt sig selv, saa maa det siges, at han indenfor denne Ramme har givet en Række Skildringer af Hovedperioderne, der ikke blot ere i høj Grad livligt skrevne, men ogsaa meget træffende og anskueliggjørende. Saaledes er det f. Eks. lykkedes ham at give en ypperlig Fremstilling af Beduinernes Liv og Digtekunst i Tiden før Muhammed, der er saa let læselig, at ingen uindviet Læser aner det omfattende og møjsommelige Arbejde, som en saadan Skildring forudsætter. Alt hvad Dr. Østrup skriver om denne Periode og om Arabernes daværende Kulturtilstand er baade træffende og rigtigt, og det maa derfor ikke betragtes som en Indvending, men kun som en supplerende Bemærkning, naar jeg fremdrager et enkelt Punkt deraf, nemlig hans Udtalelser om de religiøse Forhold i den førmuhammedanske Tid. Han taler S. 136 om de religiøse Forestillingers besynderlige Nøgternhed og om Mangelen paa frodig religiøs Fantasi hos Araberne, og tilføjer S. 138: Religionen var primitiv, ikke plastisk udformet, og den greb kun lidet ind i det daglige Liv. Vil man ikke gjøre Araberne Uret i denne Henseende, maa der erindres om, at en saadan Charakteristik vel kan støttes ved de bevarede Beduindigte fra Tiden ned mod Muhammed og ved Forholdene i Mekka, men at denne Tilstand dog væsenlig beroede paa en Tilbagegang og ikke altid havde været saaledes. De sydarabiske Indskrifter vise tydelig, hvilken overordentlig Rolle Religionen i gammel Tid har spillet i Sydarabiens Kultursteder, og for Nordarabiens Vedkommende fremgaar det af de mangfoldige Gudenavne og af en Mængde forskjellige Skikke, der senere enten bevaredes som betydningsløse nedarvede Former eller faldt ind under Overtroens Begreb, men som oprindelig have været rent religiøse Ceremonier, at Religionen ogsaa her tidligere paa meget energisk Maade havde omspændt Beboernes Liv. Om Indholdet af de ældre religiøse Forestillinger ved vi saa godt som Intet, da de muhammedanske

Forfattere væsenlig kun have bevaret de blotte Navne, men der er f. Eks. meget der tyder paa, at de ældre Arabere ikke blot have dyrket Stjærnerne, men ogsaa have haft Stjærnemyther, saa at det allerede af denne Grund er tvivlsomt, om man helt og holdent tør frakjende dem religiøs Fantasi. Tillige viser det voldsomme Indtryk som de jødisk kristne eskatologiske Forestillinger gjorde paa Muhammed og hans Tilhængere, og den Forkjærlighed, hvormed netop de efterhaanden uddannedes, at Araberne ialtfald paa dette Omraade vedblivende vare modtagelige for det fantasirige Moment i Religionen. Her er det nu aabenbart importeret Stof, der ligger til Grund for Forestillingerne, og det er ogsaa muligt, at de gamle Stjærnemyther vare indførte til Araberne andetsteds fra; men selv om man derfor maa frakjende dem skabende Fantasi paa dette Omraade, saa have de ialtfald ikke savnet Modtagelighed derfor, ligesom ogsaa den besværlige Konkurrence, som Nadr ibn el-Harith voldte Profeten ved de persiske Sagn, han fortalte Mekkanerne, viser, at Araberne trods deres Nøgternhed gjerne laante Øre til slige fantasirige Fortællinger. Ogsaa kan der vel være Grund til at advare mod at generalisere den religiøse Ligegyldighed, som vi træffe hos Mekkanerne, og den paafaldende Mangel paa religiøst Indhold i de gamle Digte, som om dette skulde være et Fællestræk for alle Arabere paa hin Tid. Allerede Medinenserne vare jo i denne Henseende af et helt andet Stof end Mekkanerne, og Muhammeds egen Optræden var jo som bekjendt fra først af kun et enkelt Exempel paa en religiøs Bevægelse, der greb flere og lod dem søge en Tilfredsstillelse for deres religiøse Trang udenfor det gamle Hedenskab. De samtidig med Muhammed optrædende Profeter og Profetinder som Musailima og Sadjâh fremstilles selvfølgelig af den muhammedanske Historieskrivning som rene Bedragere, men det skinner dog alligevel igjennem i Beretningerne, at de vare dybt grebne af deres egen Forkyndelse og i enkelte Henseender endog stod betydelig højere end Profeten fra Mekka, hvis væsenligste Fortrin var, at hans Sag sejrede.

Paa samme Maade kunde jeg fremhæve en Række andre meget vellykkede Skildringer i Dr. Østrups Fremstilling og fristes til dertil at knytte forskjellige Bemærkninger. Men dette vilde føre udover en Anmeldelses Grænse, og jeg kan derfor nøjes med at anbefale det lille Skrift som en i al sin Korthed baade tiltalende og paalidelig Vejledning for Enhver, der vil vinde et Overblik over den arabiske Skjønlitteraturs vigtigste Perioder og Fænomener.

Et Par Steder findes der nogle Trykfejl i Aarstallene; saaledes skal der S. 155 læses 705 for 715 som Slutningsaar for Abd-el-Maliks Regjering, S. 166 (ved Sojuti) 1505 for 1502 og S. 173 (ved Muhamid) 1091 for 1071. Den første navngivne

Bearbejder af Eventyrfortællingerne var efter Brockelmann (mindre Litteraturhistorie 96) ikke Muqaffa (S. 164), men el-Lahiqi, hvis Værker imidlertid ikke mere existere.

Fr. Buhl.

Julius Kaerst, Geschichte des hellenistischen Zeitalters. Erster Band: Die Grundlegung des Hellenismus. Leipzig 1901, Teubner. X + 433 SS.

Die Zeit des Hellenismus ist seit dem genialen Werke Droysens lange Zeit nicht mehr Gegenstand einer ausführlichen Gesammtdarstellung gewesen. Und seitdem ist das Material ungeheuer gewachsen, nicht nur durch Inschriftenfunde, sondern namentlich durch die aegyptischen Papyri, die unsre Kenntniss der inneren Verhältnisse des Ptolemäerreichs so bedeutend erweitert haben. Es ist daher begreiflich, dass die moderne Geschichtschreibung sich jetzt wieder dieser Periode zuwendet um aus dem neuen Material und der zum Theil dadurch angeregten Einzelforschung das Facit zu ziehen. Diese Arbeit ist nicht überflüssig gemacht durch die solide aber knappe Darstellung Nieses (Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea, I—II, 1893—99), schon weil für diese der Hellenismus nicht das einzige Ziel ist; ausserdem hält sie sich wesentlich an die äussere, politische Geschichte, während gerade beim Hellenismus der innere Umschwung der culturellen Verhältnisse besonders interessant ist. Der Verfasser des vorliegenden Bandes, Privatdocent für alte Geschichte in Leipzig, rühmlich bekannt besonders durch seine Forschungen zur Geschichte Alexanders — er ist z. B. Verfasser der meist vortrefflichen Artikel über makedonische Geschichte bei Pauly-Wissowa —, kann daher auf allgemeines Interesse rechnen, wenn er sich anschickt, einen modernen Ersatz für Droysens Buch zu liefern, und zwar auch bei den Philologen; denn wenn auch ihr Herz bei den originalen, litterarichen und künstlerischen Leistungen des engen altgriechischen Stadtstaats ist und bleibt, weil diese doch den Haupteinsatz des Griechenthums im Culturleben der Menschheit bilden, müssen sie doch, wenn ihre Wissenschaft wirklich die Geschichte der Ueberlieferung als ein Hauptziel ins Auge fassen soll, auch den Hellenismus in den Kreis ihres Interesses ziehen, wo so viel gesäet wurde, das später aufgegangen ist zu weltgeschichtlicher Bedeutung, u. a. ihre eigene Wissenschaft.

Diesen Gesichtspunkt hat der Verfasser energisch betont. Das erste Buch (Die hellenische Polis, S. 1—96) will in fünf Capiteln das Wesen des hellenischen Stadtstaates und die ihn zer-

störenden Kräfte (die philosophische Aufklärung Cap. II, die inneren Krisen und Gegensätze Cap. III) ausführlich darlegen und nach einer Uebersicht des Verhältnisses der hellenischen Idealphilosophie zum Staate (Cap. IV) die Fortschritte der nationalhellenischen und monarchischen Idee im 4. Jahrhundert als Voraussetzungen des Hellenismus aufzeigen (Cap. V). Die beiden letzten kurzen Abschnitte bringen zwar nichts überraschend neues — im V. Capitel ist namentlich von den panhellenischen Ideen des Isokrates die Rede, im IV. wird die bekannte Thatsache auseinandergesetzt, dass Platon und Aristoteles in ihren politischen Constructionen im Banne des nationalen Stadtstaates stehen —, aber sie geben doch mit maassvollem Urtheil einen klaren Ueberblick; hübsch sind die Andeutungen S. 85—86 über die Zukunftskeime bei Platon. Dagegen kann ich nicht sagen, dass die drei ersten Capitel ihre wichtige und interessante Aufgabe glücklich lösen; hinter den vielen, tiefsinnig klingenden Worten stecken doch meist recht ausgetretene Gedanken, und ein lebendiges, scharf umrissenes Bild der griechischen Polis in ihrer Eigenthümlichkeit vermag der Verfasser nicht zu entwerfen; warum dem athenischen Stadtstaate nicht gelang, was dem römischen gelang, darauf bekommt man keine klare Antwort. Wenig befriedigend ist z. B. auch, wass S. 55 ff. über Sokrates und sein Verhältniss zum Staate gesagt wird; es geht doch nicht an auf Grund einiger Xenophon-Stellen das Bild der Apologie bei Seite zu schieben, das mit den Ansichten des Verfassers schlechterdings unvereinbar ist.

Um so besser ist das zweite Buch (Das makedonische Königtum S. 97—218), das Philipp und seine Politik eingehend und überzeugend schildert; es dürfte der gelungenste Theil des Werkes sein. Alles, was von Philipp überliefert ist, gliedert sich der Auffassung des Verfassers so natürlich an, und es kommt ein so einheitliches Bild des gewaltigen und consequenten[1] Begründers der makedonischen Grossmacht heraus, dass der Leser mit Vertrauen dem Faden folgt, der ihm in die Hand gegeben wird. Sehr treffend wird u. a. S. 203 ff. auseinandergesetzt und in der 2. Beilage näher begründet, dass wir kein Recht haben den von Polybios bezeugten umfassenden Charakter von Philipps persischen Plänen anzuzweifeln; andrerseits wird der panhellenische Charakter

[1] Ob wirklich dieser Consequenz zu Liebe den klaren Worten des Isyllos E 2—3 *ὄκα δὴ στρατὸν ἦγε Φίλιππος εἰς Σπάρτην ἐθέλων ἀνελεῖν βασιληίδα τιμήν* ein Zwang angethan werden muss, wie es S. 199 Anm 1 geschieht, damit ja nicht dem Philipp ein mislungener Versuch zugetraut werde die altspartanische Verfassung zu ändern, ist mir sehr zweifelhaft. Bei der damaligen Lage des spartanischen Königthums konnte Philipp sich über die Festigkeit seiner Wurzeln leicht täuschen, wie Wilamowitz Isyllos S. 33 treffend bemerkt, und dass Isyllos schlechte Verse schreibt, benimmt ihm doch nicht sein Recht als gleichzeitige Quelle gehört zu werden.

des Unternehmens S. 214 und sonst auf ein richtiges Maass beschränkt. Wie es scheint, ist das Verständniss Philipps dem Verfasser erleichtert worden durch die Bildung des deutschen Reichs um Preussen herum, dessen Eigenthümlichkeiten und führende Geister man hinter den königstreuen Makedoniern und ihrem für die Heeresorganisation unermüdlich thätigen König fortwährend ahnt, ohne dass die historische Objectivität darunter gelitten hätte. Ebenso wenig macht die Bewunderung für Philipp den Verf. unbillig gegen Demosthenes, dem er eher zu viel als zu wenig giebt.

III. Buch, fast die Hälfte des Bandes, ist Alexander gewidmet. Die Darstellung ist überall sorgfältig und ruhig abwägend, gleich weit entfernt von Leichtgläubigkeit und von moderner Hyperkritik. Gegen diese polemisirt der Verf. öfters — so S. 278 Anm. gegen Delbrück und Beloch über die Stärke des persischen Heeres bei Issos, S. 285 Anm. gegen Belochs Zweifel an die Echtheit des Briefes bei Arrian II 14, 4 ff., S. 365 Anm. 3 gegen Wegdeutung der Meuterei am Hyphasis, S. 378 Anm. 3 gegen Delbrücks willkürliche Verwerfung der Nachricht von der makedonischen Heeresreform in den letzten Jahren Alexanders, S. 394 Anm. 4 gegen Nieses Ansicht über die Ausdehnung der Pläne Alexanders, S. 415 Anm. 2 gegen die Anzweiflung der römischen Gesandtschaft in Babylon —, sehr mit Recht und wohlthuend namentlich für einen Philologen, der oft nicht ohne Aerger zusehen muss, wie Historiker kraft ihrer höheren Einsicht mit der antiken Ueberlieferung nach Belieben umspringen. Die angeführten Bemerkungen S. 394 ff. über Alexanders Absichten die Welt, nicht nur das Perserreich, zu erobern und bis ans Weltmeer vorzudringen beweisen, dass der Verf. Sinn hat auch für den phantastischen Zug, den moderne Nüchternheit gern dem jungen Heros abstreiten möchte; er hätte daher nicht S. 197 so schroff alle «Gefühlspolitik» Alexanders leugnen sollen. Zwar den Griechen gegenüber hat der König bei allem Philhellenismus keine Gefühlspolitik getrieben; der Verf. hebt mehrmals treffend hervor, dass Alexander weit mehr als sein Vater in die inneren Verhältnisse der griechischen Städte eingegriffen, den korinthischen Bund zurückgesetzt und Königsgewalt und Reich auch im Verhältniss zu den Griechen hervorgekehrt hat, wenigstens in seinen späteren Jahren. Dass auch er anfangs als Oberfeldherr des korinthischen Bundes auftrat wird S. 243 ff. ebenso richtig hervorgehoben und daraus seine Behandlung der griechischen Söldner im persischen Heer begreiflich gemacht. Das Wesen des Söldnerthums wird S. 70 ff. gut geschildert; von da aus fällt auf Memnons halb selbständiges Auftreten nach der Schlacht bei Granikos ein überraschendes Licht (S. 259). Weniger befriedigend scheint mir trotz mehreren treffenden Bemerkungen die Behandlung der schwierigen Frage, wie es sich eigentlich mit Alexanders Verehrung als Gott verhält (S. 386 ff.); aber jedenfalls

hat der Verf. dafür neue Gesichtpunkte beigebracht, namentlich auch mit Erfolg das Zeugniss der Münzen herangezogen. Im ganzen ist gegen die Würdigung Alexanders wenig einzuwenden [1]; man vermisst aber eine zusammenfassende Charakteristik des Menschen. Die weltgeschichtliche Bedeutung seines Werks ist klar und mit gerechter Bewunderung gezeichnet; dass der Verf. darüber nicht vergisst, was die Weltherrschaft der griechischen Cultur gekostet hat (S. 412), ist ein gutes Omen für die Werthschätzung des Hellenismus, die in den folgenden Bänden zu erwarten ist.

Eine Gesammtdarstellung der schwierigen Quellenfrage bekommen wir nicht, nur einige Andeutungen in der ersten und über eine Einzelheit (Kleitos und Kallisthenes) in der dritten Beilage. Einigermaassen befremdlich ist der Gleichmuth, womit S. 268 Anm. 2 der Widerspruch zwischen unsren Quellen und einem von Plutarch angeführten Brief Alexanders hingenommen wird; der Brief wird leichthin, wie es sonst nicht die Art des Verfassers ist, für unecht erklärt mit dem Zusatz: «Wäre er echt, so würde dadurch auf unsere «bessere» Ueberlieferung kein gerade günstiges Licht fallen». Nach dem wenigen, das Plutarch über den Brief mittheilt, ist es nicht abzusehen, wie dieser trockne Bericht eines von der schmeichelnden Legende ausgeschmückten Vorgangs gefälscht sein sollte, und das «nicht gerade günstige Licht» musste den Historiker denn doch etwas mehr aufregen. Im einzelnen finden sich sonst viele gute Bemerkungen zur Quellenfrage. So wird z. B. öfters sehr mit Recht hervorgehoben, dass unsre Ueberlieferung Spuren eines griechenfreundlichen Einschlags noch erkennen lässt; auch bei der Schilderung der Schlacht bei Granikos ist diese Quelle bei Plutarch (cap. 16) zu spüren, was S. 258 ausdrücklich hätte gesagt werden sollen.

Die sprachliche Darstellung hält den Vergleich mit Droysens jugendlichem Feuer und dichterischer Kraft auch nicht entfernt aus, fordert ihn aber auch nicht heraus. Sie ist ohne besonderen Reiz, aber auch ohne Ansprüche. Langweilig wirkt die häufige Anwendung der Frage als Uebergang: «In welchem Umfange wirkte vor allem das hellenische Element . . . . ?» (S. 246), «In welches Verhältniss traten nun die befreiten Hellenen . . . . ?» (S. 261) und so fort. Das uns so unangenehme Schachtelsystem der deutschen Sprache tritt, wenn ein Nicht-Deutscher sich in solchen

[1] Von Parmenions Ermordung heisst es S. 336, dass sie «vielleicht den dunkelsten Schatten» auf Alexander werfe. Es hätte hervorgehoben werden können, dass wir von Alexander sonst wohl blutige Uebereilungen kennen, aber durchaus keine tyrannischen Grausamkeiten; eben desshalb ist aus seinem Vorgehen gegen Parmenion auf eine tiefere Entfremdung des Hauptrepräsentanten der Politik Philipps zu schliessen. Er muss gefährlich gewesen sein, und dass Alexander in solchen Fällen nur politische Rücksichten nahm, hat er oft genug bewiesen.

Dingen ein Urtheil erlauben darf, öfters in einer besonders bösartigen Gestalt auf. Sätze wie diese (S. 332): «Die grosse, centrale Bedeutung, die heutzutage Herât, das an der Stelle des alten Alexandreia Areion erwachsen ist, *besitzt*, zeigt zur genüge» usw., die ungemein häufig sind, haben, für mein Ohr wenigstens, etwas beleidigendes; der Rhythmus scheint mir zu fordern, dass der Schlusstheil des umrahmenden Satzes, wenn ein solcher nicht zu vermeiden ist, etwas mehr Körper und Gewicht habe.

Kopenhagen, Nov. 1901.

J. L. Heiberg.

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von *Georg Wissowa.* Siebenter Halbband, 1900. Achter Halbband, 1901. Stuttgart, Metzler. 2870 Sp.

Hermed foreligger altsaa endelig 4. Bind afsluttet af «Pauly-Wissowa», som det allerede er blevet Vedtægt at kalde den ny Realencyklopædi i Citater. Af «Pauly» er der forresten ikke andet end Skelettet tilbage; i hvilken Grad Resten er bleven fornyet ved Stofskifte, maaler man bedst ved at sammenligne den Orientering, man opnaar ved at gjennemgaa en Artikel i den ny Bearbejdelse, med den, som den tilsvarende yder i den gamle. I en foran trykt Meddelelse oplyser Redactionen, at der med 7. Halvbind foreligger rigeligt $^1/_3$ af Værket, og at den antager at kunne holde det temmeligt nøje indenfor det oprindeligt paatænkte Omfang af 900 Ark og for Fremtiden regelmæssigt at kunne levere mindst et Halvbind (45 Ark) om Aaret; altsaa skulde Værkets Afslutning kunne ventes om c. 12 Aar. Naturligvis gjør den lange Tid, et saadant Værk uundgaaeligt kræver, Supplementhæfter nødvendige; et saadant for Bogstaverne A—C er allerede forberedt, og i den Anledning anmoder Redactionen Brugere af Bogen om Bidrag. De temmeligt unyttige «Nachträge und Berichtigungen» til de enkelte Bind er i dette meget fornuftigt indskrænkede til 4 paa ialt 16 Linier.

4. Bind gaar fra Claudius mons til Demodoros og indeholder saaledes for største Delen (omtr. de 2 Trediedele) latinske Ord med C, deriblandt en stor Mængde iuridiske Udtryk. Af disse Artikler nærmer flere sig betænkeligt til den blotte Ordbogs Omraade, f. Ex. *constituere, consumere, continuum tempus, contributio, corrumpere* (Artiklen *consensus* indeholder en Del speciel iuridisk Polemik, som man hellere havde set kortere og mere obiectivt refereret); man kommer derved med nogen Ængstelse til

at tænke paa, hvilke Consequenser det vilde have, om andre Videnskaber og Kunster ogsaa skulde have deres *termini technici* forklarede, f. Ex. Medicin, Mathematik, de forskjellige Haandværk deres Redskaber osv. Men naturligvis er Grænsen mellem *verba* og *res* vanskelig at drage, og for meget er jo altid bedre end for lidt.

Ogsaa dette Bind indeholder en Mængde længere Artikler, der undertiden kan blive til hele Afhandlinger; paa Omslagets Bagside opregnes der — hvorfor forresten? — 52 saadanne «grössere Artikel». En af de udførligste er Delphoi (Sp. 2517—2700), hvor man ikke blot faar udførlig Besked om Beliggenhed (Philippson) og Historie (Hiller von Gaertringen), men ogsaa fuldstændige Lister over de delphiske Embedsmænd (Pomtow). I en Anmærkning Sp. 2583 kommer Betænkelighederne herved tilorde — Indskriftmaterialet er endnu ikke helt publiceret og voxer stadigt —, og Listernes provisoriske Charakter betones; allerede i selve Artiklen (Sp. 2693 ff.) har da ogsaa et «Nachtrag» vist sig nødvendigt. Det havde maaske været bedre at vente med disse fasti Delphici til et Supplementbind; det kan let blive nødvendigt at trykke dem helt om, da saadanne Lister dog kun er rigtigt nyttige, naar de har al opnaaelig Fuldstændighed og Nøjagtighed. Der findes ikke saa faa saadanne højst bekvemme Fortegnelser i dette Bind, saaledes under *Cohors* (125 Spalter), *Collegium* (100), *Coloniae* (78), *Comites* (hvorfor ikke *Comes*?), *Conventus*. Derfor venter man egenligt under *Consul* at finde de fuldstændige fasti, især da den attiske Archontliste er meddelt under *Archontes;* men det havde vel taget for megen Plads. Nogen Inconsequens i Fordelingen af Pladsen er i det hele ubestridelig; saaledes gives der af Constantius II's Regering en udførlig Skildring fra Aar til Aar paa næsten 50 Spalter, medens Constantin den store maa nøjes med 12. Andre Ujævnheder hænger nøje sammen med Forfatterens Individualitet. Man sammenligne saaledes Artiklen *Curtius Rufus* (E. Schwartz) med Artiklerne *Coelius Antipater* (Gensel) eller *Cornificius* (Brzoska). Den første beror aabenbart paa friske Førstehaandsstudier, bringer meget nyt og tager overalt bestemt Parti. Betænkelighederne ved saadanne Artikler, deres videnskabelige Værd ufortalt, har jeg antydet i en tidligere Anmeldelse; men de er dog at foretrække for den forvirrende Famlen, som præger de to andre Artikler, der hverken refererer obiectivt og concist eller tager klart Standpunkt. Mønsterværdige er derimod som sædvanligt A. Mau's Bidrag (f. Ex. *cognomen, convivium, coriarius*). En forøvrigt god og udførlig Artikel, *Constantinopolis* af Oberhummer, er uheldigvis afsluttet, før Millingens Bog om de byzantinske Mure kom Forfatteren ihænde (se Sp. 1010). Utilfredsstillende er Artiklen *Daimon*, under *Cypresse* kunde man godt have undværet en Del af Lajards mystiske Dybsindigheder, under *Demeter* burde

Udtryk som «Das Evangelium von der Erlösung der Menschen aus der Welt der Sünde» og lignende om de eleusinske Mysterier (Sp. 2736,57) være undgaaede, især da Forfatteren samtidigt benægter al orphisk Indflydelse paa dem.

Til Slutning et Par smaa Tilføjelser. Sp. 13 (*Clemens Alexandrinus*) burde være anført: Faye, Clément d'Alexandrie, Paris 1898. Ikke-tysk Litteratur kommer overhovedet af og til tilkort; under *Daphnis* er saaledes Dr. Ræders Afhandling i Ussings Festskrift forbigaaet. Under *Concordia* 1 burde være nævnt, at Indskrifter og Sculpturer derfra opbevares i Museet i Portogruaro. Under *Delphin* 2 (Stjernebilledet) anføres alt muligt andet, men ikke Ptolemaios' Fixstjernekatalog, der har 10 Stjerner, ikke 9. Ved *Daphne* 3 er Johannes Chrysostomos' Tale om S. Babylas glemt; det er en Hovedkilde for denne Helligdoms Historie under Julian.

Sp. 59 Linie 13 staar *den* istedenfor *der*.

Kbhvn. 3. XII. 1901.

J. L. Heiberg.

Otto Jespersen, Sprogundervisning. Kbh. 1901. Schubothe. 186 s.

Paa prænt og i tale har professor Jespersen i den sidste halve menneskealder været den mest energiske talsmand herhjemme for en forbedret og udvidet undervisning i de nyere sprog, og hans varme interesse for disse skolens stedbørn har krav paa enhver skolemands taknemlighed. Hans livlige og hvasse pen er vel kendt fra blade og tidsskrifter, hvor han har rettet stærke angreb saavel paa hele den bestaaende skoleordning som særlig paa den herskende metode for sprogundervisning, og ved pædagogiske drøftelser har prof. J. gerne været den første til at springe op paa katedret og i fyndige ord gøre rede for sit klare radikale standpunkt. Dettes løsen er, som bekendt, i korthed følgende: bort med de døde sprog og erstat dem med de levende, bort med den døde undervisning efter bogen og erstat den — i al fald væsentlig — med den levende tale. Nærværende bog handler især om undervisningens metode.

Det er en selvfølge, at det maa hilses med glæde, naar prof. Jespersen beslutter sig til at give sine spredt fremsatte anskuelser et samlet udtryk i form af en bog, som paa den ene side, negativt, kritiserer den hidtidige undervisning, paa den anden side, positivt, angiver vejen for reform.

«Sprogundervisning» er da ogsaa bleven imødeset og læst med stor interesse, og ingen sproglærer bør undlade at gøre sig bekendt med denne bog, lærerig og tankevækkende som den er. Skreven i et friskt og livligt sprog, der er frit for al slags opstyltethed eller akademisk pedanteri (forfatteren behøver ikke at nære nogen frygt i den henseende), er den fuld af fine sproglige og pædagogiske iagttagelser og giver en mængde

fortræffelige praktiske vink, som enhver lærer vil kunne have udbytte af. Men den synes mig skreven for en bedre verden end vor. Forfatteren, som (s. 2) udtaler sin glæde over, at han ikke har svigtet sin ungdoms ideer, er i virkeligheden den samme fuldblods idealist som for 15 aar siden, han opererer med ideale disciple, ideale lærere og navnlig med en ideal skoleordning, hvor man ikke har stort andet at bestille end at lære levende sprog.

Denne idealisme sekunderes af en vis fanatisme, som lægger forfatteren stærkere ord i munden end nødvendigt, baade naar det gælder at rose og at dadle, og gør ham ubillig i hans kritik[1].

Af bogens rige og, navnlig i sidste kapitel, mangeartede indhold skal jeg dvæle ved nogle hovedpunkter.

Professor Jespersen vil bort fra al oversættelse til og fra modersmaalet og vil have al undervisning til at foregaa saavidt muligt paa det fremmede sprog. Saa langt vil næppe mange følge ham. At oversættelse i mange tilfælde er ufornøden og kan erstattes ved andre midler, ved anskuelse (dog kun ret begrænset) eller ved smaasamtaler paa sproget om tekstens indhold, genfortælling eller lign., er lige saa sikkert som at den ofte, ja vel oftest, er en højst nødvendig kontrol med tilegnelsens nøjagtighed, og forklaringer paa det fremmede sprog kan det først tilraades at give nogenlunde fremskredne elever, ellers vil der være altfor meget, de ikke forstaar, selv om maaske læreren smigrer sig med det modsatte haab. Forfatteren gaar her langt videre end Sweet, der baade holder paa oversættelse til modersmaalet og paa forklaringer i dette. Han siger i sin *Practical Study of Language* — en bog, hvis tankegang ellers falder godt i traad med «Sprogundervisning»s — paa s. 200 disse forstandige ord: . . . *as long as we are learning the foreign language, it is our first business to have it explained to us as clearly and unambiguously as possible. Therefore all explanations ought to be in the language we know — that is our own — not in the one we do not know.*

Jespersen og Sweet er imidlertid enige om at bryde staven over al oversættelse fra modersmaalet til det fremmede sprog. Det er vanskeligt at indse, at dette ikke skulde kunne være en god øvelse for begyndere og senere lede til en friere benyttelse af sproget i samtaler, men naturligvis under den forudsætning, at der er mening og en vis sammenhæng i de valgte eksempler, saa at der ikke gives anledning til hyppige og voldsomme tankespring fra den ene forestillingskreds til den anden. Det er kun mærkeligt, at en saa simpel sandhed har været saa længe om at blive opdaget. Prof. J.'s humoristiske kritik af disse «løsrevne» sætninger er meget fornøjelig at læse, men det er let vundne lavrbær at gøre nar

[1] Det er sandt, at den uddannelse, universitetet tidligere bød lærere i nyere sprog, ikke var nær saa god som den, der nu gives, og at disse ofte maatte gaa mangelfuldt udrustede ud til deres gerning, men at betegne lærerstaben af den ældre skole som folk, «der har taget juridisk eller teologisk eksamen eller studeret Tacitus og Plato og dærpå for morskab læst nogle årgange af *Revue des deux mondes* eller romaner af Dickens og Walter Scott» (s. 180), turde dog være en vel flot udtryksmaade og næppe egnet til at skabe sympati for forfatteren og den sag, han forfægter.

ad en metodes karikatur eller af enkelte sætninger, som et øjebliks uagtsomhed har ladet slippe ind mellem de mange.

En tekstoptrevlen efter opskriften (s. 91): *Enfant gâté, veux-tu du pâté*, vil ofte være lærerig og kan bruges til afveksling, men det er langt fra alle tekster, der lader sig behandle paa den maade, og skal metoden drives i stort omfang, vil dertil udkræves baade megen tid og en englelig taalmodighed fra elevernes og lærerens side. Desuden er slige øvelser, naar de drives med liv og energi, i høj grad anstrængende for elevernes hoved, og forældre, hvis børn er blevne undervist saaledes, har klaget over, at det tog for meget paa børnenes aandelige kraft. Den hvile eller gaaen for halv kraft, som indtræder for flertallet af klassen, mens et stykke læses op eller oversættes, er ikke helt ufornøden under vore 50 minuter lange undervisningstimer.

Man spørger undertiden sig selv, hvem forfatteren tænker paa, naar han siger eleven eller eleverne; thi nogen skarp sondring mellem alders-, modenheds- eller kundskabstrin gøres ikke i «Sprogundervisning», og det er jo dog klart, at alt ikke passer for alle eller i alle forhold, og at der er stor forskel paa, om man underviser en talrig klasse smaadrenge, et lille hold artiumskandidater eller en enkelt elev, især hvis denne er af samme beskaffenhed som grev Pfeils 32-aarige landsbyskoleelev, der uden før at have lært fremmede sprog paa ti timer blev kapabel til at skrive et, om ikke fejlfrit, saa dog forstaaeligt italiensk brev paa fire oktavsider. Dersom ikke ordene «om ikke fejlfrit» er en stærk eufemisme, maa greven være en sand heksemester; det er allerede ret godt gjort af ham, at han kan faa en mand som prof. J. til at tro derpaa. Ovennævnte spørgsmaal paatrænger sig navnlig ved omtalen af lydskriften. Lydskriftens spøgelse skræmmer nu vel ikke mer som tidligere; tværtimod vil vel alle, der har gjort forsøg med den, være enige om, at den er et godt middel til at give eleverne en bedre udtale. Men naar der bliver tale om, i hvor stort omfang den skal benyttes, brister vistnok enigheden. Det er meget muligt, at prof. J. ikke har haft grund til at fortryde, at han har brugt den et helt aar af det toaarige artiumskursus, men vil han ogsaa have held til at bruge den f. eks. med et begynderhold i Fransk, med en talrig klasse 10—11-aars drenge, der knap kan holde paa en pen? Forf. fremhæver nemlig udtrykkelig (s. 162), at eleverne «selvfølgelig ogsaa skal skrive med lydskrift».

I denne sammenhæng ligger det nær at henlede opmærksomheden paa det fortræffelige lille kursus i elementær fonetik, som gives s. 137 o. f; forfatteren har ret i, at den art belæring altid tager elevernes interesse i høj grad fangen og utvivlsomt ogsaa letter arbejdet med udtaletilegnelsen, selv om man maaske her ikke tør anslaa udbyttet altfor højt. Af andre enkeltheder vil jeg fremhæve den rammende kritik, der (s. 88) rettes mod den almindelige mangel paa beherskelse af talordene, og regneøvelser anbefales til at raade bod derpaa. Dette er praktisk, men tager meget af den knap tilmaalte tid. Ja, det er jo i det hele taget tiden, det skorter paa, og dette turde være en af hovedindvendingerne mod at anvende den imitative metode i større omfang indenfor vore skoler, at eksamensfordringerne, der kræver oversættelse af et bestemt sidetal, næppe tillader det. Vi kan ikke komme bort fra oversættelses-

metoden, saalænge der til eksamen forlanges en prøve paa oversætterfærdighed i et statarisk pensum af en forholdsvis betydelig størrelse (som i Engelsk ved begge afgangseksaminerne, i Fransk og Tysk ved 4. klasses eksamen). Trods forfatterens paastand (s. 178) maa der ske en reform af eksamensvæsenet, ikke før vi kan «begynde at forbedre undervisningen», men før vi i skolerne kan naa til synderlig «produktiv sprogbeherskelse». For det store sprogherredømme, som den imitative metodes anvendelse i skolerne skulde give fremfor «den gamle skures», er der, mig bekendt, heller ikke ført noget praktisk bevis, og det ligger da nær at sige med Holberg: *affirmanti incumbit probatio.*

Endnu kunde jeg blot have lyst til at protestere mod forfatterens mærkelige udtalelse om karaktergivningen. Den kan besørges «efter bedste beskub» (s. 175). Nej, det gaar virkelig ikke an. Karaktererne er en af vor skoles største ulemper, eller maaske ulykker; de er tidsspildende, misvisende og egnede til at fremkalde slette lidenskaber hos eleverne. Men de er paa mange steder den eneste meddelelse fra skolen til hjemmene, de tjener til oplysning for skolens bestyrer og er ofte bestemmende for opflytning, stipendier m. m. De bør derfor gives saa retfærdigt som muligt, naar de skal gives. Men lad os blive fri for dem.

Hver side i «Sprogundervisning» bærer vidne om prof. Jespersens store kundskabsrigdom, om hans pædagogiske indsigt, om den varme, hvormed han omfatter sit æmne. Han har tegnet et smukt billede af den ideale undervisning, som maa glæde enhver lærers sjæl, og skønt jeg ikke deler forfatterens lyse syn paa, hvad der under de nuværende forhold kan udrettes i vore skoler, vil jeg slutte disse linjer med at takke ham for den interessante bog, han har skrevet.

Sorø, i december 1901.

H. P. Hoff-Hansen.

Infinitivus imperfecti i Latin.

Af **Karl Hude.**

I sin Syntaxe Latine (1886), § 154 b, remarque 4, note 1, skriver O. Riemann: L'emploi en pareil cas (c'est-à-dire après un verbe autre que *memini*) de la forme *scribere* dans le sens d'un infinitif imparfait est tout à fait exceptionnel: Cic. de off. I 30, 108 «*Q. Maximum accepimus facile celare, tacere, dissimulare,* etc.» («nous avons entendu que Fabius savait cacher ses desseins, se taire, dissimuler, etc.»). In Verr. II 5, 21, 52 «*dices frumentum Mamertinos non debere*» («tu diras qu'ils ne devaient pas, etc.»). De même p. Rosc. Am. 33, 92. — Mod opfattelsen af det første sted kan der næppe rejses indvendinger. På det andet sted fortsættes der: *Quo modo non debere? an ut ne venderent?* og *venderent* synes at tale for forståelsen af *debere* som svarende til et direkte *debebant*; Halm bemærker dog: «Beim Imperf. schwebten dem Redner die Vorschriften der betreffenden Verordnungen vor». Det tredie sted: *Video igitur causas esse permultas quae istum impellerent* har endda været

genstand for to afvigende forklaringer: Halm forstår *impellerent* som «Modus potentialis der Vergangenheit», hvorved *esse* bliver korrekt, Madvig (Lat. Ordføiningslære (1895) § 382, Anm. 5) udtaler, at «ved *esse* er tillige tænkt paa *fuisse*».

Til disse steder har Riemann i *Revue de Philologie* XII s. 117 føjet et fjerde, Cic. pro Archia § 8: *Heracliaene esse tu eum adscriptum negabis?*, hvor det unægtelig stemmer bedre med hele sammenhængen at opfatte *esse adscriptum* som svarende til *erat adscriptus* end til *est adscriptus*.

Hvad der gør brugen af *infin. imperfecti* i Græsk så vigtig, er vel navnlig den fine måde, hvorpaa den bruges afvexlende med *infin. aoristi* til nuancering af tidsbetegnelsen. Det har derfor interesse at fremdrage nogle tilfælde i Latin, hvor den er sat på ganske samme måde.

Catullus LXIV 125 ff.:

Sæpe illam perhibent ardenti corde furentem
Clarisonas imo fudisse e pectore voces,
Ac tum præruptos tristem conscendere montes,
Unde aciem in pelagi vastos protenderet æstus,
Tum tremuli salis adversas procurrere in undas,
Mollia nudatæ tollentem tegmina suræ,
Atque hæc extremis mæstam dixisse querelis ...

Hertil bemærker Ussing: «Det historiske Præsens i *procurrere* og *conscendere* vexler med Perfektum»; men det er dog vel naturligere at forstå disse infinitiver som svarende til *conscendebat* og *procurrebat* i uafhængigt udtryk.

Tibullus I 3, 25 f.:

Quidve [prodest], pie dum sacra colis, pureque lavari
Te (memini) et puro secubuisse toro?

Lavari, svarende til *lavabaris*, betegner de gentagne renselser, *secubuisse*, svarende til *secubuisti*, det ene faktum: kønslig afholdenhed.

Tacitus ab exc d. Aug. I 65:

Ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppulisse.

Dette sted er fuldstændig parallelt med Xen. Anab. III 1, 11: *ἔδοξεν αὐτῷ βροντῆς γενομένης σκηπτὸς πεσεῖν εἰς τὴν πατρῴαν οἰκίαν καὶ ἐκ τούτου λάμπεσθαι πᾶσα.*

Hertil kan jeg, takket være dr. Siesbyes imødekommenhed, føje Cic. Verr. II 134: ... *reperiebam hunc ... natum atque aptum fuisse; investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere...; eundem .. excogitare ....; nam ipsum Verrem .... fuisse*, som han imod Ernesti og Zumpt forklarer under henvisning til Riemanns bemærkning. — Samme kilde skylder jeg Cic. Verr. III 66: *videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari* etc., som dog synes mig lidt anderledes, da meningen jo er, at dommerne nu stiller sig de fortidige begivenheder for øje, såat udtrykket bliver lig et historisk præsens *pendent alii* etc.; endvidere Cic. Verr. III 111: *quid, si ostendo in hac una emptione lucri fieri tritici modium C* og Ter. Ad. 629: *haec adeo mea culpa fateor fieri*, som begge forekommer mig lidt tvivlsomme.

3 0000 108 322 433

